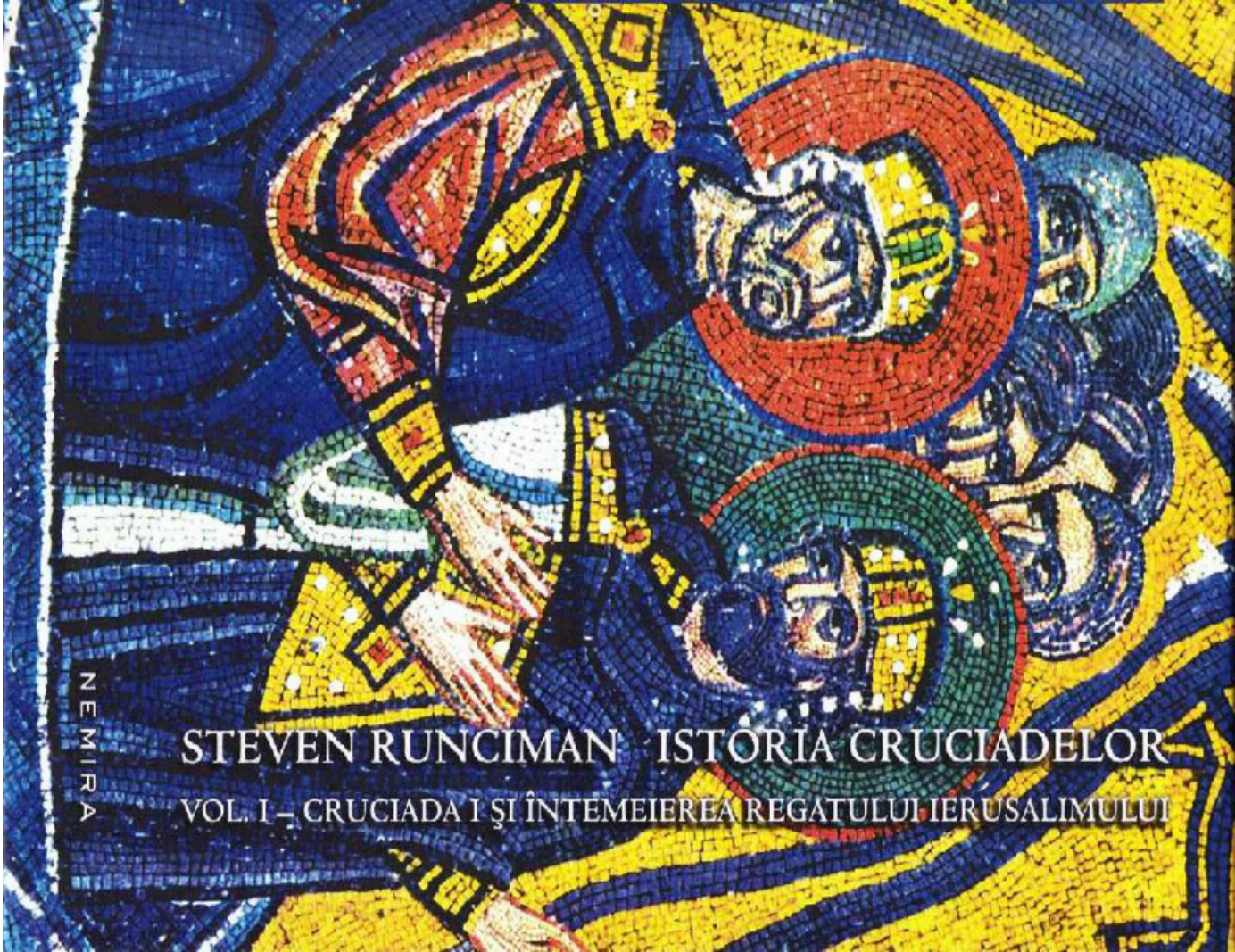

STEVEN RUNCIMAN ISTORIA CRUCIADELOR

VOL. I – CRUCIADA I ŞI ÎNTEMEIEREA REGATULUI IERUSALIMULUI

NEMIRA

Sir STEVEN Runciman (1903 – 2000) este una dintre figurile proeminente ale Medievisticii şi Bizantinologiei britanice din secolul XX care, din perspectiva metodei, aminteşte mai degrabă de istoricii secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, ca Edward Gibbon sau George Finlay, metodă moştenită, probabil, de la profesorul său de la Trinity College, John Bagnell Bury. El însuşi se autodefinea ca „istoric de modă veche". Spre deosebire de majoritatea savanţilor, Runciman a fost în cea mai mare parte a vieţii sale un liber profesionist, fapt datorat şi moştenirii unei averi uriaşe în anul 1937 de la bunicul său. A predat doar între 1929 şi 1937 la Cambridge şi în perioada 1942 – 1945 la Istanbul, unde a primit titlul de profesor. A călătorit foarte mult, ţinând conferinţe sau prelegeri, iar datorită prieteniei cu mulţi dintre aristocraţii şi politicienii ţărilor răsăritene a obţinut unele documente greu accesibile. Runciman a devenit celebru atât pentru teme ca: istoria cruciadelor, relaţiile bizantino-apusene, islamul şi lumea creştină, căderea Constantinopolului sau ortodoxia bizantină şi postbizantină, cât şi pentru stilul său narativ captivant, atipic pentru un cercetător. În viziunea sa, istoria este ca o poveste în care nu interpretarea evenimentului este cel mai important lucru, ci sentimentele, trăirile personajelor, gravitatea întâmplărilor. Steven Runciman chiar îşi începe una dintre lucrări cu: „A fost odată".

Dintre cărţile sale, care cunosc multe reeditări şi traduceri, amintim: The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign (Cambridge, 1929); A History of the First Bulgarian Empire (Londra, 1930); The Medieval Manichee: a Study of the Christian Dualist Heresy (Cambridge, 1947); A History of the Crusades, vol. 1: The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem (Cambridge, 1951); vol. 2: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East (Cambridge, 1952); vol. 3: The Kingdom of Acre and the Later Crusades (Cambridge, 1954); The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries (Oxford, 1955); The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century (Cambridge, 1958 – Vecerniile siciliene, Nemira, 2011); The Fall of Constantinople 1453 (Cambridge, 1965 – Căderea Constantinopolului, Nemira, 2011); The Great Church în Captivity (Cambridge, 1968); The Last Byzantine Renaissance (Cambridge, 1970); The Orthodox Churches and the Secular State (Auckland, 1972); The Byzantine Theocracy (Cambridge, 1977 – Teocraţia Bizantină, Nemira, 2012); Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese (Londra, 1980); A Traveller's Alphabet. Parţial Memoirs (Londra, 1991).

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

Cruciada I
şi întemeierea Regatului Ierusalimului

Traducere din limba engleză
OVIDIU CRISTEA
MARIAN COMAN
MARIA PAKUCS-WILCOCKS

Cuvânt introductiv
OVIDIU CRISTEA

NEMIRA

Coperta: Alexandru CSUKOR
Ilustraţia copertei: Mozaic din biserica mănăstirii Nea Moni din Chios (detaliu)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
RUNCIMAN, STEVEN
Istoria cruciadelor / Steven Runciman; trad.: Ovidiu Cristea, Marian Coman, Maria Pakucs-Wilcocks; pref.: Ovidiu Cristea.
— Bucureşti: Nemira Publishing House, 2014
3 vol.
ISBN 978 – 606 – 579 – 865 – 6
Vol. 1: Cruciada I şi întemeierea Regatului Ierusalimului.
Bibliogr. — ISBN 978 – 606 – 579 – 866 – 3

I. Cristea, Ovidiu (trad.)
II. Coman, Marian (trad.)
III. Pakucs-Wilcocks, Maria (trad.)
IV. Cristea, Ovidiu (pref.)

Steven Runciman
A HISTORY OF THE CRUSADES.

vol. I: The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem
Copyright@ Cambridge University Press 1951

Cuvânt introductiv

Steven Runciman (pe numele său adevărat James Cochran Stevenson Runciman) este un nume bine cunoscut iubitorilor de istorie din România. Dintre cele douăzeci şi şapte de cărţi ale sale[1], o bună parte precum *Căderea Constantinopolului*, *Vecerniile Siciliene*, *Teocraţia bizantină*, *Marea Biserică în Captivitate* au fost deja traduse şi s-au impus graţie incontestabilelor calităţi de povestitor ale autorului, combinate cu o erudiţie copleşitoare şi cu abilitatea de a împleti marile procese ale istoriei cu detalii anecdotice pline de savoare.

A fost una dintre marile figuri ale bizantinologiei britanice şi europene (unic elev al unui alt „titan", John Bagnell Bury[2]) şi, din multe puncte de vedere, un istoric atipic. Cu excepţia unor scurte perioade (la Cambridge între 1932 – 1938 şi la Istanbul între 1942 – 1945) a fost în majoritatea timpului un cercetător independent datorită unei importante averi pe care a moştenit-o în 1937. Această independenţă i-a permis să călătorească mult, să vină în contact cu diferite locuri şi oameni, să cunoască ceva din farmecul regiunilor despre care a scris. Era ferm convins că istoricii nu pot înţelege corect felul în care s-a derulat o bătălie dacă nu studiază atent particularităţile locului de desfăşurare a înfruntării.[3]

Pe lângă particularitatea de a fi fost un cercetător independent, Steven Runciman se distinge şi ca tip de istoric. Era chiar şi pentru perioada în care a elaborat *Istoria cruciadelor* (publicată între 1951 şi 1954) un istoric „de modă veche", fiind continuatorul unor savanţi precum Edward Gibbon, J.B. Bury sau Norman Baynes.[4] Crezul său era că „suprema datorie a istoricului este să scrie istorie, cu alte cuvinte, să încerce să înregistreze într-o expunere cuprinzătoare marile evenimente şi mutaţii care au influenţat destinul omenirii".[5] Era convins, totodată, că istoricii epocii sale, copleşiţi, din ce în ce mai mult, de un munte de informaţii şi de spiritul critic al colegilor de breaslă, se ascund în spatele unor cercetări de detaliu, lipsite de anvergură. În consecinţă, astfel de contribuţii, în ciuda valorii lor, erau privite de Runciman drept „fortăreţe uşor de apărat"[6] de criticile colegilor, dar, în egală măsură, drept cercetări lipsite de finalitate pentru că eşuau în încercarea de a oferi o imagine globală asupra trecutului. Expresia strălucită a acestei convingeri o constituie monumentala monografie a *Istoriei cruciadelor* a cărei traducere în limba română este oferită de Editura Nemira.

Proiectul lucrării pare să fi fost schiţat încă din 1938, pe când

autorul se afla la Damasc.[7] Cartea a fost elaborată într-un moment în care medievistica americană, aflată într-o continuă ascensiune după Al Doilea Război Mondial, pregătea o monumentală istorie a cruciadelor ce urma să fie elaborată de un colectiv de autori.[8] Departe de a se lăsa descurajat de o astfel de iniţiativă, Sir Steven Runciman şi-a urmat neabătut proiectul, convins că, deşi un singur autor nu poate avea autoritatea unei adunări de savanţi, poate, în schimb, oferi cititorului o povestire coerentă, marcată de accente epice, pe care nicio operă colectivă nu o poate realiza.[9] Elaborată cu mai bine de o jumătate de secol în urmă, lucrarea savantului britanic rămâne astăzi un reper fundamental pentru orice lucrare care îşi propune să trateze unul sau mai multe aspecte ale istoriei cruciadelor. Asemenea fortăreţelor cruciate din Ţara Sfântă pe care le-a descris admirabil, lucrarea lui Steven Runciman este un monument. Cu greu ar mai îndrăzni astăzi un medievist, chiar şi unul care cunoaşte foarte bine sursele şi bibliografia istoriei cruciadelor, să mai elaboreze, de unul singur, o astfel de sinteză.

Erudiţia autorului este copleşitoare, neexistând nici măcar un singur aspect, fie el minor, care să fie lăsat la o parte. Istoria politică şi militară, preponderent prezentă în paginile cărţii, se împleteşte cu capitole consistente despre viaţa economică, socială, culturală a Orientului Latin. Deopotrivă surprinde şi rămâne foarte greu de egalat abilitatea istoricului de a prezenta, într-o viziune echilibrată, felul în care contemporanii occidentali, bizantini, armeni, evrei, sirieni, musulmani au judecat şi au reacţionat la mutaţiile politice aflate în plină desfăşurare. Steven Runciman a încercat să-i înţeleagă pe oamenii epocii cruciadelor şi să le explice opţiunile. Chiar dacă a emis în unele cazuri judecăţi de valoare, a făcut-o nu din postura unui judecător care condamnă, ci a unui istoric care a înţeles că oamenii au deopotrivă calităţi şi defecte.

Erudiţiei şi prezentării nuanţate a faptelor li se adaugă un talent de povestitor ieşit din comun. Deşi pare greu, dacă nu imposibil pentru orice slujitor al muzei Clio să ordoneze într-o expunere clară hăţişul de fapte, Steven Runciman a reuşit să găsească, capitol după capitol, firul călăuzitor al poveştii cruciadelor. Rând pe rând istoricul îl poartă pe cititor de la Roma la Constantinopol şi de aici la Ierusalim, Antiohia, Acra, Tyr, Alep, Damasc sau Cairo în încercarea de a oferi un tablou cât mai cuprinzător al epocii respective. Cititorul va putea simţi câte ceva din forţa predicii papei Urban al II-lea la Clermont, din asprimea încleştărilor militare, din duritatea asediilor sau din suferinţele de zi cu zi din tabăra cruciată.

Talentul narativ este astăzi din ce în ce mai rar în rândurile istoricilor poate şi din cauza prejudecăţii că un stil prea literar s-ar răsfrânge negativ asupra caracterului ştiinţific al operei. *Istoria*

cruciadelor scrisă de Steven Runciman pare să sugereze, dimpotrivă, că în absenţa dramatismului, expunerea istoricului se rezumă la simpla enumerare de fapte, personaje şi date şi ar reduce fenomenul cruciat la o simplă dezlănţuire iraţională de violenţă.

Erudiţia, echilibrul şi eleganţa stilului au fost posibile graţie unei cunoaşteri inegalabile a surselor elaborate într-o multitudine de limbi şi care, la data la care Runciman şi-a redactat opera, nu dispuneau – cele mai multe dintre ele – de ediţii critice, fapt ce a îngreunat şi mai mult munca de documentare şi, implicit, formularea unor concluzii. Cu o minuţiozitate de bijutier, Steven Runciman a căutat, de câte ori a fost posibil, să urmărească reacţiile tuturor părţilor implicate într-un eveniment. Desigur, pedanţii ar obiecta astăzi că, de multe ori, autorul a preluat *ad litteram* relatările cronicarilor medievali fără să ţină cont că un text a plătit adeseori tribut unor modele consacrate, că a utilizat felurite clişee şi că a fost scris cu o anumită intenţie. Ar fi însă o judecată nedreaptă pentru că, la data redactării lucrării, istoricii acordau prea puţină atenţie unor astfel de aspecte. Critica surselor avea, la data respectivă, alte priorităţi şi Steven Runciman a reuşit ca nimeni altul să reunească în paginile operei sale informaţii din surse occidentale, bizantine, musulmane, armene, ebraice, siriace.

A fost, de asemenea, extrem de atent la achiziţiile cognitive ale diferitelor şcoli istoriografice şi şi-a exprimat deschis gratitudinea faţă de colegi americani (J.L. La Monte, D.C. Munro) sau francezi (Claude Cahen) care, prin acribia lucrărilor lor, i-au uşurat considerabil munca de redactare a monumentalei sale lucrări.

Toate aceste elemente explică de ce *Istoria cruciadelor* va rămâne un reper istoriografie fundamental. Deşi în răstimpul în care s-a scurs de la publicarea primei ediţii bibliografia istoriei Războiului Sfânt a ajuns la proporţii inimaginabile, deşi unele datări sau interpretări ale lui Steven Runciman nu mai sunt astăzi acceptate de specialiştii domeniului, deşi unii cercetători i-au reproşat interesul minim pentru cruciadele derulate în Peninsula Iberică sau ţinuturile baltice, deşi istoriografia şi-a rafinat în ultimele trei decenii foarte mult metodele şi abordările, cartea savantului britanic va oferi mereu o informaţie abundentă şi o lectură foarte plăcută.

Ovidiu Cristea

Mamei mele

Prefață

Această carte intenţionează să fie primul din cele trei volume dedicate istoriei mişcării cunoscute sub numele de Cruciadă, de la naşterea ei în secolul al XI-lea şi până la declinul survenit în secolul al XIV-lea, şi a statelor create în Ţara Sfântă şi în regiunile învecinate. Sper ca în al doilea volum să ofer o istorie şi o descriere a regatului Ierusalimului şi a relaţiilor cu popoarele din Orientul Apropiat, dar şi a Cruciadei din secolul al XII-lea, iar volumul al treilea să fie dedicat regatului Acrei şi cruciadelor târzii.

Indiferent dacă le considerăm aventurile cele mai spectaculoase şi cele mai romantice ale creştinătăţii sau ultimele invazii barbare, cruciadele constituie un fapt esenţial al istoriei medievale. Înainte de declanşarea lor centrul civilizaţiei noastre se afla la Bizanţ şi în ţinuturile stăpânite de Califatul arab. Înainte de declinul acestora hegemonia civilizaţiei a trecut în Europa Occidentală. Din această mutaţie s-a născut istoria modernă, dar pentru a o înţelege corect trebuie desluşite nu numai circumstanţele occidentale care au dat naştere fenomenului cruciat, ci şi contextul oriental care a oferit cruciaţilor ocazia, le-a modelat progresul şi le-a provocat, în cele din urmă, retragerea. Spaţiul avut în vedere cuprinde zona de la Atlantic până în Mongolia. A spune povestea doar din punctul de vedere al francilor sau doar din perspectiva arabilor ori a victimelor lor principale, creştinii din Orient, înseamnă a-i ignora semnificaţia pentru că, după cum remarca Gibbon, este povestea unei confruntări mondiale.

Întreaga istorie nu a fost spusă prea des în limba engleză, după cum nu a existat în Marea Britanie o şcoală istoriografică dedicată cruciadelor. Capitolele scrise de Gibbon în lucrarea sa *Decline and Fall* merită încă atent studiate, în ciuda prejudecăţilor şi a vechimii lor. Ceva mai recent dispunem de strălucita sinteză a mişcării scrisă de Sir Ernest Barker, publicată mai întâi în *Encyclopaedia Britannica*, şi de scurta, dar admirabila istorie a regatelor cruciate, publicată de W.B. Stevenson. Contribuţiile britanice constau mai ales în studii erudite, în editarea unor surse orientale şi în câteva lucrări de popularizare.

Franţa şi Germania au o tradiţie mai îndelungată şi de mai mare amploare. Marile istorii germane ale cruciadelor încep cu cea a lui Wilken, apărută la începutul secolului al XIX-lea. Lucrarea lui Von Sybel din 1841 este încă de primă importanţă, iar către sfârşitul

secolului doi mari savanţi, Röhricht şi Hagenmeyer, nu numai că au reunit şi au publicat documente, ci au şi scris lucrări despre subiect. În anii din urmă tradiţia germană a fost menţinută de Erdmann prin studiul său exhaustiv despre mişcările religioase din Occident care au dat naştere cruciadelor.

În Franţa, ţara de unde au provenit cei mai mulţi cruciaţi, interesul cercetătorilor a fost ilustrat de publicarea la mijlocul secolului al XIX-lea a celor mai importante surse occidentale, greceşti şi orientale în masiva colecţie *Recueil des Historiens des Croisades*. Ampla sinteză a lui Michaud a apărut la puţin timp după 1817. Spre sfârşitul veacului, Riant şi colaboratorii săi din *Société de l'Orient Latin* au publicat multe lucrări importante, în secolul XX doi distinşi bizantinologi francezi, Chalandon şi Bréhier, şi-au îndreptat atenţia spre studiul cruciadelor, iar la puţin timp după război Grousset a redactat o istorie a cruciadelor în trei volume care, în buna tradiţie franceză, combină erudiţia cu stilul elegant şi cu o fărâmă de patriotism.

Cu toate acestea, în momentul de faţă cea mai activă şcoală istoriografică dedicată cruciadelor se află în Statele Unite. A fost creată de D.C. Munro, a cărui operă istoriografică, regretabil de mică, s-a răsfrânt negativ asupra carierei sale de profesor. Istoricii americani s-au concentrat până acum pe chestiuni de detaliu şi niciunul dintre ei nu a încercat să elaboreze o sinteză generală. Au promis însă să realizeze un volum compozit cu colaborarea unor specialişti de peste ocean care să acopere întreaga istorie a cruciadelor. Regret că nu a apărut la timp pentru a beneficia atunci când am redactat acest prim volum.

Ar părea prea puţin înţelept pentru un condei britanic să concureze cu elita cercetătorilor americani. În realitate, nu este vorba de o competiţie. Un singur autor nu poate vorbi cu autoritatea unei adunări de savanţi, dar poate reuşi să dea lucrării sale o viziune integratoare şi chiar o calitate epică pe care niciun volum colectiv nu o poate atinge. Homer, la fel ca Herodot, a fost un părinte al Istoriei, fapt de care Gibbon, cel mai mare dintre istoricii britanici, a fost conştient şi este greu, în ciuda anumitor critici, să credem că Homer a întrupat o întreagă comisie de savanţi.

Scrierea istoriei astăzi a intrat într-o „eră alexandrină" în care criticismul a copleşit creaţia. Confruntat cu creşterea exponenţială a cunoştinţelor şi cu supravegherea severă a colegilor, istoricul modern se refugiază adeseori în articole erudite sau disertaţii extrem de specializate, mici fortăreţe uşor de apărat de orice atac. Munca sa poate fi de mare valoare, dar nu reprezintă un scop în sine. Cred că suprema datorie a unui istoric este să scrie istorie, cu alte cuvinte, să încerce să surprindă într-o secvenţă cuprinzătoare marile evenimente

şi mutaţii care au influenţat destinele omenirii. Autorul suficient de îndrăzneţ să realizeze o sinteză a cruciadelor nu ar trebui criticat pentru ambiţia sa, deşi ar putea merita observaţii în cazul în care instrumentele sale de lucru ar fi inadecvate sau dacă rezultatele muncii sale ar fi inutile.

Am precizat în aparatul critic referinţele la sursele pe baza cărora mi-am întemeiat concluziile, iar în bibliografie lista de lucrări pe care am consultat-o. Faţă de multe dintre aceste lucrări recunoştinţa mea este uriaşă, chiar dacă nu le-am menţionat în note. Prietenii care mi-au oferit observaţii folositoare sunt mult prea numeroşi pentru a fi menţionaţi. […] În final, aş dori să mulţumesc reprezentanţilor şi secretariatului editurii Cambridge University Press pentru bunătatea şi sprijinul lor fără cusur.

Londra, 1950
Steven Runciman

Cartea I

LOCURILE SFINTE ALE CREȘTINĂTAȚII

1
URÂCIUNEA PUSTIIRII

> „Deci, când veţi vedea urâciunea pustiirii ce s-a zis prin Daniel prorocul, stând în locul cel sfânt”.
>
> Matei, 24: 15

Într-o zi de februarie a anului 638 d.Hr., califul Omar intra în Ierusalim călare pe o cămilă albă. Era îmbrăcat în haine îndelung purtate şi murdare, iar armata ce îl urma era neîngrijită şi nespălată, dar cu o disciplină impecabilă. Alături de el se afla patriarhul Sofronie, ca principal conducător al oraşului capitulat. Omar s-a îndreptat direct către Templul lui Solomon, de unde prietenul său Mahomed se ridicase în ceruri. Privindu-l, patriarhul îşi aminti cuvintele lui Hristos şi murmură printre lacrimi: „Vedeţi urâciunea pustiirii ce s-a zis prin Daniel prorocul”.

Califul ceru după aceea să vadă altarele creştinilor. Patriarhul îl duse la Biserica Sfântului Mormânt şi îi arătă tot ce se afla acolo. În timp ce erau în biserică, se apropie ora rugăciunii musulmane. Califul întrebă unde putea să îşi întindă covorul de rugăciune. Sofronie îl rugă să rămână acolo, dar Omar ieşi în pridvorul Martyrionului, de teamă ca nu cumva locul unde s-ar fi rugat să fie revendicat pentru islam de către supuşii săi mai zeloşi. Aşa s-a şi întâmplat: pridvorul a fost preluat de către musulmani, dar biserica a rămas ceea ce fusese şi până atunci, cel mai sfânt locaş al creştinătăţii.[10]

Totul se petrecea conform acordului de capitulare a oraşului, însuşi Profetul rânduise ca, în vreme ce păgânilor li se oferea şansa de a alege între convertire şi moarte, oamenii cărţii – creştinii şi evreii (alături de care îi indusese, cu generozitate, şi pe zoroastrieni) – puteau să îşi păstreze lăcaşurile de cult şi să le folosească fără îngrădire, dar nu mai puteau construi altele, neavând dreptul nici să poarte arme şi nici să călărească pe cai, urmând să plătească şi un impozit special, *jizya*[11]. Sofronie nu putea spera la clauze mai bune atunci când, protejat de un salvconduct, urcase pe Muntele Măslinilor călare pe un măgar ca să îl întâlnească pe calif. El refuzase să predea oraşul unui dregător de rang inferior. Ierusalimul fusese sub asediu timp de un an, iar arabii, lipsiţi de experienţă şi nepregătiţi pentru asedii, erau neputincioşi în faţa noilor fortificaţii. Proviziile însă erau pe terminate, iar şansele de a primi ajutor erau infime. Toată regiunea din jur era în mâinile arabilor, ce reuşiseră să cucerească şi oraşele din

Siria şi Palestina unul câte unul. Cea mai apropiată armată creştină se afla în Egipt, în afară de garnizoana ce rezista pe coastă la Cezareea, protejată fiind de flota imperială. Sofronie a obţinut promisiunea ca, pe lângă termenii uzuali ai capitulării, cuceritorul să permită dregătorilor imperiali şi familiilor acestora să se retragă în siguranţă, cu ceea ce puteau lua asupra lor, pe coastă, la Cezareea.

Aceasta a fost ultima reuşită oficială a patriarhului, un trist apogeu al lungii sale vieţi dedicate ortodoxiei şi unităţii creştinilor, încă din tinereţe, aflat într-un periplu al mănăstirilor din răsărit în compania prietenului său Ioan Moscul, când a adunat material pentru zicerile şi vieţile sfinţilor din *Livada duhovnicească*, şi până în anii din urmă, când a fost numit patriarh al Ierusalimului de către împăratul căruia i se opusese, Sofronie luptase fără preget împotriva ereziilor şi a naţionalismului incipient, anticipându-i rolul în dezmembrarea imperiului. Munca şi predica „apărătorului credinţei cu limba dulce ca mierea" fuseseră în zadar, iar cucerirea arabă era dovada eşecului său. Patriarhul a murit de inimă rea după câteva săptămâni.[12]

Este evident că mişcările centrifuge din provinciile răsăritene ale imperiului erau de neoprit. Întrega istorie a Imperiului Roman a fost marcată de conflictul latent dintre Răsărit şi Apus. Apusul a câştigat la Actium, dar Răsăritul şi-a depăşit cuceritorii. Egiptul şi Siria erau cele mai bogate şi mai populate provincii din imperiu. Aici se aflau cele mai importante centre de producţie, vasele şi caravanele acestora controlau comerţul cu Orientul, iar cultura materială şi spirituală erau mult mai avansate decât cele ale Apusului, trăgându-şi seva nu numai din tradiţiile bogate, ci şi din impulsul oferit de apropierea de regatul sasanid al Persiei, singurul rival pe măsură al civilizaţiei romane. În mod inevitabil, influenţa Răsăritului a crescut, astfel că, în cele din urmă, împăratul Constantin cel Mare a adoptat religia răsăriteană şi şi-a mutat capitala către est, în Bizanţul de pe Bosfor. De-a lungul secolului următor, atunci când imperiul s-a confruntat cu invaziile barbarilor, Apusul a decăzut, în vreme ce Răsăritul a supravieţuit, mulţumită în mare parte deciziei lui Constantin. Apusul a asistat la întemeierea regatelor barbare în Galia, Spania, Africa, îndepărtata Britanie şi în cele din urmă în Italia, dar împăratul a continuat să îşi guverneze provinciile răsăritene de la Constantinopol. Autorităţile de la Roma nu fuseseră niciodată foarte iubite în Siria sau Egipt. Conducerea de la Constantinopol a devenit foarte repede şi mai hulită, mai ales din cauza unor circumstanţe exterioare. Sărăcirea Apusului a însemnat pierderea acestor pieţe pentru negustorii sirieni şi meşterii egipteni. Războaiele dese cu Persia întrerupeau drumul comercial care ducea prin deşert către Antiohia şi oraşele din Liban. După aceea, căderea regatului Abisiniei şi haosul din Arabia au închis şi căile maritime din Marea Roşie, controlate de marinarii egipteni şi de

conducătorii de caravane din Petra, Transiordania şi Palestina de sud. Constantinopolul devenea principala piaţă a imperiului, iar comerţul cu Orientul îndepărtat, sprijinit de politica externă a împăratului, a căutat o rută mai directă către oraş prin nord, prin stepele Asiei Centrale. Noua realitate a fost o lovitură pentru locuitorii din Alexandria şi Antiohia, care urmăreau cu îngrijorare apariţia noului oraş ce ameninţa să le pună într-un con de umbră. Sirienii şi egiptenii erau şi mai enervaţi de faptul că noua guvernare se baza pe centralizare: drepturile locale şi autonomiile erau reduse progresiv, iar dările erau adunate cu mai mult zel decât pe vremea romanilor. Nemulţumirea a învigorat naţionalismul Răsăritului, deşi acesta nu lâncezea niciodată pentru mult timp.

Conflictul deschis a izbucnit din cauze religioase: împăraţii păgâni fuseseră toleranţi faţă de cultele locale, iar zeii locului şi-au găsit repede loc în panteonul roman. Persecuţiile izbucnite câteodată se îndreptau doar spre monoteiştii îndărătnici – creştinii şi evreii. Împăraţii creştini însă nu puteau fi la fel de toleranţi. Creştinismul este o religie exclusivă, o forţă de coeziune ce uneşte supuşii în jurul autorităţii politice. Deşi nu a avut un punct de vedere clar în privinţa teologiei, Constantin nu a pregetat să încerce unificarea Bisericii divizate de controversa ariană. O jumătate de secol mai târziu, Teodosie cel Mare a ridicat conformitatea la rang de politică imperială, cu toate că aceasta nu era uşor de obţinut. Răsăritul a îmbrăţişat creştinismul cu pasiune. Grecii au încercat să rezolve controversele creştine cu gustul lor pentru disputele subtile, care au fost însă exacerbate de ardoarea extraordinară a orientalilor elenizaţi, degenerând rapid în ură şi intoleranţă. Subiectul principal al disputelor era natura lui Hristos, chestiunea fundamentală şi cea mai dificilă a teologiei creştine. Dezbaterea era pur teologică, dar în acele vremuri chiar şi oamenii de pe stradă erau interesaţi de disputele teologice, care erau depăşite în ierarhia distracţiilor doar de reprezentaţiile de la circ. În joc mai erau şi alţi factori. Sirienii şi egiptenii de rând preferau un ritual mai simplu decât cel plin de pompă al Bisericii Ortodoxe; ei se simţeau jigniţi de luxul afişat în acele vremuri de sărăcie. Mai mult, prelaţii şi preoţii Bisericii erau priviţi ca agenţi ai autorităţilor de la Constantinopol. Înaltul cler din aceste regiuni putea fi convins uşor să schimbe invidia în ostilitate. Patriarhii vechilor scaune ale Alexandriei şi Antiohiei erau iritaţi să îl vadă pe rivalul lor din oraşul abia întemeiat ridicat în rang deasupra lor. Apariţia ereziilor era inevitabilă, mai ales sub forma unei mişcări naţionaliste, centrifuge.

Cu excepţia Abisiniei, arianismul a dispărut din Răsărit, însă ereziile veacului al V-lea au prins rădăcini mai adânci. La începutul secolului, Nestorie, patriarhul Constantinopolului de origine siriană, a

adoptat o doctrină ce sublinia natura umană a lui Hristos. Aceasta era o direcţie preferată de teologii din şcoala de gândire din Antiohia, astfel că Nestorie a avut mulţi adepţi în nordul Siriei. Doctrina lui a fost acuzată de erezie la Sinodul Ecumenic de la Efes din anul 431, ceea ce a dus la ruperea multor congregaţii siriene. Nestorienii, fiind proscrişi în imperiu, s-au stabilit în Mesopotomia, în teritoriile regatului persan, de unde au iniţiat misiuni de convertire în Orientul îndepărtat, în India, Turkestan şi chiar China. Biserici nestoriene au continuat să existe în secolele al VI-lea şi al VII-lea în Siria şi Egipt, mai ales în sânul comunităţilor de negustori implicaţi în comerţul la mare distanţă cu Extremul Orient.

Din controversa nestoriană s-a născut o alta, şi mai înverşunată. Teologii din Alexandria au depăşit la rândul lor, în direcţia opusă, limitele stabilite ale ortodoxiei, savurând dubla victorie asupra doctrinelor antiohiene şi asupra patriarhului Constantinopolului. Doctrina lor implica negarea naturii umane a lui Hristos. Denumită uneori cutichianism, după numele unui puţin cunoscut preot, Eutiches, care ar fi sugerat-o primul, doctrina este cunoscută ca monofizitism. Al patrulea Sinod Ecumenic din 451, întrunit la Calcedon, a denunţat monofizitismul drept erezie. Ca urmare, monofiziţii s-au desprins din comunitatea ecumenică, luând cu ei şi majoritatea creştinilor din Egipt şi un număr de congregaţii din Siria. Biserica armeană, a cărei delegaţie a ajuns prea târziu la Calcedon pentru a participa la dezbateri, a refuzat să accepte deciziile conciliului şi s-a alăturat monofiziţilor. Împăraţii de după aceea au încercat fără încetare să găsească o formulă de împăcare care să repare ruptura şi care, cu susţinerea unui sinod ecumenic, să poată fi acceptată ca o confirmare a Crezului. Doi factori le-au fost însă potrivnici: mai întâi, ereticii nu erau foarte dornici să revină în sânul bisericii-mamă decât în termeni care erau inacceptabili, iar Roma şi Biserica Apuseană erau tot mai ostile compromisului. Papa Leon I, pornind de la ideea că succesorul Sfântului Petru, şi nu Sinodul Ecumenic, avea menirea să formuleze Crezul şi, fiind prea puţin răbdător cu subtilităţile dialectice pe care nu le înţelegea, a emis o declaraţie definitivă despre opinia corectă în această cauză. Declaraţia, cunoscută în istorie drept *Tomus*-ul papei Leon, deşi nu ţinea seamă de rafinamentul dezbaterilor, a fost acceptată de către autorităţile Sinodului de la Calcedon ca bază pentru discuţii, fiind inclusă şi în deciziile finale. Învăţătura lui Leon I era aspră şi precisă şi nu lăsa loc de glose sau modificări: orice compromis în faţa ereticilor însemna abandonarea ei şi schisma cu Roma. Aceasta era o atitudine imposibilă pentru împăraţii care aveau ambiţii şi interese în Italia şi în Occident. Prinşi în această dilemă, autorităţile imperiale nu au avut o politică destul de consecventă în acest sens, oscilând între persecuţii şi

toleranţă faţă de eretici, care între timp prindeau puteri în provinciile răsăritene, favorizaţi şi de resurgenţa naţionalismului în sânul orientalilor.[13]

Alături de nestorieni şi monofiziţi, a mai existat în provinciile răsăritene o altă comunitate care se opunea constant autorităţilor centrale: evreii. Aceştia locuiau în grupuri numeroase în toate oraşele importante din Est. Nu beneficiau de toate drepturile cetăţeneşti şi uneori erau afectaţi (ei şi proprietăţile lor) în timpul răscoalelor. În schimb, evreii nu pierdeau nicio ocazie să îi submineze pe creştini. Resursele lor financiare şi relaţiile lor de anvergură reprezentau un potenţial pericol pentru autorităţi[14].

Situaţia s-a înrăutăţit în secolul al VI-lea. Războaiele duse de Iustinian în Apus erau costisitoare şi prea lungi, fiind o piedică pentru politica religioasă a împăratului, iar pentru supuşii din Răsărit aduceau – impozite mai mari şi niciun beneficiu. Cea mai afectată a fost Siria; poverii fiscale ridicate i s-au adăugat şi o serie de incursiuni armate pline de cruzime ale armatelor persane şi un şir de cutremure dezastruoase. Singurii care prosperau erau ereticii. Monofiziţii sirieni, deveniţi o forţă datorită lui Iacob Baradeus din Edessa, erau sprijiniţi şi de împărăteasa Teodora. Biserica lor va fi cunoscută de acum încolo sub numele de „iacobită". Monofiziţii din Egipt, ce se numeau acum „copţi", cuprindeau aproape întreaga populaţie locală a provinciei. Nestorienii, adăpostiţi dincolo de frontiera persană, se extindeau cu repeziciune către răsărit şi îşi consolidaseră deja poziţia în cadrul imperiului. Cu excepţia oraşelor din Palestina, ortodocşii erau în minoritate. Erau pe bună dreptate numiţi, în dispreţ, „melkiţi", adică „oamenii împăratului", deoarece existenţa lor depindea de puterea şi prestigiul administraţiei imperiale.[15]

În 602, centurionul Phocas a pus mâna pe tronul imperial. Domnia lui a fost sălbatică şi incompetentă, astfel că în vreme ce Constantinopolul era supus unui regim de teroare, provinciile au fost cuprinse de răscoale şi de războiul civil între diferite facţiuni ale circurilor din oraşe şi secte religioase rivale. Patriarhii iacobit şi cel nestorian ai Antiohiei au participat la un conciliu comun pentru a decide calea de acţiune împotriva ortodocşilor. Phocas i-a pedepsit trimiţând o armată care a măcelărit un număr mare de eretici. Evreii i s-au alăturat cu bucurie, însă doi ani mai târziu ei înşişi se răsculau şi îl ucideau prin tortură pe patriarhul ortodox al oraşului.[16]

În anul 610, Phocas a fost înlocuit de un tânăr aristocrat de origine armeană, Heraclius, fiul guvernatorului Africii. În acelaşi an, regele Chosroes al II-lea al Persiei încheia pregătirile pentru invazia în imperiu şi dezmembrarea acestuia. Războiul persan a durat 19 ani, iar în primii 12 ani imperiul s-a aflat în defensivă: în vreme ce o armată persană ocupa Anatolia, o alta cucerea Siria. Antiohia a căzut în 611,

Damascul în 613. În primăvara anului 614, generalul persan Shahrbaraz intra în Palestina, jefuind satele şi incendiind bisericile din calea lui. Biserica „Naşterea Domnului" din Betleem a fost cruţată doar pentru că mozaicul de deasupra uşii îi reprezenta pe cei trei magi în veşminte persane. Pe 15 aprilie Ierusalimul se afla sub asediu. Patriarhul Zaharia era gata să predea cheile oraşului ca să evite un masacru, dar locuitorii creştini au refuzat să se supună cu atâta docilitate. Pe 5 mai, cu ajutorul evreilor din cetate, persanii au reuşit să pătrundă în Ierusalim. Au urmat scene groaznice: cu bisericile şi casele pradă flăcărilor, creştinii au fost măcelăriţi fără cruţare, unii de către persani, dar cei mai mulţi de către evrei. Se spune că 60.000 de creştini au pierit, iar alţi 35.000 au fost vânduţi ca sclavi. Relicvele sfinte ale oraşului, Sfânta Cruce şi uneltele Patimii fuseseră ascunse, dar au fost dezgropate după cucerire şi trimise împreună cu patriarhul spre est, ca un dar oferit reginei Persiei, nestoriana Meryem. Distrugerile din interiorul şi din preajma oraşului au fost atât de mari, încât zona înconjurătoare nu s-a refăcut complet niciodată.[17]

Trei ani mai târziu, persanii au intrat în Egipt, pe care l-au cucerit într-un singur an. În acelaşi timp, armatele lor ajunseseră în nord până la Bosfor.[18]

Căderea Ierusalimului a reprezentat un şoc imens pentru creştinătate. Rolul jucat de evrei nu a fost uitat sau iertat niciodată, iar războiul împotriva persanilor a devenit un război sfânt. Atunci când, în anul 622, împăratul Heraclius a reuşit să pornească ofensiva împotriva duşmanilor, a închinat armata şi pe sine însuşi lui Dumnezeu, asumându-şi poziţia unui războinic creştin ce lupta cu puterile întunericului. Generaţiile următoare l-au considerat primul dintre cruciaţi. Guillaume din Tyr, atunci când scria istoria cruciadelor cinci secole mai târziu, a inclus şi istoria războiului persan. Mai mult, o veche traducere franceză a cărţii sale se numea *Livre d'Eracle*[19].

Cruciada a fost un succes. După multe neajunsuri, momente de nelinişte şi disperare, Heraclius a învins în cele din urmă armata persană la Ninive, în decembrie 627. La începutul anului 628, regele Chosroes a fost asasinat, iar succesorul său a cerut pacea. Aceasta a fost stabilită doar în 629, atunci când şi provinciile cucerite au revenit la imperiu. În august, Heraclius şi-a sărbătorit triumful la Constantinopol. Primăvara următoare a coborât din nou spre sud, ca să primească Sfânta Cruce şi să o returneze cu mare fast la Ierusalim.

Acesta a fost un gest impresionant, deşi creştinilor din Răsărit nu le mersese prea rău sub stăpânirea persană. La scurt timp după cucerire, Chosroes le-a retras sprijinul evreilor şi i-a alungat din Ierusalim. Curtea regelui înclina spre nestorieni, dar acesta se arăta în mod oficial la fel de binevoitor şi faţă de monofiziţi şi ortodocşi. Toţi şi-au primit bisericile înapoi, care au fost şi renovate. Un sinod reunit

sub patronajul regelui la Cresifon, capitala persană, a pus în discuţie reunificarea sectelor. Odată ce entuziasmul iniţial s-a stins, a devenit clar că revenirea administraţiei imperiale era doar în favoarea ortodocşilor. Heraclius moştenise o vistierie goală, iar pentru finanţarea marilor sale campanii a avut nevoie de un împrumut uriaş de la Biserică. Prada de război din Persia nu acoperea datoria, astfel că sirienii şi egiptenii s-au văzut siliţi să plătească din nou impozite mari, care umpleau cuferele prelaţilor ortodocşi.[20]

Nici politica religioasă a lui Heraclius nu a uşurat situaţia. Mai întâi, el a luat măsuri împotriva evreilor. Împăratul nu nutrise sentimente adverse faţă de evrei, dar a aflat despre rolul jucat de aceştia în căderea Ierusalimului în timp ce se găsea în casa unui evreu ospitalier la Tiberias, în drumul său spre oraş. Influenţat fiind probabil şi de o profeţie vagă conform căreia o rasă de circumcişi va distruge imperiul, Heraclius a poruncit botezarea obligatorie a tuturor evreilor de sub domnia lui şi le-a scris şi regilor din Apus să facă acelaşi lucru. Ordinul însă era imposibil de dus la îndeplinire, dar a oferit creştinilor ocazia să masacreze evreii pe care îi urau. Rezultatul final al acestor acţiuni a fost doar intensificarea urii pe care evreii o aveau faţă de autorităţile imperiale.[21] După aceea, împăratul s-a aventurat pe apele primejdioase ale teologiei creştine. Patriarhul Sergiu al Constantinopolului, monofizit sirian prin naştere, elaborase o doctrină menită să îi împace pe monofiziţi şi pe ortodocşi. Heraclius a aprobat-o, iar noua doctrină, cunoscută în istorie ca monoenergism, a fost promulgată în întregul imperiu imediat după terminarea războaielor persane. Doctrina a fost nepopulară în toate provinciile, în ciuda susţinerii imperiale şi patriarhale şi a aprobării prudente din partea pontifului roman Honorius. Ierarhia monofizită a respins-o imediat, iar majoritatea ortodocşilor, conduşi de marele mistic Maxim Mărturisitorul la Constantinopol şi de Sofronie în Răsărit, a socotit-o la rândul ei neacceptabilă. Împăratul Heraclius a încercat din răsputeri să o impună tuturor supuşilor lui, cu mai mult entuziasm decât tact, dar doctrina nu a prins rădăcini, cu excepţia curtenilor imperiali şi a câtorva armeni şi libanezi, cunoscuţi mai târziu ca maroniţi. Încercarea de a rescrie doctrina şi edictul *Ekthesis*, publicat în 638, ce promova monotelismul, nu a avut niciun rezultat. Întregul episod, pe care abia Sinodul Ecumenic din 680 îl va rezolva, nu a făcut decât să sporească nemulţumirile şi confuzia care domneau în sânul creştinismului răsăritean.[22]

Aflat la Constantinopol în 629, Heraclius primea solii de felicitare din colţuri îndepărtate ale lumii, precum Franţa şi India. Se spune că tot atunci a sosit şi o scrisoare trimisă de o căpetenie arabă, care se prezenta ca profet al lui Dumnezeu şi îi cerea împăratului să îi adopte credinţa. Scrisori similare au fost trimise şi regilor Persiei şi Abisiniei,

precum şi guvernatorului din Egipt. Probabil că povestea este apocrifă. Putem presupune că Heraclius nu avea cunoştinţă de marile evenimente care transformau peninsula Arabiei. La începutul veacului al VII-lea, Arabia era ocupată de triburi independente, unele nomade, altele ocupându-se cu agricultura, iar câteva locuind în oraşele comerciale aflate pe rutele caravanelor. Fiind o ţară idolatră, fiecare regiune îşi avea idolii proprii, dar cel mai sfânt dintre aceştia era *kaabah* din Meca, cel mai important centru comercial. Adorarea idolilor apunea deja, graţie misionarilor evrei, creştini şi zoroastrieni care predicau de multă vreme în Arabia. Zoroastrienii avuseseră succes doar în regiunile aflate sub influenţa politică a Persiei, în nord-est şi mai târziu în sud. Evreii aveau colonii în multe oraşe arabe, mai ales în Medina, şi făcuseră şi prozeliţi. Creştinii au reuşit să pătrundă în cele mai multe regiuni: în Sinai şi Arabia Petraea erau mulţi creştini ortodocşi, iar nestorienii, ca şi zoroastrienii, se aflau în regiunile protejate de Persia. Monofiziţii însă aveau congregaţii de-a lungul marilor drumuri comerciale, până în Yemen şi Hadhramaut; multe triburi de la marginea deşertului, precum Banü Ghassan sau Banü Taghlib, erau monofizite în totalitate. Negustorii arabi ce călătoreau frecvent în oraşele din Siria, Palestina şi Irak erau expuşi în mod constant la religiile lumii civilizate. Mai mult, în Arabia exista deja o lungă tradiţie monoteistă reprezentată de *hanif*. În paralel, nevoia de expansiune se făcea tot mai simţită. Resursele modeste ale peninsulei, reduse şi mai mult după distrugerea sistemului de irigaţii de către regatul himyarit, erau tot mai insuficiente pentru o populaţie în creştere. De-a lungul istoriei, populaţiile din deşert se revărsaseră tot timpul spre ţinuturile cultivate din jur. În acel moment, presiunea era neobişnuit de puternică.[23]

Geniul de o factură aparte al lui Mahomed s-a potrivit întru totul acestei situaţii. Originar din Meca, oraşul sfânt, el era o rudă săracă a marelui clan al Koreişiţilor. Mahomed călătorise mult, văzuse lumea şi îi studiase religiile. Creştinismul de factură monofizită îl atrăsese cel mai mult, dar doctrina trinităţii nu era în acord cu monoteismul pur, pe care Mahomed îl admira, al tradiţiei *hanif*. Doctrina pe care el a dezvoltat-o nu respingea creştinismul întru totul, ci oferea o versiune modificată şi simplificată a acestuia, care putea fi acceptată mai uşor de către poporul său. Succesul de lider religios al lui Mahomed se explică tocmai prin faptul că el i-a înţeles foarte bine pe arabi. Deşi era de departe cel mai strălucit dintre ei, Mahomed împărtăşea aceleaşi sentimente şi prejudecăţi cu arabii.

La aceasta se adăuga şi un talent politic ieşit din comun. Conjuncţia acestor calităţi l-a ajutat ca în răstimp de zece ani să creeze din neant un imperiu ce era pregătit să cucerească lumea. În 622, anul Hegirei, Mahomed era urmat de familia sa şi de un grup mic de

prieteni. La moartea lui, în 632, el era stăpânul Arabiei, iar armatele sale îi treceau frontierele. Ascensiunea rapidă a unor asemenea aventurieri nu este un fenomen neobişnuit în Orient, dar de obicei căderea lor este la fel de vertiginoasă. Mahomed, în schimb, a lăsat în urma lui o structură politică a cărei durabilitate era garantată de Coran. Această lucrare extraordinară, întocmită de Profet şi prezentată ca fiind cuvântul Domnului, conţine nu numai maxime şi povestiri înălţătoare, ci şi reguli de bună purtare, reguli pentru cârmuirea unui imperiu şi un cod de legi. Simplitatea Coranului l-a impus repede în sânul arabilor, iar universalitatea lui a reprezentat fundamentul pentru construirea unui imperiu de către urmaşii lui Mahomed. Puterea islamului rezida în simplitatea lui: un singur Dumnezeu în cer, un Conducător al credincioşilor pe pământ şi o singură lege, Coranul, conform căruia se guverna. Spre deosebire de creştinism, care propovăduia o pace pe care nu a reuşit să o instaureze niciodată, islamul, fără urmă de timiditate, şi-a făcut apariţia cu sabia.[24]

Sabia islamului a lovit provinciile Imperiului Roman încă din timpul vieţii Profetului, odată cu micile şi puţin reuşitele incursiuni armate în Palestina. Sub succesorul lui Mahomed, Abu Bakr, politica de expansiune a devenit evidentă. Cucerirea Arabiei a fost însoţită de alungarea persanilor din Bahrein, în vreme ce o armată arabă traversa Petraea de-a lungul drumului comercial către litoralul sudic al Palestinei. Aici l-a învins pe guvernatorul local Sergius într-o confruntare undeva lângă Marea Moartă, avansând spre Gaza şi capturând-o după un scurt asediu.

Locuitorii cetăţii au fost cruţaţi, dar soldaţii garnizoanei au devenit primii martiri creştini căzuţi sub sabia islamului.[25]

După Abu Bakr, Omar a preluat conducerea arabilor în 634, nutrind aceeaşi ambiţie de a extinde puterea musulmană. Împăratul Heraclius, aflat încă în nordul Siriei, a înţeles că invaziile arabe trebuie luate în serios, dar nu avea destui soldaţi. Pierderile din timpul războiului cu Persia fuseseră grave. După încetarea ostilităţilor, împăratul şi-a demobilizat multe regimente pentru a ajuta economia, şi nimeni nu era prea încântat să revină în armată. În întregul imperiu domnea o atmosferă de pesimism şi oboseală, care de regulă îi cuprinde pe victorioşi şi pe învinşi deopotrivă la terminarea unui război de durată. În ciuda acestor realităţi, împăratul l-a trimis pe fratele său, Theodor, în fruntea trupelor siriene să restaureze ordinea în Palestina. Theodor s-a confruntat cu două dintre armatele arabe la Gabatha sau Ajnadain, la sud-vest de Ierusalim, şi a fost înfrânt decisiv. Arabii, instalaţi în sudul Palestinei, au pornit mai departe pe drumul comercial ce mergea la răsărit de râul Iordan spre Damasc şi valea Orontesului. Oraşele Tiberias, Baalbeck şi Homs au căzut în mâinile lor fără să opună rezistenţă, iar Damascul a capitulat, după un

scurt asediu, în august 635. Heraclius începuse să se îngrijoreze de-a binelea. Cu dificultate a reuşit să adune şi să trimită două armate către sud. Una era formată din recruţi armeni, conduşi de prinţul Vahan, şi dintr-un număr mare de arabi creştini, sub comanda unui şeic din tribul gassanizilor (Banu Ghassan). A doua armată era condusă de Theodor Trithyrius şi era compusă din trupe amestecate. La auzul veştii despre apropierea celor două armate, musulmanii au părăsit valea fluviului Orontes (Nahr al-Asi) şi Damascul, retrăgându-se către râul Iordan. Trithyrius i-a ajuns din urmă la Jabbia în Houran, dar a fost învins. A reuşit să îşi păstreze poziţiile pe râul Yarmuk, la sud-est de Marea Galileei, până când Vahan i s-a alăturat. Aici s-a purtat în data de 20 august 636 bătălia decisivă, în mijlocul unei orbitoare furtuni de nisip. Creştinii dispuneau de o armată mai mare, dar au fost depăşiţi. În timpul luptei, prinţul gassanid împreună cu 12.000 de creştini arabi, monofiziţi care îl urau pe Heraclius şi care nu îşi mai primiseră solda de multe luni, au trecut de partea duşmanului. Trădarea nu fusese greu de aranjat, ea punea doar lucrurile la punct. Victoria musulmanilor a fost completă. Trithyrius şi Vahan au pierit în luptă alături de majoritatea soldaţilor lor. Palestina şi Siria se aflau acum la dispoziţia cuceritorilor.[26]

Heraclius se afla la Antiohia când vestea pierderii bătăliei a ajuns la el. Imediat a fost cuprins de deznădejde: era mâna lui Dumnezeu ce îl pedepsea pentru căsătoria incestuoasă cu Martina, propria nepoată. Împăratul nu dispunea de resursele financiare şi umane pentru a proteja Siria. După o slujbă de mijlocire în catedrala din Antiohia, Heraclius a coborât pe litoral şi s-a îmbarcat spre Constantinopol, strigând cu durere la plecare: „Adio şi bun-rămas Siriei![27]„

Arabii au ocupat Siria în scurt timp, iar creştinii eretici s-au supus fără împotrivire. Evreii le-au oferit ajutorul, servindu-le drept călăuze. Singurele oraşe care s-au opus arabilor au fost cele două mari oraşe ale Palestinei – Cezareea şi Ierusalimul – şi fortăreţele

Pella şi Dara de la frontiera persană. La auzul ştirilor despre Yarmuk, Sofronie a reconsolidat fortificaţiile oraşului. Atunci când duşmanii au ajuns la Ierihon, a adunat relicvele sfinte ale lui Hristos şi le-a trimis pe timp de noapte către coastă, să fie duse în siguranţă la Constantinopol. Ele nu trebuiau să mai cadă încă o dată în mâinile păgânilor. Ierusalimul a făcut faţă unui asediu mai lung de un an. Cezareea şi Dara au rezistat până în 639, dar trebuie ţinut cont de faptul că ele erau avanposturi izolate. Metropola Orientului, Antiohia, căzuse cu un an înainte, astfel că întreaga ţară, de la istmul Suez până la munţii Anatoliei, se afla în mâinile musulmanilor.[28]

Vechiul duşman al Romei, Persia, fusese deja învins. Victoria de la Kadesh în 637 le-a oferit arabilor Irakul, iar a doua victorie, cea de la Nekhavend, le-a dat platoul iranian. Ultimul rege sasanid, Yazdegerd

al III-lea, a mai rezistat în Khorasan până în 651. La acea dată arabii ajunseseră deja la frontierele răsăritene ale regatului, pe râul Amudaria (Exus) şi dealurile afgane.[29]

În decembrie 639, generalul musulman ‘Amr, împreună cu patru mii de oameni, invada Egiptul. De la încetarea ocupaţiei persane, administraţia acestei provincii se afla în haos, iar guvernatorul din acea vreme, patriarhul Cirus al Alexandriei, era deopotrivă nesăbuit şi corupt. Convertit de la nestorianism, Cirus era un adept înfocat al doctrinelor monotelite ale împăratului, fiind hotărât să le-o impună copţilor. Guvernarea lui era atât de detestată, încât ‘Amr şi-a găsit foarte uşor aliaţi printre supuşii egipteni. La începutul anului 640, ‘Amr a intrat în marea fortăreaţă de hotar Pelusium, după un asediu de două luni. Aici i-au sosit ajutoare din partea califului. Următoarea destinaţie a fost Babilonul (vechiul Cairo), unde se afla garnizoana imperială. Bătălia de la Heliopolis din august 640

I-a silit pe romani să se retragă în cetatea Babilonului, care a rezistat până în aprilie 641. Între timp arabii cuceream Egiptul de sus. La căderea Babilonului, ‘Amr a intrat şi în oraşul Fayyum (Al Fayyum), ai cărui guvernator şi garnizoană au fugit dinaintea lui, adăpostindu-se la Alexandria. Cirus fusese deja chemat la Constantinopol, sub suspiciunea că ar fi ajuns la o înţelegere cu ‘Amr. Heraclius însă a murit în februarie, iar văduva lui, împărăteasa Martina, se afla într-o poziţie vulnerabilă la Constantinopol şi nu putea apăra Egiptul. Cirus a fost trimis înapoi în Egipt, ca să negocieze ce se mai putea: în noiembrie s-a dus la Babilon la ‘Amr şi a semnat capitularea Alexandriei. În acest răstimp, Martina a fost detronată şi noul împărat l-a repudiat pe Cirus şi tratatul semnat de el. ‘Amr deja încălcase partea lui de înţelegere, invadând Pentapolis şi Tripolitania. În condiţiile în care întregul Egipt se afla în mâinile arabilor, păstrarea Alexandriei era imposibilă pentru imperiali. Oraşul a capitulat în noiembrie 642. Mai exista însă o umbră de speranţă. În 644 s-a răspândit vestea că ‘Amr căzuse în dizgraţie şi fusese chemat la Medina. Constantinopolul a trimis o nouă armată pe mare, care la începutul anului 645 a reocupat Alexandria cu uşurinţă şi care s-a îndreptat apoi spre Fosfat, noua capitală fondată de ‘Amr lângă Babilon. ‘Amr s-a întors în Egipt şi a alungat trupele imperiale de lângă Fosfat. Generalul lor, armeanul Manuel, s-a refugiat la Alexandria. Aici a fost dezamăgit de indiferenţa populaţiei creştine faţă de eforturile lui de a recâştiga teritoriile imperiului, astfel că s-a reîmbarcat cu destinaţia Constantinopol fără a mai încerca să apere oraşul. Patriarhul copt Beniamin a redat Alexandria lui ‘Amr.[30]

Egiptul era pierdut pentru totdeauna. Până în anul 700, arabii erau stăpânii Africii romane, iar 11 ani mai târziu cuceream Spania. În anul 717, imperiul lor se întindea de la Pirinei până în India Centrală,

iar războinicii arabi băteau la porţile Constantinopolului.

2
DOMNIA ANTIHRISTULUI

„Din turnul nostru ne-am uitat departe spre un popor al cărui ajutor nu vine”.

Plângeri, 4: 17.

Creştinii din Răsărit acceptaseră cu bunăvoinţă stăpânirea necredincioşilor şi nici nu aveau de ales. Era foarte puţin probabil că Bizanţul va ridica oastea, ca pe vremea persanilor, ca să salveze Locurile Sfinte. Arabii, mai înţelepţi decât persanii, şi-au construit o flotă la Alexandria, care le lua astfel bizantinilor puterea cea mai de preţ: dominaţia maritimă. Pe uscat, arabii au rămas în ofensivă pentru următoarele trei secole. Orice speranţă de salvare din partea principilor creştini nu avea noimă.

Mai mult, sectele eretice nici nu ar fi primit cu entuziasm o asemenea salvare, deoarece schimbarea cârmuirii a adus cu sine pace şi mulţumire. Mihail Sirianul, patriarhul iacobit al Antiohiei, scriind la cinci secole distanţă, în vremea regatelor latine, readucea în discuţie vechea tradiţie a poporului său prin cuvintele: „răzbunarea lui Dumnezeu, care singur este Atotputernic… a ridicat din miazăzi pe copiii lui Ismael ca să ne izbăvească din mâinile romanilor”. Această izbăvire, adăuga Mihail, „a fost un folos mare pentru noi”. Nestorienii împărtăşeau aceleaşi sentimente. „Inimile creştinilor”, scria un anonim cronicar nestorian, „s-au bucurat de stăpânirea arabilor – Dumnezeu să o întărească şi să o înflorească!”[31] Copţii egipteni erau mai critici, dar nemulţumirea lor fusese stârnită mai degrabă de necruţătorul cuceritor ‘Amr, de trădarea şi de cererile lui exagerate, decât de poporul sau religia lui.[32] Până şi ortodocşii şi-au acceptat soarta fără prea multe întrebări după ce au fost cruţaţi de persecuţiile de care se temeau şi datorită impozitelor (*jizya* plătită de toţi creştinii) mai mici decât în vremea romanilor. Doar câteva triburi montane, mardaiţii din Liban şi Taurus, au opus rezistenţă, dar aceasta provenea din dispreţul pentru autorităţi şi mândria lor, nicidecum din apărarea credinţei.[33]

Efectul cel mai important al cuceririi arabe a fost consolidarea permanentă a Bisericilor din Răsărit pe poziţiile lor. Spre deosebire de Imperiul creştin, care încercase să impună tuturor cetăţenilor să-i o uniformitate religioasă (un ideal imposibil de atins, pentru că evreii nu au putut fi convertiţi sau expulzaţi), arabii, la fel ca şi persanii înaintea lor, erau gata să accepte minorităţile religioase atâta timp cât

erau „oameni ai cărţii”. Astfel, creştinii, zoroastrienii şi evreii au devenit *dhimmi* sau „popoare protejate”. Libertatea religioasă le era garantată de plata a *jizya*, care a evoluat de la un impozit per capitala o taxă plătită în schimbul serviciului militar. Acesteia i s-a adăugat în timp şi un impozit pe pământ, *kharaj*-ul. Fiecare grup religios era considerat un *milet*, o comunitate semiautonomă în cadrul statului arab, fiecare având un lider religios ce răspundea de buna purtare faţă de autoritatea califului. Aveau voie să îşi păstreze locaşurile de cult pe care le posedau la vremea cuceririi; această convenţie îi favoriza mai mult pe ortodocşi decât pe eretici, deoarece Heraclius le redase multe biserici. Ultima regulă nu a fost însă strict respectată. Musulmanii au preluat anumite biserici creştine, precum marea catedrală Sfântul Ioan din Damasc, şi au şi distrus periodic multe altele. În acelaşi timp, sinagogi şi biserici se construiau mereu. Juriştii musulmani mai târzii au acceptat dreptul *dhimmii Aov* de a construi, sub anumite restricţii: clădirile lor să nu le depăşească pe cele musulmane, iar clopotele şi liturghiile să nu fie auzite de urechi musulmane. Alte reguli au fost însă strict respectate: *dhimmi*-i trebuiau să poarte îmbrăcăminte specială şi nu aveau voie să călărească pe cai, nu aveau voie să aducă ofense publice obiceiurilor musulmane, nu puteau coverti musulmani, nu li se permitea căsătoria cu femei musulmane, nu aveau voie să ia în derâdere islamul şi trebuiau să rămână fideli statului.[34]

Sistemul de *milet* redefinea conceptul de naţionalitate, care timp de multe secole în Răsărit se bazase nu pe rasă, cu excepţia evreilor ce nu îşi prea amestecaseră sângele din cauza restricţiilor religioase, ci pe tradiţiile culturale, pe poziţia geografică şi pe interesele economice. Loialitatea faţă de o religie înlocuia acum loialităţile naţionale. Un egiptean, de pildă, nu se mai considera un cetăţean al Egiptului, ci se definea ca musulman, copt sau ortodox, în funcţie de caz. Apartenenţa lui era acum dictată de religie sau de *milet*. Ortodocşii erau din nou avantajaţi de noua situaţie. Ei încă se numeau melchiţi şi se considerau oamenii împăratului. Chiar dacă, forţaţi de cruzimea istoriei, se aflau sub dominaţia păgânilor şi erau obligaţi să urmeze legile acestora, împăratul era locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ şi adevăratul lor suveran. Sfântul Ioan Damaschinul, el însuşi dregător la curtea califului, îl numea mereu pe împărat stăpân şi domn, chiar dacă nu erau de acord asupra teologiei, în vreme ce califul era doar un „emir”. Patriarhii răsăriteni apelau la termeni similari atunci când, în secolul al IX-lea, i se plângeau împăratului Teofilus de politica sa religioasă. Împăraţii au acceptat această îndatorire şi au avut în vedere statutul ortodocşilor din afara graniţelor în relaţiile militare şi diplomatice cu califii arabi. Nu era vorba de o simplă chestiune administrativă, deoarece nu aveau dreptul şi puterea să se amestece în treburile zilnice din teritoriile musulmane. Mai mult, patriarhii de la

Constantinopol nu aveau nicio jurisdicţie asupra patriarhilor din Răsărit. Era însă o chestiune sentimentală şi ca atare, cu atât mai puternică, a menţinerii creştinismului ca unul singur şi indivizibil, cu împăratul un simbol al unităţii sale.[35]

Bisericile eretice nu aveau un asemenea protector laic şi depindeau în totalitate de bunăvoinţa califului. Influenţa şi prestigiul lor au avut astfel de suferit. Mai mult, ereziile porniseră de la dorinţa orientalilor de a simplifica practicile şi credinţele creştine. Islamul, care era destul de apropiat de creştinism ca să poată fi considerat o formă avansată a acestuia şi care acum avea şi imensul avantaj social de a fi religia clasei conducătoare, părea uşor de acceptat pentru mulţi eretici. Nu există izvoare care să ateste câţi creştini s-au convertit la islam, dar putem fi siguri că marea lor majoritate proveneau din rândul ereticilor, şi nu al ortodocşilor. La un secol de la cucerire, Siria, a cărei populaţie fusese preponderent creştin-eretică, devenise o ţară majoritar musulmană. Numărul creştinilor-ortodocşi nu s-a redus prea mult. Copţii din Egipt, datorită averii lor, au pierdut teren cu mai puţină repeziciune, deşi şi ei duceau o bătălie pierdută. Pe de altă parte, sistemul milet-ului a asigurat continuitatea comunităţilor eretice şi a împiedicat unificarea bisericilor creştine.

Răspândirea islamului în Siria şi Palestina nu s-a datorat vreunui val de arabi veniţi din deşert: armatele cuceritorilor nu fuseseră niciodată foarte mari. Ele nu au făcut decât să creeze o castă militară suprapusă populaţiei locale. Compoziţia rasială a locuitorilor a fost foarte puţin modificată. Orăşenii şi sătenii, indiferent dacă au îmbrăţişat islamul sau au rămas creştini, au adoptat repede limba arabă pentru nevoile cotidiene. Ei sunt ceea ce azi numim cu un termen foarte larg „arabi”, dar reprezintă un amestec de multe rase, de triburi care au locuit în acele părţi înainte de exodul evreilor din Egipt: e vorba de amalekiţi sau iebuziţi, moabiţi sau fenicieni, de triburi precum filistinii, care se aflau acolo de la fel de multă vreme, sau de arameii, care de-a lungul istoriei au pătruns imperceptibil în ţinuturile mănoase şi de acei evrei care, asemenea primilor apostoli, s-au alăturat Bisericii lui Hristos. Doar evreii practicanţi au rămas separaţi din punct de vedere etnologic, dar nici măcar ei nu şi-au putut păstra puritatea rasială.

În Egipt populaţia hamitică era mai puţin amestecată, dar crescuse numeric prin căsătorii mixte cu imigranţi din Siria şi deşerturi, din regiunea Nilului de sus şi întregul litoral al bazinului mediteraneean.

Imigraţia arabă era cea mai deasă în zonele învecinate deşertului şi în oraşele de pe drumurile caravanelor înşiruite pe marginea lui. Declinul comerţului maritim pe Mediterana, provocat de cucerirea arabă, a dat un impuls acestor oraşe în detrimentul centrelor urbane

elenistice din apropierea ţărmului. Alexandria a fost singurul port mare pe care arabii l-au păstrat. Aici, ca şi în alte oraşe elenistice din Siria, creştinii au continuat să trăiască în comunităţi largi, probabil mai numeroase decât musulmanii. Aceeaşi diferenţă exista şi în provincia siriană: câmpiile şi văile din interior au devenit preponderent musulmane, dar între Liban şi Mediterana sectele creştine erau majoritare. În Egipt, variaţiile existau mai degrabă între sat şi oraş. Ţăranii, agricultorii şi fermierii (*fellahin*), au trecut la islam cu timpul, dar oraşele au rămas precumpănitor creştine. În Palestina, distincţia a fost mai confuză. Deşi zonele rurale erau musulmane în majoritatea lor, mulţi săteni şi-au păstrat credinţa creştină. Oraşele importante pentru creştini, precum Nazaret sau Betleem, erau aproape exclusiv creştine. Chiar şi Ierusalimul, în ciuda interesului musulmanilor, rămăsese cu preponderenţă creştin. Creştinii din Palestina aparţineau lui ortodox. Alături de ortodocşi, la Ierusalim se aflau multe colonii de evrei; la fel şi în oraşe mai mărunte, precum Safed şi Tiberias. Cel mai important oraş musulman era şi noua capitală administrativă, Ramla. Populaţia din Siria, Palestina şi Egipt a păstrat aceste caracteristici pentru următoarele patru secole.[36]

Al cincilea calif, omeiadul Moawiya, fusese guvernator al Siriei; după urcarea pe tron în 660 şi-a stabilit capitala la Damasc. Urmaşii lui au domnit de acolo timp de un secol, o perioadă de prosperitate pentru Siria şi Palestina. Califii omeiazi, cu puţine excepţii, au fost bărbaţi extrem de abili şi de toleranţi. Prezenţa Curţii lor în Siria a asigurat buna guvernare a provinciei şi o activitate comercială vie. Califii au încurajat şi cultura locală, de factură creştin-elenistică, influenţată de gusturile şi ideile pe care noi le asociem de regulă cu Bizanţul. Creştinii vorbitori de greacă au fost angajaţi în funcţii publice. Timp de multe decenii, socotelile statului au fost ţinute în greacă. Artişti şi artizani creştini lucrau în slujba califului. Cupola Stâncii din Ierusalim, construită pentru califul Abdul-Malik în 691, este exemplul suprem al construcţiilor de tip-rotondă din arhitectura bizantină. Mozaicurile cupolei, împreună cu şi mai frumoasele mozaicuri din curtea Marii Moschei din Damasc, ridicate pentru fiul califului, Walid I, sunt considerate printre cele mai reuşite produse ale artei bizantine. Este greu de stabilit în ce măsură ele sunt rezultatul muncii artiştilor locali şi cât au fost aceştia ajutaţi de meşteri şi materiale pe care Walid mai mult ca sigur că le-a importat din Bizanţ. Mozaicurile respectă cu stricteţe interdicţia Profetului de a reprezenta fiinţe vii. Pentru palatele lor din provincie, aflate departe de dezaprobarea *mullah*-ilor (cum ar fi de pildă palatul din deşert de la Kase al-'Amra din stepele de dincolo de Iordan), omeiazii au acceptat fresce înfăţişând figuri umane, chiar şi nude. Domnia lor, aşadar, nu a întrerupt dezvoltarea culturii elenistice în Orientul Apropiat, care şi-a

atins în această perioadă înflorirea maximă, deşi a fost cea din urmă.[37]

Drept urmare, creştinii nu aveau motive să regrete victoria islamului. În pofida unui singur episod de persecuţie şi a câtorva regulamente umilitoare, creştinilor le mergea mai bine decât sub domnia împăraţilor de aceeaşi religie cu ei. Era mai multă ordine, comerţul era profitabil, iar taxele mult mai mici. Mai mult, în cea mai bună parte a veacului al VIII-lea, împăratul creştin fusese un eretic, un iconoclast, un prigonitor al tuturor ortodocşilor care cinsteau sfintele imagini. Creştinii buni erau mai fericiţi sub stăpânirea necredincioşilor.

Această perioadă fericită a fost însă de scurtă durată. Declinul omeiazilor şi războaiele civile care au dus la instalarea califilor abbasizi la Bagdad în anul 750 au provocat haos în Siria şi Palestina. Guvernatori locali fără scrupule şi scăpaţi de sub control făceau bani confiscând biserici creştine şi obligându-i pe enoriaşi să le răscumpere. Au existat şi valuri de fanatism, cu persecuţii şi convertiri forţate.[38] Victoria abbasizilor a restabilit ordinea, dar cu o diferenţă. Bagdadul era departe, iar administraţia provincială mai puţin supravegheată. Comerţul era înfloritor de-a lungul rutelor de caravane, dar nu exista o piaţă destul de puternică pentru un comerţ local. Abbasizii erau musulmani mai stricţi decât omeiazii, mai puţin toleranţi faţă de creştini. Cu toate că şi ei îşi trăgeau seva dintr-o cultură anterioară, aceasta nu era elenistică, ci persană. Bagdadul se afla pe vechiul teritoriu al regatului sasanid. Persanii au primit funcţiile cele mai importante în administraţie, iar obiceiurile cotidiene şi arta persană au fost adoptate. La fel ca şi omeiazii, abbasizii au angajat şi creştini la Curte. Aceştia însă erau, cu foarte puţine excepţii, nestorieni, care priveau către Răsărit şi nu spre Apus. Curtea abbasidă s-a arătat mult mai interesată de chestiunile intelectuale decât predecesorii omeiazi: nestorienii erau folosiţi la traducerea operelor filosofice şi tehnice din greaca veche, iar savanţii şi matematicienii, chiar şi cei din Bizanţ, erau încurajaţi să vină să predea în şcolile din Bagdad. Acest interes nu era decât superficial. Civilizaţia abbasidă nu a fost deloc influenţată de gândirea greacă, preferând să urmeze tradiţiile moştenite de la regatele anterioare din Mesopotamia şi Iran. Civilizaţia elenistică a mai supravieţuit doar în Spania, acolo unde s-au refugiat omeiazii.

În ciuda circumstanţelor schimbate, creştinii nu au fost nefericiţi nici sub domnia abbasidă. Scriitori musulmani, precum al-Jahiz în veacul al IX-lea, mai scriau cu vehemenţă împotriva creştinilor, dar asta doar pentru că erau bogaţi şi deveneau aroganţi, nesocotind regulamentele ce îi priveau.[39] Patriarhul Ierusalimului, scriind în aceeaşi perioadă confratelui său din Constantinopol, spunea că autorităţile musulmane „sunt drepte, nu ne fac rău şi nici nu sunt

violente împotriva noastră”[40]. Simţul dreptăţii şi cumpătarea califilor erau adesea notabile. Atunci când, în veacul al X-lea, în vremea războaielor cu Bizanţul, lucrurile nu mergeau în favoarea arabilor, iar gloate arabe atacau creştinii din cauza cunoscutei lor simpatii pentru duşmanii acestora, califul îi despăgubea întotdeauna pentru pagubele suferite. Cauza acestei atitudini poate să fi fost renăscuta putere a împăratului bizantin, care avea şi supuşi musulmani în stăpânirea lui, pe care i-ar fi putut persecuta din răzbunare.[41] Bisericile ortodoxe şi-au menţinut întotdeauna o poziţie privilegiată, mulţumită sprijinului din afară. La începutul secolului al X-lea, în timpul disputei cu patriarhul ortodox al Antiohiei, catolicosul nestorian, Abraham al III-lea, îi scria marelui vizir că „noi, nestorienii, suntem prietenii arabilor şi ne rugăm pentru victoriile lor”, adăugând: „să nu îi priveşti pe nestorieni, care nu au alt rege în afara arabilor, ca pe grecii ai căror regi nu încetează să poarte războaie împotriva arabilor”.[42] Darul de 2000 de galbeni l-a ajutat însă mai mult decât vorbele să îşi apere cauza. Singurul grup de creştini care a fost ţinta animozităţilor continue din partea arabilor au fost creştinii de origine pur arabă, precum Banü Ghassan sau Banü Tanükh. Mulţi dintre membrii acestor triburi au rezistat convertirilor forţate, fugind dincolo de graniţă şi căutând adăpost în Bizanţ.[43]

Emigraţia creştinilor în teritoriile împăratului a fost continuă, dar musulmanii nu au încercat să o împiedice, la fel cum nu au existat preocupări, nici măcar în vreme de război, de a-i împiedica pe creştinii dinăuntrul şi dinafara califatului să păstreze legături strânse între ei. În cea mai mare parte a perioadei abbaside împăratul bizantin nu fusese suficient de puternic pentru a putea interveni în favoarea coreligionarilor săi. Eşecul arab sub zidurile Constantinopolului în 718 a asigurat continuitatea imperiului, dar a fost nevoie de două secole până când Bizanţul a putut să ia în considerare o ofensivă serioasă împotriva arabilor. Între timp, ortodocşii din Răsărit îşi găsiseră un alt aliat străin. Ridicarea imperiului carolingian în secolul al VIII-lea nu a trecut neobservată în Răsărit. Interesul arătat faţă de situaţia Locurilor Sfinte de către Carol cel Mare, ce în curând urma să fie încoronat împărat la Roma la sfârşitul secolului, a fost foarte bine primit. Califul Harun al Rashid, bucuros de un aliat împotriva Bizanţului, l-a încurajat să ctitorească în Ierusalim şi să trimită ajutoare băneşti pentru biserica din oraş. Pentru o vreme, Carol cel Mare l-a înlocuit pe împăratul bizantin în rolul de monarh a cărui putere îi proteja pe ortodocşii din Palestina. Aceştia l-au răsplătit trimiţându-i simboluri onorifice ale respectului lor. Colapsul imperiului carolingian sub descendenţii lui şi renaşterea Bizanţului au făcut ca intervenţia francilor să fie de scurtă durată şi repede uitată, cu excepţia câtorva spitale şi aziluri construite de Carol cel Mare, a liturghiilor în latină

din Biserica Sfânta Maria a Latinilor şi a călugăriţelor ce slujeau la Mormântul Sfânt. Apusul însă nu a uitat acest episod, mult exagerat prin legende şi tradiţie. La scurt timp a apărut ideea unui protectorat legal al lui Carol cel Mare asupra Locurilor Sfinte, ajungându-se până la legenda unui pelerinaj personal al acestuia. Dreptul legitim al francilor de a stăpâni Ierusalimul era astfel recunoscut şi confirmat.[44]

Creştinii răsăriteni erau însă mult mai interesaţi de renaşterea puterii bizantine. La începutul veacului al IX-lea, Imperiul Bizantin se afla încă în defensivă, cu Sicilia şi Creta pierdute în favoarea musulmanilor şi cu câte o incursiune armată arabă în inima Asiei Mici aproape în fiecare an. La mijlocul veacului, datorită politicii fiscale prudente a împărătesei Theodora, flota bizantină a fost reorganizată şi reechipată şi, datorită puterii acesteia, sudul Italiei şi Dalmaţia au reintrat în stăpânirea Bizanţului. La începutul secolului al X-lea, califatul abbasid a început să decadă rapid. Au apărut dinastii locale, cele mai importante dintre ele fiind Hamdanizii din Mosul şi Alep şi Ikshizii din Egipt. Aceştia din urmă erau buni luptători şi musulmani înfocaţi, reuşind pentru o vreme să ţină piept agresiunii bizantine, fără să poată opri decăderea puterii musulmane. Din contră, au grăbit-o prin luptele interne pe care le-au provocat. În cursul acestor războaie civile, Ikshizii au obţinut controlul asupra Palestinei şi sudului Siriei. Bizantinii au profitat de noua situaţie. Ofensiva lor a fost prudentă la început, dar până în 945, cu toată vitejia prinţului hamdanid, Saif ad-Daula, generalul Ioan Courcouas cucerise pentru Imperiu oraşe şi regiuni din Mesopotamia superioară care nu mai văzuseră o armată creştină de trei secole.[45] Lucrurile au început să se mişte mai rapid după anul 960, când marele strateg Nikephor Phocas a preluat comanda armatelor imperiale. În 961, a recucerit Creta. În 962 a dus o campanie la graniţa cu Cilicia, cucerind oraşele Anazarba şi Maraş (Germanicia Cezareea) şi izolând astfel Cilicia musulmană. În 963, Nikephor a fost reţinut acasă, punând la cale lovitura de stat care, cu ajutorul armatei şi al împărătesei regente, i-a asigurat tronul. În 964, s-a întors în Răsărit, terminând cucerirea Ciliciei în 965 şi trimiţând o expediţie în Cipru ce a restabilit controlul bizantin asupra insulei. În 966 se afla în campanie pe Eufratul mijlociu, pentru a tăia liniile de comunicaţie între Alep şi Mosul.[46] Întreaga creştinătate a Răsăritului îl urmărea, văzându-şi izbăvirea aproape. Patriarhul Ioan al Ierusalimului îi scria ca să îi grăbească venirea în Palestina, însă acest gest de trădare a fost picătura care a umplut paharul pentru musulmani. Ioan a fost arestat şi ars pe rug de către populaţia furioasă.[47]

Speranţele patriarhului fuseseră premature. În 967 şi 968, Nikephor a fost ocupat la frontiera de nord, dar în 969 şi-a îndreptat din nou armatele către sud, direct spre centrul Siriei. Urcând pe valea

râului Orontes, împăratul a cucerit şi jefuit unul după altul măreţele oraşe Shaizar, Hama şi Homs în drum spre ţărm, spre suburbiile oraşului Tripoli. Apoi a pornit din nou către nord, lăsând în urmă Tortosa, Jabala Qableh) şi Latakia pradă flăcărilor, în vreme ce aghiotanţii lui asediau Antiohia şi Alep. Vechea metropolă a Antiohiei a fost cucerită în octombrie. Alepul s-a predat la sfârşitul aceluiaşi an.

Antiohia, oraşul în care creştinii erau mai numeroşi decât musulmanii, a fost integrată în imperiu şi se pare că musulmanii au fost obligaţi să emigreze. Alepul, care era un oraş aproape exclusiv musulman, a devenit un stat vasal al Bizanţului.

Tratatul încheiat cu autorităţile locale desemna cu grijă frontiera dintre noua provincie imperială şi oraşele plătitoare de tribut. Conducătorul Alepului urma să fie numit de către împărat. Statul vasal, cu excepţia supuşilor creştini, urma să plătească taxe mari direct către fiscul de la Constantinopol. Negustorii şi caravanele din imperiu erau apăraţi de privilegii şi protecţie speciale. Aceşti termeni umilitori păreau să prevestească sfârşitul dominaţiei musulmane în Siria.[48]

Înainte ca Alepul să cadă, împăratul a fost ucis la Constantinopol de către împărătească şi iubitul acesteia, Ioan Tzimiskes. Nikephor fusese un bărbat aspru şi greu de iubit. În ciuda victoriilor sale, Constantinopolul îl ura pentru taxele impuse, corupţie şi conflictul cu Biserica. Ioan Tzimiskes, ce se făcuse cunoscut drept un general strălucit, a urcat fără probleme pe tron şi, alungând-o pe amanta lui de la putere, s-a împăcat cu Biserica. Următorii patru ani au fost dedicaţi războiului cu Bulgaria, răstimp în care islamul a renăscut sub dinastia Fatimizilor, instalaţi în Egipt şi sudul Siriei. În 971, aceştia au încercat chiar să recucerească Antiohia. Ioan şi-a putut îndrepta atenţia către Răsărit abia în 974. În toamna acelui an a coborât spre estul Mesopotamiei, cucerind oraşul Nisibin, trecând Mosului în rândul oraşelor vasale şi încercând chiar un marş-surpriză către Bagdad. Împăratul a realizat însă că fatimizii erau mai de temut decât rivalii lor abbasizi, astfel că în primăvara următoare a intrat în Siria. Urmând traseul străbătut de Nikephor cu şase ani înainte, Ioan a urcat pe valea râului Orontes, prin Homs, care s-a supus fără nicio opoziţie, apoi Baalbek, pe care l-a cucerit prin forţă, direct spre Damasc, care a promis să plătească tribut şi să fie aliat supus. De acolo a intrat în Galileea, către Tiberias şi Nazareth, şi mai apoi pe ţărm la Cezareea. Ierusalimul a trimis soli înaintea lui cu rugămintea de a-i cruţa de jaf. Împăratul nu putea să se îndrepte către Oraşul Sfânt înainte să cucerească oraşele de pe coasta feniciană, astfel că s-a retras spre nord, cucerindu-le unul după altul, cu excepţia oraşului-fortăreaţă Tripoli. Iarna era aproape, şi împăratul s-a văzut nevoit să îşi amâne planurile cu un anotimp. Pe drumul de întoarcere către Antiohia a

cucerit şi instalat garizoane în cele două măreţe castele din munţii Nosairi – Barzuya şi Saihyun. Apoi a revenit la Constantinopol. Campania însă nu a mai fost reluată niciodată: împăratul a murit pe neaşteptate, în luna ianuarie a anului 976.[49]

Aceste războaie au făcut din nou din Imperiul creştin o mare putere a Răsăritului, dar misiunea lor de a-i elibera pe creştini le dădea şi caracterul unor războaie religioase. Până atunci, războaiele împotriva musulmanilor erau purtate pentru apărarea imperiului şi erau considerate parte a vieţii cotidiene. Deşi câte un învingător musulman, în fanatismul lui, le oferea prizonierilor creştini alegerea între apostazie sau viaţă, iar martiriul acestora era ulterior sărbătorit cu sfinţenie, aceste cazuri erau foarte rare. Opinia publică din Bizanţ nu distingea între moartea pe câmpul de luptă întru apărarea Imperiului de necredincioşii arabi sau de creştinii bulgari, iar atitudinea Bisericii nu era diferită. Nikephor şi Ioan Tzimiskes declarară că de acum încolo lupta se ducea pentru gloria creştinismului, pentru eliberarea Locurilor Sfinte şi pentru nimicirea islamului. Atunci când împăratul sărbătorea o victorie asupra sarazinilor, corurile cântau: „Slavă Domnului care i-a învins pe sarazini.”[50] Nikephor sublinia că războaiele lui erau războaie creştine, motivat poate în parte de dorinţa de a repara proastele relaţii cu Biserica. Cu toate acestea nu a reuşit să îl convingă pe patriarh să sprijine un decret prin care toţi soldaţii morţi pe frontul de Răsărit erau consideraţi martiri. Pentru Biserica Răsăriteană faptele de arme nu erau o scuză credibilă pentru ucidere.[51] În manifestul jignitor pe care l-a trimis califului înaintea începerii campaniei din 964, împăratul se vedea un campion al creştinătăţii, ameninţând chiar cu atacarea Meccăi şi instalarea tronului lui Hristos în oraş.[52] Ioan Tzimiskes a apelat la acelaşi limbaj. În scrisoarea trimisă regelui armean, ce descria campania sa din 974, spunea că „dorinţa noastră este să eliberăm Mormântul Sfânt de sub grozăviile musulmanilor”, arătând cum a cruţat oraşele Galileei de jaf datorită rolului lor în istoria credinţei creştine. Atunci când aminteşte oprirea în faţa oraşului Tripoli, el adaugă că, dacă lucrurile ar fi stat altfel, ar fi mers şi în sfântul oraş al Ierusalimului şi s-ar fi rugat în Locurile Sfinte.[53]

Arabii au fost mereu mai dispuşi să confere războiului o aură religioasă, dar chiar şi ei devenisă neglijenţi. Acum, speriaţi de creştini, au încercat să revigoreze vechea fervoare. Revoltele din Bagdad din anul 974 l-au obligat pe calif, deşi acesta personal se bucura de înfrângerea fatimizilor, să declare un *jihād*, un război sfânt.[54]

Se părea că, în cele din urmă, Ţara Sfântă urma să ajungă din nou în mâinile creştinilor, dar speranţele ortodocşilor din Palestina au fost zădărnicite. Succesorul legitim la tron al lui Ioan Tzimiskes, Vasile al

II-lea, nu a avut ocazia să continue avansul spre sud, deşi a devenit la rândul lui un războinic de temut. Atenţia lui a fost ocupată de războaiele civile, urmate de lungul război împotriva bulgarilor. A avut ocazia doar de două ori să viziteze Siria: o dată în 995, ca să restabilească dominaţia bizantină asupra Alepului, şi a doua oară în 999, când s-a deplasat de-a lungul ţărmului până la Tripoli. În anul 1001, împăratul a ajuns la concluzia că era inutil să mai facă alte cuceriri. Astfel, a semnat un armistiţiu pe zece ani cu suveranul fatimid, iar pacea iniţiată atunci a durat fără incidente majore timp de o jumătate de secol. Graniţa dintre cele două imperii a fost stabilită de-a lungul coastei între Banyas şi Tortosa până la Orontes, la sud de Cezareea-Shaizar (Larissa). Oficial, Alepul a rămas în sfera de influenţă bizantină, dar dinastia mirdasită stabilită acolo în 1023 şi-a obţinut foarte rapid independenţa de facto. În 1030, emirul din Alep a înfrânt zdrobitor o armată bizantină. Pierderea Alepului a fost compensată în anul următor de includerea Edessei în Imperiul Bizantin.[55]

Pacea le-a convenit atât bizantinilor, cât şi fatimizilor, deoarece ambele puteri priveau cu îngrijorare renaşterea califatului de la Bagdad sub conducerea aventurierilor turci din Asia Centrală. Monarhul fatimid fusese acceptat de toţi musulmanii şiiţi drept adevăratul calif şi nu îşi putea permite nicio revigorare a pretenţiilor abbaside. În acelaşi timp, Bizanţul socotea că frontiera răsăriteană era mai vulnerabilă decât cea din sud. Teama de turci l-a împins pe Vasile al II-lea să anexeze provinciile armene cele mai apropiate de Imperiu, iar apoi să cucerească principatul de Vaspurakan, teritoriu aflat la extremitatea sud-estică a ţării. Succesorii împăratului au continuat această politică. În anul 1045, regele din Ani, principalul suveran în Armenia, şi-a cedat ţinuturile împăratului, iar în 1064 a fost absorbit în Imperiu şi ultimul stat armean independent, principatul de Kars.[56]

Anexarea Armeniei a fost motivată de necesităţi militare. Experienţa arătase că principii armeni nu erau parteneri de încredere.

Deşi erau creştini şi nu aveau nimic de câştigat de pe urma unei cuceriri musulmane, armenii erau eretici şi, ca atare, îi urau pe ortodocşi mai mult decât pe oricare asupritor musulman. În pofida relaţiilor comerciale şi culturale neîntrerupte şi chiar în pofida numărului mare de armeni care au imigrat în Imperiu, ajungând şi în poziţiile cele mai înalte, animozitatea nu s-a stins niciodată. Era foarte uşor să pătrunzi în inima Asiei Mici din văile Armeniei, aşa cum fusese demonstrat de luptele de graniţă din trecut. Autorităţile militare nu puteau permite ca un punct atât de periculos pentru Imperiu să rămână în afara controlului lor. Din punct de vedere politic însă, anexarea nu a fost o mişcare la fel de înţeleaptă. Armenii urau stăpânirea bizantină. Trupele bizantine păzeau frontiera, dar în

interiorul acesteia se afla o populaţie numeroasă şi nemulţumită, neloială noii stăpâniri şi de aceea reprezenta un potenţial pericol; mai mult, în absenţa principilor locali care o ţineau ancorată, populaţia a început să se deplaseze, răspândind nesupunerea în tot Imperiul. Oameni politici mai pricepuţi şi mai puţin obsedaţi de considerente militare, precum împăraţii-soldaţi ai Bizanţului, ar fi ezitat în crearea unei probleme armeneşti care periclita omogenitatea imperiului şi crea în rândul supuşilor o minoritate disonantă.

Siria de nord intrase în stăpânire creştină, dar nici creştinii din sudul Siriei şi din Palestina nu aveau motive să se plângă de dominaţia fatimidă. Au avut de suferit doar o scurtă perioadă de persecuţii, atunci când califul Hakim, născut de o mamă creştină şi crescut mai degrabă în comunitatea creştinilor, s-a revoltat brusc împotriva influenţelor din tinereţea sa. Timp de zece ani, din 1004 până în 1014, în pofida obiecţiilor de la Constantinopol, Hakim a emis ordonanţe împotriva creştinilor, a început să confişte averile Bisericii, apoi să ardă cruci şi să construiască mici moschei pe acoperişurile bisericilor, sfârşind prin a da foc lăcaşurilor sfinte. În 1009 a poruncit distrugerea bisericii Sfântului Mormânt, motivând că minunea anuală a focului sfânt, ce se petrecea în ajunul Paştelui, era doar un fals lipsit de evlavie. Până în anul 1014 au fost incendiate sau jefuite aproape 30.000 de biserici, iar mulţi creştini au adoptat islamul de faţadă pentru a-şi salva vieţile. Măsuri similare au fost luate şi împotriva evreilor. Trebuie menţionat şi că musulmanii, la rândul lor, erau pasibili de persecuţie arbitrară din partea imamului lor, care nu renunţase în tot acest răstimp la slujbaşii creştini. În anul 1013, ca o concesie făcută împăratului, li s-a permis creştinilor să se stabilească în teritoriul bizantin. Persecuţiile au încetat doar atunci când Hakim a început să creadă că el însuşi este divin. Divinitatea i-a fost proclamată în public în 1016 de către prietenul său Darazi. Musulmanii erau mai susceptibili de a fi şocaţi de o asemenea atitudine decât non-musulmanii, astfel că Hakim a început să îi favorizeze pe creştini şi pe evrei şi să lovească în musulmani, interzicându-le postul Ramadanului şi pelerinajul la Meca. În 1017 creştinilor şi evreilor le-a fost acordată deplina libertate a conştiinţei religioase. La scurt timp, aproape şase mii de apostaţi au revenit la creştinism. În 1020, bisericile şi-au primit înapoi proprietăţile confiscate, incluzând şi materialele luate de la clădirile distruse. Tot atunci a fost abolită şi legea privind îmbrăcămintea distinctivă. Furia musulmanilor împotriva califului era deja declanşată, mai ales că acesta înlocuise cu numele său numele lui Allah în slujbele din moschei. Darazi a fugit în Liban, unde a creat secta druzilor, după numele său. Hakim a dispărut şi el în 1021, cel mai probabil ucis de ambiţioasa lui soră, Sitt al-Mulk. Soarta lui a fost şi este încă un

mister. Druzii au credinţa că el va reveni la momentul potrivit.[57]

După moartea lui Hakim, Palestina a fost stăpânită un timp de către emirul din Alep, Salih ibn Mirdas, însă în 1029 dominaţia fatimidă a fost reinstaurată pe deplin. În anul 1027 fusese semnat un tratat prin care împăratul Constantin al VIII-lea avea permisiunea să restaureze biserica Sfântului Mormânt, iar creştinii apostaţi puteau să se reconvertească la creştinism fără repercusiuni. Acest tratat a fost înnoit în 1036, dar lucrările de reconstrucţie au început doar cu zece ani mai târziu, sub împăratul Constantin al IX-lea. Trimişii imperiali călătoreau nestingheriţi pentru a supraveghea şantierul la Ierusalim, oraş care, spre oroarea cetăţenilor şi călătorilor musulmani, părea a fi în mâna creştinilor.[58] Atât de mulţi bizantini se plimbau pe străzile din Ierusalim, încât în rândul musulmanilor circula vestea că însuşi împăratul făcuse călătoria până în oraş.[59] Prospera colonie de negustori din Amalfi, aflată sub protecţia califului, proclama şi vasalitatea oraşului-mamă faţă de împărat, doar ca să se bucure de privilegiile bizantinilor.[60] Teama de puterea bizantină îi apăra pe creştini. Călătorul persan Nasir-i-Khusrau, vizitând oraşul Tripoli în 1047, descria numărul mare de corăbii greceşti încărcate cu marfă ancorate în port, precum şi teama locuitorilor de un atac al flotei bizantine.[61]

La mijlocul secolului al XI-lea, soarta creştinilor din Palestina era mai bună ca niciodată. Autorităţile musulmane erau tolerante, iar împăratul le apăra interesele. Comerţul prospera şi devenea tot mai activ cu ţările creştine din Apus, iar Ierusalimul beneficia mai mult ca niciodată de atenţia şi bogăţia aduse de pelerinii veniţi de acolo.

3
PELERINII LUI HRISTOS

„Stăteau picioarele noastre în curţile tale, Ierusalime!”
Psalmul 121: 2

Dorinţa de pelerinaj este adânc înrădăcinată în natura umană. Să stăm în acelaşi loc unde au stat şi cei pe care îi venerăm, să vedem locurile unde aceştia s-au născut, au muncit şi au murit ne dau sentimentul unui contact mistic cu ei şi este expresia directă a omagiului nostru. În condiţiile în care oameni importanţi pentru istoria omenirii îşi au sanctuare care atrag admiratori din toate colţurile lumii, un număr şi mai mare de oameni este atras de locurile în care au credinţa că divinitatea a sfinţit pământul.

În primele secole ale creştinismului, pelerinajele erau rare. Teologia creştină din acea vreme sublinia mai degrabă caracterul divin şi universalitatea lui Hristos în raport cu latura sa umană. Mai mult, autorităţile romane nu încurajau călătoriile în Palestina. Ierusalimul însuşi, distrus de Titus, a rămas în ruine până când Hadrian l-a reconstruit drept oraşul roman Aelia. Dar creştinii aveau vie în memorie topografia în care s-a desfăşurat viaţa lui Hristos. Respectul creştinilor faţă de Muntele Calvarului era atât de mare, încât Hadrian a construit acolo intenţionat un templu pentru Venus Capitolina. În secolul al III-lea, peştera din Betleem unde s-a născut Hristos era deja un loc bine cunoscut creştinilor, care călătoreau să îl vadă, urmată de Muntele Măslinilor, Grădina Getsimani şi locul înălţării. O vizită la aceste Locuri Sfinte pentru rugăciune şi pentru obţinerea meritelor spirituale devenise parte a practicii creştine.[62]

Odată cu triumful Crucii, această practică a înflorit şi ea. Împăratul Constantin sprijinea bucuros religia pe care o alesese. Mama sa, împărăteasa Elena, arheologul de cel mai înalt rang şi cu cel mai mare succes dintre marii arheologi ai lumii, a plecat spre Palestina ca să sape pe Muntele Calvarului şi să găsească relicvele Patimilor. Împăratul şi-a arătat sprijinul pentru descoperirea ei construind acolo o biserică ce, în ciuda vicisitudinilor vremii, a rămas principalul locaş al creştinătăţii, Biserica Sfântului Mormânt.[63]

Dintr-odată, un val de pelerini s-a abătut asupra şantierului împărătesei Elena. Nu putem şti numărul lor exact, deoarece cei mai mulţi dintre ei nu au lăsat nicio urmă a călătoriei lor. Dar deja în 333, înainte ca săpăturile împărătesei să se încheie, un călător care a

descris itinerarul său a făcut pelerinajul în Palestina tocmai de la Bordeaux.[64] Imediat după aceasta avem descrierea drumului făcut de neobosita doamnă cunoscută sub numele de Actheria şi uneori ca Sfânta Silvia de Aquitania.[65] Aproape de sfârşitul acelui veac, unul din Părinţii Bisericii, Sfântul Ieronim, se stabilea în Palestina, atrăgând după sine un cerc de doamne bogate şi din societatea bună care se aflaseră la picioarele lui în Italia. În chilia sa din Betleem, el primea în mod constant procesiunea de călători care veneau să i se închine după vizitarea Locurilor Sfinte.[66] Sfântul Augustin, cel mai spiritual dintre Părinţii occidentali ai Bisericii, nu acorda importanţă pelerinajelor, considerându-le periculoase, iar Părinţii din Răsărit aveau aceeaşi opinie.[67] Ieronim, dimpotrivă, în vreme ce declara că şederea în Ierusalim nu avea vreo valoare spirituală, era de părere că rugăciunea în locurile unde au păşit picioarele lui Hristos era un act de credinţă.[68] Opinia lui a fost mai populară decât cea a lui Augustin, iar pelerinajele, încurajate de autorităţi, s-au înmulţit. Se pare că la începutul veacului următor existau deja peste două sute de mănăstiri şi aziluri construite special pentru a adăposti pelerini şi aflate aproape toate sub patronajul împăratului.[69]

Această primă modă privind Ierusalimul a atins apogeul la mijlocul veacului al V-lea. Împărăteasa Evdochia, fiica unui filosof păgân din Atena, s-a stabilit aici după o viaţă nefericită la Curte şi multe alte personaje pioase din rândul aristocraţiei bizantine au urmat-o. În pauzele de la compunerea de imnuri, Evdochia a încurajat şi gustul crescând pentru moaşte, ea însăşi punând bazele marii colecţii de moaşte de la Constantinopol cu un portret al Fecioarei Maria pictat de Sfântul Luca.[70]

Exemplul împărătesei a fost urmat atât de pelerini din Apus, cât şi de cei veniţi de la Constantinopol. Din timpuri imemoriale Răsăritul a fost furnizorul produselor de lux pentru întreaga lume. Acum, acesta trimitea spre Occident şi obiecte religioase de mare preţ. Creştinismul a fost mai întâi o religie orientală, iar majoritatea sfinţilor şi martirilor din creştinismul timpuriu au fost orientali. Tendinţa de venerare a sfinţilor era în creştere. Figuri cu greutate precum Prudentius sau Ennodius spuneau că ajutorul dumnezeiesc se găsea la mormintele acestora şi că trupurile sfinte puteau face minuni.[71] Bărbaţi şi femei deopotrivă străbăteau distanţe mari pentru a vedea sfinte moaşte. Mai mult, ei vor încerca să obţină una, să o ducă acasă pentru biserica locului. Deocamdată principalele odoare rămăseseră în Orient: cele ale lui Hristos la Ierusalim până la mutarea lor la Constantinopol, iar cele ale marilor sfinţi, în majoritatea lor în locurile acestora de baştină. Relicvele minore însă au început să pătrundă în Occident, fie aduse de pelerini norocoşi, de negustori cu spirit întreprinzător, fie trimise în dar vreunui potentat local. La puţin timp au urmat şi părţi din

relicvele însemnate, iar apoi chiar moaşte neatinse. Toate acestea au atras atenţia Occidentului către Orient. Cetăţenii din Langres, mândri posesori ai unui deget al Sfântului Mamas, trebuiau să viziteze Cezareea în Cappadocia, oraşul unde sfântul a locui[72]. Călugăriţele de la Chamalières au devenit direct interesate de Seleucia isauriană, oraşul în care s-a născut Sfânta Tecla, ale cărei oase se aflau în capela lor.[73] Atunci când o doamnă din Maurienne s-a întors din călătorie cu un deget al Sfântului Ioan Botezătorul, prietenele ei au luat şi ele calea mării pentru a vedea trupul sfântului la Samaria şi capul aflat la Damasc.[74] Delegaţii întregi erau trimise în speranţa obţinerii unor asemenea comori, precum o fiolă cu Sfântul Sânge sau o bucată din Sfânta Cruce. În Occident s-au construit biserici cu hramul sfinţilor din Răsărit sau al Sfântului Mormânt, iar de cele mai multe ori o parte din venituri se păstra pentru a fi trimisă către Locurile Sfinte de la care se revendicau.

Această interdependenţă a fost favorizată de comerţul care încă se făcea de-a lungul ţărmurilor Mediteranei. Sărăcirea Occidentului a dus la declinul acestui comerţ, care uneori se şi întrerupea, precum la mijlocul veacului al V-lea, când, din cauza piraţilor vandali, mările deveniseră nesigure pentru negustorii neînarmaţi. Nemulţumirile şi ereziile din Orient nu făceau decât să sporească lista problemelor. Există, pe de altă parte, numeroase itinerarii scrise în secolul al VI-lea de pelerini occidentali care au călătorit spre Răsărit în nave comerciale greceşti sau siriene, iar negustorii înşişi purtau veşti religioase şi mondene alături de pasageri şi marfă. Datorită negustorilor şi călătorilor Grigore din Tours era bine informat despre situaţia din Orient. Există o mărturie a unei conversaţii dintre Sfântul Simeon Stâlpnicul şi un negustor sirian care l-a văzut pe stâlpul său din preajma Alepului, conversaţie în cursul căreia sfântul îi cerea veşti despre Sfânta Genevieva din Paris şi îi trimitea un mesaj personal.[75] În pofida disputelor religioase şi politice dintre autorităţile politice, relaţiile dintre creştinii occidentali şi cei orientali au rămas apropiate şi cordiale.

Cucerirea arabă a pus capăt acestei situaţii. Negustorii sirieni nu mai ajungeau pe ţărmurile Franţei sau Italiei cu mărfuri şi ştiri. Mediterana era din nou navigată de piraţi. Stăpânii musulmani ai Palestinei îi priveau cu suspiciune pe călătorii creştini veniţi din afară. Călătoria era costisitoare şi primejdioasă, iar lumea creştină din Apus nu mai dispunea de bogăţii. Contactele nu fuseseră întrerupte complet. Creştinii occidentali aveau nostalgia şi dorinţa de a vizita Locurile Sfinte din Răsărit. Atunci când papa Martin I a fost acuzat, în anul 682, de a fi dus tratative cu musulmanii, acesta a explicat că motivul a fost permisiunea pentru a trimite daruri la Ierusalim.[76] În anul 670, episcopul Arculf a pornit în călătorie în Orient şi a reuşit să facă un

tur complet al Egiptului, Siriei şi Palestinei, întorcându-se prin Constantinopol, dar călătoria a durat mai mulţi ani şi a fost presărată cu greutăţi.[77] Cunoaştem numele pelerinilor acelor vremuri: Vulphy din Rue în Picardia sau Bercaire din Montier-en-Der în Burgundia şi prietenul său Waimer.[78] Poveştile lor arată însă că doar bărbaţii temerari şi rezistenţi puteau spera să ajungă până la Ierusalim. Se pare că nicio femeie nu s-a aventurat în pelerinaj.

Numărul pelerinilor a crescut în veacul al VIII-lea. Unii veneau din Anglia, iar dintre aceştia cel mai cunoscut a fost Willibald, care a murit în 781 ca episcop de Eichstädt în Bavaria. În tinereţe acesta luase drumul Palestinei, plecând din Roma în 722 şi revenind aici abia în 729, după câteva aventuri neplăcute.[79] Spre sfârşitul secolului se pare că au existat încercări de organizare a unor pelerinaje sub patronajul lui Carol cel Mare. Acesta restaurase ordinea şi o oarece prosperitate în Occident, stabilind şi bune relaţii cu califul Harun al-Rashid. Hanurile şi azilurile construite cu ajutorul lui Carol cel Mare în Ţara Sfântă arată că în acea vreme mulţi pelerini, inclusiv femei, au ajuns la Ierusalim. Călugăriţe din Spania creştină au fost trimise să slujească la Sfântul Mormânt.[80] Dar această activitate nu a durat mult: Imperiul caroligian a intrat în declin, piraţii musulmani au reapărut în Mediterana răsăriteană, iar piraţii nordici şi-au făcut apariţia dinspre Occident. În timpul vizitei sale în Palestina în anul 870, Bernard înţeleptul din Bretania a găsit aşezămintele lui Carol cel Mare în stare bună, dar goale şi începând să cadă în ruine. Bernard reuşise să călătorească datorită unui paşaport de la autorităţile musulmane din Bari, sudul Italiei, dar nici măcar acest document de călătorie nu l-a ajutat să ajungă până la Alexandria.[81]

Marea epocă a pelerinajelor începe în secolul al X-lea. Arabii şi-au pierdut cuiburile de piraţi din Italia şi sudul Franţei de-a lungul acestui veac; Creta le-a fost luată în 961. În acea perioadă flota bizantină era destul de stăpână pe apele Mediteranei, ceea ce a dus şi la reluarea comerţului pe mare. Corăbii de negustori din Grecia şi Italia navigau nestingherite între porturile italiene şi Bizanţ, sperând să deschidă, cu bunăvoinţa autorităţilor musulmane, şi comerţul cu Siria şi Egiptul. Pentru un pelerin era uşor să traverseze marea de la Veneţia sau Bari direct la Tripoli sau Alexandria, deşi cei mai mulţi preferau să facă o oprire la Constantinopol să vadă colecţia de relicve a oraşului, de unde plecau fie pe drumurile de uscat, fie pe ruta maritimă, făcute sigure de recentele succese militare bizantine. Autorităţile din Palestina, abbasizi, ikshizi sau fatimizi, arareori se opuneau călătorilor; dimpotrivă, apreciau banii pe care aceştia îi aduceau în provincia arabă.

Îndreptarea condiţiilor pentru pelerini a avut consecinţe asupra gândirii religioase occidentale. Nu este sigur la ce vârstă se recomanda

pelerinajul ca penitenţă canonică. Toate cărţile de penitenţă {*poienitentialia*) din Evul Mediu timpuriu recomandau pelerinajul, dar fără a-i atribui un scop anume. În acelaşi timp însă, se răspândea credinţa în virtuţile spirituale speciale ale anumitor Locuri Sfinte, care se răsfrângeau asupra celor care le vizitau şi care puteau oferi şi indulgenţe pentru iertarea păcatelor. Astfel, pelerinul ştia că, pe lângă închinăciunea adusă rămăşiţelor pământeşti şi locurilor străbătute de Dumnezeu şi sfinţii Lui şi contactul mistic cu aceştia, el putea obţine şi iertarea pentru fărădelegile sale. Începând cu veacul al X-lea, patru altare au devenit cunoscute pentru asemenea puteri: cel al Sfântului Iacob la Compostella în Spania şi al Sfântului Mihail la Monte Gargano în Italia, numeroasele sanctuare din Roma şi, mai presus de toate, Locurile Sfinte din Palestina. Accesul la ele era acum mult mai facil, datorită retragerii sau bunăvoinţei musulmanilor. Dar călătoria era încă suficient de lungă şi de anevoioasă ca să fie atrăgătoare pentru mentalitatea şi sentimentele religioase ale omului medieval. Era înţelept să îndepărtezi un răufăcător de la locul faptei pentru un an sau chiar mai multă vreme. Neplăcerile şi cheltuielile unei asemenea călătorii erau o pedeapsă pentru el, în vreme ce atingerea ţelului şi atmosfera încărcată de emoţie a destinaţiei îi ofereau un sentiment de curăţire spirituală şi putere, întorcându-se un om mai bun.[82]

Menţiuni întâmplătoare în cronici vorbesc despre pelerinaje dese, deşi numele cunoscute ale pelerinilor aparţin în mod inevitabil doar marilor personaje. Dintre aristocraţii de renume ai Occidentului au plecat în pelerinaj Hilda, contesă de Suabia, care a murit în 969 în timpul călătoriei, şi Judita, ducesă de Bavaria, cumnata împăratului Otto I, al cărei voiaj a avut loc în 970. Conţii de Ardèche, Vienne, Verdun, Arcy, Anhalt şi Gorizia au fost cu toţii pelerini. Înaltele feţe bisericeşti au fost şi mai perseverente. Sfântul Conrad, episcopul de Kostanz, a făcut trei călătorii la Ierusalim, în vreme ce Sfântul Ioan, episcopul de Parma, şase. Episcopul de Olivola a fost şi el acolo în 920. Printre abaţii pelerini s-au numărat şi cei din Saint-Cybar, Flavigny, Aurillac, Saint-Aubin d'Angers şi Montier-en-Der. Toţi aceşti pelerini de seamă au luat cu ei grupuri de bărbaţi şi femei de rând, ale căror nume nu erau importante pentru scriitorii acelor vremuri.[83]

Această activitate a fost în mare parte rezultatul iniţiativelor private. În politica europeană îşi făcea însă loc o nouă forţă, care – printre altele – s-a ocupat de organizarea traficului de pelerini. În 910, contele Guillaume I de Aquitania a fondat abaţia de la Cluny. La sfârşitul veacului al X-lea, datorită unor abaţi extraordinari, Cluny se afla în mijlocul unei imense reţele ecleziastice, bine organizate, foarte strânse şi apropiate de papă. Clunisiacii se considerau păstrătorii conştiinţei creştinătăţii occidentale. Doctrina lor sprijinea pelerinajul.

Clunisiacii doreau să ofere şi ajutor practic. La începutul veacului următor, pelerinajele la marile sanctuare ale Spaniei se aflau sub controlul lor. În aceeaşi vreme au început să se ocupe şi de organizarea şi popularizarea călătoriilor către Ierusalim. Datorită persuasiunii lor, au plecat spre Ţara Sfântă abatele de Stavelot, în 990, şi contele de Verdun, în 997. Influenţa clunisiacilor este dovedită de numărul mare de pelerini din Franţa şi Lorena în timpul secolului al XI-lea, proveniţi din ţinuturile învecinate cu Cluny şi din mănăstirile subordonate. Cu toate că mulţi pelerini veneau din Germania, precum arhiepiscopii de Trier şi Mainz sau episcopul de Bamberg, şi din Anglia, pelerinii francezi şi loreni îi depăşeau numeric. Cele două mari dinastii din nordul Franţei, conţii de Anjou şi ducii de Normandia, în ciuda rivalităţii dintre ele, erau amândouă apropiate abaţiei de Cluny şi îşi asumau, în consecinţă, patronajul asupra voiajului răsăritean. Terifiantul Foulques Nerra de Anjou a plecat spre Ierusalim în 1002, revenind acolo de două ori după aceea. Ducele Richard al III-lea de Normandia trimitea daruri într-acolo, iar ducele Robert a mers la Ierusalim în fruntea unui grup numeros în 1035. Toate aceste pelerinaje au fost însemnate cu grijă de către istoricul de la Cluny, călugărul Glaber.[84]

Normanzii au urmat exemplul ducilor de Normandia. Îl venerau în special pe Sfântul Mihail, astfel că mulţi dintre ei făceau pelerinajul la Monte Gargano. De acolo, cei cu spirit întreprinzător plecau mai departe spre Palestina. La mijlocul veacului al XI-lea normanzii reprezentau un procent important din pelerinii ce se îndreptau spre Palestina, astfel că autorităţile de la Constantinopol, enervate de incursiunile armate normande în Italia bizantină, au început să fie mai puţin prietenoase faţă de pelerinaje.[85] Verii lor din Scandinavia au fost la fel de entuziaşti. Nordicii aveau o lungă tradiţie a drumurilor la Constantinopol, iar măreţia şi bogăţia oraşului îi impresionase profund. În casele lor din nord se vorbea despre Micklegarth, căci aşa numeau ei marele oraş, identificându-l uneori cu Asgard, lumea zeilor. Armata imperială avea soldaţi vikingi încă din 930. La începutul secolului al XI-lea a fost creat un regiment special pentru ei, vestita gardă varegă. Varegii îşi petreceau cel puţin o permisie mergând la Ierusalim. Primul dintre cei despre care avem cunoştinţă este un anume Kolskeggr, care a vizitat Palestina în 992. Harald Hardrada, cel mai cunoscut dintre varegi, a fost şi el în Palestina în 1034. În acest secol, numeroşi norvegieni, islandezi şi danezi cu cel puţin cinci ani petrecuţi în solda armatei bizantine făceau pelerinajul acesta înainte de a se întoarce la căminele lor din nord, încărcaţi cu bogăţii. Poveştile acestora îi incitau şi pe prietenii lor să străbată lungul drum către sud doar pentru pelerinaj. Apostolul Islandei, Thorvald Kodransson Vidtförli, a fost la Ierusalim în jurul anului 990. Câţiva

pelerini nordici spuneau că l-au văzut acolo pe Olaf Tryggvason, primul rege creştin al Norvegiei, după misterioasa lui dispariţie în anul 1.000. Regele Olaf al II-lea dorea să îi urmeze exemplul, dar se pare că nu a reuşit să efectueze călătoria decât în legendă. Aceşti prinţi ai Nordului erau oameni violenţi, adesea vinovaţi de crimă şi având aşadar nevoie de penitenţă. În anul 1051, pentru a ispăşi o crimă, Swein Godwinsson, pe jumătate danez, a plecat spre Palestina cu un grup de englezi, dar a murit din cauza vremii nefavorabile toamna următoare în munţii Anatoliei: din pricina păcatelor sale, plecase desculţ. Lagman Gudrödsson, un viking din insula Man, a încercat să obţină în acelaşi fel iertarea divină după ce îşi ucisese fratele. Cei mai mulţi pelerini scandinavi preferau să facă un circuit, ajungând pe mare prin Strâmtoarea Gibraltar şi întorcându-se acasă pe uscat, prin Rusia.[86]

Pelerinii veacului al X-lea veniţi din Occident erau obligaţi să călătorească pe mare, traversând Mediterana până la Constantinopol sau Siria. Preţul era mare şi cabinele puţine. În 975, regii Ungariei s-au convertit la creştinism, deschizând astfel un drum pe uscat, ce cobora pe Dunăre şi traversa Balcanii până la Constantinopol. Până în 1019, când Bizanţul şi-a stabilit controlul asupra întregii Peninsule Balcanice, acesta fusese un drum periculos, dar după aceea un pelerin putea călători fără probleme prin Ungaria până la frontiera bizantină la Belgrad, continuând prin Sofia şi Adrianopol până în capitală. O altă rută îl purta pe pelerin în Italia bizantină, traversa scurta distanţă pe mare de la Bari la Dyrrachium şi apoi mergea pe vechea Via Egnatia prin Salonic şi Bosfor. Trei drumuri mari duceau prin Asia Mică la Antiohia. De aici, pelerinul cobora pe coastă la Latakia şi intra în teritoriul fatimid lângă Tortosa. Aceasta era singura graniţă pe care un pelerin o trecea de la sosirea la Belgrad sau Termoli în Italia, iar de aici putea merge fără griji până la Ierusalim. Călătoria pe uscat, chiar dacă dura mult, era mult mai ieftină şi mai uşor de efectuat decât cea pe mare şi era mult mai potrivită pentru grupuri mari.

Atâta vreme cât pelerinii erau disciplinaţi, puteau conta pe ospitalitatea ţăranilor din imperiu, iar pentru prima parte a călătoriei clunisiacii construiau popasuri de-a lungul drumului. În Italia existau câteva spitale, unele care primeau exclusiv vikingi. La Melk, în Austria, funcţiona un mare han.[87] La Constantinopol, Spitalul Sf. Samson era rezervat exclusiv pentru pelerinii occidentali. Clunisiacii ţineau un stabiliment similar în suburbiile din Rodosto.[88] În Ierusalim, pelerinii puteau trage la Spitalul Sf. Ioan, finanţat de negustorii din Amalfi.[89] Marii seniori din Occident puteau să vină însoţiţi şi de o escortă armată, ce trebuia ţinută în frâu, iar pelerinii de rând încercau să se alăture acestor grupuri. Cu toate acestea, nu era neobişnuit şi nici măcar foarte riscant ca pelerinii să călătorească singuri sau în

grupuri mici de două sau trei persoane. În anumite perioade existau greutăţi. În vremea persecuţiilor lui Hakim, călătoriile lungi în Palestina erau mai dificile, deşi fluxul de pelerini creştini nu a fost întrerupt. În anul 1055 era periculos să traversezi graniţa în teritoriul musulman. Lietbert, episcop de Cambrai, nu a reuşit să obţină o viză de ieşire de la guvernatorul de Latakia, astfel că a fost nevoit să meargă în Cipru.[90]

În 1056, probabil şi cu acordul tacit al împăratului, musulmanii au interzis accesul occidentalilor la Sfântul Mormânt şi au alungat 300 de pelerini din Ierusalim.[91] Împăratul Vasile al II-lea şi nepoata lui, Theodora, au provocat indignare cu decizia lor de a încasa taxe pentru pelerini şi caii lor. Papa Victor al II-lea i-a scris împărătesei în decembrie 1056, rugând-o să anuleze taxa; din textul scrisorii reiese că agenţii imperiali se găseau şi la Ierusalim.[92]

Asemenea neplăceri erau totuşi rare. De-a lungul întregului veac al XI-lea până în ultimele două decenii, pelerinii au continuat să curgă neîncetat către est, în grupuri ce adesea numărau mii de bărbaţi şi femei de toate vârstele şi din toate clasele sociale, gata fiind, în acele vremuri relaxate, să petreacă un an şi chiar mai mult în călătorie. Se opreau la Constantinopol să admire imensul oraş, de zece ori mai mare decât orice oraş cunoscut lor din Occident. La Constantinopol se închinau şi la numeroasele moaşte, căci aici se aflau coroana de spini, tunica sfântă şi celelalte relicve importante ale Patimilor. Tot la Constantinopol erau şi Sfânta Maramă de la Edessa pe care se afla imprimat chipul lui Hristos, portretul Fecioarei pictat de Sfântul Luca, părul Sfântului Ioan Botezătorul şi veşmântul lui Ilie, trupurile a nenumăraţi sfinţi, profeţi şi martiri, ca într-un interminabil depozit al celor mai sacre obiecte ale creştinătăţii.[93] De aici se îndreptau spre Palestina, la Nazaret şi la Muntele Tabor, la apa Iordanului şi la Betleem, şi la toate altarele Ierusalimului. Le priveau pe toate şi se rugau în fiecare loc, după care, purificaţi şi edificaţi, purcedeau la lungul drum de întoarcere acasă, unde erau priviţi de conaţionalii lor ca pelerini ai lui Hristos care au împlinit cea mai sfântă călătorie.

Succesul unui pelerinaj depindea de două condiţii: una era ca situaţia din Palestina să fie calmă pentru a permite unui pelerin să călătorească şi să se închine în relativă siguranţă, iar a doua era ca drumurile să fie deschise şi ieftine. Prima condiţie presupunea pace şi o bună guvernare din partea autorităţilor musulmane, iar a doua depindea de bunăvoinţa şi prosperitatea Bizanţului.

4
CĂTRE DEZASTRU

„În mijlocul păcii, un ucigaş se năpusteşte”.
Cartea lui Iov, 15: 21

La mijlocul veacului al XI-lea, liniştea Mediteranei de răsărit părea asigurată pentru multă vreme. Cele două mari puteri, Bizanţul şi Egiptul fatimid, erau în relaţii bune: niciuna dintre ele nu era agresivă şi ambele aveau interesul să ţină sub control puterile musulmane dinspre răsărit, unde aventurieri turci mai stârneau probleme, fără să provoace însă îngrijorare la Cairo sau Constantinopol. Fatimizii erau prietenoşi cu creştinii. De la moartea lui Hakim nu mai avuseseră loc persecuţii, iar porturile lor primeau negustori din Bizanţ şi Italia. Comercianţii şi pelerinii se bucurau de această bunăvoinţă.

Bizanţul era garantul acestei bunăvoinţe. Datorită unei serii de buni împăraţi-soldaţi, Imperiul se întindea acum din Liban până la Dunăre şi de la Napoli la Marea Caspică. În pofida unor revolte sporadice şi a corupţiei izolate, Bizanţul era cel mai bine administrat imperiu al vremii. Constantinopolul era mai bogat ca niciodată şi era capitala financiară şi comercială de necontestat a lumii. Negustori din toate zările, din Italia şi Germania, Rusia, Egipt şi din Orient veneau în număr mare să cumpere produsele de lux făurite în atelierele bizantine şi să vândă marfa lor mai puţin rafinată. Viaţa tumultuoasă din marele oraş, care era mai întins şi mai populat decât Cairo sau Bagdad, îl impresiona pe călător cu portul aglomerat, cu bazarele pline, cu vastele suburbii şi cu bisericile şi palatele minunate. Curtea imperială, deşi dominată la acea vreme de două excentrice prinţese în vârstă, era, în ochii călătorului, centrul universului.

Dacă arta este oglinda civilizaţiei, atunci Bizanţul se afla la apogeu. Artiştii veacului al XI-lea erau la fel de conservatori şi echilibraţi ca şi predecesorii lor, dar adăugaseră două trăsături preluate din arta orientală: bogatul formalism decorativ al iranienilor şi intensitatea mistică a vechiului Orient. Lucrările epocii ce ni s-au păstrat, fie fildeşuri miniaturale, fie mozaicuri măreţe sau biserici provinciale, cum ar fi cea din Daphne sau Hosios Lukas în Grecia, prezintă aceeaşi sinteză triumfătoare a diferitelor tradiţii contopite într-un stil perfect. Literatura vremii se află la acelaşi standard înalt, deşi era foarte influenţată de memoria persistentă a tradiţiei clasice. Dispunem de istoria rafinată a lui Ioan Diaconul, de versurile delicate

ale lui Cristofor din Mitylene, de popularul poem epic al lui Digenis Akritas, de aforismele dure şi de bun-simţ ale soldatului Kekaumenos şi de sarcasticele memorii de curte ale lui Mihail Psellos. Atmosfera are ceva din complezenţa secolului al XVIII-lea, încărcată însă de o metafizică şi un pesimism de care Bizanţul nu s-a eliberat niciodată.

Grecii au un caracter subtil şi dificil, care nu are nimic în comun cu imaginea pe care ne-o dau studiile despre veacul al V-lea î.Hr. Bizantinii au complicat aceste trăsături cu infuzia de sânge oriental, rezultând un paradox perfect: în vreme ce erau foarte practici şi cu gustul onorurilor lumeşti, erau oricând gata să renunţe la tot pentru o viaţă monahală. Bizantinii credeau cu tărie în misiunea divină a Imperiului şi în autoritatea divină a împăratului, şi totuşi, individualişti, se revoltau fără ezitare împotriva conducerii care îi nemulţumea. Aveau oroare de erezie, deşi religia lor era cea mai mistică dintre toate formele creştinismului şi permitea atât preoţilor, cât şi laicilor o generoasă libertate de gândire. Toţi vecinii erau desconsideraţi ca fiind barbari, în vreme ce le-au adoptat cu uşurinţă obiceiurile şi ideile. În ciuda rafinamentului şi a mândriei, bizantinii erau nesiguri pe ei. De multe ori s-au simţit copleşiţi de evenimente catastrofale, iar panica lor a pus în primejdie siguranţa imperiului. În momente de criză, bizantinii se sperie şi devin incontrolabili, atitudini pe care în momentele de calm le dispreţuiau. Chiar dacă prezentul era paşnic şi splendid, nenumărate profeţii, pe care bizantinii le credeau adevărate, îi avertizau că într-o bună zi oraşul lor va pieri. Fericirea şi pacea nu se aflau în această lume trecătoare, ci doar în rai.

Temerile lor erau justificate. Fundamentele puterii bizantine erau puţin sigure. Marele imperiu era organizat pentru a se apăra: provinciile erau guvernate de ofiţeri, supervizaţi de administraţia civilă de la Constantinopol. Acest sistem crease miliţii locale foarte eficiente, ce îşi puteau apăra regiunile de invazii şi puteau suplimenta şi armata imperială în marile ei campanii. Dar, chiar şi după încetarea invaziilor, guvernatorii provinciali rămăseseră foarte puternici, mai ales dacă erau destul de bogaţi încât să nu aibă nevoie de salariul primit din capitală. Mai mult, prosperitatea ameninţa organizarea agricolă a Asiei Mici. Coloana vertebrală a Bizanţului o constituiseră comunităţile de ţărani liberi ce primiseră parcelele direct de la stat în schimbul serviciului militar. Dar, ca peste tot în Evul Mediu, pământul era cea mai sigură investiţie pentru cei cu avere: fiecare persoană înstărită dorea să cumpere pământ. De regulă, acesta era şi recompensa obişnuită pentru generalii victorioşi sau oficialii eficienţi. Atâta vreme cât imperiul reuşea să recâştige pământ de la inamici sau să repopuleze teritorii devastate de incursiuni armate sau de distrugeri, situaţia părea sub control, dar succesul a adus cu sine şi foamea de pământ. Marii aristocraţi şi mănăstirile îşi lărgeau

domeniile fie cumpărând pământ de la ţăranii care aveau nevoie disperată de bani lichizi, fie devenind stăpânii unor sate întregi, primite ca donaţie sau luând asupra lor răspunderea plăţii impozitelor. Împăraţii mai înţelepţi au încercat să îi stăvilească, deoarece noii proprietari de pământ nu rezistau tentaţiei de a-l transforma în păşuni pentru oi, ba mai mult, transferul de terenuri de la ţăranii-soldaţi oferea proprietarilor dreptul de a ridica oşti private, slăbind armata imperială. Legislaţia, în această privinţă, a fost un eşec. De-a lungul secolului al X-lea în Bizanţ a apărut o aristocraţie latifundiară ereditară, îndeajuns de puternică şi de bogată pentru a sfida puterea centrală. Împăratul Vasile al II-lea, cel mai mare împărat din dinastia macedoneană, a avut greutăţi la începutul domniei sale în a stinge o revoltă a aristocraţiei. A învins, iar prestigiul câştigat de el a durat până în 1056, atunci când dinastia s-a stins odată cu moartea nepoatei lui, Teodora. Probabil că dacă dinastia macedoneană ar fi reuşit să aibă moştenitori de sex masculin, ar fi întărit şi principiul ereditar pentru succesiunea la tron. Astfel, Bizanţul ar fi dispus de o forţă capabilă să se opună nobilimii ereditare. Deşi fidelitatea faţă de împăraţii macedoneni a permis împărătesei Zoe şi soţilor ei succesivi să cârmuiască fără grijă pentru următorii treizeci de ani şi bătrânei împărătesc Teodora să domnească singură, forţele centrifuge prindeau puteri. La moartea Teodorei, lupta s-a dat între două partide: clica de la curte care controla administraţia imperială şi familiile aristocrate care controlau armata, în vreme ce Biserica, cu un picior în ambele tabere, încerca să păstreze echilibrul.[94]

În ultimele clipe ale septuagenarei împărătesc, ce dăduse crezare până la sfârşitul vieţii unei profeţii care o asigurase că va avea o domnie lungă, curtenii l-au împins pe tron pe Mihail Stratioticus, un funcţionar în vârstă. Armata a refuzat să-l accepte pe noul împărat, mărşăluind spre Constantinopol ca să îşi impună comandantul. Mihail s-a retras fără a opune rezistenţă, lăsându-i tronul lui Isaac Comnenul. Aristocraţia militară câştiga astfel prima rundă a confruntării.

Isaac Comnenul, asemenea celorlalţi nobili bizantini, era un aristocrat la a doua generaţie. Tatăl lui fusese un soldat din Tracia, probabil de origine vlahă, care a câştigat simpatia lui Vasile al II-lea. De la acesta a primit pământ în Paflagonia, unde şi-a construit un castel, cunoscut drept *Castra Comnenon*, azi Kastamuni. Isaac şi fratele lui, Ioan, au moştenit pământurile tatălui lor şi abilităţile militare ale acestuia şi amândoi au intrat în aristocraţia bizantină prin căsătorie. Soţia lui Isaac era o prinţesă din fosta dinastie regală din Bulgaria, iar cea a lui Ioan era moştenitoarea măreţei familii Dalassenos. În pofida averii sale, a conducerii armatei şi a sprijinului acesteia, domnia lui Isaac s-a confruntat permanent cu opoziţia funcţionarilor imperiali. După doi ani a renunţat la luptă şi s-a retras la mănăstire. Nu a avut

niciun fiu, numindu-l succesor pe Constantin Ducas. Cumnata lui, Ana Dalassena, nu l-a iertat niciodată.

Constantin Ducas era capul celei mai vechi şi bogate familii din aristocraţia bizantină, dar şi-a construit cariera la curtea imperială. Isaac spera ca astfel Ducas să fie acceptat de ambele partide, dar acesta a demonstrat în curând că nu înclina către casta din care făcea parte. Vistieria imperială era goală, în timp ce armata era periculos de puternică. Soluţia lui Ducas a fost să reducă forţele armate, o măsură care poate fi înţeleasă pe plan intern. Dar pe plan extern a fost momentul cel mai puţin inspirat să slăbească forţele defensive ale imperiului, fiind chiar o mişcare fatală. Nori de furtună se adunau dinspre Răsărit, în vreme ce furtuna izbucnise deja în Apus.[95]

În ultimele decenii, situaţia din sudul Italiei fusese tulbure şi frământată. Oficial, frontiera Imperiului Bizantin se întindea de la Terracina pe coasta tireniană până la Termoli la Adriatica, dar în interiorul acestei linii doar provinciile Apulia şi Calabria se aflau sub cârmuirea directă a Bizanţului. Aici populaţia era în mare majoritate greacă. Pe coasta de vest se aflau cele trei oraşe comerciale: Gaeta, Napoli şi Amalfi, care nominal erau supuse împăratului. Pentru amalfitani, care practicau un comerţ înfloritor cu Orientul musulman, bunăvoinţa împăratului era utilă în negocierile cu autorităţile fatimide, iar oraşul avea un consul permanent la Constantinopol. Napolitanii şi gaetanii, deşi erau la fel de interesaţi în comerţul cu musulmanii, nu erau la fel de scrupuloşi în privinţa împăratului. Interiorul ţării era stăpânit de principii lombarzi din Benevento şi Salerno, care recunoşteau alternativ suzeranitatea împăraţilor din Orient şi Occident, fiind la fel de nerespectuoşi cu amândoi. Sicilia era încă în mâinile musulmanilor, în pofida numeroaselor tentative bizantine de a cuceri insula. Incursiunile armate pe coasta italiană care plecau din Sicilia şi din Africa nu făceau decât să înteţească haosul din regiune.

În aceste districte s-au stabilit aventurieri normanzi din nordul Franţei, pelerini în drum spre Ierusalim sau ca să viziteze altarul lor preferat la Monte Gargano, cei mai mulţi fiind mercenari care au rămas în serviciul principilor lombarzi. Normandia trecea printr-o criză funciară: moşiile dens populate erau prea strâmte pentru tinerii cavaleri fără pământ, dar plini de ambiţie şi de elan. Acest impuls pentru extindere, care în cele din urmă îi va împinge să cucerească Anglia, le-a îndreptat atenţia către Orient şi bogăţiile lui. Sudul Italiei era cheia către un imperiu mediteraneean. Tulburarea din interiorul acestuia le-a oferit şi ocazia pentru următoarea mişcare.

În anul 1040, şase fraţi, fii ai unui mărunt cavaler normand, Tancred de Hauteville, au cucerit oraşul Melfi din dealurile Apuliei şi au înfiinţat un principat. Autorităţile bizantine locale nu i-au luat în

serios, dar împăratul Henric al III-lea le-a oferit tot sprijinul, din dorinţa de a controla o provincie pe care cele două imperii şi-au disputat-o multă vreme. La fel a făcut şi papa numit de acelaşi împărat, care nu privea cu ochi buni autoritatea patriarhului de la Constantinopol asupra niciunei dioceze italiene. În răstimp de 12 ani, fiii lui Tancred au devenit stăpânii principatelor lombarde, alungându-i pe bizantini spre înălţimile Calabriei şi pe coasta Apuliei. Ei ameninţau şi oraşele de pe coasta de vest şi trimiteau trupe spre nord, prin Campania, până în apropierea Romei. Constantinopolul era îngrijorat, chemându-l acasă pe guvernatorul de Apulia, Marianus Argyrus, şi trimiţându-l înapoi cu puteri sporite ca să restabilească ordinea. Din punct de vedere militar, Marianus nu a obţinut nimic. Normanzii au respins mica lui armată cu uşurinţă. A avut însă mai mult succes pe plan diplomatic, deoarece şi papa Leon al IX-lea, originar din Lorena, era la fel de temător. Victoriile normanzilor erau mai mari decât anticipase împreună cu împăratul Henric al III-lea. Deşi era ocupat cu campania din Ungaria, acesta i-a trimis ajutor papei. În vara anului 1053, Leon a pornit spre sud cu o armată de germani şi italieni, declarând că ducea un război sfânt. Un contingent bizantin urma să i se alăture, dar în vreme ce îl aştepta la marginea micului oraş apulian Civitate, normanzii l-au atacat. Armata i-a fost pusă pe fugă, iar papa luat prizonier. A fost eliberat doar după ce a renunţat la politica lui.

Aceasta a fost ultima încercare serioasă de a-i opri pe fiii lui Tancred. Henric al III-lea a murit în 1056. Succesor i-a fost minorul Henric al IV-lea, iar regenta acestuia, Agnes de Poitou, avea destule probleme în Germania pentru a se ocupa de sud. Papalitatea a ales să fie realistă: în 1059, la Conciliul din Melfi, papa Nicolae al II-lea l-a recunoscut pe Robert Guiscard, zis şi „Robert Nevăstuica", cel mai mare dintre fiii supravieţuitori ai lui Tancred, drept „din mila lui Dumnezeu şi a Sfântului Petru duce de Apulia şi Calabria şi, cu sprijinul lor, duce de Sicilia". Această recunoaştere, care pentru papalitate, dar nu şi pentru Robert, implica vasalitatea normanzilor faţă de Sfântul Scaun, le-a permis acestora să îşi finalizeze victoriile. Republicile maritime li s-au supus la scurt timp; în 1066, Bizanţul mai stăpânea în Italia doar capitala, fortăreaţa Bari. Între timp, fratele mai mic al lui Robert, Roger, a început cucerirea Siciliei de la arabi.[96]

Atâta timp cât au controlat Bari, bizantinii au reuşit să ţină în frâu expansiunea normanzilor către răsărit. Tulburările politice au dus însă inevitabil la tulburări religioase. Sosirea cuceritorilor latini în sudul Italiei a pus în discuţie chestiunea Bisericii Greceşti în provincie şi vechea dispută dintre Constantinopol şi Roma asupra ei. Reformele de la Roma întăreau hotărârea papalităţii de a nu face niciun compromis în privinţa pretenţiilor ei, în vreme ce, la Constantinopol, scaunul

patriarhal era ocupat de un cleric grec foarte ambiţios şi agresiv, Mihail Cerularie. Tristul episod al vizitei legaţilor papali trimişi de Leon al IX-lea la Constantinopol în 1054 trebuie înţeles în conexiune cu întreaga succesiune a relaţiilor dintre Bisericile din Occident şi Orient. Vizita s-a sfârşit cu excomunicări reciproce, deşi împăratul încercase să faciliteze un compromis. Orice colaborare sinceră între Roma şi Constantinopol în privinţa Italiei era de acum imposibilă, dar nu a provocat schisma definitivă pe care i-au atribuit-o istoricii. Relaţiile politice dintre cele două Curţi, deşi tensionate, nu erau întrerupte. Cerularie şi-a pierdut în curând puterea de influenţă: neagreat de împărăteasa Teodora, pe care încercase să o îndepărteze de la tron, şi apoi detronat de împăratul Isaac, a murit în exil. Dar victoria a fost a lui în cele din urmă. Pentru generaţiile următoare de bizantini, el a fost văzut ca un luptător pentru independenţă. Chiar şi atunci când împăratul şi papa şi-au trimis scrisori de reconciliere, împărăteasa Evdochia Macrembolitissa, nepoata lui Cerularie şi soţia lui Constantin Ducas, a obţinut canonizarea fostului patriarh.

Judecând după izvoarele bizantine contemporane, disputa cu Occidentul abia a fost sesizată de cârmuitorii imperiului. Problema din Apus era cu mult umbrită în ochii lor de dificultăţile ce se arătau la orizont în Răsărit.

Declinul califatului abbasid nu i-a fost întru totul favorabil Bizanţului. Declinul economic al Irakului a dus la schimbarea rutelor comerciale. Negustorii din Orientul îndepărtat nu mai veneau cu mărfurile lor la Bagdad, de unde mare parte a lor se distribuia către Bizanţ, iar de aici spre Occident, prin porturile din Asia Mică sau din Constantinopol. Acum negustorii mergeau prin Marea Roşie către Egipt, de unde marfa era transportată spre Europa de către negustorii italieni. Bizanţul nu se mai afla pe ruta de tranzit.

Mai mult, tulburările din provinciile mărginaşe ale Imperiului abbasid au dus la închiderea vechiului drum al caravanelor, ce pornea din China, trecea prin Turkestan şi nordul Persiei către Armenia şi apoi la Trapezunt, pe mare. Ruta alternativă, care ocolea prin nordul Mării Caspice, nu a fost niciodată prea sigură. Pentru întreaga lume mediteraneeană, califatul abbasid a fost, politic şi comercial, un scut prielnic împotriva barbarilor din Asia Centrală.

Apărarea era acum la pământ, iar Asia Centrală putea să se reverse din nou asupra ţinuturilor vechilor civilizaţii. Turcii au jucat un rol important în istorie. În secolul al VI-lea, Imperiul turcic, deşi nu a durat foarte mult, a fost un factor de civilizare şi de stabilitate în Asia. Popoare turcice din afara lui, precum khazarii mozaici de pe Volga sau uigurii nestorieni ce s-au aşezat la frontiera cu China, au fost la rândul lor adaptabili şi capabili de progres cultural. Dar în Turkestanul propriu-zis nu mai avusese loc niciun avans din secolul al

VII-lea. Câteva oraşe şi-au făcut apariţia de-a lungul rutei caravanelor, dar populaţia a rămas în mare parte pastorală şi seminomadă, presiunea demografică împingându-i mereu dincolo de graniţe. În secolul al X-lea, Turkestanul era condus de dinastia persană a şamanizilor, care au jucat un rol-cheie în convertirea turcilor din Asia Centrală la islam. De atunci, ochii turcilor au fost aţintiţi către ţinuturile din sud-vestul Asiei şi ţărmul estic al Mediteranei.

Şamanizilor le-au luat locul primul mare musulman de origine turcică, Mahmud Ghaznavidul, care a construit în primele decenii ale secolului al XI-lea un mare imperiu ce se întindea de la Ispahan la Bukhara şi Lahore. Între timp, mercenari turci pătrundeau în întreaga lume musulmană, în acelaşi fel în care normanzii pătrundeau în Europa creştină. Regimente turceşti erau ţinute de calif la Bagdad şi la fel făceau şi alţi stăpânitori musulmani. Printre supuşii ghaznavizilor se afla şi un clan de turci Ghuzz din stepele Aralului, care îşi trăgeau numele de la Selgiuk, strămoşul lor semilegendar: selgiucizii. Principii selgiucizi formau un grup de aventurieri, invidioşi unii pe alţii, dar fiind uniţi în interesul familiei, în maniera fiilor lui Tancred de Hauteville. Spre deosebire de normanzi, care aveau puţini compatrioţi, selgiucizii aveau la dispoziţie hoardele imense şi neliniştite ale turcomanilor. După moartea lui Mahmud în 1030, ei s-au ridicat împotriva ghaznavizilor, iar în 1040 deja reuşiseră să îi alunge pe domeniile lor din India. În 1050 Tughril Bei, principele cel mai vârstnic al selgiucizilor, a intrat în Ispahan şi şi-a stabilit acolo capitala noului său stat, care cuprindea Persia şi Khorassanul. Fraţii lui s-au aşezat de-a lungul frontierelor de miazănoapte, formând o confederaţie fluidă care recunoştea autoritatea lui Tughril şi invadând constant teritoriile din jur. În 1055, la invitaţia califului abbasid, care era îngrozit de intrigile ţesute de curteanul său turc, Basasiri, cu fatimizii, Tughril a intrat în Bagdad pozând într-un erou al islamului sunnit. Califul l-a numit rege al Răsăritului şi Apusului, cu puteri temporale supreme asupra tuturor ţinuturilor care aparţineau spiritual de calif.[97]

Incursiunile armate turce în Armenia începuseră încă de pe vremea lui Vasile al II-lea, pe când selgiucizii se aflau sub dominaţia ghaznavidă. Din cauza acestor atacuri şi din dorinţa de a-şi proteja imperiul, Vasile a aplicat politica anexării Armeniei. După cucerirea Persiei de către selgiucizi, atacurile s-au intensificat. Tughril Bei însuşi a participat la unul dintre ele, în 1054, când a prădat regiunea din jurul lacului Van, dar nu a reuşit să cucerească fortăreaţa Manzikert. De regulă, trupele de atac erau conduse de verii lui, Asan şi Ibrahim Inal. În 1047 au fost înfrânţi de bizantini la Erzerum, astfel că în următorii ani şi-au îndreptat atenţia spre aliaţii georgieni ai Imperiului. În 1052 au jefuit oraşul Kars, iar în 1056 şi 1057 au atacat

din nou Armenia. În 1057 au prădat Melitene, iar în 1059 trupele turce au pătruns pentru prima oară în inima teritoriului bizantin, în oraşul Sebasteea.[98]

Tughril Bei a murit în 1063. El personal nu fusese prea interesat de graniţa nord-vestică, dar nepotul şi succesorul lui, Alp Arslan, neliniştit de o posibilă alianţă între bizantini şi fatimizi, a încercat să se protejeze de primii cucerind Armenia, în timp ce îşi urmărea obiectivul împotriva celor din urmă. Incursiuniele armate în Imperiu s-au înteţit. În 1064, oraşul Ani, vechea capitală a Armeniei, a fost distrus. Principele din Kars, ultimul suveran independent al Armeniei, a înmânat bucuros împăratului teritoriile stăpânite de el în schimbul proprietăţilor sale din munţii Taurus. Mulţi armeni l-au însoţit în noua lui patrie. După 1065 măreaţa fortăreaţă a Edessei a fost atacată în fiecare an, dar turcii nu stăpâneau încă arta asediului. În anul 1066 au ocupat trecătorile din munţii Amanus, iar primăvara următoare, au jefuit Cezareea, metropola din Cappadocia. Iarna următoare armatele bizantine au fost înfrânte la Melitene şi Sebasteea, dând turcilor control complet asupra Armeniei. În anii următori s-au aventurat tot mai adânc în teritoriile bizantine: la Neocezareea şi Amorium în 1068, Iconium în 1069 şi Chonae în 1070, aproape de ţărmul Mării Egee.

Constantinopolul s-a văzut obligat să ia măsuri. Împăratul Constantin al X-lea, a cărui politică de reducere drastică a forţelor armate era de vină pentru situaţia gravă, murise în 1067, lăsându-l la tron pe fiul său minor, Mihail al VII-lea, sub regenţa împărătesei-mamă, Evdochia. În anul următor ea s-a căsătorit cu conducătorul armatei imperiale, Romanus Diogenes, şi l-a ridicat pe tron. Romanus era un excelent soldat şi un bun patriot, dar misiunea care se afla înaintea lui avea nevoie de un om de geniu. El a înţeles că siguranţa imperiului depindea de recucerirea Armeniei, însă armata bizantină nu mai era forţa de temut care fusese cu 50 de ani în urmă. Trupele provinciale nu erau în stare să îşi apere de atacuri propriile districte, neputând contribui aşadar la campania împăratului. Familiile aristocrate, care ar fi putut trimite forţă de luptă de pe moşiile lor, erau neîncrezătoare şi nu s-au implicat. Regimentele de cavalerie, ce număraseră cândva 60.000 de oameni şi patrulaseră de-a lungul frontierei siriene până la mijlocul veacului al XI-lea, erau destrămate. Gărzile imperiale, formate din anatolieni aleşi pe sprânceană şi extrem de bine antrenaţi, nu se mai ridicau la înălţimea gloriei de odinioară. Grosul armatei consta acum din mercenari străini, vikingii din garda varegă, normanzi şi franci din vestul Europei, slavi din nord şi turci din stepele din sudul Rusiei: pecenegi, cumani şi ghuzi. Dintre aceştia, Romanus a reuşit să adune un efectiv de aproape 100.000 de oameni, dintre care probabil că jumătate erau bizantini prin naştere, dar numai foarte puţini dintre ei erau soldaţi de meserie şi niciunul nu era bine

echipat. Dintre mercenari, cel mai mare contingent era cel al cumanilor, conduşi de turcul Iosif Tarchaniotes. Corpul de elită era alcătuit din calaveria grea franco-normandă, sub comanda normandului Roussel de Bailleul. Foştii comandanţi franci ai corpului, Hervé şi Crispin, fuseseră demişi din motive de trădare, dar cavalerii luptau doar sub comanda unui compatriot. Generalul aflat imediat în subordinea împăratului era Andronic Ducas, nepotul fostului împărat, fiind astfel, la fel ca întreaga lui familie, un duşman de neînduplecat al lui Romanus, care nu a îndrăznit să îl lase la Constantinopol. Romanus a pornit aşadar cu această armată numeroasă, dar neîncrezătoare, să recucerească Armenia, în primăvara anului 1071. Pe când părăsea capitala, a sosit şi vestea din Italia că oraşul Bari, ultima posesiune bizantină în Italia, a căzut în mâinile normanzilor.

Cronicile povestesc cu detalii tragice marşul împăratului către răsărit de-a lungul marelui drum militar bizantin. Intenţia lui era să cucerească fortăreţele armene şi să staţioneze acolo garnizoane înainte ca armata turcă să sosească dinspre sud. Atunci când a aflat de înaintarea bizantinilor, Alp Arslan se afla în Siria, lângă Alep. Înţelegând cât de crucială era această confruntare, s-a grăbit să ajungă în nord să se întâlnească cu împăratul. Romanus a intrat în Armenia de-a lungul braţului sudic al Eufratului de sus. Lângă Manzikert şi-a împărţit trupele; el s-a îndreptat spre Manzikert, în vreme ce i-a trimis pe franci şi pe cumani să apere fortăreaţa Akhlat, pe malurile lacului Van. Vestea că Alp Arisan se apropie l-a găsit pe împărat la Manzikert. Imediat s-a întors către sud-vest ca să facă joncţiunea armată înainte ca turcii să ajungă la el. Dar, uitând de prima regulă a tacticii bizantine, a pierdut din vedere să trimită iscoade. În ziua de vineri, 19 august, în timp ce se afla într-o vale pe drumul spre Akhlat, Alp Arslan l-a atacat. Mercenarii bizantini nu şi-au mai făcut apariţia niciodată ca să îl salveze pe împărat. Cumanii, amintindu-şi că şi ei erau turci şi că nu fuseseră plătiţi la timp, au schimbat tabăra cu o noapte înainte, alăturându-se inamicilor. Roussel şi francii lui au hotărât să nu participe la bătălie. Rezultatul luptei nu s-a lăsat mult aşteptat. Romanus a luptat cu vitejie, dar Andronic Dukas, văzând că era o cauză pierdută şi că următorul episod al dramei se va consuma la Constantinopol, a retras trupele de rezervă pe care le comanda şi a părăsit câmpul de luptă, îndreptându-se spre vest şi lăsându-l pe împărat să se descurce singur. Până seara armată bizantină era distrusă, iar Romanus, rănit şi luat prizonier.[99]

5
CONFUZIE ÎN ORIENT

„Chiar când ei vor fi împrăştiaţi printre neamuri, eu îi voi aduna laolaltă – şi ei vor înceta ca să-şi ungă regi şi căpetenii”.
Osea, 8: 10

Bătălia de la Manzikert a fost cel mai mare dezastru din istoria Bizanţului. Bizantinii înşişi nu se amăgeau în această privinţă. Istoricii lor reveneau repetat asupra acelei fatidice zile. Cruciaţilor târzii li se părea că bizantinii renunţaseră pe câmpul de luptă la titlul lor de apărători ai creştinătăţii. Manzikert a justificat intervenţia Occidentului. [100]

Turcii au profitat imediat de victoria lor. Alp Arslan îşi atinsese obiectivul: flancul său era protejat şi reuşise să oprească o eventuală alianţă între Bizanţ şi fatimizi. Nu i-a cerut împăratului prizonier decât să părăsească Armenia şi o sumă importantă de bani drept răscumpărare. După aceea şi-a continuat campania în Transoxiana, unde a şi murit în 1072. Nici fiul său, Malik Şah, care a clădit un imperiu ce se întindea de la Mediterana la graniţele Chinei, nu a intrat personal în Asia Mică. Supuşii lor turcomani în schimb erau în plină mişcare. Malik nu dorea să îi aşeze în vechile teritorii ale califatului, dar câmpiile din Anatolia centrală, golite şi transformate în păşuni de către magnaţii bizantini, li se potriveau perfect. Vărul său, Suleiman ibn Kutulmish, a primit sarcina de a cuceri ţara pentru turci.[101]

Cucerirea a fost uşurată chiar de bizantini, care şi-au petrecut următorii 20 de ani din istorie într-un hăţiş de intrigi şi revolte. După ce vestea despre dezastru şi captivitatea împăratului a ajuns la Constantinopol, fiul său vitreg, Mihail Dukas, s-a declarat major şi a preluat tronul imperiului. Sosirea în capitală a vărului său Andronic cu restul armatei i-a confirmat poziţia. Mihail al VII-lea era un tânăr inteligent şi cultivat, care în vremuri mai puţin tulburi ar fi fost un suveran potrivit, dar problemele cu care se confrunta aveau nevoie de un bărbat mult mai puternic. Romanus Diogenes, întors din captivitate şi văzând că fusese detronat, a încercat să îşi apere poziţia, dar a fost repede înfrânt şi luat prizonier la Constantinopol. Ochii i-au fost scoşi cu atâta sălbăticie, încât Romanus a murit după câteva zile. Mihail nu îşi permitea să îl lase în viaţă. Rudele şi prietenii bogaţi ai fostului împărat au protestat faţă de chinurile în care acesta murise. Nemulţumirea acestora s-a manifestat în curând sub forma trădării.[102]

Invaziile turcilor în Asia Mică au început cu adevărat în 1073, fără ca ele să fie organizate sau uniforme. Suleiman dorea să întemeieze un sultanat pe care să îl conducă sub suzeranitatea lui Malik Şah. Alţi prinţi turci de rang mai mic, precum Danişmend, Chaka sau Mengucuk, erau interesaţi mai degrabă să cucerească un oraş sau o fortăreaţă asupra căreia să domine ca nişte căpetenii brigande. În spatele lor se aflau nomazii turcomani, ce călătoreau înarmaţi uşor, cu caii, corturile şi familiile lor şi care au dat suflu invaziei, îndreptându-se spre păşunile înalte. Creştinii fugeau din calea lor, lăsând pradă invadatorilor satele, pe care aceştia le incendiau, şi turmele de animale, pe care şi le însuşeau. Turcomanii evitau oraşele, dar prezenţa lor şi distrugerile provocate de ei au întrerupt comunicaţiile şi i-au izolat pe guvernatorii provinciali, permiţând astfel căpeteniilor să obţină ceea ce doreau. Aceştia au reprezentat elementul care a împiedicat orice încercare a Constantinopolului de a recupera teritoriile pierdute.

Împăratul Mihail a încercat să se opună înaintării turcilor. Trădarea precaută a lui Roussel de Bailleul a salvat de la pierirea sigură de la Manzikert întregul regiment franco-normand. Chiar dacă se dovedise că nu putea avea încredere în Roussel, Mihail a fost obligat să se bazeze pe el, încredinţându-i o mică armată de bizantini condusă de tânărul Isaac Comnenul, nepot al fostului împărat. Alegerea lui Isaac a fost una inspirată. Isaac şi fratele lui ce îl însoţea, Alexie, făceau parte din familia care ura din răsputeri clanul Dukas şi, în pofida îndemnurilor materne, i-au rămas loiali lui Mihail până la sfârşitul domniei, dovedindu-se buni generali. Din nefericire, loialitatea lui Isaac a fost anihilată de perfidia lui Roussel. Înainte ca armata bizantină să se confrunte cu turcii, Roussel şi trupele lui au întors armele, iar Isaac, atacat din ambele părţi de turci şi de franci şi depăşit numeric, a fost luat prizonier de selgiucizi.

Intenţiile lui Roussel erau în sfârşit limpezi: inspirat de exemplul compatrioţilor să-i din sudul Italiei, el dorea să întemeieze un stat normand în Anatolia. Nu avea decât 3.000 de oameni, dar toţi erau devotaţi, bine echipaţi şi instruiţi, putând să învingă orice soldat bizantin sau turc. Pentru împărat, Roussel era acum un inamic mult mai periculos decât turcii. Adunând ce trupe a mai reuşit să strângă, le-a trimis la luptă sub comanda unchiului său, cezarul Ioan Dukas. Roussel i-a înfruntat lângă Amorium şi i-a înfrânt cu uşurinţă, capturându-l pe Dukas. Pentru a da o umbră de legitimitate acţiunilor sale, Roussel l-a proclamat împărat pe prizonierul său şi a plecat spre Constantinopol. A ajuns nestânjenit pe ţărmul asiatic al Bosforului, unde a dat foc suburbiei Chrysopolis (Scutari) şi şi-a stabilit tabăra în mijlocul ruinelor. Disperat, Mihail a apelat la singura putere care îl putea ajuta, trimiţând o ambasadă la sultanul selgiucid, Suleiman.

Acesta, cu aprobarea suzeranului său, Malik Şah, i-a promis ajutor, cerând însă cesiunea provinciilor din estul Anatoliei pe care le ocupa deja. Roussel s-a întors din drum ca să îl înfrunte, dar trupele lui au fost înconjurate de turci la muntele Sophon în Cappadocia. Roussel, împreună cu câţiva oşteni, a reuşit să scape şi s-a stabilit mai sus, către nord-est, la Amaseea. Atunci Mihail l-a trimis pe Alexie să se ocupe de el. Alexie a reuşit să îl convingă pe căpitanul turcilor din acea regiune să îi ofere sprijinul, obligându-l astfel pe Roussel să se predea. Acesta însă fusese foarte popular în Amaseea, iar locuitorii oraşului au renunţat la încercările de a-l salva doar după ce li s-a spus că Roussel fusese orbit. De fapt Alexis nu a fost în stare să îl mutileze şi chiar şi împăratul s-a bucurat că şarmantul Roussel nu a fost supus la o asemenea umilinţă.[103]

Roussel a dispărut din istorie, dar acest episod i-a marcat pe bizantini, învăţându-i că nu puteau avea încredere în normanzi, că ambiţiile acestora nu se limitau la ţărmurile Italiei meridionale şi că doreau să întemeieze principate în Răsărit. Incidentul cu Roussel explică şi politica bizantinilor peste 20 de ani. Între timp, normanzii nu mai erau acceptaţi în serviciul imperial, suspiciunea răsfrângându-se şi asupra verilor lor scandinavi. De acum încolo garda varegă se va recruta din rândul unui popor care a suferit de pe urma normanzilor şi a vikingilor deopotrivă: anglo-saxonii din Anglia.[104]

Teama de normanzi şi nevoia constantă de mercernari străini l-a determinat pe Mihail să adopte o politică de conciliere faţă de Occident. Pierderea sudului Italiei era iremediabilă şi împăratul nu îşi permitea un război acolo. Mulţi bizantini l-au suspectat pe ambasadorul imperial Ioan Italus, un filosof de origine italiană, trimis să încheie pace cu normanzii, că a trădat interesele imperiului. Dar Mihail era mulţumit şi, cunoscând prea bine ambiţiile familiei de Hauteville pentru alianţe matrimoniale de nivel înalt, a sugerat ca fiica lui Guiscard, Elena, să fie trimisă la Constantinopol pentru fiul său minor, Constantin. În acelaşi timp, împăratul a cerut şi a obţinut prietenia cordială a marelui papă Grigore al VII-lea. Prin această politică, Mihail a păstrat pacea pe frontiera de vest.[105]

Confuzia din Anatolia însă s-a adâncit. Autorităţile imperiale au pierdut controlul: deşi câţiva generali loiali, precum Isaac Comnenul aflat în fruntea Antiohiei, au păstrat autoritatea imperială, comunicaţiile erau întrerupte şi nu exista o politică comună. În cele din urmă, în 1078, guvernatorul marii theme anatoliene din sud-vestul Asiei Mici, Nikephor Botaniates, mânat de ambiţie personală, dar şi de nemulţumirea faţă de lipsa de autoritate a lui Mihail, s-a răsculat. Nikephor era un general fără armată şi, ca să obţină efectivele de care avea nevoie, a recrutat un număr mare de turci, pe care i-a staţionat în oraşele cucerite în drumul spre capitală: Cyzicus, Niceea,

Nicomedia, Calcedon şi Chrysopolis. Hoardele turcilor intrau pentru prima oară în marile oraşe ale Anatoliei. Cu toate că erau mercenari în slujba noului împărat, nu se vor lăsa dislocaţi de acolo. Mihail nu a opus rezistenţă. Atunci când Nikephor a intrat în capitală, Mihail s-a retras la mănăstire, unde şi-a găsit adevărata vocaţie. Fiind mult mai norocos decât alţi împăraţi detronaţi, a reuşit ca în câţiva ani să ocupe un scaun de arhiepiscop cu eforturile proprii. Soţia sa părăsită, georgiana Maria de Alania, cea mai frumoasă prinţesă a acelor vremuri, şi-a oferit cu înţelepciune mâna uzurpatorului.

Nikephor a descoperit că viaţa de rebel era mai uşoară decât cea de împărat. Alţi generali i-au urmat exemplul. În vestul Balcanilor, guvernatorul de la Dyrrachium, Nikephor Bryennius, s-a declarat împărat şi i-a atras pe soldaţii din provinciile europene să se alăture steagului lui. Alexie Comnenul a fost trimis împotriva lui cu o mică armată de soldaţi greci neinstruiţi şi de câţiva frânci, care, ca de obicei, au dezertat. A reuşit să îl învingă pe Bryennius doar datorită unor mercenari turci care i s-au alăturat la timp. Imediat după terminarea acestei campanii, Alexie a fost nevoit să se îndrepte spre Thessalia, să zdrobească un alt uzurpator, pe Basilacius. Între timp s-a răsculat garnizoana turcă din Niceea. Papa Grigore, la auzul veştii că aliatul său Mihail a fost detronat, l-a excomunicat pe noul împărat. Robert Guiscard, încurajat de papă şi înfuriat de ruptura logodnei fiicei sale, plănuia să traverseze Adriatica. În luna mai a debarcat în plină forţă la Avlona şi a pornit spre Dyrrachium. La începutul aceleiaşi primăveri, cel mai mare general din Asia, Nikephor Melissenus, s-a răsculat şi a încheiat o alianţă cu sultanul turcilor, Suleiman. Acesta, încurajat de noua situaţie, a putut să intre fără nicio împotrivire în Bithynia, unde a fost întâmpinat de garnizoanele staţionate de Botaniates. Melissenus nu a reuşit să cucerească Constantinopolul, iar Suleiman a refuzat să cedeze oraşele pe care le ocupase. S-a stabilit în schimb la Niceea, unul dintre oraşele sfinte ale creştinătăţii, aflat la doar 150 de kilometri de Constantinopol, care a devenit astfel capitala sultanatului turc.

La Constantinopol, împăratul Nikephor şi-a anihilat singura şansă de supravieţuire, certându-se cu familia Comnenilor. Isaac şi Alexie l-au servit cu fidelitate şi sperau să păstreze relaţiile bune datorită prieteniei cu împărăteasa, a cărei verişoară era căsătorită cu Isaac şi era, conform zvonurilor, amanta lui Alexie. Aceasta nu a reuşit să controleze intrigile de curte care l-au întors pe Nikephor împotriva lor. Cei doi fraţi s-au răsculat pentru a-şi salva viaţa, iar Alexie, recunoscut de familie drept cel mai capabil dintre ei, s-a proclamat împărat. Nikephor a căzut la fel de uşor ca împăratul pe care el însuşi l-a detronat. Urmând sfatul patriarhului, s-a retras la mănăstire, epuizat şi umilit.[106]

Alexie Comnenul a domnit 37 de ani, dovedindu-se a fi unul dintre cei mai mari suverani ai acelor timpuri. În 1081 însă, supravieţuirea lui şi a imperiului se afla sub semnul incertitudinii. Alexie era tânăr, nu împlinise încă 30 de ani, dar avea multă experienţă ca general peste trupe cu forţe puţine, al căror succes depindea de mintea şi de diplomaţia lui. Prezenţa lui era impresionantă: deşi nu era înalt, era bine construit şi avea un aer demn. Era politicos şi uşor de abordat, cu o stăpânire de sine ieşită din comun. Bunătatea lui veritabilă nu îl împiedica să apeleze cu cinism la teroare şi înşelătorii dacă interesele ţării o cereau. În afară de calităţile lui personale şi iubirea pe care i-o arăta armata, Alexie avea puţine atuuri. Este evident că fusese ajutat să ajungă pe tron de familia lui, cu relaţiile ei care se ramificau în întreaga aristocraţie bizantină, el la rândul lui şi-a consolidat poziţia căsătorindu-se cu o doamnă din familia Dukas. Intrigile şi invidiile dintre rudele sale şi mai ales ura pe care dominatoarea lui mamă o purta soţiei lui Alexie şi familiei acesteia erau însă o problemă în plus pentru împărat. Curtea era plină de membri ai fostelor familii imperiale şi de familiile potenţialilor uzurpatori, pe care Alexie a căutat să îi lege de el prin alianţe matrimoniale. Este vorba de împărăteasa Maria, extrem de invidioasă pe noua împărătească Irina; de fiul Mariei, Constantin Dukas, pe care Alexie l-a asociat la tron şi l-a căsătorit cu fiica lui, Ana; de fiii lui Romanus Diogenes, dintre care unul s-a căsătorit cu sora lui Alexie, Teodora; de fiul lui Nikephor Bryennius, care s-a căsătorit cu Ana Comnena după moartea timpurie a lui Constantin Dukas; de Nikephor Melissenus, deja căsătorit cu sora lui Alexie, Evdochia, care a renunţat la pretenţiile la tronul imperial în schimbul titlului de „cezar”. Împăratul trebuia să îi supravegheze pe toţi, să le stingă certurile şi să prevină trădarea; astfel a fost creat un sistem ingenios de titluri care le satisfăcea pretenţiile. Aristocraţia şi înalţii funcţionari erau la fel de nesiguri. Alexie descoperea mereu conspiraţii împotriva domniei lui şi se afla în permanent pericol de a fi asasinat. Mânat de firea lui împăciuitoare, dar şi din considerente politice, pedepsele date de el erau blânde; indulgenţa şi bătaia lungă a acţiunilor sale sunt cu atât mai remarcabile dacă luăm în considerare nesiguranţa personală cu care a trăit toată viaţa.[107]

Situaţia din Imperiu era atât de dezastruoasă, încât doar un om cu un curaj imens sau extrem de prost ar fi acceptat să îl conducă. Vistieria era goală. Ultimii împăraţi fuseseră foarte cheltuitori, pierderea Anatoliei şi răscoalele din Europa au redus drastic veniturile, iar vechiul sistem de strângere a impozitelor nu mai funcţiona. Alexie nu era un om al finanţelor: metodele lui i-ar înspăimânta pe economiştii de azi. Şi totuşi, prin taxarea la limită a supuşilor lui, prin împrumuturi forţate şi confiscări de proprietăţi de

la magnaţi şi biserică, prin amenzi în locul încarcerărilor, vânzând privilegii şi punând la punct o întreagă industrie a palatului, Alexie a reuşit să finanţeze un aparat administrativ de mari dimensiuni şi să reconstruiască armata şi flota. În acelaşi timp a putut să ţină o curte somptuoasă, să ofere daruri generoase supuşilor fideli sau ambasadorilor şi principilor străini, căci a înţeles că în Orient prestigiul depinde exclusiv de splendoare şi fast. Zgârcenia este singurul păcat impardonabil. Alexie a făcut însă şi două greşeli mari: a oferit avantaje comerciale negustorilor străini în schimbul ajutorului imediat, defavorizându-i pe bizantini, şi a devalorizat monedele imperiale într-un moment important. Moneda bizantină fusese timp de şapte secole singurul reper stabil într-o lume aflată în plin haos.

Pe plan extern situaţia era şi mai disperată. „Extern” probabil că este un adjectiv nepotrivit, în condiţiile în care duşmanii pătrunseseră în inima imperiului din toate părţile. În Europa, împăratul aveau un control fragil asupra Peninsulei Balcanice, dar slavii din Serbia şi Dalmaţia se răsculaseră. Tribul turcic al pecenegilor, ce hoinăreau dincolo de Dunăre, traversa frecvent fluviul în incursiuni de pradă, iar în Occident, Robert Guiscard şi normanzii lui luaseră Avlona şi asediau Dyrrachium. În Asia, Bizanţul nu mai avea nicio stăpânire în afară de ţărmul Mării Negre, câteva oraşe izolate pe coasta de sud şi măreaţa fortăreaţă a Antiohiei, cu care se comunica greu şi foarte rar. Câteva oraşe din interior se aflau încă pe mâini creştine, dar autorităţile lor erau rupte complet de Constantinopol. Cea mai mare parte a ţării se afla în mâinile sultanului selgiucid Suleiman, care din capitala Niceea domnea peste teritoriile ce se întindeau de la Bosfor la frontiera siriană, însă statul lui nu avea o administraţie şi nici graniţe. Câteva oraşe se aflau în puterea unor neînsemnaţi prinţi turci, dintre care unii recunoşteau suzeranitatea lui Suleiman, dar cei mai mulţi i se supuneau doar lui Malik Şah. Dintre aceştia din urmă, cele mai importante dinastii erau: Danişmend, ce stăpânea Cezareea, Sebasteea şi Amaseea; Mengucuk, suveran peste Erzindjan şi Coloneea; şi, cea mai periculoasă dintre acestea, familia lui Chaka aventurierul, ce cucerise Smirna şi litoralul Egeei. Căpeteniile turce stabiliseră o anume ordine în jurul oraşelor pe care le dominau, dar zonele rurale erau devastate de hoarde de turcomani nomazi şi aglomerate de refugiaţi greci şi armeni. Mulţi creştini au îmbrăţişat islamul şi au fost treptat asimilaţi de turci. Câteva comunităţi de greci supravieţuiau în ţinuturile muntoase, iar turcii creştini, aşezaţi cu câteva secole înainte în jurul Cezareei şi în Cappadocia, şi-au păstrat identitatea până în zilele noastre. Însă majoritatea populaţiei greceşti s-a retras pe ţărmul Mării Negre şi al Egeei.[108]

Migraţia armenilor s-a produs într-un mod mai organizat şi mai planificat. Diverşii prinţi armeni dislocaţi de bizantini primiseră

proprietăţi în Cappadocia, mai ales în sud, către munţii Taurus. Fuseseră însoţiţi de curţile lor, iar atunci când invaziile selgiucizilor s-au intensificat, armenii şi-au părăsit casele în valuri continue şi s-au alăturat noilor colonii, până când întreaga Armenie s-a îndreptat către sud-vest. Pătrunderea turcilor în Cappadocia i-a împins pe armeni mai departe către munţii Taurus şi Anti-Taurus, de unde s-au răspândit pe valea Eufratului mijlociu, unde turcii nu ajunseseră încă. Zonele părăsite de armeni au fost populate imediat, dar nu de turci, ci de kurzi musulmani veniţi din dealurile Asiriei şi nord-vestul Iranului. Ultimul prinţ armean din vechea dinastie a Bagratizilor, ce pretindea cu mândrie că se trage din David şi Batşeba, a fost ucis la porunca bizantinilor în 1079, după ce el însuşi îl omorâse cu cruzime pe arhiepiscopul Cezareei; după aceea, una din rudele prinţului, pe nume Rupen, s-a rupt de Imperiu şi s-a retras în dealurile din nord-vestul Ciliciei. În aceeaşi vreme, un alt căpitan armean, Oşin, fiul lui Hethum, a creat un principat puţin mai la vest. Ambele dinastii, rupenidă şi hethumidă, au jucat mai târziu un rol important în istorie; pentru moment, Rupen şi Oşin erau eclipsaţi de armeanul Vahram, pe care grecii îl numeau Filaret.

Filaret se aflase în slujba bizantinilor, numit de Romanus Diogenes guvernator al provinciei Germanicia (Maraş). După căderea lui Romanus, a refuzat să îl recunoască pe Mihail Dukas şi s-a declarat independent. În haosul din timpul domniei lui Mihail, a cucerit cele mai importante oraşe din Cilicia, Tarsus, Mamistra şi Anazarba. În 1077, unul dintre locotenenţii săi a luat Edessa de la bizantini după un asediu de şase luni. În 1078, cetăţenii din Antiohia, al cărei guvernator, succesorul lui Isaac Comnenul, tocmai fusese asasinat, l-au implorat pe Filaret să preia oraşul ca să îi salveze de turci. Stăpânirea lui se întindea acum de la Tarsus până la ţinuturile de dincolo de Eufrat, iar Rupen şi Oşin i-au devenit vasali. Cu toate acestea, Filaret nu se simţea în siguranţă. Spre deosebire de contemporanii săi, el era ortodox şi nu dorea să se rupă complet de Imperiu. După abdicarea lui Mihail, şi-a anunţat supunerea faţă de Nikephor Botaniates, care i-a permis să rămână guvernator asupra teritoriilor pe care le cucerise. Se pare că Filaret l-a recunoscut şi pe Alexie, dar ca măsură de precauţie a prestat şi un fel de omagiu lorzilor arabi de la Alep.[109]

La urcarea pe tron, Alexie a fost nevoit să hotărască împotriva cărui duşman porneşte mai întâi. Socotind că turcii nu puteau fi împinşi înapoi decât printr-un efort de durată pentru care nu era pregătit şi că era foarte probabil ca aceştia să se certe între ei, Alexie a considerat că era mai urgent să respingă atacul normanzilor. A durat mai mult decât anticipase. În vara lui 1081, Robert Guiscard însoţit de amazoana lui soţie, Sigelgaita de Salerno, şi de fiul său mai mare, Bohemund, au început asediul cetăţii Dyrrachium. În octombrie,

împăratul, cu o armată al cărei principal regiment era format din garda varegă, a încercat să elibereze fortăreaţa. Aici, ca şi la Hastings cu 15 ani înainte, anglo-saxonii nu s-au ridicat la înălţimea normanzilor, iar Alexie a suferit o înfrângere decisivă.

Dyrrachium a rezistat peste iarnă, dar a cedat în februarie 1082, oferindu-i astfel lui Robert cale liberă de-a lungul vechiului drum roman, Via Egnatia, până la Constantinopol. Robert a fost nevoit să se întoarcă în Italia, dar l-a lăsat pe Bohemund în fruntea armatei ca să cucerească Macedonia şi Grecia. Bohemund l-a învins în două rânduri pe Alexie, care a fost obligat să împrumute oameni de la turci şi nave de la veneţieni. Acestea din urmă au întrerupt comunicaţiile între normanzi, iar cei dintâi l-au ajutat pe împărat să elibereze Thessalia. Bohemund s-a retras în Italia în 1084, dar a revenit cu tatăl său în anul următor, distrugând flota veneţiană la Corfu. Războiul s-a terminat doar cu moartea lui Robert la Kephalonia în 1085, când fiii lui s-au certat pentru moştenire.[110]

Autoritatea împăratului a fost restabilită în sfârşit asupra provinciilor europene, dar în răstimpul acestor patru ani posesiunile răsăritene au fost pierdute definitiv. Filaret s-a implicat în intrigile turcilor, cu urmări fatale. La începutul anului 1085, Antiohia a fost cedată de fiul lui Filaret sultanului Suleiman, împreună cu oraşele din Cilicia. Edessa a fost capturată în 1087 de o căpetenie turcă, Buzan, dar recucerită mai târziu, în 1094, de armeanul Thoros, care fusese vasalul lui Malik Şah. Citadela a fost menţinută la început de către o garnizoană turcească staţionată acolo. Socrul lui Thoros, armeanul Gabriel, ortodox la rândul lui, a cucerit Melitene. Certurile dintre Bisericile Ortodoxă, Iacobită şi Armeană au sporit confuzia din nordul Siriei. Pentru Biserica Armeană, declinul Bizanţului era un motiv de bucurie, căci prefera stăpânirea turcilor.[111]

Dominaţia selgiucizilor asupra sudului Siriei era completă. Odată cu intrarea lui Tughril Bei în Bagdad în 1085, posesiunile siriene ale fatimizilor se aflau în pericol; panica şi nesiguranţa din acele regiuni au dus la frământări şi revolte de mică anvergură. Atunci când bizantinii nu i-au permis episcopului din Cambrai să treacă frontiera bizantină către Siria, acţiunea lor nu a fost motivată de dorinţa de a şicana un pelerin latin (deşi probabil că normanzii aveau interdicţie de trecere), aşa cum au crezut occidentalii, ci deoarece ştiau că Siria nu era sigură pentru călătorii creştini. Experienţa prin care au trecut episcopii germani opt ani mai târziu, care au trecut frontiera în ciuda avertizărilor, arată că oficialii bizantini avuseseră dreptate.

În 1071, anul bătăliei de la Manzikert şi al pierderii oraşului Bari, un aventurier turc pe nume Atsiz ibn Abaq, vasal al lui Alp Arslan, a cucerit Ierusalimul fără luptă şi a ocupat toată Palestina până la fortăreaţa de graniţă Ascalon. În 1075, a luat în stăpânire Damascul şi

pe locuitorii acestuia. În 1076, fatimizii au recucerit Ierusalimul, dar Atsiz a reuşit să îi alunge din cetate după un asediu de câteva luni şi masacrul locuitorilor musulmani. Creştinii, protejaţi în cartierul lor înconjurat de ziduri, au fost cruţaţi. În ciuda acestei înfrângeri, fatimizii l-au atacat pe Atsiz la Damasc, iar acesta a fost nevoit să ceară ajutorul prinţului selgiucid Tutuş, fratele lui Malik Şah, care tocmai încerca, cu aprobarea fratelui său, să îşi creeze un sultanat în Siria. În 1079, Atsiz a fost ucis la porunca lui Tutuş, care a devenit astfel singurul stăpânitor al statului ce se întindea de la Alep, oraş condus încă de arabi, până la hotarele Egiptului. Tutuş şi locotenentul său Ortoq, guvernatorul Ierusalimului, au avut o domnie caracterizată de ordine. Nu au manifestat antipatie faţă de creştini, deşi patriarhul Ierusalimului era mai mult la Constantinopol, unde omologul său din Antiohia îşi stabilise reşedinţa.[112]

Eliberat de pericolul normand, în anul 1085, împăratul Alexie şi-a îndreptat atenţia asupra problemei turceşti. Până atunci a reuşit să îi ţină sub control prin intrigi fără sfârşit, stârnindu-i pe prinţi unul împotriva celuilalt. De acum încolo, combinând diplomaţia cu ameninţarea armelor, Alexie a reuşit să obţină un tratat prin care Nicomedia şi ţărmurile Anatoliei la Marea Marmara au revenit Imperiului. Răbdarea lui a dat roade şi mai bune în anul următor. Suleiman ibn-Kutulmish, după ce a cucerit Antiohia, s-a îndreptat spre Alep, al cărui stăpânitor arab a cerut ajutorul lui Tutuş. În bătălia ce s-a dat lângă zidurile cetăţii, Tutuş a învins, iar Suleiman a fost ucis.

Moartea lui Suleiman a provocat haos în rândul turcilor din Anatolia. Alexie se afla din nou în elementul lui, complotând cu căpeteniile turce pe rând, profitând de invidiile dintre ei, oferindu-le cadouri şi aluzii la alianţe matrimoniale. Niceea a rămas în mâinile lui Abul Kasim, un rebel turc, timp de şase ani, dar în 1092 Malik Şah a reuşit să îl plaseze pe fiul lui Suleiman, Kilij Arslan I, în locul lui. Între timp, Alexie şi-a consolidat poziţia, deşi nu i-a fost uşor. Singurul teritoriu pe care l-a recuperat a fost oraşul Cyzicus, dar nu a reuşit să îi împiedice pe danişmenzi să îşi extindă dominaţia către vest, cucerind însuşi oraşul natal al împăratului: Kastamuni în Paflagonia. Conspiraţiile de la palat l-au stânjenit, iar în 1087 a avut de înfruntat o mare invazie dincolo de Dunăre a pecenegilor ajutaţi de maghiari. Diplomaţia şi o mare victorie l-au scăpat de ameninţarea invaziilor barbare dinspre nord abia în 1091.

Mult mai îngrijorător era Chaka, emirul turc al Smirnei, ce nutrea ambiţii mult mai mari decât compatrioţii lui: acelea de a fi succesorul imperiului. S-a înconjurat de slujbaşi greci în loc de turci, deoarece a înţeles că avea nevoie de o flotă, dar în acelaşi timp a încercat să îi organizeze pe prinţii turci într-o alianţă şi a căsătorit-o pe fiica lui cu tânărul Kilij Arslan. Între 1080 şi 1090 a devenit stăpânitorul ţărmului

Egeei şi a insulelor Lesbos, Chios, Samos şi Rhodos. Alexie, a cărui primă grijă fusese repunerea pe picioare a flotei bizantine, l-a învins în cele din urmă pe mare, la intrarea în Marmara. Pericolul reprezentat de Chaka a persistat însă până în 1092, când a fost ucis de Kilij Arslan, ginerele său, în timpul unui banchet la Niceea. Crima s-a petrecut la sfatul împăratului, sultanul temându-se de apariţia unui turc mai puternic decât el.[113]

După moartea lui Suleiman şi a lui Chaka, Alexie era în sfârşit liber să aplice o politică mai agresivă. Nu mai era ameninţat la Constantinopol, iar provinciile europene erau pacificate. Flota era eficientă, iar vistieria, plină pentru moment. Armata în schimb era mică şi, odată cu pierderea Anatoliei, nu mai dispunea de multe resurse locale. Alexie avea nevoie de mercernari străini bine instruiţi.

Este sigur că în jurul anului 1095 puterea selgiucidă părea să fie în declin. Malik Şah, care deţinuse un control destul de bun asupra imperiului turc, murise în 1092, iar fiii lui au declanşat un război civil pentru succesiune. Până când au ajuns la o înţelegere cu privire la împărţirea moştenirii, au trecut zece ani de lupte care i-au ţinut ocupaţi pe turci. Între timp, căpetenii arabe şi kurde se ridicau în Irak. În Siria, după dispariţia lui Tutuş în 1095, fiii acestuia, Ridwan din Alep şi Duqaq din Damasc, nu au fost în stare să menţină ordinea. Fiii lui Ortoq au preluat Ierusalimul, dar stăpânirea lor a fost ineficientă şi opresivă. Patriarhul ortodox Simeon şi clerul înalt s-au retras în Cipru. La Tripoli a fost creat un principat de un nou clan şiit, Banü Ammär. Fatimizii au început recucerirea sudului Palestinei. Spre nord, generalul turc Kerbogha, „atabeg” de Mosul sub califul abbasid, a invadat treptat teritoriul lui Ridwan din Alep. Pentru călătorii acelor vremuri, părea că fiecare oraş are un alt stăpânitor.[114]

Este de mirare că mai erau călători, nu doar musulmani, ci şi pelerini creştini din Occident. Circulaţia pelerinilor nu a încetat niciodată cu desăvârşire, dar călătoria era acum mult mai greoaie. La Ierusalim, viaţa creştinilor fusese netulburată până la moartea lui Ortoq, iar Palestina, cu excepţia episoadelor de conflict direct între turci şi egipteni, era liniştită. Anatolia, în schimb, putea fi traversată doar cu însoţitori înarmaţi, dar, chiar şi aşa, drumul era presărat cu pericole sau întârzieri cauzate de război sau de slujbaşi ostili. Siria nu era cu nimic mai prietenoasă. Drumurile erau pline de tâlhari, iar în fiecare orăşel călătorilor li se cereau taxe. Pelerinii care reuşeau să depăşească toate aceste obstacole se întorceau acasă obosiţi şi sărăciţi, cu o poveste înfricoşătoare în tolbă.

Cartea a II-a

PROPOVĂDUIREA CRUCIADEI

1
PACEA SFÂNTĂ ŞI RĂZBOIUL SFÂNT

„Aşteptăm pace şi iată nu este niciun bine”.

Ieremia, 8: 15

Creştinii se confruntă cu o întrebare fundamentală: pot să lupte pentru ţara lor? Religia creştină este o religie a păcii, în vreme ce războiul înseamnă măcel şi distrugere. Primii părinţi ai Bisericii nu aveau nicio îndoială în această privinţă: pentru ei războiul era echivalentul crimei. Dar, după triumful Crucii şi creştinarea imperiului, nu era oare justificat ca cetăţenii acestuia să fie pregătiţi să meargă în luptă pentru bunăstarea lui?

Biserica Răsăriteană era categoric împotriva acestei idei. Cel mai mare canonist, Sfântul Vasile cel Mare, deşi înţelegea că un simplu soldat trebuie să execute ordinele, susţinea totuşi că aceia care ucideau în luptă trebuiau să se abţină de la împărtăşanie timp de trei ani ca semn al căinţei. [115] Această povaţă era mult prea severă. Soldaţii bizantini nu erau consideraţi ucigaşi, dar profesia lor nu le aducea recunoaştere. Moartea în luptă nu era considerată ca fiind glorioasă, aşa cum nici moartea în lupta împotriva necredincioşilor nu era considerată martiriu, deoarece martirul murea înarmat doar cu credinţa lui. Lupta cu necredincioşii, chiar dacă era indezirabilă, uneori nu putea fi evitată; dar lupta împotriva fraţilor creştini era de două ori mai rea. Într-adevăr, istoria bizantină nu a cunoscut războaie de agresiune. Campaniile lui Iustinian au fost iniţiate pentru eliberarea romanilor de sub stăpânirea barbarilor, cele ale lui Vasile al II-lea împotriva bulgarilor pentru recuperarea provinciilor imperiale şi îndepărtarea unui pericol ce ameninţa Constantinopolul. Bizantinii au preferat întotdeauna metodele paşnice, chiar dacă acestea au presupus manevre diplomatice complicate sau bani. Istoricii occidentali, obişnuiţi să admire virtuţile militare, au considerat acţiunile bizantinilor drept laşe sau perfide, deşi motivaţia lor era dorinţa sinceră de a evita vărsarea de sânge. Din istoria prinţesei Ana Comnena, o bizantină tipică, reiese foarte clar că, în ciuda interesului profund în problemele militare şi a admiraţiei pentru succesele tatălui ei pe câmpul de luptă, războiul era un lucru ruşinos, soluţia ultimă atunci când orice altceva eşuase, o mărturie în sine a eşecului.[116]

Punctul de vedere occidental era mai puţin luminat. Sfântul Augustin însuşi recunoscuse că unele războaie pot fi purtate la

porunca lui Dumnezeu[117], iar societatea militară care s-a format în Occident în urma invaziilor barbare a încercat inevitabil să justifice această îndeletnicire uzuală. Codul cavaleresc ce se închega, sprijinit şi de popularele poeme epice, oferea eroului militar prestigiu. Pacifiştii aveau o reputaţie proastă, pe care nu au reuşit să o schimbe niciodată. Biserica era neputincioasă în faţa acestei atitudini, ea încercând mai degrabă să direcţioneze această energie belicoasă spre avantajul ei propriu. Mai bine spus, războiul sfânt în interesul Bisericii era permis şi chiar dorit. La mijlocul veacului al IX-lea, papa Leon al IV-lea a declarat că oricine moare în luptă apărând Biserica primeşte răsplată cerească.[118] Câţiva ani mai târziu, papa Ioan al VIII-lea a ridicat victimele unui război sfânt la rangul de martiri; dacă mureau înarmaţi pe câmpul de luptă, păcatele le erau şterse, cu condiţia ca soldaţii în cauză să aibă inima curată.[119] Nicolae I a decis că bărbaţii aflaţi sub o pedeapsă canonică să nu aibă dreptul să ia arma în mână decât dacă plecau să lupte cu păgânii.[120]

Cu toate că autorităţile ecleziastice cele mai înalte nu au condamnat conflictele armate, au existat şi gânditori occidentali şocaţi de ele. Germanul Bruno de Querfurt, martirizat de prusacii păgâni în 1009, fusese foarte indignat de războaiele duse de împăraţii acelor timpuri împotriva altor creştini: Otto al II-lea împotriva regelui francez şi Henric al II-lea împotriva polonezilor.[121] În Franţa se formase deja o mişcare pentru pace. La Conciliul de la Charroux din 989, unde episcopii din Aquitania se întâlniseră ca să protejeze imunitatea clerului, s-a sugerat ideea că Biserica ar trebui să aibă grijă ca săracii să trăiască în pace.[122] La Conciliul din Le Puy-en-Velay din anul următor, sugestia a fost repetată cu mai multă fermitate. Guy de Anjou, episcopul du Puy, a declarat că, fără pace, nimeni nu l-ar mai respecta pe Dumnezeu, sfătuindu-i în consecinţă pe toţi bărbaţii să devină fii ai păcii.[123] După câţiva ani, ducele de Guyenne, Guillaume cel Mare, a dus ideea şi mai departe. La Conciliul de la Poitiers, întrunit la invitaţia lui în anul 1.000, s-a stabilit ca disputele să nu mai fie decise prin luptă, ci prin judecată, iar toţi cei care refuzau să se supună, aveau să fie excomunicaţi. Ducele şi nobilii săi au jurat solemn să urmeze această decizie, iar regele Franţei, Robert cel Pios, le-a urmat exemplul cu o regulă asemănătoare pentru domeniile sale.[124] Biserica era interesată de această mişcare mai mult ca să îşi protejeze proprietăţile de distrugerile cauzate de conflictele armate; o serie de concilii au fost dedicate acestei chestiuni. La Verdun-sur-le-Doubs, în 1016, s-a creat o formulă prin care nobilimea jura să nu oblige clerul şi ţăranii să intre în armatele lor, să nu le jefuiască holdele şi să nu le confişte animalele. Jurământul era prestat voluntar în toată Franţa, în vreme ce preoţii şi enoriaşii strigau: „pace, pace, pace”[125].

Acest succes i-a împins pe câţiva episcopi entuziaşti să meargă şi mai departe. În 1038, arhiepiscopul de Bourges, Aymon, a poruncit ca toţi creştinii cu vârsta de peste 15 ani să se declare duşmani ai celor care încălcau pacea şi să fie gata să se ridice la luptă împotriva acestora. Au fost organizate Ligi ale păcii, care au şi obţinut rezultate la început, dar a doua parte a poruncii episcopale s-a dovedit mult mai populară decât prima. Castelele aparţinând nobililor recalcitranţi au fost distruse de trupe de ţărani înarmaţi conduşi de cler, iar aceste miliţii improvizate au devenit rapid atât de iresponsabile şi distrugătoare, încât autorităţile au fost obligate să le suprime. După ce o mare Ligă a păcii a dat foc satului Bénécy, contele Odo de Déols i-a atacat pe malurile râului Cher. Sursele spun că nu mai puţin de 700 de clerici au pierit în luptă.[126]

Între timp se găseau şi metode mai practice de a limita războiul. În 1027, episcopul de Vich, Oliba, a convocat un sinod la Toulouges în Roussillon, care a interzis orice conflict militar în timpul sabatului.[127] Ideea unui armistiţiu pe durata sărbătorilor a căpătat amploare atunci când episcopii din Provenţa, la sugestia lui Odilo, abatele de la Cluny, au trimis în 1041 o scrisoare

Bisericii din Italia, sub pretextul că vorbesc în numele întregii Biserici galice, cerând ca armistiţiul lui Dumnezeu să includă şi Vinerea Mare, Sâmbăta Mare şi înălţarea.[128] Biserica din Aquitania preluase deja ideea provensală, în vreme ce Biserica burgundă a dus-o şi mai departe, rezervând pentru armistiţiul lui Dumnezeu toată săptămâna de miercuri seara până luni dimineaţa şi adăugând şi perioada de la Advent până la prima duminică după Bobotează, postul Paştelui şi săptămâna luminată până la duminica Tomii.[129] În 1042, legiferând pentru Normandia, Wilhelm Cuceritorul a inclus şi perioada de la duminica dinainte de înălţare până la o săptămână după Rusalii.[130] În 1050, conciliul ţinut la Toulouges recomanda şi includerea sărbătorilor mariane şi zilele sfinţilor importanţi.[131] La mijlocul veacului, ideea de armistiţiu al lui Dumnezeu părea că se înrădăcinase, iar Conciliul de la Narbonne din 1054 a căutat să o armonizeze cu ideea păcii lui Dumnezeu, protejând de efectele războiului bunurile Bisericii şi pe cei săraci. Ambele trebuiau respectate sub pedeapsa excomunicării, adăugând şi precizarea că niciun creştin nu avea voie să ucidă un alt creştin, „căci cel ce ucide un creştin varsă sângele lui Hristos”.[132]

Mişcările de pace arareori reuşesc să fie la fel de impresionante în fapte ca în teorie, iar cele din secolul al XI-lea nu au făcut excepţie de la regulă. Chiar şi principii care pledau cel mai asiduu pentru armistiţiul lui Dumnezeu nu i-au respectat prevederile. Wilhelm Cuceritorul s-a luptat cu fratele său creştin, Harold, la Hastings într-o zi de sâmbătă. Ana Comnena a consemnat cu groază cum, în vreme ce

Biserica ei a. Încercat să evite conflictele militare în zilele sfinte, cavalerii occidentali au atacat Constantinopolul în săptămâna Luminată, cu armatele pline de preoţi combatanţi.[133] Papii, la rândul lor, ştiau din propria experienţă că proprietăţile ecleziastice nu erau imune la atacurile laicilor. Atitudinea războinică a Occidentului şi apetitul pentru gloria militară nu puteau fi stinse aşa de uşor. Era mai înţelept aşadar să se revină la vechile reguli şi să se folosească de această energie în lupta împotriva păgânilor.

Pentru occidentali, pericolul arab era mult mai înfricoşător decât fusese acesta pentru bizantini până la invazia turcilor, iar turcii i-au neliniştit pe bizantini pentru că erau barbari şi nu pentru faptul că erau necredincioşi. Încă de la asediul eşuat al Constantinopolului de către arabi în veacul al VIII-lea războiul pe frontiera de răsărit a creştinătăţii a fost endemic, dar niciodată atât de serios încât să ameninţe integritatea Imperiului Bizantin şi, mai mult, nu a întrerupt niciodată schimburile comerciale şi intelectuale. Arabii erau urmaşii civilizaţiei greco-romane aproape la fel de mult ca şi bizantinii, iar modul lor de viaţă nu era foarte diferit. Un bizantin se simţea mult mai acasă la Cairo sau la Bagdad decât la Paris, Goslar sau chiar Roma. Cu excepţia rarelor momente de criză şi represalii, autorităţile din Imperiu şi din califat au căzut de acord să nu recurgă la convertiri forţate şi să permită libertatea celeilalte religii. Uneori, califi trufaşi au vorbit cu dispreţ despre împăraţii creştini şi le-au luat tribut, dar evenimentele de la sfârşitul veacului al X-lea au arătat că Bizanţul era un adversar de temut şi bine organizat.

Creştinii din Occident nu aveau cum să împărtăşească toleranţa şi sentimentul de siguranţă ale Bizanţului. Erau mândri că erau creştini şi se considerau urmaşi ai Romei şi totuşi erau conştienţi că în cele mai multe privinţe civilizaţia musulmanilor le era superioară. Dominaţia musulmană în Mediterana occidentală se întindea din Catalonia până la Tunis. Piraţii musulmani atacau corăbiile creştine. Roma fusese jefuită de musulmani. Aceştia îşi construiseră castele în Italia şi în Provenţa. Din fortăreţele lor din Spania părea că puteau traversa din nou frontiera, revărsându-se prin Pirinei în Franţa. Creştinătăţii occidentale nu îi stătea în puteri să înfrunte un asemenea atac. Încă din zilele lui Charles Martel, au existat eroi care au învins asemenea atacuri ale sarazinilor, iar pentru o vreme Imperiul carolingian a putut să le ţină piept. În 915, papa Ioan al X-lea colaborase cu Bizanţul, formând o ligă a principilor creştini care să îi alunge pe musulmani din castelul lor din Gangliano.[134] În 941, bizantinii i s-au alăturat lui Hugo de Provenţa ca să atace castelul musulmanilor din Fréjus. Atacul a eşuat din cauza tergiversării de ultim moment a lui Hugo, dar în 972 o alianţă a principilor din Provenţa şi Italia a dus acţiunea la bun sfârşit.[135] Asemenea alianţe

erau însă locale, sporadice şi temporare. Era nevoie de mai multă coordonare şi un efort mai bine focalizat, iar Roma, amintindu-şi mereu de jaful asupra bisericii Sf. Petru în 846, era cel mai bine plasată pentru aceasta.

În secolul al X-lea, musulmanii din Spania reprezentaseră un pericol real pentru creştinătate. Terenul câştigat de creştini fusese pierdut. La mijlocul veacului, marele calif Abd ar-Rahman al III-lea era stăpânul incontestabil al peninsulei. Moartea sa în 961 a produs o oarecare destindere, deoarece succesorul său la tron, Hakam al II-lea, era paşnic şi ocupat cu războaiele duse cu fatimizii şi cu idrisizii din Maroc. După moartea lui Hakam în anul 976, scena politică a fost dominată de un vizir războinic, Mahomet ibn Abi Amir, supranumit al-Manus, Victoriosul, şi cunoscut spaniolilor drept Almanzor. Regatul Leonului era la vremea aceea puterea creştină cea mai importantă, şi s-a confruntat cu cele mai multe atacuri din partea lui Almanzor. În anul 981, acesta a cucerit Zamora, în sudul regatului. În 996, Almanzor a jefuit Leonul, iar în anul următor a dat foc oraşului Santiago de Compostella, ce era considerat al treilea loc de pelerinaj ca importanţă, după Roma şi Ierusalim. Almanzor a avut grijă însă să nu incendieze altarul propriu-zis. În anul 986, el cucerise deja Barcelona şi se părea că în curând va traversa Pirineii, dar a murit în 1002.[136] După moartea lui, puterea musulmană a intrat în declin. Piraţi din Africa au reuşit să jefuiască Antibele în 1003, Pisa în 1003 şi din nou în 1016 şi oraşul Narbonne în 1020, dar agresiunea armată musulmană luase sfârşit pentru moment. Era vremea pentru un contraatac.[137]

Contraatacul a fost pregătit de Sancho al III-lea, numit cel Mare, regele Navarrei. În 1014 a încercat să organizeze o ligă a principilor creştini care să lupte împotriva necredincioşilor. Regii din Leon şi Castilia erau dispuşi să îl ajute, aşa cum şi ducele din Gascogne, Sancho-Guillaume, s-a arătat a fi un aliat de nădejde. Însă Robert, regele Franţei, nu a răspuns apelului său, astfel că nu s-a ajuns la niciun rezultat concret. Între timp, Sancho a reuşit să capteze interesul unui aliat mult mai valoros. Magnifica instituţie a abaţiei de la Cluny a început să fie mai atentă la evenimentele din Spania sub conducerea a numai doi abaţi pe o perioadă ce a acoperit 115 ani: Odilo, numit în 994 şi decedat în 1048, şi Hugues, care l-a urmat şi a trăit până în 1109. Abaţia de la Cluny a fost mereu interesată de siguranţa pelerinilor şi era mulţumită că avea un cuvânt de spus în administrarea drumului pelerinilor către Compostella, ajutând astfel şi la apărarea Spaniei creştine. Este foarte probabil că influenţa clunisiacă, alături de propriul lui simţ normand al aventurii, l-a adus pe Roger de Tosni din Normandia în apărarea contesei Erselinde din Barcelona în 1018, atunci când musulmanii au ameninţat-o. Sub

Sancho şi succesorii lui, influenţa clunisiacă în Spania creştină s-a consolidat, atrăgând acest teritoriu în avangarda mişcării reformatoare. Papalitatea nu putea aşadar să nu încuviinţeze orice încercare de a extinde hotarele creştinătăţii în Spania. Sancho-Guillaume din Gasconia a beneficiat de binecuvântări clunisiace şi papale atunci când i s-a alăturat lui Sancho de Navarra în atacul asupra emirului de Saragosa, la fel ca şi Raymond-Berengar I de Barcelona ce i-a împins pe musulmani spre sud.[138]

Astfel, războiul împotriva necredincioşilor din Spania a devenit un război sfânt, iar papii s-au implicat la puţin timp după aceea. În 1063, regele Aragonului, Ramiro I, a fost ucis de un musulman la Grados chiar când începea marea campanie împotriva musulmanilor. Moartea lui a stârnit imaginaţia Europei. Papa Alexandru al II-lea a promis de îndată indulgenţe pentru toţi care luptau pentru cruce în Spania, începând să adune şi o armată care să continue acţiunile lui Ramiro. Guillaume de Montreuil, un soldat normand în solda papei, a recrutat trupe în nordul Italiei. În nordul Franţei, contele Ebles de Roucy, fratele reginei Aragonului Felicia, aduna şi el o armată, dar cel mai mare contingent a fost adus de Guy-Geoffroi de Aquitania, care a primit şi comanda expediţiei. Aceasta nu a obţinut mare lucru: cucerirea oraşului Barbastro, cu o mare pradă de război, a fost imediat urmată de pierderea lui.[139] Dar de acum încolo cavalerii francezi au continuat să treacă Pirineii. În 1073, Ebles de Roucy a organizat o nouă expediţie. Papa Grigore al VII-lea i-a invitat pe toţi principii creştini să i se alăture: deşi le amintea că regatul Spaniei aparţinea de Scaunul Sf. Petru, papa a declarat că teritoriile recucerite de la necredincioşi puteau reveni cavalerilor creştini.[140] În 1078, ducele burgund Hugo I a sărit cu o armată în ajutorul cumnatului său, Alfonso al VI-lea de Castilia.[141] În 1080, papa Grigore al VII-lea a oferit îndemnul lui personal expediţiei conduse de Guy-Geoffroi. În anii următorii situaţia s-a îmbunătăţit. Castilienii au cucerit oraşul Toledo în 1085.[142] A urmat un reviriment musulman, condus de fanaticii almoravizi, astfel că după 1087 cavalerii creştini erau chemaţi de urgenţă în Spania să li se opună. Papa Urban al II-lea şi-a oferit sprijinul înfrigurat şi le-a spus pelerinilor ce intenţionau să meargă în Palestina că ar putea să îşi cheltuiască banii cu mai mult folos ajutând la reconstrucţia oraşelor spaniole devastate de musulmani.[143] Până la sfârşitul secolului, campaniile din Spania au continuat să atragă cavaleri aventurieri veniţi din nord, până când cucerirea oraşelor Huesca în 1096 şi Barbastro în 1101 au pus capăt acestei serii de campanii.

Aşadar, până la finalul veacului al XI-lea, ideea de război sfânt fusese pusă în practică. Cavaleri şi soldaţi creştini erau încurajaţi de autorităţile ecleziastice să lase deoparte micile lor conflicte şi să se

avânte spre fruntariile creştinătăţii ca să lupte împotriva necredincioşilor. Ca răsplată, aceştia puteau primi pământurile pe care le cucereau şi aveau şi beneficii spirituale. Nu ştim sigur în ce constau aceste beneficii. Se pare că papa Alexandru al II-lea a oferit o indulgenţă participanţilor la campania din 1064[144], dar Grigore al VII-lea a oferit doar iertarea păcatelor celor căzuţi în lupta pentru Sfânta Cruce.[145] Aceeaşi mântuire o dăduse şi soldaţilor lui Rudolf de Suabia ce se confruntaseră cu împăratul excomunicat al Germaniei, Henric al IV-lea.[146] Papalitatea prelua conducerea războaielor religioase. Cel mai adesea papii lansau aceste războaie şi tot ei numeau şi conducătorul lor. Pământul cucerit era stăpânit sub suzeranitatea papală.

În vreme ce marii monarhi nu s-au implicat, cavalerii occidentali au răspuns cu interes războiului sfânt, iar motivele lor erau doar în parte religioase. Nu mai doreau să se lupte între ei, ci voiau să lupte pentru Cruce. Mai era în joc şi foamea de pământ, mai ales în nordul Franţei, unde se instala practica primogeniturii. Nobilii erau tot mai puţin dispuşi să împartă funcţiile şi pământul, concentrat în jurul unui castel din piatră, astfel că fiii mai tineri erau nevoiţi să îşi caute un rost în altă parte. Neastâmpărul şi gustul aventurii îi caracterizau pe cavalerii francezi, mai ales pe cei normanzi, care erau despărţiţi de doar câteva generaţii de înaintaşii lor briganzi. Posibilitatea de a combina datoria de creştin cu obţinerea de pământ într-un climat mediteraneean le surâdea foarte mult. Biserica, la rândul ei, avea toate motivele să fie mulţumită de evoluţia ideii de război sfânt. Oare nu putea fi ea aplicată şi la hotarele răsăritene ale creştinătăţii?

2
PIATRA SFÂNTULUI PETRU

„Prin mine împărăţesc împăraţii şi principii rânduiesc dreptatea”.

Pilde, 8: 15

Pe măsură ce valul islamului se retrăgea din Spania, papa nu a întâmpinat prea multe dificultăţi în a-şi instaura autoritatea asupra Bisericii din ţinuturile recucerite. Donaţia lui Constantin, a cărei autenticitate era general recunoscută de creştinătatea apuseană, deşi în mod greşit îi acorda papei suzeranitatea temporală asupra multor ţări. Includerea Peninsulei Iberice printre acestea a putut trece, prin urmare, neobservată. De altfel, nici nu exista vreo autoritate ecleziastică în Spania care ar fi putut să-l conteste pe papă. Însă creştinătatea răsăriteană era organizată altfel. Patriarhiile din Alexandria şi din Antiohia, cea din urmă întemeiată de Sfântul Petru, iar cea dintâi de Sfântul Marcu, aveau aceeaşi vechime precum scaunul Romei. Deşi ceva mai tânără, Patriarhia din Ierusalim, Biserica Sfântului Iacob, se bucura de prestigiul datorat celui mai sacru oraş din lume. Dar cel mai redutabil rival dintre toate era Patriarhia din Constantinopol. În pofida pretinsei sale întemeieri de Sfântul Andrei, Patriarhia din Constantinopol nu putea revendica aceeaşi autoritate întemeiată pe vechime. Dar Constantinopolul era Noua Romă. Mai mult, luase locul vechii capitale. Era reşedinţa liniei neîntrerupte de împăraţi creştini. Era, de departe, cel mai mare oraş al creştinătăţii. Patriarhul său se putea intitula, pe drept cuvânt, ecumenic, principalul magistrat ecleziastic al lumii civilizate. Opoziţia religioasă din Bizanţ a încercat să folosească, în anumite momente, autoritatea Vechii Rome pentru a contrabalansa dominaţia crescândă a împăratului. Dar nimeni din răsărit nu se gândea în mod serios că episcopul acelui oraş apusean decăzut, aflat atât de des la mâna unor mici nobili turbulenţi sau la cea a potentaţilor barbari din nord, ar trebui să aibă vreo jurisdicţie asupra Bisericilor răsăritene, cu tradiţiile lor îndelungate şi trainice. Totuşi, Roma se bucura în continuare de un respect deosebit. Deşi pretenţia sa la supremaţie nu era luată în seamă, primatul Romei asupra marilor scaune ale creştinătăţii era aproape universal recunoscut, chiar şi de patriarhul ecumenic. Iar deocamdată nu era nimeni pregătit să conteste credinţa că întreaga creştinătate era şi trebuia să fie una singură.

După cucerirea arabă, patriarhatele din sud-est au pierdut o mare parte din autoritatea lor, iar Constantinopolul a devenit liderul bisericilor răsăritene. Au existat multe controverse şi certuri între Roma şi Constantinopol cu privire la problemele ecleziastice, deşi niciuna dintre ele nu a fost atât de serioasă şi nu a durat atât de mult pe cât vor ajunge să creadă polemiştii de mai târziu.[147] Unitatea creştinătăţii era încă general acceptată. Dar în secolul al XI-lea, organizarea Bisericii Romane a fost răsturnată. Reformele au fost în mare parte sugerate de influenţele monastice de la Cluny şi din Lorena, fiind iniţial puse în aplicare de autorităţile laice care dominau Roma în acea vreme. Împăratul Henric al III-lea a fost deosebit de activ şi le-a dat un asemenea impuls, încât după moartea lui Biserica a fost în stare să continue şi să dezvolte aceste reforme independent de sprijinul cârmuirii laice, iar ulterior chiar în pofida opoziţiei acesteia. Din această mişcare s-au născut teoriile care insistau asupra dominaţiei spirituale universale a Romei şi, în ultimă instanţă, asupra superiorităţii sale în faţa principilor seculari. Aceste teorii au provocat, la rândul lor, noi controverse cu Răsăritul.

Chestiunea fundamentală consta în reafirmarea pretenţiei romane la supremaţie. Dar disputele au început cu privire la detalii de doctrină şi de practică rituală. Din dorinţa de a-şi instaura autoritatea, papalitatea a urmărit să uniformizeze practicile rituale. Papalitatea a căutat nu doar să interzică clerului secular căsătoria, din motive deopotrivă politice şi spirituale, ci şi să standardizeze liturghia şi ritualul religios. Asemenea reforme erau posibile în Apus, însă practicile rituale ale Bisericilor răsăritene erau diferite. Existau biserici greceşti în sfera influenţei romane, după cum existau şi biserici latine în sfera Constantinopolului; iar frontiera dintre cele două sfere era de multă vreme disputată în Italia sudică. În acelaşi timp, influenţa germană asupra Romei dusese la adăugarea cuvântului *filioque* în Crez, în legătură cu purcederea Sfântului Duh. Papii reformatori erau mai puţin dispuşi decât fuseseră predecesorii lor să ajungă la un compromis sau să păstreze o tăcere plină de tact asupra unor astfel de probleme. Ciocnirile erau inevitabile.

Papa Sergiu al IV-lea, în scrisoarea sa sistatică – declaraţia de credinţă pe care un papă sau un patriarh o trimitea colegilor săi în momentul înscăunării – a adăugat cuvântul *filioque*. Drept urmare, patriarhul Sergiu al II-lea al Constantinopolului a refuzat să-i amintească numele în dipticele bisericilor patriarhale din Constantinopol. Pentru bizantini acest refuz indica faptul că papa, personal, era considerat neortodox cu privire la un punct din doctrină, fără însă a contesta dreapta credinţă a întregii Biserici Apusene. Dar pentru papă şi pentru bisericile apusene obişnuite să-l considere drept sursa doctrinei ortodoxe, insulta a părut mai extinsă şi cu bătaie mai

lungă. Patriarhul şi-a dat seama că putea folosi oferta de a reintroduce numele papei ca monedă de schimb în negocieri.[148]

În 1024, Constantinopolul i-a sugerat papei Ioan al XIX-lea că punctele de divergenţă dintre biserici ar putea fi rezolvate prin acceptarea unei formule meşteşugit întocmite pentru a acorda Romei supremaţia nominală, lăsând însă totodată neatinsă independenţa de facto a Constantinopolului. Formula era următoarea: „cu consimţământul pontifului roman, Biserica din Constantinopol trebuie socotită universală în sfera sa, aşa cum Roma este socotită în întreaga lume". Ioan era pe punctul de a-şi da acordul, dar abatele clunisiac al mănăstirii Sfântul Benignus din Dijon i-a scris în grabă şi pe un ton aspru pentru a-i reaminti că puterea de a lega şi de a dezlega în cer şi pe pământ aparţinea doar Scaunului Sfântului Petru şi succesorilor să-i El l-a îndemnat pe papă să se arate mai viguros în cârmuirea Bisericii Universale. Bizanţul era pe punctul să afle că papalitatea reformată nu putea accepta un asemenea compromis.[149]

Invazia normanzilor în sudul Italiei a deschis la mijlocul secolului calea unei alianţe politice între papă şi împăratul răsăritean. Dar papalitatea reformată era deja angajată pe drumul standardizării şi dorea să abolească practicile rituale curente din bisericile greceşti din sudul Italiei, copiate de multe alte biserici italiene până departe în nord, la Milano. În 1043, Mihail Cerularie, un om mândru şi ambiţios, a devenit patriarh la Constantinopol. Iar el era la fel de dornic să standardizeze practicile rituale în propria sferă de influenţă. Iniţial, scopul său era de a absorbi cu mai multă uşurinţă bisericile provinciilor armene recent ocupate, în care erau folosite obiceiuri diferite, precum împărtăşania cu pâine nedospită. Dar politica sa a afectat şi bisericile latine din Italia bizantină şi chiar pe cele aflate în Constantinopol, folosite de negustori, pelerini şi ostaşi ai gărzii varege. Atunci când aceste biserici au refuzat să se conformeze, au fost închise din porunca patriarhului, la curtea căruia au început să fie scrise tratate pentru a denunţa practicile rituale ale latinilor.

Cerularie nu era, se pare, interesat de chestiunea teologică. El era gata să restaureze numele papei în diptice în schimbul unei reciprocităţi din partea Romei. Controversa se purta asupra practicilor rituale şi, prin urmare, punea problema frontierei ecleziastice în Italia, devenită acută în urma invaziei normanzilor, credincioşi ai Bisericii Latine. Negocierile au fost purtate de guvernatorul Italiei bizantine, lombardul Argyrus, un supus bizantin care urma ritul latin. Împăratul avea încredere în el, dar Cerularie era inevitabil bănuitor, iar împrejurările au făcut jocul patriarhului. În 1053, înainte ca legaţii care urmau să meargă de la Roma la Constantinopol să fi fost numiţi, papa Leon al IX-lea a fost luat prizonier de normanzi. În ianuarie 1054, atunci când legaţii papei conduşi de cardinalul Humbert de

Silva Candida au ajuns la Constantinopol, ei au fost primiţi de împărat cu cinstea cuvenită. Cerularie însă şi-a exprimat îndoiala că legaţii chiar fuseseră numiţi de papă şi că pontiful, aflat în captivitate, va putea să îndeplinească eventualele promisiuni ale acestora. În aprilie, înainte ca discuţiile să ajungă prea departe, Leon a murit pe neaşteptate, iar legaţii şi-au pierdut orice fel de susţinere oficială de care se bucuraseră. Următorul papă avea să fie ales după un an şi nimeni nu putea şti ce atitudine va avea. Cerularie a refuzat să continue negocierile. În pofida dorinţei împăratului de a se ajunge la un acord, spiritele s-au încins, iar în cele din urmă legaţii au plecat furioşi, lăsând pe altarul Sfintei Sofia o bulă prin care patriarhul şi sfetnicii săi erau excomunicaţi, dar prin care recunoşteau explicit ortodoxia Bisericii Bizantine. Drept răspuns patriarhul a convocat un sinod prin care a condamnat bula, considerând-o opera a trei persoane iresponsabile, a deplâns includerea cuvântului *filioque* în Crez, precum şi persecutarea clericilor căsătoriţi. Nu se făcea însă nicio referire la Biserica Romană în general sau la alte practici rituale controversate. De fapt, situaţia nu se schimbase în niciun fel, cu excepţia resentimentelor care fuseseră stârnite.

Bisericile din Alexandria şi Ierusalim nu au avut nicio implicare în acest episod. Patriarhul Antiohiei, Petru al III-lea, era convins că Cerularie fusese mai dur decât ar fi fost cazul. Biserica lui continua să amintească numele papei în diptice şi nu vedea niciun motiv pentru care această practică ar fi trebuit să înceteze. Se poate ca el să se fi temut ca Cerularie, a cărui ambiţie o bănuia, să nu comploteze împotriva independenţei scaunului său. Petru al III-lea simpatiza probabil cu politica împăratului. Mai mult, el nu putea accepta standardizarea ritualului şi practicilor ritualice, pentru că în dioceza sa se aflau biserici în care era folosită o liturghie siriacă, iar multe dintre ele se aflau în afara frontierelor politice ale Imperiului. Chiar dacă şi-ar fi dorit acest lucru, nu ar fi putut impune uniformizarea în acele locuri. Prin urmare, s-a ţinut departe de controversă.[150]

Pe parcursul următoarei decade relaţiile s-au îmbunătăţit uşor. Mihail Cerularie a fost depus în 1059. Curând după dispariţia lui bisericile latine din Constantinopol au fost redeschise. În sudul Italiei, succesul tot mai mare al normanzilor, aliaţi credincioşi ai papei din 1059, a împiedicat Bizanţul să iniţieze revendicări ecleziastice în regiune. În 1061, Roger Normandul a început cucerirea Siciliei de la arabi, un război sfânt încurajat de papă. Şi acolo Bizanţul se afla în situaţia de a pierde controlul asupra congregaţiilor creştine. Spre 1073 împăratul Mihail al VII-lea luase hotărârea de a ajunge la o înţelegere amiabilă cu Roma. După ce normanzii cuceriseră Bari în 1071, împăratul se temea de o continuare a ofensivei, pe care ar fi putut să o preîntâmpine prin influenţa papală. Pătrunderea turcomanilor în Asia

Mică începuse, iar Mihail avea nevoie disperată de ostaşi. Recrutarea din Apus ar fi putut fi uşurată dacă papa i-ar fi fost favorabil. În 1073, cardinalul Hildebrand, deja faimos pentru energia şi pentru integritatea sa, a fost ales papă sub numele de Grigore al VII-lea. Grigore era convins de supremaţia scaunului său şi, drept urmare, a omis să trimită scrisori sistatice scaunelor patriarhale din Răsărit. Dar Mihail a considerat prudent să facă un gest prietenos. El i-a trimis noului papă o scrisoare de felicitare, lăsând să se înţeleagă că ar dori o legătură mai strânsă. Mulţumit, Grigore l-a trimis pe Dominic, patriarh de Grado, ca legat la Constantinopol, pentru a-l informa cu privire la situaţia de acolo.[151]

În urma informaţiilor primite de la Dominic, Grigore s-a convins că Mihail era sincer. De asemenea, el a aflat despre situaţia din Asia Mică, care afecta serios pelerinajele. Deocamdată, Palestina nu era închisă pelerinilor, însă călătoria de-a lungul Anatoliei urma să devină curând imposibilă dacă invaziile turcomanilor nu erau controlate. Printr-o ingenioasă iniţiativă demnă de un om de stat, Grigore a elaborat o nouă direcţie politică. Războiul sfânt, purtat cu atâta succes în Spania, trebuia să fie extins în Asia. Prietenii săi din Bizanţ aveau nevoie de ajutor militar. Le va trimite o oştire de cavaleri creştini, aflaţi sub ascultarea Bisericii. Iar cu acest prilej, dat fiind că erau chestiuni ecleziastice de rezolvat, papa îi va conduce în persoană. Ostile sale urmau să-i alunge pe necredincioşi din Asia Mică, iar el va convoca un conciliu la Constantinopol, unde creştinii din Răsărit, plini de o umilinţă recunoscătoare, îşi vor rezolva certurile şi vor accepta totodată supremaţia Romei.[152]

Nu putem spune dacă împăratul Mihail aflase de intenţia papei şi dacă era de acord cu ea. Iar Grigore nu a fost în stare niciodată să-şi pună în practică proiectul. În apus, fermitatea şi refuzul oricărui compromis au adâncit din ce în ce mai mult necazurile sale. Grigore şi-a abandonat ambiţiile răsăritene, dar nu le-a uitat niciodată şi nici nu şi-a pierdut interesul pentru această regiune.

În 1078, Mihail al VII-lea a fost depus. Aflând vestea, Grigore l-a excomunicat imediat pe uzurpatorul Nikephor Botaniates. La puţină vreme după aceea, a apărut în Italia un aventurier care pretindea că este împăratul detronat. Normanzii s-au prefăcut pentru o vreme că-l cred, iar Grigore i-a acordat sprijinul său. Atunci când Nikephor a fost la rândul său înlocuit de Alexie Comnenul, în aprilie 1081, excomunicarea a fost extinsă şi asupra noului împărat. Alexie i-a scris papei în iunie, căutând să-i recâştige bunăvoinţa şi să-şi asigure ajutorul lui în încercarea de a zăgăzui atacul lui Robert Guiscard, fără a primi însă vreun răspuns. Împăratul a găsit un aliat mai promiţător în Henric al IV-lea al Germaniei, iar între timp a închis bisericile latine din Constantinopol. Pentru bizantini era limpede că papa era aliat cu

normanzii trădători şi lipsiţi de Dumnezeu. Ei îşi spuneau unii altora povestiri fantastice despre mândria şi despre lipsa de milostenie a papei. Când a murit Grigore, prins în plasa dezastrelor ţesută chiar de politica sa, bizantinii au primit vestea ca pe o judecată venită de sus.[153]

Relaţiile dintre creştinătatea apuseană şi cea răsăriteană nu fuseseră niciodată mai reci decât în 1085, în anul morţii lui Grigore. Împăratul răsăritean fusese excomunicat de papă, care încuraja deschis aventurieri lipsiţi de scrupule să-i atace pe fraţii-creştini; iar asta în vreme ce principalul duşman al papei, regele Germaniei, primea făţiş subsidii de la bizantini. Amărăciunea şi resentimentele sporeau de ambele părţi. Deocamdată însă nu exista o schismă propriu-zisă. Diplomaţia putea încă păstra unitatea creştinătăţii. Răsăritul avea în împăratul Alexie un om de stat cu o suficientă înţelepciune şi flexibilitate. În Apus, un om de stat de aceeaşi valoare tocmai urma să se ridice.

Odo de Lagery s-a născut într-o familie nobilă, în Châtillon-sur-Marne, în jurul anului 1042. Pentru învăţătură a fost trimis la şcoala catedralei din Reims, unde s-a aflat sub îndrumarea Sfântului Bruno, care ulterior a întemeiat ordinul cartuzian. Odo a rămas la Reims, unde a devenit canonic, apoi arhidiacon al catedralei. Nu era însă mulţumit. Brusc, a hotărât să se retragă în comunitatea de la Cluny. În 1070 a fost primit în rândul ordinului de abatele Hugo, care şi-a dat seama de abilităţile lui. După ce a îndeplinit funcţia de prior pentru o vreme, a fost transferat la Roma. În scurt timp s-a făcut remarcat acolo, iar în 1078 Grigore al VII-lea l-a numit cardinal-episcop de Ostia. Din 1082 până în 1085 a fost trimis ca legat în Franţa şi în Germania, apoi s-a întors pentru a rămâne alături de Grigore în ultimii ani, nefericiţi, ai pontificatului acestuia. La moartea în exil a lui Grigore, atunci când anti-papa Guibert domnea la Roma, cardinalii loiali l-au ales în locul lui pe abatele de Monte Cassino, slab şi refractar, care şi-a luat numele de Victor al III-lea. Cardinalul de Ostia nu a fost de acord cu această alegere, manifestându-şi făţiş dezaprobarea. Dar Victor nu i-a purtat ranchiună şi, pe patul de moarte, în septembrie 1097, l-a recomandat cardinalilor drept succesor al său. Se ştia că Grigore al VII-lea l-ar fi dorit de asemenea ca urmaş al său. Conclavul a putut să se întrunească abia în martie 1088, la Terracina, unde cardinalul de Ostia a fost ales ca Urban al II-lea.[154]

Urban era foarte potrivit pentru această sarcină. Era un om impresionant, înalt, cu o înfăţişare frumoasă, cu barbă, cu maniere curtenitoare şi convingător în vorbire. Dacă îi lipseau focul lăuntric şi unicitatea scopului pe care Grigore al VII-lea le avea, îl depăşea în schimb pe acesta prin amploarea viziunii şi în relaţiile cu oamenii. Nu

era nici la fel de mândru şi de încăpăţânat ca Grigore, dar nu era nici slab. Fusese închis în Germania de Henric al IV-lea pentru loialitatea sa faţă de papă şi pentru convingerile sale. Putea fi neînduplecat şi necruţător, dar alegea să fie blând. Prefera să evite controversele care puteau stârni resentimente şi dezbinare.

Moştenirea pe care o primise era una dificilă. Nu putea trăi în siguranţă decât pe teritoriu normand, iar normanzii erau aliaţi egoişti şi nestatornici. Roma era stăpânită de anti-papa Guibert. Urban putea pătrunde în suburbii, dar nu ar fi putut merge mai departe fără vărsare de sânge, ceea ce refuza să facă. Mai departe, spre nord, Matilda de Toscana l-a sprijinit cu credinţă ajutându-se de vastele ei domenii. În 1089, Matilda şi-a consolidat poziţia printr-o căsătorie cinică cu un prinţ german, Welf al Bavariei, un băiat care avea mai puţin de jumătate din vârsta ei. Dar în 1091 oştile Matildei au fost măturate de Henric al IV-lea al Germaniei la lupta de la Trisontai. Henric se găsea în culmea puterii. Încoronat împărat de anti-papă în 1084, era acum stăpânul Germaniei şi triumfa în nordul Italiei. Un papă aflat într-o poziţie atât de nesigură precum Urban nu putea spera să-şi exercite autoritatea prea departe.

Dar Urban a lucrat statornic şi plin de tact până în 1093, atunci când totul s-a schimbat. Folosind mai degrabă banii decât armele, Urban a putut să petreacă în acel an Crăciunul la Roma, iar în primăvara anului următor s-a instalat la reşedinţa sa din Lateran. Împăratul Henric a fost slăbit de revolta propriului său fiu, Conrad, a cărui nemulţumire Urban a încurajat-o în tăcere. În Franţa, ţara sa de baştină, Urban a reuşit să aducă sub controlul său întreaga structură ecleziastică folosindu-se de abilităţile sale de organizator. Cea mai mare influenţă a exercitat-o în Spania, iar treptat şi ţările mai îndepărtate din Apus au început să-i recunoască autoritatea spirituală. Urban a lăsat la o parte revendicările de suzeranitate politică ale lui Grigore al VII-lea.

El a dat dovadă de o răbdare împinsă până la extrem în relaţiile cu principii laici de pretutindeni, exceptându-i pe duşmanii săi făţişi. Până în 1095 el devenise stăpânul spiritual al creştinătăţii apusene.[155]

Între timp, atenţia lui Urban se îndreptase spre creştinătatea răsăriteană. La moartea lui Robert Guiscard, fratele lui, Roger de Sicilia, a devenit principala căpetenie a normanzilor; iar Roger nu avea nicio dorinţă să înfrunte în continuare Bizanţul. Cu acordul lui Roger, Urban a deschis negocierile cu Curtea-bizantină. La Conciliul de la Melfi, din septembrie 1089, papa a ridicat sentinţa de excomunicare a lui Alexie, în prezenţa solilor împăratului. Alexie a răspuns acestui gest ţinând în aceeaşi lună un sinod la Constantinopol, în care s-a descoperit că numele papei fusese omis din diptice „nu dintr-o hotărâre canonică, ci, ca să spunem aşa, din neglijenţă”. Drept

urmare, s-a propus ca numele să fie restaurat odată cu primirea unei scrisori sistatice de la papă. Sinodul a considerat că nu există nicio cauză reală pentru vreo dispută între Biserici şi a recomandat consultarea patriarhilor Alexandriei şi Ierusalimului. Patriarhul Antiohiei participase în persoană la sinod. Patriarhul Nicolae al III-lea al Constantinopolului i-a scris lui Urban pentru a-i aduce la cunoştinţă aceste hotărâri şi pentru a-i cere să-şi trimită scrisoarea sistatică într-un interval de optsprezece luni. Patriarhul i-a dat asigurări papei că bisericile latine din Constantinopol erau libere să-şi urmeze propriile practici. Nu era menţionată nicio chestiune teologică. Acest lucru nu a fost pe placul solilor imperiali în Italia – Vasile, mitropolitul de Trani şi Romanus, arhiepiscop de Rossano –, clerici greci care erau îngrijoraţi de uzurpările papale ale propriilor lor jurisdicţii şi care fuseseră şocaţi atunci când papa a pretins, cu oarece temei istoric, că în dioceza sa ar fi trebuit să fie inclus şi Salonicul. Ei ar fi preferat ca Alexie să-l sprijine pe anti-papă. Dar Alexie hotărâse că Urban era un om mai bun şi era destul de realist pentru a accepta pierderea Italiei bizantine. De altfel, în scurtă vreme

Guibert şi-a jignit prietenii greci ţinând un conciliu la Roma în care a condamnat căsătoria clericilor.[156]

De fapt, Urban nu a trimis niciodată o scrisoare sistatică, nedorind probabil să ridice chestiuni de teologie, iar numele lui nu a fost vreodată restaurat în dipticele din Constantinopol. Dar bunele relaţii au fost restabilite. În 1090, Alexie a trimis o solie purtând un mesaj de binevoitoare prietenie la Urban. Punctul oficial de vedere bizantin a fost expus într-un tratat scris de Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei. Teofilact îi ruga pe cititori să nu exagereze importanţa uniformizării practicilor. El regreta adăugarea cuvântului *filioque* în Crez, dar explica totodată că sărăcia limbii latine în termeni teologici putea provoca neînţelegeri. Arhiepiscopul nu lua în serios pretenţiile papale de a-şi exercita autoritatea asupra bisericilor răsăritene.[157] Într-adevăr, nu exista absolut niciun motiv ca o schismă să apară vreodată. Alţi teologi răsăriteni au continuat să discute despre diferitele practici, dar polemicile lor aveau un ton blând. Printre aceşti scriitori se numără şi patriarhul Ierusalimului, Simeon al II-lea, care a condamnat practica latină de a folosi pâine nedospită la împărtăşanie, dar într-un limbaj deloc aspru.[158]

La începutul anului 1095, papa Urban al II-lea a plecat din Roma înspre nord şi i-a convocat pe reprezentanţii tuturor Bisericilor apusene, pentru a-l întâlni la primul mare conciliu al pontificatului său, care urma să fie ţinut în luna martie la Piacenza. Acolo clerul întrunit a emis decrete împotriva simoniei, a căsătoriei clericilor şi împotriva schismei din sânul Bisericii. Adulterul regelui Filip al Franţei a fost discutat, dar s-a hotărât să se amâne orice acţiune până

când Urban va putea merge el însuşi în Franţa. Au venit şi soli de la Conrad, fiul împăratului Henric, pentru a aranja întâlnirea sa cu papa la Cremona. Împărăteasa lui Henric, Praxeda din Rusia, provenită din casa scandinavă care cârmuia la Kiev, a venit în persoană pentru a se plânge de nedreptăţile pe care le-a suferit din partea soţului ei. Conciliul a acţionat ca suprema curte de judecată a creştinătăţii apusene, avându-l în frunte pe papă drept judecător.

Printre cei care au asistat la conciliu s-au regăsit şi trimişii împăratului Alexie. Războaiele sale cu turcii aveau sorţi de izbândă. Puterea selgiucidă era într-un evident declin. Câteva campanii bine planificate ar fi putut chiar să o înlăture pentru totdeauna. Dar Imperiul ducea lipsă de soldaţi. Vechile teritorii anatoliene de recrutare fuseseră dezorganizate, iar multe dintre ele, pierdute. Împăratul era dependent, în bună măsură, de mercenari străini, de detaşamente alcătuite din pecenegi şi din alte triburi din stepă, pe care le folosea de obicei pentru a păzi frontierele sau pentru a păstra ordinea în armată, de garda varegă, în continuare formată în cea mai mare parte din anglo-saxoni exilaţi din Anglia normandă şi de companii de aventurieri apuseni care acceptau pentru o vreme o slujbă în armata sa. Cel mai ilustru dintre aceştia era contele Robert I de Flandra care a luptat pentru împărat în anul 1090. Dar chiar şi împreună cu trupele bizantine pe care le putea ridica, nevoile împăratului nu erau asigurate. Lunga frontieră dunăreană trebuia păzită de atacuri din partea barbarilor din nord. În nord-vest sârbii erau agitaţi, iar supuşii săi bulgari arareori erau liniştiţi pentru mai multă vreme. Exista întotdeauna pericolul unui atac normand din Italia. În Asia Mică apărarea unei frontiere neclare şi a avanposturilor, precum şi întreţinerea generală a ordinii şi a comunicaţiilor consumau restul resurselor. Pentru a prelua ofensiva, împăratul avea nevoie de mai mulţi recruţi. Politica sa faţă de papalitate ar fi dat roade dacă s-ar fi putut folosi de influenţa papală pentru a găsi aceşti recruţi. Urban a fost înţelegător. Făcea parte din sarcina papalităţii să-i convingă pe cavalerii certăreţi din Apus să-şi folosească armele pentru o cauză mai îndepărtată şi mai sfântă. Solii bizantini au fost invitaţi să se adreseze adunării.

Discursurile lor nu au supravieţuit. Se pare însă că, pentru a convinge audienţa că a-l sluji pe împărat era un lucru vrednic de laudă, solii ar fi accentuat dificultăţile pe care creştinii răsăriteni trebuiau să le îndure până când necredincioşii vor fi respinşi. Dacă recrutarea urma să fie încurajată de Biserică, tentaţia unei plăţi bune nu era îndeajuns. Apelul la datoria creştină era un argument mai puternic. Nu era momentul să se cântărească cu atenţie realizările şi intenţiile bizantinilor. Episcopii trebuiau să fie lăsaţi să se întoarcă acasă convinşi că siguranţa creştinătăţii era în continuare ameninţată

şi astfel ei vor fi nerăbdători să-şi trimită enoriaşii spre răsărit, pentru a lupta în armata creştină.

Episcopii au fost impresionaţi, iar papa de asemenea. Pe când călătorea spre Cremona pentru a primi omagiul tânărului Conrad, iar apoi peste trecătorile alpine în Franţa, Urban a început să rumege un plan şi mai amplu şi mai glorios, gândindu-se la un război sfânt.[159]

3
CHEMAREA

„Ascultaţi-Mă voi, oameni cu inima împietrită, voi cei care staţi departe de mântuirea voastră!”

Isaia, 46, 12

Papa Urban a sosit în Franţa la sfârşitul verii anului 1095. Pe 5 august el se găsea la Valence şi pe 11 august ajunsese la Le Puy-en-Velay. De acolo a trimis scrisori episcopilor din Franţa şi de pe pământurile învecinate, cerându-le să-l întâlnească la Clermont în noiembrie. Între timp, el s-a îndreptat spre sud, pentru a petrece luna septembrie în Provenţa, la Avignon şi Saint-Gilles. La începutul lunii octombrie se găsea la Lyon şi de acolo a trecut în Burgundia. La Cluny, pe 25 octombrie, a sfinţit altarul principal al bisericii mari pe care abatele Hugo începuse să o construiască. De acolo a mers la Souvigny, lângă Moulins, pentru a se închina la mormântul celui mai sfânt dintre abaţii de la Cluny, Sfântul Maiolus. Acolo i s-a alăturat episcopul de Clermont, care l-a însoţit în oraşul său episcopal, în vederea pregătirii conciliului.[160]

Pe parcursul călătoriei sale, Urban s-a ocupat de treburile Bisericii din Franţa, rânduind sau îndreptând, lăudând sau dojenind, după cum se cuvenea. Dar peregrinările sale i-au îngăduit să urmărească şi un alt ţel. Nu se ştie dacă, pe când se afla în sud, l-a întâlnit în persoană pe Raymond de Saint-Gilles, conte de Toulouse şi marchiz de Provenţa, renumit deja pentru conducerea războaielor sfinte din Spania, dar a ţinut legătura cu el şi cu siguranţă auzise de isprăvile sale. La Cluny a avut ocazia să vorbească cu oameni preocupaţi de circulaţia pelerinilor, atât către Compostella, cât şi către Ierusalim. Aceştia i-au putut spune despre dificultăţile imense pe care pelerinii spre Palestina trebuiau să le îndure, după dezintegrarea autorităţii turceşti de acolo. Urban a aflat nu doar că drumurile din Asia Mică erau blocate, dar şi că Ţara Sfântă era practic închisă pentru pelerini.

Conciliul de la Clermont a durat din 18 noiembrie până în 28 noiembrie 1095. Au fost prezenţi în jur de trei sute de clerici, iar lucrările conciliului au acoperit o gamă largă de probleme. În general, au fost reluate decretele împotriva investiturii laice, simoniei şi căsătoriei clericilor, fiind de asemenea susţinut şi Armistiţiul lui Dumnezeu. În mod punctual, regele Filip a fost excomunicat pentru adulter, iar episcopul de Cambrai pentru simonie. De asemenea, a fost

stabilit primatul Scaunului din Lyon asupra celor din Sens şi din Reims.[161] Dar papa dorea să folosească prilejul pentru un ţel mult mai însemnat. S-a anunţat că marţi, 27 noiembrie, urma să ţină o sesiune publică, pentru a face un anunţ foarte important. Mulţimile de clerici şi de laici adunate au fost prea mari pentru a începăea în catedrală, acolo unde se desfăşurase conciliul până atunci. Tronul papal a fost instalat pe o platformă, în câmp deschis, în afara porţii de răsărit a cetăţii. Iar acolo, atunci când mulţimile s-au adunat, Urban s-a ridicat în picioare şi li s-a adresat.

Patru cronicari contemporani au consemnat cuvintele papei pentru noi. Unul dintre ei, Robert Călugărul, pretinde că ar fi fost de faţă la întrunire. Baudri de Dol şi Foucher de Chartres scriu ca şi cum ar fi fost de faţă. Cel de-al patrulea, Guibert de Nogent, şi-a obţinut probabil versiunea la mâna a doua. Niciunul dintre ei nu declară însă că ar fi scris o relatare precisă, cuvânt cu cuvânt, şi toţi şi-au scris cronicile câţiva ani mai târziu, înfrumuseţându-şi relatările în lumina evenimentelor ulterioare. Nu putem şti decât cu aproximaţie ceea ce a spus de fapt Urban. Se pare că şi-a început cuvântarea vorbindu-le celor care-l ascultau despre nevoia de ajutor a fraţilor lor din Răsărit. Creştinătatea răsăriteană a cerut ajutor pentru că turcii înaintau în inima pământurilor creştine, maltratându-i pe locuitori şi profanându-le altarele. Dar nu a vorbit doar de România (adică de Bizanţ). Papa a pus accentul pe sfinţenia deosebită a Ierusalimului şi a descris suferinţele pelerinilor care călătoreau într-acolo. După ce a pictat un tablou sumbru, şi-a lansat marea chemare. Creştinătatea apuseană să purceadă la eliberarea Răsăritului. Bogaţi şi săraci deopotrivă. În loc să se ucidă unii pe alţii, să poarte un război drept, împlinind lucrarea Domnului, iar Domnul îi va conduce. Păcatele le vor fi dezlegate şi iertate celor care vor muri în luptă. Aici viaţa era nefericită şi păcătoasă, iar oamenii se istoveau până la pieirea trupurilor şi sufletelor lor. Aici erau săraci şi nefericiţi, acolo, vor fi veseli şi îmbelşugaţi, adevăraţi prieteni ai Domnului. Să nu sufere nicio amânare. Să fie gata să pornească atunci când va veni vara, iar Domnul îi va călăuzi.[162]

Urban a vorbit cu pasiune şi cu toată priceperea unui mare orator. Răspunsul a venit imediat şi a fost extraordinar. Strigăte de „Deus le volt” – „Este vrerea Domnului!” – i-au întrerupt discursul. De-abia şi-a isprăvit papa cuvintele că episcopul du Puy s-a ridicat din scaunul său şi, îngenunchind în faţa tronului, a cerut îngăduinţa de a se alătura sfintei expediţii. Sute de oameni s-au înghesuit să-i urmeze exemplul. Apoi cardinalul Grigore a căzut în genunchi şi a spus cu glas tare *Confiteory* iar toată mulţimea aceea imensă a spus după el. Atunci când rugăciunea s-a încheiat, Urban s-a ridicat încă o dată şi a rostit dezlegarea de păcate şi i-a îndemnat pe cei care ascultau să meargă

acasă.[163]

Entuziasmul a fost mai mare decât se aşteptase Urban. Planurile sale în această direcţie nu erau încă întru totul elaborate. Niciun mare principe laic nu fusese prezent la Clermont. Recruţii erau toţi oamenii de rând. Era nevoie de asigurarea unui sprijin secular mai puternic. Între timp, Urban şi-a adunat episcopii pentru alte consultări. Probabil, la cererea papei, conciliul adoptase deja un decret general prin care le erau iertate pedepsele temporale pentru păcatele lor tuturor celor care urmau să ia parte la războiul sfânt, cu intenţii pioase. S-a mai adăugat acum faptul că, pe perioada în care vor fi la război, posesiunile lumeşti ale participanţilor vor trebui aşezate sub protecţia Bisericii. Episcopii locali vor fi responsabili pentru păstrarea şi înapoierea lor neştirbită, atunci când războinicii se vor întoarce acasă. Fiecare participant la expediţie urma să poarte semnul Crucii, ca pe un simbol al devotamentului său. Astfel, o cruce din material roşu trebuia cusută pe umerii veşmintelor. Toţi cei care luau semnul crucii trebuiau să depună jurământ că vor merge la Ierusalim. Cel care s-ar fi înapoiat prea repede sau nu ar fi izbutit să plece ar fi fost excomunicat. Clericii şi călugării nu puteau să ia semnul crucii fără încuviinţarea episcopului sau a abatelui. Cei vârstnici şi cei bolnavi trebuiau convinşi să nu întreprindă această călătorie. Iar nimeni nu trebuia să plece fără a se sfătui cu duhovnicul său. Războiul acesta nu avea să fie un simplu război de cucerire. În toate oraşele cucerite de la necredincioşi, Bisericilor răsăritene urmau să le fie înapoiate toate drepturile şi stăpânirile. Toţi trebuiau să fie gata să-şi părăsească domiciliul înainte de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (15 august), în anul următor, atunci când recoltele vor fi fost strânse. Iar oştile trebuiau să se adune la Constantinopol.[164]

Apoi trebuia numit un conducător. Urban dorea să fie limpede că expediţia era sub controlul Bisericii. Conducătorul trebuia să fie un om al Bisericii, legatul său. Cu încuviinţarea unanimă a conciliului, papa l-a numit pe episcopul du Puy.

Adhémar de Monteil, episcop du Puy, provenea din familia conţilor de Valentinois. Era un bărbat de vârstă mijlocie care făcuse deja pelerinajul la Ierusalim cu nouă ani mai înainte. Adhémar şi-a câştigat dreptul de conducător pentru că a fost primul care a răspuns chemării papei Urban. Dar cum Adhémar îl primise deja în august pe Urban la Le Puy-en-Velay, unde trebuie să fi vorbit despre chestiunile din Răsărit, este posibil ca gestul său emoţionant să nu fi fost în întregime spontan. Era o numire înţeleaptă. Întâmplările ulterioare vor dovedi că Adhémar este un predicator bun şi un diplomat plin de tact, deschis la minte, calm şi binevoitor, un om pe care toţi îl vor respecta, dar care caută mai degrabă să convingă decât să comande. El şi-a folosit influenţa în chip neabătut pentru a înfrâna pasiunile şi

pentru a răspândi înţelegerea, dar nu a fost întotdeauna suficient de ferm în a-i controla pe marii nobili care, nominal, erau plasaţi sub ascultarea sa.[165]

Cel dintâi dintre marii nobili care au cerut să se alăture expediţiei a fost contele Raymond de Toulouse. Pe 1 decembrie, pe când Urban se afla încă la Clermont, trimişii acestuia au venit pentru a anunţa că atât contele, cât şi mulţi dintre nobilii săi erau dornici să ia semnul Crucii. Raymond, care era la Toulouse, nu avea cum să fi auzit relatări despre marele discurs de la Clermont. Probabil că fusese avertizat dinainte. Fiind cel dintâi căruia i s-a vorbit de proiect şi cel dintâi care a depus jurământul, Raymond considera că lui i s-ar fi cuvenit să i se încredinţeze conducerea seculară asupra celorlalţi mari nobili. El dorea să fie Moise, în vreme ce Adhemar urma să fie Aaron. Urban nu a dat curs acestei revendicări, dar Raymond nu a renunţat niciodată întru totul la ea. Între timp, contele intenţiona să coopereze în mod cinstit cu Adhemar.[166]

Urban a plecat din Clermont pe 2 decembrie. După ce a vizitat mai multe mănăstiri clunisiace, a petrecut Crăciunul la Limoges, unde a predicat cruciada în catedrală, apoi s-a îndreptat spre nord spre valea Loirei prin Poitiers. În martie se afla la Tours, unde a ţinut un conciliu, iar într-o duminică a convocat o adunare a credincioşilor pentru a le vorbi pe o pajişte, pe malurile râului. Stând pe o platformă improvizată, Urban a ţinut o predică lungă şi solemnă, îndemnându-i pe credincioşi să se căiască şi să plece în cruciadă. Din Tours papa s-a îndreptat din nou spre sud prin Aquitania, trecând prin Saintes şi Bordeaux spre Toulouse. Toulouse a fost cartierul său general în mai şi iunie, unde a avut multe prilejuri să discute despre cruciadă cu gazda sa, contele Raymond. Spre sfârşitul lunii iunie, Urban a pornit spre Provenţa. Raymond l-a însoţit până la Nîmes.

În august, papa a traversat din nou Alpii, trecând în Lombardia. Călătoria lui nu fusese o simplă vacanţă. În tot acest timp papa discutase cu oamenii Bisericii, trimisese scrisori, căutase să încheie reorganizarea Bisericii din Franţa şi, mai presus de toate, îşi continuase planurile de cruciadă. Scrisori sinodale cuprinzând deciziile luate la Clermont au fost trimise peste tot episcopilor din Apus. În unele cazuri s-au ţinut concilii provinciale pentru a le primi şi pentru a se elabora o acţiune pe plan local. Este probabil ca principalele puteri laice să fi fost de asemenea informate oficial de dorinţele papei.[167] La sfârşitul anului 1095, Urban scria din Limoges tuturor credincioşilor din Flandra relatându-le actele conciliului de la Clermont şi cerându-le sprijinul.[168] Papa a avut toate motivele să fie mulţumit de răspunsul care a venit din Flandra şi de pe pământurile învecinate. În iulie 1096, pe când se afla la Nîmes, a primit un mesaj de la Filip prin care era anunţată supunerea deplină a regelui în

chestiunea adulterului şi, probabil în acelaşi timp, alăturarea lui Hugo de Vermandois, fratele regelui, la Cruciadă.[169] în aceeaşi lună, Raymond de Toulouse şi-a dovedit intenţiile înmânând multe din posesiunile sale mănăstirii din Saint-Gilles". Probabil la sfatul lui Raymond, Urban a hotărât că sprijinul unei puteri maritime ar fi necesar pentru a asigura aprovizionarea expediţiei. Doi legaţi au fost trimişi cu scrisori la Genova pentru a cere colaborarea republicii. Republica a fost de acord să asigure douăsprezece galere şi o traversare, dar a întârziat cu prudenţă trimiterea lor până când se lămureau dacă cruciada era sau nu o mişcare serioasă. Abia în iulie 1097 flota a plecat din Genova. Între timp, mulţi genovezi au luat semnul Crucii.[170]

La înapoierea sa în Italia, Urban era încredinţat de succesul proiectului său. Chemărilor sale li se răspunsese cu înflăcărare. Din ţinuturi îndepărtate, precum Scoţia, Danemarca şi Spania, oamenii se grăbeau să depună jurămintele. Unii făceau rost de bani pentru călătorie, lăsându-şi gaj posesiunile şi pământurile. Alţii, care nu se aşteptau să se mai înapoieze, le dădeau pe toate Bisericii. La Cruciadă urmau să participe îndeajuns de mulţi mari nobili pentru a-i asigura un sprijin militar formidabil. Pe lângă Raymond de Toulouse şi Hugo de Vermandois, se pregăteau de plecare şi Robert al II-lea de Flandra, Robert, ducele de Normandia, şi cumnatul acestuia, Ştefan, conte de Blois. Încă şi mai extraordinară era participarea oamenilor credincioşi împăratului Henric al IV-lea. În fruntea acestora se găsea Godefroy de Bouillon, duce al Lorenei de Jos, care a luat semnul Crucii împreună cu fraţii săi, Eustace, conte de Boulogne şi Balduin. Mulţi nobili mai mărunţi şi câţiva distinşi oameni ai Bisericii, precum episcopul de Bayeux, s-au adunat în jurul acestor conducători.[171]

În Italia, Urban a găsit acelaşi entuziasm. În septembrie 1096 scria oraşului Bologna pentru a mulţumi locuitorilor pentru zelul lor şi pentru a-i preveni să nu plece spre răsărit fără îngăduinţa preoţilor lor. Iar soţii proaspăt căsătoriţi nu trebuiau să plece fără acordul soţiilor lor. Între timp, vestea a ajuns în sudul Italiei şi a fost primită cu căldură de mulţi dintre normanzii aflaţi acolo, întotdeauna gata să înceapă o aventură nouă. Iniţial, principii au fost reticenţi, dar Bohemund, fiul lui Guiscard, care era pentru moment principe de Taranto, dar ale cărui ambiţii italiene erau împiedicate de fratele său Roger Borsa şi de unchiul său, Roger de Sicilia, a înţeles repede posibilităţile pe care cruciada i le-ar fi putut deschide. Împreună cu mai mulţi membri ai familiei şi cu numeroşi prieteni, Bohemund a luat semnul Crucii. Participarea lor urma să aducă Cruciadei mulţi dintre soldaţii cei mai experimentaţi şi mai întreprinzători ai Europei. Atunci când Urban s-a înapoiat la Roma, la timp pentru Crăciunul din 1096, putea fi liniştit că, într-adevăr, Cruciada fusese pusă în mişcare.[172]

De fapt, Urban pornise o acţiune mai mare decât îşi închipuia. Poate că ar fi fost mai bine dacă nu ar fi răspuns chemării atâţia mari nobili. Deşi în cazul tuturor, cu excepţia lui Bohemund, motivaţia cea mai puternică a fost înflăcărarea religioasă autentică, în scurt timp, intrigile pământeşti şi rivalităţile vor da naştere unor tulburări imposibil de stăpânit de către legatul papal, încă şi mai greu de controlat s-a dovedit a fi răspunsul care a venit din partea oamenilor săraci din Franţa, Flandra şi din Renania.

Papa ceruse episcopilor să predice cruciada, însă predicatori mult mai eficienţi se dovedeau a fi unii oameni săraci, figuri evanghelice, precum Robert d'Arbrissel, întemeietorul ordinului de Fontevrault sau, cu un impact încă şi mai puternic, Petru, un călugăr itinerant. Petru era un om în vârstă, care se născuse undeva pe lângă Amiens. Cu câţiva ani mai înainte, încercase probabil să facă pelerinajul la Ierusalim, dar fusese maltratat de turci şi silit să se înapoieze. Contemporanii îl cunoşteau ca Petru cel Mic – *chtou* sau *kiokio* în dialectul picard –, însă veşmântul de eremit pe care îl purta de obicei i-a adus porecla de Eremitul, prin care a rămas cunoscut în istorie. Era un om scund, oacheş şi cu o faţă lungă şi uscăţivă, care semăna îngrozitor de mult cu cea a măgarului pe care-l călărea mereu şi care era aproape la fel de venerat ca şi el. Mergea desculţ, iar hainele îi erau murdare. Nu mânca nici pâine, nici carne, ci numai peşte şi bea vin. În pofida înfăţişării sale umile, avea puterea de a mişca oamenii. Era învăluit de o neobişnuită aură de autoritate. „Orice ar fi spus sau ar fi făcut", ne spune Guibert de Nogent, care l-a cunoscut personal, „părea ceva aproape dumnezeiesc."[173]

Probabil că Petru nu a fost de faţă la Conciliul de la Clermont, dar el începuse deja să predice cruciada înainte ca anul să se fi încheiat. Şi-a început călătoria în Berry, apoi în februarie şi martie a trecut prin regiunea Orléans şi prin Champagne, îndreptându-se spre Lorena. De acolo a trecut prin oraşele Meuse şi Aachen înspre Köln, unde a petrecut Paştele. A strâns în jurul lui discipoli pe care i-a trimis în ţinuturile pe care nu putea să le viziteze el însuşi. Printre aceştia se numărau francezii Gauthier Fără-Căpătâi, Rainaud de Breis, Godefroy Burei, Gauthier de Breteuil şi germanii Orei şi Gottschalk. Peste tot pe unde mergeau locotenenţii săi, bărbaţii şi femeile îşi părăseau casele pentru a-i urma. În momentul în care a ajuns la Köln, mulţimea care-l însoţea era estimată la aproape 15.000 de oameni. Şi i s-au mai alăturat încă mulţi alţii în Germania.[174]

Succesul extraordinar al predicilor sale se datora mai multor cauze. Viaţa pentru un ţăran din nord-vestul Europei era aspră şi nesigură. În vremea invaziilor barbare şi a incursiunilor vikingilor, multe pământuri rămăseseră necultivate. Digurile fuseseră rupte, iar marea şi râurile se revărsaseră peste câmpuri. Adesea, nobilii

împiedicau defrişarea pădurilor în care vânau. Un sat neprotejat de un castel nobiliar era expus jefuirii sau incendierii, fie din partea unor nelegiuiţi, fie din partea ostaşilor care participau la războaie civile mărunte. Biserica încerca să-i apere pe ţăranii săraci şi să întemeieze târguri pe pământurile pustii, dar ajutorul ei era sporadic şi adesea zadarnic. Marii nobili ar fi încurajat dezvoltarea oraşelor, însă nobilii mai mici se opuneau. Organizarea domenială se prăbuşea, dar nicio altă rânduire nu îi luă locul. Deşi şerbia propriu-zisă dispăruse, oamenii continuau să fie legaţi de glie prin obligaţii de care nu puteau scăpa prea uşor. Între timp, populaţia creştea, iar loturile de pământ dintr-un sat nu puteau fi împărţite şi reîmpărţire dincolo de un anumit prag. Robert Călugărul aminteşte cuvintele papei Urban la Clermont: „În acest ţinut locuitorii abia pot fi hrăniţi. Din această pricină i-aţi epuizat bunurile şi purtaţi războaie nesfârşite între voi". Mai cu seamă anii din urmă fuseseră foarte grei. Inundaţiile şi molima din 1094 au fost urmate de secetă şi de foamete în 1095. În momentul acela plecarea spre răsărit părea o idee foarte îmbietoare. Iar în aprilie 1095, o, ploaie de meteoriţi prevestise deja o mişcare în masă a oamenilor.[175]

Învăţăturile apocaliptice s-au adăugat tentaţiilor economice. Era o vreme a viziunilor, iar despre Petru se credea că este un vizionar. Omul medieval era convins că a doua venire era foarte apropiată. Cât mai avea timp, trebuia să se căiască şi să plece pentru a face fapte bune. Biserica îi învăţa că păcatul putea fi ispăşit prin pelerinaje, iar profeţiile spuneau că Ţara Sfântă trebuia recuperată pentru credinţă mai înainte ca Hristos să vină a doua oară. În plus, pentru minţile neştiutoare, diferenţa dintre Ierusalim şi Noul Ierusalim nu era foarte limpede. Mulţi dintre cei care-l ascultau pe Petru erau convinşi că el le promitea să pună capăt nefericirilor lor, urmând să-i ducă în ţinutul despre care vorbeşte Scriptura, în care curge lapte şi miere. Călătoria ar fi fost una dificilă, trebuia să fie biruite legiunile lui Anticrist. Dar ţelul era Ierusalimul de aur.[176]

Nimeni nu ştie ce a gândit papa despre Petru şi despre succesul predicilor acestuia. Scrisoarea sa către locuitorii din Bologna lasă să se înţeleagă că Urban era puţin neliniştit de entuziasmul scăpat de sub control. Dar el nu a împiedicat, sau nu a putut să împiedice, răspândirea lui în Italia. Pe parcursul verii anului 1096 un val neregulat şi neîntrerupt de pelerini, care nu aveau conducători şi nici nu erau organizaţi în vreun fel, a început să se reverse spre răsărit. Fără îndoială că papa spera că aceştia şi cei care-l urmau pe Petru vor ajunge în siguranţă la Constantinopol, unde ar fi urmat să-i aştepte pe legatul lui şi pe căpeteniile militare, care i-ar fi înglobat în rândurile ordonate ale marii armate creştine.

Insistenţa lui Urban ca locul de adunare al expediţiei să fie

Constantinopolul arată cât de încrezător era papa că împăratul Alexie îi va primi cu braţele deschise. Bizanţul ceruse ostaşi din Apus şi iată că acestei chemări îi răspundeau nu câţiva mercenari izolaţi, ci armate întregi de temut. Încrederea papei era sinceră. Orice cârmuire este dornică să-şi facă aliaţi. Dar atunci când aceşti aliaţi trimit armate numeroase, asupra cărora nu au niciun control, să-ţi invadeze teritoriul, aşteptându-se ca ele să fie hrănite, găzduite şi aprovizionate cu tot ceea ce este necesar, se naşte întrebarea dacă această alianţă mai merită păstrată. Atunci când vestea înaintării Cruciadei a ajuns la Constantinopol, a stârnit sentimente de nelinişte şi de teamă.

În 1096, pentru câteva luni, Imperiul Bizantin se bucura de unul dintre rarele momente tihnite. Împăratul respinsese de curând o invazie a cumanilor în Balcani, printr-o victorie atât de însemnată încât, pentru moment, părea greu de crezut că vreunul dintre triburile barbare din stepe ar mai fi cutezat să treacă frontiera. În Asia Mică, imperiul selgiucid începea să se destrame din cauza războaielor civile încurajate de diplomaţia bizantină. Alexie spera ca în scurtă vreme să poată prelua ofensiva împotriva selgiucizilor, dar dorea să o facă la momentul pe care l-ar fi considerat el potrivit. Mai avea nevoie de o perioadă de răgaz în care să-şi poată reface forţele mult prea solicitate. Era îngrijorat de efectivul militar. Îşi dorea mercenari din Apus şi, fără îndoială, spera că trimişii lui în Italia vor avea succes cu recrutarea. Acum însă i se aducea de veste că în locul cavalerilor izolaţi sau al micilor companii pe care le aştepta ca să i se alăture armatei sale, oştiri întregi de frânci se puseseră în mişcare. Nu era încântat, deoarece ştia din experienţă că francii sunt o rasă nesigură, lacomă de câştig şi lipsită de orice scrupule atunci când era vorba de respectarea angajamentelor. Erau formidabili în ofensivă, dar, în circumstanţele date, acesta era un avantaj discutabil. Neliniştea a cuprins Curtea imperială atunci când a aflat, pentru a cita cuvintele prinţesei Ana Comnena, că „întregul Occident şi toate neamurile barbare care trăiesc în ţinutul dintre malul celălalt al Adriaticii şi Coloanele lui Hercule, totul se revărsa laolaltă, punea în mişcare nenumărate familii şi se îndrepta spre Asia, străbătând Europa de la un capăt la celălalt”.[177] Nu doar împăratul, ci şi supuşii săi erau neliniştiţi. Ca un semn prevestitor de rele, mari roiuri de lăcuste au străbătut Imperiul, lăsând grânele neatinse, dar devorând viţa-de-vie. Prezicătorii populari, poate la sugestia autorităţilor îngrijorate ca disperarea să nu se răspândească, au interpretat trecerea lăcustelor ca o prevestire că francii nu vor face niciun rău creştinilor, al căror simbol erau grânele, din care izvora pâinea vieţii. În schimb, ei îi vor distruge pe sarazini, un neam a cărui aplecare spre desfrâu putea fi foarte bine simbolizată prin viţa-de-vie. Prinţesa Ana a fost oarecum sceptică cu privire la această interpretare, dar asemănarea francilor cu

lăcustele a fost cu siguranţă evidentă.[178]

Împăratul Alexie a început să se pregătească cu calm. Armatele frânce trebuiau să fie hrănite pe măsură ce înaintau prin Imperiu. Trebuiau luate măsurile de precauţie necesare pentru a le împiedica să pustiască provinciile şi să-i jefuiască pe locuitori. Au fost înălţate magazii de provizii în fiecare dintre punctele principale prin care urmau să treacă şi un detaşament de supraveghere a fost însărcinat să întâmpine la frontieră fiecare ceată care pătrundea în Imperiu şi să o însoţească până la Constantinopol. Existau în acea vreme două mari drumuri de-a lungul Peninsulei Balcanice: drumul de nord, care trecea frontiera pe la Belgrad şi se îndrepta spre sud-est prin Niş, Sofia, Philippopolis, Adrianopol şi Via Egnatia, de la Dyrrachium prin Ohrida, Edessa, Salonic, iar apoi prin Mosynopolis şi Selymbria către capitală. După marele pelerinaj german din 1064, primul drum nu a mai fost decât arareori folosit de călătorii apuseni. Numărul total al pelerinilor scăzuse, iar cei care se încumetau să facă această călătorie alegeau celălalt drum. În plus, Alexie primise veşti despre Cruciadă din Italia; prin urmare, el se gândea că armatele frânce vor trece Adriatica şi vor înainta pe Via Egnatia. Proviziile au fost trimise către Dyrrachium şi oraşele vecine. Guvernatorul oraşului Dyrrachium, nepotul împăratului, Ioan Comnenul, a primit instrucţiuni să-i întâmpine cu prietenie pe conducătorii frânci, dar să aibă grijă ca aceştia şi armatele lor să fie permanent supravegheate de trupele însărcinate cu păstrarea ordinii. Trimişi de rang înalt de la Constantinopol aveau să iasă în întâmpinarea fiecăruia dintre conducătorii frânci. Între timp, amiralul Nicolas Mavrocatacalon şi-a îndreptat flota spre apele Adriaticii pentru a supraveghea coastele şi pentru a semnala apropierea frâncilor.

Împăratul însuşi a rămas la Constantinopol, aşteptând în continuare veşti. Ştiind că papa a stabilit ziua de 15 august pentru începerea expediţiei, împăratul nu s-a grăbit foarte mult cu pregătirile, când, deodată, la sfârşitul lunii mai 1096, a sosit un trimis din nord cu vestea că prima oaste frâncă a venit prin Ungaria şi a intrat în Imperiu pe la Belgrad.

Cartea a III-a

DRUMUL SPRE RĂZBOI

1
CRUCIADA POPULARĂ

„Domnul nu i-a putut duce în pământul ce le-a făgăduit”.
Deuteronom, 9: 28

Petru Eremitul a ajuns la Köln împreună cu adepţii săi în Sâmbăta Mare, pe 12 aprilie 1096.[179] Acolo a început să-şi dea seama de dificultăţile care-l copleşeau pe conducătorul unei cruciade populare. Uriaşa adunare pestriţă de entuziaşti pe care o strânsese era alcătuită din oameni de tot soiul, veniţi din multe regiuni. Unii îşi aduseseră nevestele cu ei, alţii până şi copiii. Cei mai mulţi dintre ei erau ţărani, dar se regăseau în rândul lor şi orăşeni, şi câţiva reprezentanţi mai neînsemnaţi ai familiilor cavalereşti, şi foşti tâlhari şi criminali. Singurul lucru care-i ţinea laolaltă era ardoarea credinţei lor. Renunţaseră la toate pentru a-l urma pe Petru şi erau dornici să meargă mai departe. În plus, pentru ca să poată fi hrăniţi era esenţial să înainteze mereu, pentru că puţine regiuni din Europa medievală aveau un asemenea surplus de hrană încât să poată aproviziona o vreme mai îndelungată o mulţime atât de numeroasă. Dar Köln era aşezat într-o provincie bogată, cu drumuri pe apă foarte bune. Petru dorea să profite de avantajele pe care le oferea oraşul pentru a zăbovi o vreme şi pentru a predica germanilor. Era probabil dornic să atragă o parte din nobilimea locală în cruciada sa. În Franţa şi în Flandra, cavalerii preferaseră să se alăture suitei unui mare nobil. Dar niciunul dintre marii nobili germani nu urma să participe la războiul sfânt. Predicile sale au avut succes, iar printre numeroşii germani care au răspuns chemării sale se numără şi câţiva din nobilimea mai puţin însemnată, conduşi de contele Hugo de Tübingen, de contele Henric de Schwarzenberg, Walter de Teck şi de trei fii ai contelui de Zimmern.[180]

Dar francezii erau nerăbdători. Gauthier Fără-Căpătâi s-a hotărât să nu mai aştepte la Köln. Imediat după ce s-au terminat sărbătorile de Paşte, probabil în a treia zi, Gauthier a plecat din oraş împreună cu câteva mii de compatrioţi şi s-a îndreptat spre Ungaria. Au înaintat în sus pe Rin şi pe Neckar, apoi au luat-o în jos pe Dunăre, ajungând la frontiera Ungariei pe 8 mai. De acolo, Gauthier i-a trimis o solie regelui Coloman pentru a-i cere permisiunea să-i traverseze regatul şi, de asemenea, pentru a-l ruga să-l ajute să găsească provizii pentru oamenii lui. Coloman, binevoitor, le-a asigurat cele necesare. Oastea a

trecut prin Ungaria fără vreun act de indisciplină. Spre sfârşitul lunii, au ajuns la Semlin[181], la frontiera regatului, şi au trecut râul Sava în teritoriu bizantin la Belgrad.

Comandantul militar al Belgradului a fost luat prin surprindere. Nu primise niciun fel de instrucţiuni despre cum ar fi trebuit să reacţioneze în faţa unei asemenea invazii. A trimis în grabă un mesaj la Niş, unde se afla reşedinţa guvernatorului provinciei Bulgariei, pentru a-i da de ştire cu privire la venirea lui Gauthier. Guvernatorul, un dregător conştiincios, dar nimic mai mult, pe nume Nicetas, nu primise nici el instrucţiuni. La rândul lui a trimis un mesager pentru a duce vestea cât mai repede cu putinţă la Constantinopol. Între timp, la Belgrad, Gauthier cerea mâncare pentru cei care-l însoţeau. Recoltele nu fuseseră strânse încă, iar garnizoana nu avea niciun surplus; aşa că Gauthier şi oastea lui au început să prade regiunea din jur. O întâmplare nefericită petrecută la Semlin, unde şaisprezece dintre oamenii săi care nu trecuseră râul împreună cu tovarăşii lor au încercat să jefuiască un bazar, a încins şi mai mult spiritele. Ungurii i-au prins, le-au luat armele şi veşmintele pe care le-au atârnat de zidurile Semlinului ca un avertisment şi i-au trimis dezbrăcaţi pe celălalt mal, la Belgrad. Atunci când a început jaful în jurul Belgradului, comandantul oraşului a recurs la arme. În luptă, câţiva dintre oamenii lui Gauthier au fost ucişi, iar alţii au fost arşi de vii într-o biserică.

În cele din urmă, Gauthier a putut să înainteze spre Niş, unde Nicetas i-a primit cu bunăvoinţă şi le-a asigurat hrana, ţinându-i acolo până când urma să primească un răspuns de la Constantinopol. Împăratul, care crezuse că oastea cruciaţilor nu avea să pornească din Apus mai înainte de Adormirea Maicii Domnului, a fost silit să-şi grăbească pregătirile. Lui Nicetas i s-a cerut să-l trimită pe Gauthier mai departe sub escortă. Însoţit de această escortă, Gauthier şi oastea lui şi-au continuat călătoria în linişte. La începutul lunii iulie au ajuns la Philippopolis, acolo unde a murit unchiul lui Gauthier, Gauthier de Poissy; iar până la mijlocul lunii erau la Constantinopol.[182]

Nicetas a aflat de la Gauthier că Petru se găsea nu prea departe în urmă cu o oaste mult mai numeroasă. Prin urmare s-a îndreptat spre Belgrad pentru a-l întâmpina şi pentru a lua legătura cu guvernatorul ungar de Semlin.

Petru a părăsit oraşul Köln în jurul datei de 20 aprilie. Deşi iniţial germanii batjocoriseră predicile sale, acum i se alăturau cu miile, crescând numărul însoţitorilor lui până aproape de 20.000 de bărbaţi şi femei. Alţi germani, stârniţi de entuziasmul lui Petru, plănuiau să-l urmeze mai târziu, sub conducerea lui Gottschalk şi a contelui Emich de Leisingen. De la Köln, Petru a apucat drumul obişnuit pe Rin în sus, apoi pe Neckar până la Dunăre. Când a ajuns la Dunăre, unii dintre cei

care-l însoţeau s-au hotărât să-şi continue drumul coborând cu vasele pe fluviu. Însă Petru şi cei mai mulţi dintre însoţitorii săi au mers pe drumul care trecea pe la sud de lacul Fiertö şi care intra în Ungaria la Odenburg. Petru călătorea pe măgarul său, cavalerii germani mergeau călare, în vreme ce căruţele duceau bunurile pe care le avea şi cufărul cu banii adunaţi pe parcursul călătoriei sale. Dar cei mai mulţi mergeau pe jos. Dacă drumurile erau bune, ei reuşeau să străbată 45 de kilometri pe zi.

Regele Coloman i-a primit pe solii lui Petru cu aceeaşi bunăvoinţă pe care i-o arătase şi lui Gauthier, avertizându-i doar că orice încercare de jaf va fi pedepsită. Spre sfârşitul lunii mai şi începutul lunii iunie, oastea a străbătut în linişte Ungaria. La un moment dat, probabil lângă Karlowitz, i s-au alăturat grupurile care coborâseră cu vasele pe Dunăre. Pe 20 iunie, oastea a ajuns la Semlin.[183]

Şi acolo au început necazurile. Nu se ştie ce anume s-a întâmplat de fapt. Se pare că guvernatorul, care era de origine turcmenă, a fost îngrijorat de mărimea oştirii. El a încercat împreună cu tovarăşii săi de dincolo de frontieră să înăsprească disciplina. Oamenii lui Petru au devenit bănuitori. Auziseră zvonuri despre suferinţele prin care trecuseră oamenii lui Gauthier şi se temeau ca nu cumva cei doi guvernatori să unelteaască împotriva lor. În plus, oastea a fost revoltată la vederea armelor celor şaisprezece tâlhari ai lui Gauthier, care continuau să fie atârnate de zidurile oraşului. Dar totul s-ar fi putut sfârşi cu bine dacă nu s-ar fi iscat o ceartă în legătură cu vânzarea unei perechi de încălţări. Cearta a dat naştere unei răzmeriţe, care s-a transformat într-o luptă în câmp deschis. Oamenii lui Petru, probabil împotriva dorinţelor acestuia, au atacat oraşul conduşi de Geoffroy Burei şi au izbutit să ia cu asalt citadela. Au fost ucişi patru mii de unguri şi a fost capturată o cantitate mare de provizii. Apoi, îngroziţi de mânia regelui ungar, s-au grăbit să treacă râul Sava.

Pentru a-şi construi plutele, cruciaţii au luat tot lemnul pe care l-au putut strânge din case. Nicetas, care privea neliniştit de la Belgrad, a încercat să ţină sub control trecerea râului şi i-a obligat să folosească un singur vad. Trupele lui Nicetas erau alcătuite în principal din mercenari pecenegi, oameni în care putea avea încredere că-i vor asculta poruncile orbeşte. Pecenegii au fost îmbarcaţi pe vase pentru a împiedica folosirea oricărei alte treceri, în afara celei încuviinţate. Dându-şi seamă că nu avea suficiente trupe pentru a ţine sub control o asemenea hoardă, Nicetas însuşi s-a înapoiat la Niş, unde se găsea cartierul general militar al provinciei. Odată cu plecarea lui Nicetas, locuitorii din Belgrad au părăsit oraşul şi s-au îndreptat spre munţi.[184]

Pe 26 iunie, oastea lui Petru a forţat trecerea peste Sava. Atunci când pecenegii au încercat să-i împiedice să folosească mai multe vaduri, au fost atacaţi. Mai multe vase au fost scufundate, iar oştenii

de pe ele au fost prinşi şi omorâţi. Oastea a intrat în Belgrad şi, după ce l-au jefuit de tot, i-au dat foc. Apoi a mărşăluit continuu vreme de şapte zile, prin păduri, şi a ajuns la Niş pe 3 iulie. Imediat Petru i-a cerut lui Nicetas să i se facă rost de hrană.[185]

Nicetas dăduse de veste la Constantinopol despre înaintarea lui Petru şi aştepta dregătorii şi escorta militară care urmau să vină pentru a-i însoţi pe apuseni în capitală. Nicetas avea o garnizoană numeroasă la Niş, pe care în plus o întărise prin recrutarea unor mercenari pecenegi şi unguri din partea locului.[186] Probabil însă că nu se putea lipsi de oameni pentru a alcătui o escortă care să-l însoţească pe Petru până când urma să se întâlnească cu oştenii trimişi de la Constantinopol. Pe de altă parte era dificil şi periculos să îngăduie unei mulţimi atât de numeroase să zăbovească prea mult la Niş. Prin urmare, în vreme ce se strângea hrană pentru oamenii lui Petru, acestuia i s-a cerut să trimită ostatici şi apoi să plece mai departe cât mai repede posibil. La început, totul a mers bine. Geoffroy Burei şi Gauthier de Breteuil au fost trimişi ca ostatici. Localnicii nu doar că le-au îngăduit cruciaţilor să obţină proviziile de care aveau nevoie, dar mulţi dintre ei le-au dat şi pomeni pelerinilor celor mai săraci. Unii chiar au cerut să se alăture pelerinajului.

A doua zi dimineaţă, cruciaţii au pornit pe drumul spre Sofia. Pe când ieşeau din oraş, unii germani, care avuseseră o ceartă cu un orăşean în noaptea de dinainte, au dat foc din senin mai multor mori de pe râu. Aflând acestea, Nicetas şi-a trimis oamenii să atace ariergarda şi să ia nişte prizonieri pe care să-i poată ţine ostatici. Petru călărea pe măgarul său, cam la doi kilometri în faţă, fără să ştie nimic de toate astea, până când un om pe nume Lambert a venit din rândurile din spate să-i spună. Petru s-a grăbit să se înapoieze pentru a se întâlni cu Nicetas şi pentru a discuta răscumpărarea prizonierilor. Dar pe când cei doi stăteau de vorbă, printre cruciaţi s-au răspândit zvonuri despre lupte şi trădare. Drept urmare, mai multe capete înfierbântate s-au întors şi au luat cu asalt fortificaţiile oraşului. Garnizoana i-a respins şi a contraatacat. Atunci când Petru, care s-a înapoiat pentru a-şi potoli oamenii, a încercat să restabilească legătura cu Nicetas, un alt grup a insistat să se reia atacul. Prin urmare, Nicetas a dat frâu liber tuturor trupelor sale, care s-au îndreptat asupra cruciaţilor, pe care i-au respins şi împrăştiat de tot. Mulţi dintre ei au fost ucişi; mulţi bărbaţi, femei şi copii au fost luaţi prizonieri şi şi-au petrecut restul zilelor în captivitate, prin împrejurimi. Printre altele, Petru şi-a pierdut cufărul cu bani. Petru însuşi împreună cu Rainaud de Breis şi Gauthier de Breteuil şi vreo cinci sute de oameni au fugit pe povârnişul unui munte, crezând că doar ei au scăpat. Dar a doua zi dimineaţă, alte şapte mii de cruciaţi i-au ajuns din urmă şi şi-au continuat drumul. Pentru că rămăseseră fără mâncare, s-au oprit în

oraşul pustiu Bela Palanka, pentru a aduna recolta din împrejurimi. Acolo li s-au alăturat numeroşi alţi cruciaţi rămaşi în urmă. Atunci când şi-au reluat drumul, şi-au dat seama că pierduseră un sfert din numărul lor.[187]

Pe 12 iulie au ajuns la Sofia. Acolo s-au întâlnit cu mesagerii şi cu escorta trimisă din Constantinopol, care avea poruncă să le asigure întru totul aprovizionarea şi să aibă grijă să nu întârzie nicăieri mai mult de trei zile. De aici înainte călătoria s-a desfăşurat fără piedici. Populaţia locală era prietenoasă. La Philippopolis, grecii au fost într-atât de mişcaţi de povestea suferinţelor lor, încât le-au dat de bunăvoie bani, cai şi catâri. La o distanţă de două zile de Adrianopol, mai mulţi soli l-au întâmpinat pe Petru cu un mesaj binevoitor de la împărat. S-a hotărât iertarea fărădelegilor cruciaţilor, întrucât fuseseră deja pedepsiţi îndeajuns. Văzând bunăvoinţa pe care i-o arăta un monarh atât de însemnat, Petru a plâns de bucurie.[188]

Atenţia plină de bunăvoinţă a împăratului nu a încetat nici după ce cruciaţii au ajuns la Constantinopol, pe 1 august, împăratul era curios să-l cunoască pe conducătorul lor, aşa că Petru a fost invitat la o audienţă la Curte, unde i s-au dat bani şi sfaturi bune. Pentru privirea experimentată a lui Alexie, expediţia nu era impresionantă. Se temea că, dacă vor trece în Asia, cruciaţii vor fi imediat distruşi de turci. Dar lipsa lor de disciplină l-a silit să-i facă să plece cât mai repede cu putinţă din împrejurimile Constantinopolului. Apusenii săvârşeau nenumărate furturi. Jefuiau palatele şi domeniile din suburbii. Au furat până şi plumbul din acoperişul bisericilor. Şi deşi pătrunderea lor în Constantinopol era strict controlată, permiţându-li-se să treacă de porţi doar în grupuri mici de vizitatori, supravegherea tuturor împrejurimilor era imposibilă.

Gauthier Fără-Căpătâi şi oamenii lui ajunseseră deja la Constantinopol, iar câteva grupuri de pelerini italieni au sosit cam în acelaşi timp. Ei s-au alăturat Cruciadei lui Petru şi pe 6 august toţi oamenii lui au fost trecuţi peste Bosfor. Odată ajunşi pe malul asiatic, şi-au continuat drumul dezorganizaţi, jefuind case şi biserici de-a lungul coastei Mării Marmara, până la Nicomedia, care fusese părăsită după cucerirea ei de către turci, cu cincisprezece ani mai înainte. Acolo a izbucnit o ceartă între germani şi italieni de-o parte şi francezi de cealaltă. Cei dintâi au ieşit de sub autoritatea lui Petru, alegându-şi drept conducător un senior italian pe nume Rainald. De la Nicomedia, cele două părţi ale oştirii s-au îndreptat spre apus, de-a lungul coastei de miazăzi a golfului Nicomediei, către o tabără întărită, pe care grecii o numeau Cibotos, iar cruciaţii, Civetot şi pe care Alexie o pregătise pentru propriii săi mercenari englezi din împrejurimile Helenopolisului. Era un loc de tabără potrivit, întrucât regiunea era roditoare, şi puteau fi aduse cu uşurinţă mai multe provizii, pe mare,

de la Constantinopol.[189]

Alexie îl îndemnase pe Petru să aştepte venirea principalelor armate cruciate, înainte de a încerca să-i atace pe necredincioşi. Petru a fost impresionat de sfatul lui. Dar autoritatea lui Petru se micşora. Atât germani şi italieni, conduşi de Rainald, cât şi propriii săi francezi, asupra cărora Geoffroy Burei părea să fi avut cea mai mare influenţă, se luau la întrecere unii cu alţii întreprinzând incursiuni de pradă în regiune, în loc să-şi recapete în linişte puterea. Mai întâi, au jefuit împrejurimile; apoi au înaintat cu grijă în teritoriul deţinut de turci, prădând şi jefuind sătenii, care erau toţi creştini ortodocşi. La mijlocul lunii septembrie, mai multe mii de francezi s-au aventurat până la porţile Niceei, capitala sultanului selgiucid, Kilij Arslan ibn-Suleiman. Cruciaţii au jefuit satele din suburbii, au strâns turmele şi cirezile pe care le-au găsit şi i-au torturat şi masacrat pe locuitorii creştini cu o sălbăticie înfiorătoare. Se spune că au făcut frigărui din copii. Un detaşament turcesc trimis din oraş a fost respins după o luptă crâncenă. Cruciaţii s-au întors apoi la Civetot, unde au vândut prada tovarăşilor lor şi marinarilor greci care se găseau în tabără.

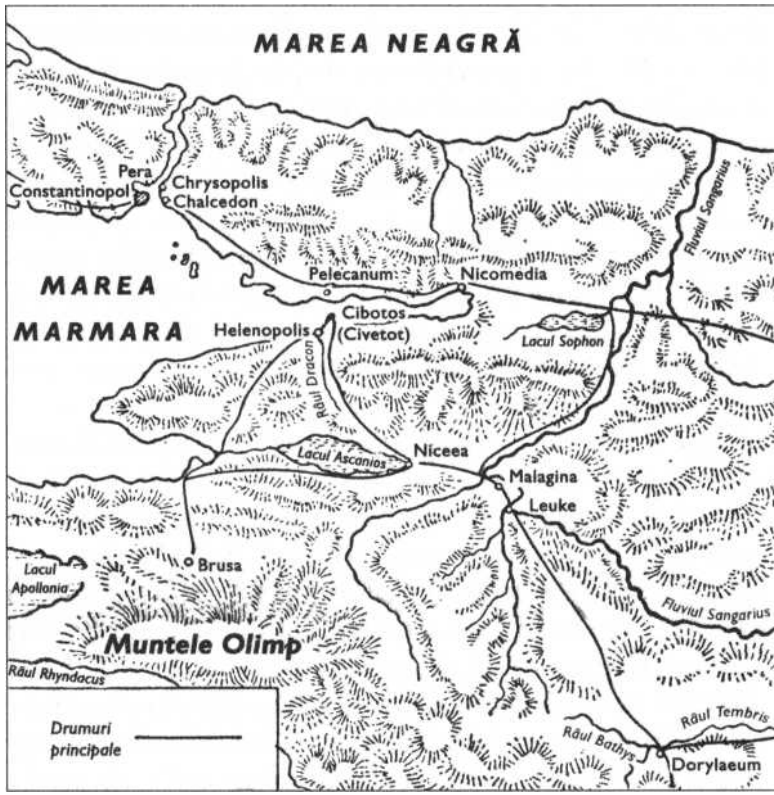

Împrejurimile Constantinopolului şi Niceei în vremea Primei Cruciade

Această incursiune profitabilă a francezilor a stârnit invidia germanilor. Spre sfârşitul lunii septembrie, Rainald a plecat împreună cu un grup de germani de vreo 6.000 de oameni, inclusiv preoţi şi chiar episcopi. Jefuind pe măsură ce înaintau, fiind însă mai blânzi decât francezii deoarece îi cruţau pe creştini, ei au trecut dincolo de Niceea ajungând până în dreptul unui castel, pe nume Xerigordon. Au reuşit să-l cucerească şi, găsindu-l foarte bine aprovizionat, au hotărât să-l transforme într-un centru din care să întreprindă atacuri în regiune. Aflând de acţiunile cruciaţilor, sultanul a trimis un înalt comandant militar în fruntea unei oştiri însemnate pentru a recuceri castelul. Xerigordon era aşezat pe un deal, iar aprovizionarea cu apă se făcea de la o fântână aflată imediat în afara zidurilor şi de la un izvor din valea de dedesubt. Oastea turcească a ajuns în faţa castelului de sărbătoarea Sfântului Mihail, pe 29 septembrie[190], şi a respins o ambuscadă întinsă de Rainald. Controlând apoi izvorul şi fântâna, turcii i-au împresurat pe germani între zidurile castelului. În scurt timp, asediaţii au început să sufere cumplit de sete. Au încercat să-şi astâmpere setea cu umezeala din pământ, au tăiat venele cailor şi măgarilor lor pentru a le bea sângele, şi-au băut chiar şi unii altora urina. Preoţii lor au încercat în zadar să le aducă alinare şi să-i încurajeze. După opt zile de agonie, Rainald a decis să se predea. A deschis porţile duşmanului în schimbul promisiunii că viaţa îi va fi cruţată dacă va renunţa la creştinism. Toţi cei care au rămas la credinţa creştină au fost ucişi. Rainald şi ceilalţi cruciaţi care şi-au renegat credinţa odată cu ei au fost trimişi în captivitate, la Antiohia şi la Alep şi chiar mai departe, până în Khorasan.

Vestea cuceririi castelului Xerigordon de către germani a ajuns în tabăra de la Civetot la începutul lunii octombrie. A fost urmată de zvonul, răspândit de doi spioni turci, că germanii au cucerit chiar şi Niceea şi că-şi împărţeau prada între ei. Aşa cum se aşteptau turcii, acest zvon a stârnit entuziasm în tabăra cruciaţilor. Oştenii cereau zgomotos să fie lăsaţi să se îndrepte în grabă spre Niceea, urmând să folosească drumuri pe care sultanul pregătise cu grijă ambuscade. Conducătorii lor nu reuşeau să-i potolească, până când, deodată, s-a aflat adevărul cu privire la expediţia lui Rainald. Entuziasmul a lăsat loc panicii, iar conducătorii oştirii s-au întâlnit pentru a discuta ce era de făcut. Petru a plecat spre Constantinopol. Autoritatea sa asupra oştirii dispăruse. El spera să o reînvie obţinând un ajutor material important din partea împăratului. În sânul oştirii exista un curent în favoarea unei expediţii de răzbunare pentru Xerigordon. Dar Gauthier Fără-Căpătâi şi-a convins colegii să aştepte ca Petru să se înapoieze, ceea ce urma să se întâmple peste opt zile. Petru însă nu s-a înapoiat, iar între timp a sosit vestea că turcii se apropiau în forţă de Civetot. Sfatul oştirii s-a întrunit din nou. Conducătorii mai responsabili,

precum Gauthier Fără-Căpătâi, Rainaud de Breis, Gauthier de Breteuil şi Foulques de Orelans şi germanii Hugo de Tübingen şi Walter de Teck, au îndemnat oamenii să nu întreprindă nimic până la întoarcerea lui Petru. Dar Geoffroy Burei, a cărui părere era împărtăşită şi de oşteni, a insistat că ar fi fost o laşitate şi o prostie dacă nu ar ieşi în întâmpinarea duşmanului. A avut câştig de cauză. Pe 21 octombrie, la răsărit, întreaga oaste a cruciaţilor, numărând peste 20.000 de oameni, a ieşit din Civetot, lăsând în urma lor doar bătrânii, femeile, copiii şi bolnavii.

Turcii pregătiseră o ambuscadă la numai cinci kilometri de tabără, acolo unde drumul spre Niceea intra într-o vale îngustă şi împădurită, lângă un sat numit Dracon. Cruciaţii au înaintat zgomotos şi neglijent, avându-i în frunte pe cavaleri. Deodată, o ploaie de săgeţi venită dinspre pădure a ucis sau a schilodit caii, iar pe când aceştia o luau care încotro, răsturnându-şi călăreţii, turcii au declanşat atacul. Cavaleria, urmărită de turci, a fost împinsă peste infanterie. Mulţi dintre cavaleri au luptat vitejeşte, dar nu au putut pune stavilă temerii care cuprinsese oştirea. În câteva minute, întreaga oaste fugea în totală dezordine spre Civetot. În tabără, ziua abia începuse. Unii bătrâni încă mai dormeau. Ici şi colo, un preot ţinea o slujbă matinală. O hoardă de fugari a năvălit peste ei, cu duşmanii pe urmele lor. Nu a existat niciun fel de împotrivire. Oşteni, femei şi preoţi au fost masacraţi înainte de a avea timp să facă vreo mişcare. Unii au fugit în pădurile din apropiere, alţii în mare, dar puţini dintre ei au scăpat pentru multă vreme. Alţii s-au apărat o vreme, aprinzând focuri în aer liber pe care vântul le-a purtat înspre turci. Doar băieţii şi fetele tinere a căror înfăţişare era pe placul turcilor au fost cruţaţi, împreună cu alţi câţiva prizonieri luaţi după ce înfierbântarea de început a luptei a trecut. Aceştia au fost duşi în sclavie. Vreo 3.000, mai norocoşi decât restul, au reuşit să ajungă la un castel vechi care se afla lângă mare. Nu mai era folosit de mult timp, iar uşile şi ferestrele fuseseră demontate. Dar fugarii, cu puterea pe care ţi-o dă disperarea, au improvizat fortificaţii din lemnul aflat în împrejurimi, pe care le-au întărit apoi cu oase şi astfel au reuşit să respingă atacurile duşmanului.

Castelul a rezistat, dar pe câmpul de luptă totul se isprăvise până la miezul zilei. Trupurile acopereau pământul de la trecătoare a din Dracon până la mare. Printre cei morţi s-au aflat şi Gauthier Fără-Căpătâi, Rainaud de Breis, Foulques de Orelans, Hugo de Tübingen, Walter de Teck, Conrad şi Albert de Zimmern şi mulţi alţi cavaleri germani. Singurii conducători care au supravieţuit au fost Geoffroy Burei, al cărui caracter năvalnic provocase dezastrul, Gauthier de Breteuil şi Guillaume de Poissy, Henric de Schwarzenberg, Frederick de Zimmern şi Rudolf de Brandis, aproape toţi fiind grav răniţi.

Pe înserate, un grec care însoţise oastea a reuşit să găsească o barcă şi să plece spre Constantinopol pentru a le da de ştire lui Petru şi împăratului. Nu avem nicio consemnare a reacţiei lui Petru, dar Alexie a poruncit imediat unor oameni de arme să navigheze spre Civetot, împreună cu o forţă însemnată. La venirea escadrei de luptă bizantine, turcii au ridicat asediul castelului şi s-au retras departe de ţărm. Supravieţuitorii au fost transportaţi pe vase şi duşi la Constantinopol. Acolo au fost aşezaţi în suburbii, dar li s-au luat armele.[191]

Cruciada populară se sfârşise. Costase vieţile mai multor mii de oameni; pusese la încercare răbdarea împăratului şi a supuşilor să-i şi arătase că doar credinţa, fără înţelepciune şi disciplină, nu va deschide drumul spre Ierusalim.

2
CRUCIADA GERMANĂ

„O, Doamne, Dumnezeule, vei pierde oare tot ce a mai rămas din Israel?”

Iezechiel, 9: 8

Plecarea lui Petru Eremitul spre răsărit nu pusese capăt entuziasmului pe care Cruciada îl stârnise în Germania. Petru îl lăsase în urma sa pe discipolul său, Gottschalk, pentru a continua să strângă oameni; iar mulţi alţi predicatori şi conducători erau pregătiţi să-i urmeze exemplul. Dar deşi germanii răspunseseră chemării cu miile, ei au fost mai puţin nerăbdători decât francezii să pornească grabnic spre Ţara Sfântă. Mai înainte, aveau ceva de făcut mai aproape de casă.

Coloniile de evrei se stabiliseră cu multe secole în urmă de-a lungul drumurilor comerciale ale Europei apusene. Locuitorii lor erau evrei sefarzi, ai căror strămoşi veniseră din bazinul mediteraneean pe tot parcursul întunecatului Ev Mediu timpuriu. Evreii păstraseră legăturile cu coreligionarii lor din Bizanţ şi de pe pământurile arabe, ceea ce le-a îngăduit să joace un rol important în comerţul internaţional, mai ales în comerţul dintre ţările musulmane şi cele creştine. Interzicerea camerei în ţările creştine din Apus, precum şi controlul ei strict în Bizanţ au lăsat evreilor cale liberă să întemeieze centre de împrumut bănesc în întreaga creştinătate. Abilităţile lor tehnice şi tradiţia îndelungată i-au făcut de asemenea pe evrei să exceleze în practica medicinei. Evreii nu suferiseră niciodată persecuţii serioase în Apus, în afară de cele din Spania vizigotă, cu mult timp în urmă. Nu aveau drepturi civice, dar atât autorităţile laice, cât şi cele ecleziastice erau mulţumite să acorde o protecţie specială unor membri atât de utili ai comunităţii. Regii Franţei şi Germaniei i-au tratat întotdeauna cu prietenie şi arhiepiscopii marilor oraşe din Renania se arătaseră deosebit de binevoitori faţă de ei. Dar ţăranii şi orăşenii săraci, care aveau tot mai multă nevoie de bani pe măsură ce economia monetară înlocuia vechea economie bazată pe obligaţii în muncă, intrau în datorii din ce în ce mai mari şi, drept urmare, aveau tot mai multe resentimente faţă de evrei. Evreii, lipsiţi de protecţie legală, încasau dobânzi mari şi obţineau profituri exorbitante oriunde se bucurau de bunăvoinţa seniorului local.

Adversitatea faţă de evrei s-a accentuat pe parcursul secolului al

XI-lea, pe măsură ce mai multe grupuri din comunitate au început să împrumute bani de la ei. Iar declanşarea Cruciadei a crescut încă şi mai mult împrumuturile. Echiparea pentru Cruciadă era costisitoare pentru un cavaler; iar dacă nu avea pământ sau vreo altă avere pentru a le lăsa drept zălog, el trebuia să împrumute bani de la evrei. Dar era drept ca pentru a merge şi a lupta pentru creştinătate să fie silit să cadă în ghearele unor inşi din rasa care l-a crucificat pe Hristos? Adesea, cruciatul mai sărac avea deja datorii la evrei. Era drept să fie el stânjenit în îndeplinirea datoriei creştineşti de obligaţiile pe care le avea faţă de o rasă hulitoare? Predica evanghelică a Cruciadei a pus accentul pe Ierusalim, scena crucificării. Ceea ce inevitabil a atras atenţia asupra neamului din vina căruia Hristos pătimise. Musulmanii erau duşmanul de acum, ei îi persecutau pe cei care-l urmau pe Hristos.

Dar evreii erau cu siguranţă mai răi, doar ei îl persecutaseră pe Însuşi Hristos.[192]

Existase deja în războaiele spaniole o anume tendinţă din partea armatelor creştine de a-i maltrata pe evrei. În momentul expediţiei de la Barbastro, papa Alexandru al II-lea le scria episcopilor din Spania pentru a le reaminti că musulmanii şi evreii sunt cum nu se poate mai diferiţi. Cei dintâi erau duşmani ireconciliabili ai creştinilor, iar cei din urmă erau gata să lucreze pentru ei. Dar evreii din Spania se bucuraseră de o asemenea bunăvoinţă din partea musulmanilor, încât cuceritorii creştini nu se puteau hotărî să aibă încredere în ei.[193]

În decembrie 1095, comunităţile evreieşti din nordul Franţei scriau coreligionarilor lor din Germania pentru a-i preveni că, cel mai probabil, Cruciada va provoca necazuri neamului lor.[194] Circulau veşti despre un masacru al evreilor la Rouen. Este puţin probabil ca un asemenea masacru să fi avut loc cu adevărat, dar evreii erau îndeajuns de speriaţi astfel încât Petru Eremitul a reuşit să încheie o afacere bună. Lăsând, fără îndoială, să se înţeleagă că altfel i-ar fi greu să-i potolească pe adepţii săi, Petru a obţinut de la evreii francezi scrisori de recomandare adresate comunităţilor evreieşti din întreaga Europă, prin care li se cerea să-l primească cu bunăvoinţă şi să-i procure lui şi oştirii sale toate proviziile pe care le-ar fi cerut.[195]

Cam în aceeaşi vreme Godefroy de Bouillon, ducele Lorenei de Jos, şi-a început pregătirile pentru plecarea în Cruciadă. În regiune circula zvonul că ducele ar fi jurat că înainte de a pleca va răzbuna moartea lui Hristos cu sângele evreilor. Îngroziţi, evreii din Renania l-au convins pe Kalonymos, rabinul-şef din Mainz, să-i scrie seniorului lui Godefroy, împăratul Henric al IV-lea, care se dovedise întotdeauna un prieten al neamului lor, şi să-l îndemne să interzică persecuţia. În acelaşi timp, pentru că paza bună trece primejdia rea, comunităţile evreieşti din Mainz şi Köln i-au oferit fiecare ducelui suma de 500 de

monede de argint. Henric le-a scris principalilor să-i vasali, laici şi ecleziastici, cerându-le să-i dea garanţii că vor asigura protecţia tuturor evreilor de pe pământurile lor. Godefroy, căruia îi izbutise deja şantajul, i-a răspuns că nimic nu era mai străin de gândurile sale decât persecuţia şi că va acorda cu bucurie garanţia cerută.[196]

Dacă evreii sperau că vor scăpa atât de ieftin de ameninţarea fervorii creştine, în scurt timp, iluziile lor aveau să fie spulberate. La sfârşitul lunii aprilie, în 1096, un anume Volkmar, despre ale cărui origini nu ştim nimic, a plecat din Renania însoţit de mai bine de 10.000 de oameni pentru a i se alătura lui Petru în Răsărit. El a luat-o pe drumul spre Ungaria care trecea prin Boemia.[197] Câteva zile mai târziu, vechiul discipol al lui Petru, Gottschalk, însoţit de ceva mai mulţi oameni decât Volkmar, a plecat pe drumul principal pe care o luase şi Eremitul, în sus pe Rin şi prin Bavaria.[198] Între timp, o a treia oaste fusese strânsă de un senior mărunt din Renania, contele Emich de Leisingen, care avea deja o anume faimă de nelegiuit şi de tâlhar. Acum Emich pretindea că fusese însemnat pe trup, în chip miraculos, cu o cruce. În acelaşi timp, fiind cunoscut drept un ostaş experimentat, el a atras sub comanda sa soiuri de recruţi mai multe şi mai de temut decât ar fi putut stăpâni predicatori precum Volkmar şi Gottschalk. I s-au alăturat o mulţime de simpli pelerini entuziaşti, unii dintre ei urmând o gâscă ce fusese inspirată de Dumnezeu. Dar oastea lui cuprindea reprezentanţi ai nobilimii franceze şi germane, precum seniorii de Zweibrücken, de Salm şi de Viernenberger, Hartmann de Dillingen, Drogo de Nesle, Clarambald de Vendeuil, Thomas de La Fère şi Guillaume, viconte de Melun, supranumit Tâmplarul din pricina puterii sale uriaşe.[199]

Poate că exemplul lui Petru şi al ducelui de Godefroy i-a arătat lui Emich cât de uşor putea fi folosit zelul religios pentru profitul său personal şi al tovarăşilor să-i Ignorând poruncile explicite ale împăratului Henric, Emich şi-a convins însoţitorii să-şi înceapă Cruciada pe 3 mai cu un atac asupra comunităţii evreieşti din Speyer, aproape de casa sa. Episcopul de Speyer, al cărui sprijin fusese obţinut cu ajutorul unui cadou frumos, i-a luat pe evrei sub protecţia sa. Doar doisprezece dintre ei au fost luaţi de cruciaţi şi au fost ucişi după ce au refuzat să îmbrăţişeze creştinismul; iar o evreică s-a sinucis pentru a-şi păstra fecioria. Episcopul i-a salvat pe ceilalţi şi chiar a reuşit să-i prindă pe câţiva dintre ucigaşi, ale căror mâini au fost tăiate drept pedeapsă.[200]

Oricât de mic a fost masacrul de la Speyer, tot le-a deschis apetitul lui Emich şi oamenilor să-i Aceştia au ajuns la Worms pe 18 mai. La puţină vreme după aceea a început să circule zvonul că evreii luaseră un creştin şi-l înecaseră şi că foloseau apa în care ţinuseră cadavrul pentru a otrăvi fântânile din oraş. Evreii nu se bucurau de

prea multă simpatie nici la Worms, nici în împrejurimi; iar zvonul i-a făcut pe orăşeni şi pe ţărani să se alăture oamenilor lui Emich atunci când au atacat cartierul evreiesc. Toţi evreii care au fost prinşi au fost ucişi. Cum se întâmplase şi la Speyer, episcopul a intervenit şi a deschis porţile palatului pentru a-i adăposti pe evrei. Dar Emich şi mulţimea înfuriată care i se alăturase au forţat porţile şi au pătruns în lăcaşul sfânt. Acolo, în pofida protestelor episcopului, au fost ucişi toţi cei pe care-i adăpostea, aproape 500 de evrei.[201]

Masacrul de la Worms a avut loc pe 20 mai. Pe 25 mai Emich ajungea în faţa porţilor marelui oraş Mainz, care erau închise din porunca arhiepiscopului Rothard. Dar vestea venirii sale a provocat tulburări antievreieşti în oraş, pe parcursul cărora un creştin a fost ucis. Astfel, pe 26 mai, prietenii din interiorul oraşului i-au deschis porţile lui Emich. Evreii care se strânseseră la sinagogă au trimis daruri în valoare de 200 de mărci de argint arhiepiscopului şi principalului senior laic din oraş, cerându-le să le ofere adăpost în palatele lor. În acelaşi timp, un trimis al evreilor a mers la Emich şi, în schimbul a şapte livre de aur, a cumpărat de la el promisiunea că întreaga comunitate va fi cruţată. Banii au fost daţi degeaba. A doua zi Emich a atacat palatul arhiepiscopului. Rothard, speriat de furia atacatorilor, s-a grăbit să plece împreună cu întreaga sa suită. În momentul în care Rothard a plecat, oamenii lui Emich au forţat intrarea în palat. Evreii au încercat să reziste, dar au fost în scurt timp copleşiţi şi ucişi. Protectorul lor laic, al cărui nume nu a supravieţuit, se poate să fi fost mai curajos. Dar Emich a izbutit să dea foc palatului acestuia şi i-a silit pe cei care se aflau înăuntru să iasă afară. Câţiva evrei şi-au salvat viaţa abjurându-şi credinţa. Ceilalţi au fost ucişi. Masacrul a durat mai bine de două zile, până când fugarii au fost prinşi. Unii dintre apostaţi s-au căit pentru slăbiciunea lor şi s-au sinucis. Unul dintre ei, mai înainte de a-şi ucide familia şi de a se sinucide, a dat foc sinagogii pentru a împiedica să fie şi mai mult pângărită. Rabinul-şef, Kalonymos, însoţit de vreo cincizeci de evrei, a reuşit să fugă din oraş şi s-a îndreptat spre Rudescheim, unde l-a rugat stăruitor pe arhiepiscop, care stătea la domeniul său de la ţară, să le ofere adăpost. Arhiepiscopul, văzând cât de înspăimântaţi erau oaspeţii săi, s-a gândit că ar fi un moment prielnic să încerce să-i convertească. Era mai mult decât putea Kalonymos să îndure. Rabinul a înşfăcat un cuţit şi s-a năpustit asupra gazdei sale. A fost împiedicat, dar această insultă i-a costat viaţa pe rabin şi pe însoţitorii săi. În cursul masacrului de la Mainz au pierit în jur de 1.000 de evrei.[202]

După aceea Emich şi-a continuat drumul spre Köln. Acolo avuseseră deja loc tulburări antievreieşti în aprilie. Evreii, înspăimântaţi de veştile din Mainz, s-au risipit prin satele dimprejur şi prin casele creştinilor pe care-i cunoşteau, care i-au ţinut ascunşi în

ziua de Rusalii, 1 iunie, şi în ziua următoare, câtă vreme Emich s-a aflat în preajmă. Sinagoga a fost arsă, iar o evreică şi un evreu care au refuzat să-şi renege credinţa au fost ucişi. Dar influenţa arhiepiscopului a reuşit să prevină alte excese.[203]

La Köln, Emich a decis că misiunea lui în Renania se încheiase. La începutul lunii iunie a pornit de-a lungul râului Main, spre Ungaria, însoţit de majoritatea oamenilor săi. Dar mai mulţi dintre tovarăşii săi au socotit că şi valea Moselei trebuia curăţată de evrei. Aceştia s-au separat de oastea lui Emich la Mainz şi pe 1 iunie au ajuns la Trier. Cea mai mare parte a comunităţii evreieşti de acolo fusese adăpostită în siguranţă de arhiepiscop, în palatul său. Dar pe măsură ce cruciaţii se apropiau, unii evrei au intrat în panică şi au început să se lupte între ei, în vreme ce alţii s-au aruncat în Mosela şi s-au înecat. Prigonitorii lor s-au îndreptat apoi spre Metz, unde au pierit douăzeci şi doi de evrei. Pe la mijlocul lunii iunie, s-au întors la Köln, sperând să i se alăture din nou lui Emich. Aflând însă că acesta plecase, şi-au continuat drumul de-a lungul Rinului, în aval, masacrându-i pe evreii din Neuss, Wevelinghofen, Eller şi Xanten între 24 şi 27 iunie. Apoi s-au risipit, unii întorcându-se acasă, alţii alăturându-se probabil oştii lui Godefroy de Bouillon.[204]

Veşti despre isprăvile lui Emich au ajuns la grupurile de cruciaţi care părăsiseră deja Germania, îndreptându-se spre răsărit.

Volkmar şi tovarăşii săi au ajuns la Praga la sfârşitul lunii mai. Pe 30 iunie a început masacrul evreilor din oraş. Autorităţile laice au fost incapabile să-i stăpânească pe cruciaţi, iar protestele vehemente ale episcopului Cosmas nu au fost băgate în seamă. De la Praga, Volkmar şi-a continuat drumul spre Ungaria. La Nitra, primul mare oraş aflat dincolo de frontieră, a încercat probabil să facă acelaşi lucru. Dar ungurii nu aveau să permită astfel de acţiuni. Dându-şi seama că aceşti cruciaţi sunt imposibil de stăpânit, ungurii i-au atacat şi i-au risipit. Mulţi dintre ei au fost ucişi, iar alţii au fost prinşi. Ce anume s-a întâmplat cu cei care au supravieţuit sau cu Volkmar însuşi nu se ştie.[205]

Gottschalk şi oamenii săi, care merseseră pe drumul prin Bavaria, s-au oprit la Regensburg pentru a-i masacra pe evreii de acolo. Câteva zile mai târziu, cruciaţii intrau în Ungaria pe la Wieselburg (Moson). Regele Coloman a trimis poruncă să fie ajutaţi să-şi găsească hrană atâta vreme cât se vor purta frumos. Dar de la bun început, cruciaţii au început să jefuiască împrejurimile, furând vin, grâne, oi şi vite. Ţăranii unguri s-au opus acestor jafuri. S-au iscat lupte, mai mulţi oameni au murit, iar un tânăr ungur a fost tras în ţeapă de cruciaţi. Coloman şi-a adus oastea pentru a-i ţine sub control şi i-a încercuit în dreptul satului Stuhiweissenburg[206], puţin mai departe, spre răsărit. Cruciaţii au fost obligaţi să-şi predea toate armele şi toate bunurile pe

care le furaseră. Dar tulburările au continuat. Poate că oastea cruciată a încercat să se opună, sau poate că regele Coloman aflase deja ce se întâmplase la Nitra şi nu mai avea încredere în ei nici dezarmaţi. Oastea ungurească s-a năpustit asupra cruciaţilor, pe când erau la mila lor. Gottschalk a fost primul care a fugit, dar a fost repede prins. Toţi oamenii lui au pierit în masacru.[207]

Câteva săptămâni mai târziu oastea lui Emich se apropia de frontiera ungurească. Era o oaste mai mare şi mai ameninţătoare decât cea a lui Gottschalk, iar regele Coloman, după experienţele recente, era foarte îngrijorat. Atunci când Emich i-a cerut permisiunea să treacă prin regatul lui, Coloman l-a refuzat şi şi-a trimis oamenii să apere podul care trecea peste un afluent al Dunării, la Wieselburg. Dar Emich nu s-a lăsat abătut din drumul său. Vreme de şase săptămâni oamenii săi s-au luptat cu ungurii într-un şir de încăierări mărunte în faţa podului, iar în timpul acesta cruciaţii au început să-şi construiască propriul pod. Între timp jefuiau împrejurimile de pe malul pe care se aflau. În cele din urmă, cruciaţii au reuşit să forţeze trecerea podului şi au început să asedieze fortăreaţa din Wieselburg. Oastea lor era bine echipată şi avea maşini de asediu atât de puternice încât se părea că oraşul va fi cucerit imediat. Dar, probabil la zvonul că regele venea cu toată oastea lui, o panică bruscă a provocat dezordine printre cruciaţi. Drept urmare, garnizoana a ieşit la atac şi a năvălit asupra taberei cruciaţilor. Emich nu a fost în stare să-şi strângă oamenii. După o luptă scurtă, cruciaţii au fost complet puşi pe fugă. Cei mai mulţi dintre ei au căzut pe câmpul de luptă, dar Emich însuşi şi câţiva cavaleri au reuşit să scape datorită vitezei cailor lor. Emich şi compatrioţii săi germani s-au întors în cele din urmă la casele lor. Cavalerii francezi, Clarambald de Vendeuil, Thomas de La Fere şi William Tâmplarul s-au alăturat altor expediţii care se îndreptau spre Palestina.[208]

Eşecul Cruciadei lui Emich, care a avut loc la atât de puţin timp după eşecul cruciadelor lui Volkmar şi Gottschalk, a impresionat profund creştinătatea apuseană. Celor mai mulţi buni creştini eşecul li se părea o pedeapsă trimisă de sus asupra ucigaşilor evreilor. Alţii, cărora ideea cruciadei li s-a părut de la bun început prostească şi greşită, vedeau în aceste dezastre respingerea făţişă de către Dumnezeu a întregii mişcări. Deocamdată, nu se întâmplase nimic care ar fi putut să justifice strigătul care se făcuse auzit la Clermont, „Este vrerea Domnului”.[209]

3
PRINCIPII ŞI ÎMPĂRATUL

„Îţi va face el multe rugăminţi şi îţi va spune el lucruri drăgălaşe? Ori va face cu tine legământ?”

Cartea lui Iov, 41: 3 – 4

Principii apuseni care luaseră semnul Crucii erau mai puţin nerăbdători decât Petru şi prietenii lui. Ei erau gata să respecte calendarul papei. Oştile lor trebuiau să fie adunate şi echipate. Trebuiau strânşi bani în acest scop. Principii trebuiau să aibă grijă de administrarea domeniilor lor în perioada în care aveau să lipsească, care ar fi putut dura câţiva ani. Niciunul dintre ei nu era pregătit să plece înainte de sfârşitul lunii august.

Cel dintâi care a plecat de acasă era Hugo, conte de Vermandois, cunoscut drept Le Maisné – cel Tânăr –, o poreclă foarte nepotrivit tradusă chiar şi de cronicarii latini din vremea sa prin Magnus. Hugo era mezinul regelui Henric I al Franţei şi al prinţesei de origine scandinavă, Ana de Kiev. Un bărbat la vreo 40 de ani, de rang înalt, dar cu o sănătate şubredă, care obţinuse micul său domeniu prin căsătorie şi care nu jucase niciodată un rol important în politica franceză. Era un om mândru de familia din care se trăgea, dar nepriceput să conducă. Nu ştim care au fost motivele care l-au determinat să se alăture Cruciadei. Fără îndoială că moştenise ceva din neastâmpărul strămoşilor să-i scandinavi. Poate simţea că în Răsărit va putea să obţină puterea şi bogăţiile cuvenite obârşiei sale înalte. Probabil că fratele său, regele Filip, l-a încurajat să ia această decizie pentru ca familia să intre în graţiile papalităţii. Lăsându-şi pământurile în grija contesei, Hugo s-a îndreptat la sfârşitul lunii august spre Italia, însoţit de o mică oaste alcătuită din vasalii săi şi din câţiva cavaleri de pe domeniile fratelui său. Înainte de a pleca, a trimis la Constantinopol un sol special, prin care-i cerea împăratului să-i pregătească o primire cu cinstirea cuvenită unui principe din familia regală. Pe când se îndrepta spre miazăzi, lui Hugo i s-au alăturat Drogo de Nesle, Clarambald de Vendeuil, Guillaume Tâmplarul şi alţi cavaleri francezi care se întorceau din expediţia dezastruoasă a lui Emich.[210]

Hugo şi însoţitorii săi au trecut pe lângă Roma şi au ajuns la Bari la începutul lunii octombrie. În sudul Italiei i-au găsit pe principii normanzi pregătindu-se ei înşişi pentru Cruciadă, iar nepotul lui

Bohemund, Guillaume, a hotărât să nu-şi mai aştepte rudele şi să treacă marea odată cu Hugo. De la Bari, Hugo a trimis peste mare, la Dyrrachium, o solie de douăzeci şi patru de cavaleri, condusă de Guillaume Tâmplarul, pentru a-i da de ştire guvernatorului că urmează să vină şi pentru a-şi reînnoi cererea de a se bucura de o primire pe măsură. Astfel, guvernatorul, Ioan Comnenul, a putut să-i dea de veste împăratului de venirea lui Hugo şi s-a pregătit să-l primească. Dar sosirea propriu-zisă a lui Hugo nu a fost atât de solemnă cum spera el. O furtună a scufundat mica flotă pe care Hugo o angajase pentru trecere. Unele dintre nave s-au dus la fund cu tot cu călători.

Peninsula Balcanică în vremea Primei Cruciade

Hugo însuşi a fost aruncat pe ţărm la capul Palii, câţiva kilometri la nord de Dyrrachium. Trimişii lui Ioan l-au găsit acolo tulburat şi murdar şi l-au condus la stăpânul lor. Imediat Ioan Comnenul i-a dat cele necesare, l-a ospătat şi l-a tratat cu toată atenţia, fără însă a-l scăpa vreo clipă din ochi. Hugo era mulţumit de această purtare măgulitoare la adresa sa, dar unora dintre însoţitori li se părea că era ţinut prizonier. Hugo a rămas la Dyrrachium până când un înalt dregător, amiralul Manuel Butumites, a sosit din partea împăratului pentru a-l însoţi la Constantinopol. Călătoria până acolo a fost liniştită, chiar dacă a fost nevoit să o ia pe un drum ocolitor prin Philippopolis, pentru că împăratul nu dorea să-l lase pe Hugo să se întâlnească cu pelerinii italieni care se înghesuiau de-a lungul Via Egnatia. La Constantinopol, Alexie l-a întâmpinat cu căldură şi l-a copleşit cu cadouri, dar a continuat să-i limiteze libertatea.[211]

Venirea lui Hugo l-a silit pe Alexie să-şi facă cunoscută atitudinea faţă de principii apuseni. Informaţiile pe care le strânsese şi amintirea carierei lui Roussel de Bailleul l-au convins pe împărat că, oricare ar fi fost motivele oficiale ale Cruciadei, ţelul adevărat al francilor era de a dobândi principate în răsărit, împăratul nu se opunea acestui lucru. Atâta vreme cât imperiul recupera toate pământurile pe care le avusese înainte de invaziile turceşti, existau numeroase argumente în favoarea întemeierii unor state-tampon creştine la frontiera sa. Că acele mici state ar fi putut fi independente era de negândit în vremurile acelea. Dar Alexie dorea să se asigure că va fi în mod clar considerat senior peste orice s-ar fi putut întemeia. Ştiind că în Apus supunerea era rânduită printr-un jurământ solemn, împăratul a hotărât să ceară tuturor căpeteniilor apusene depunerea unui asemenea jurământ, care ar fi acoperit toate cuceririle lor viitoare. Pentru a le obţine acordul, împăratul era gata să le ofere daruri şi subsidii, care ar fi scos în evidenţă propria lui bogăţie şi strălucire, astfel încât principii să nu-şi considere prestigiul diminuat odată ce ar fi devenit oamenii săi. Hugo, uluit de splendoarea şi generozitatea împăratului, a căzut de bunăvoie în plasa lui. Dar următoarea căpetenie care avea să vină din Apus nu va fi la fel de uşor de convins.

Godefroy de Bouillon, duce al Lorenei de Jos, apare în legendele târzii ca întruchiparea cavalerului creştin perfect, eroul fără pereche al întregii epopei cruciate. Un studiu istoric amănunţit trebuie să ducă la modificarea acestui verdict. Godefroy s-a născut în jurul anului 1060, cel de-al doilea fiu al contelui Eustache al II-lea de Boulogne şi al Idei, fiica lui Godefroy al II-lea, duce al Lorenei de Jos, descendent pe linie feminină din Carol cel Mare. A fost desemnat moştenitor al pământurilor familiei mamei sale, dar la moartea tatălui său împăratul Henric al IV-lea a confiscat ducatul, lăsându-i lui Godefroy doar stăpânirea comitatului de Anvers şi senioria de Bouillon, în munţii

Ardeni. Cu toate acestea, Godefroy l-a slujit pe Henric cu atâta credinţă în campaniile împăratului din Germania şi Italia, încât în 1082 a fost investit cu ducatul Lorenei de Jos, pe care însă l-a primit nu ca fief ereditar, ci doar ca dregătorie. Lorena era plină de influenţe clunisiace şi, deşi Godefroy a rămas credincios împăratului, este posibil ca învăţăturile clunisiace, foarte propontificale, să fi început să-i tulbure conştiinţa. Nu a cârmuit ducatul Lorenei cu prea multă pricepere. Se pare că existau îndoieli că Henric îl va păstra în dregătorie. Aşadar, Godefroy a răspuns chemării la Cruciadă, în parte din cauza lipsei de speranţă în privinţa viitorul său în Lorena, în parte din cauza neliniştii cu privire la devotamentul şi credinţa sa şi în parte datorită unui entuziasm autentic. Pregătirile le-a făcut cu multă grijă. După ce a strâns bani şantajându-i pe evrei, şi-a vândut domeniile din Rosay şi Stenay de pe Meuse, şi-a zălogit castelul din Bouillon episcopului de Liège şi astfel a fost în stare să înarmeze o oaste de o mărime considerabilă. Numărul oamenilor şi fosta sa mare dregătorie i-au conferit lui Godefroy un prestigiu însemnat, consolidat de manierele sale plăcute şi de înfăţişarea frumoasă. Era înalt, bine făcut şi frumos, cu barba şi părul blond, imaginea ideală a unui cavaler nordic. Dar ca ostaş era lipsit de valoare, iar ca personalitate era eclipsat de fratele lui mai mic, Balduin.

Cei doi fraţi ai lui Godefroy au luat şi ei semnul crucii. Cel mai mare, Eustache al III-lea, conte de Boulogne, a fost un cruciat lipsit de entuziasm, întotdeauna dornic să se întoarcă la pământurile sale bogate care se întindeau pe ambele maluri ale Canalului Mânecii. Ostaşii pe care i-a adus cu ei au fost mult mai puţin numeroşi decât cei ai lui Godefroy. Prin urmare, s-a mulţumit să-l considere pe Godefroy drept conducător. Probabil a călătorit separat, trecând prin Italia. Fratele cel mai mic, Balduin, care l-a însoţit pe Godefroy, era făcut dintr-un alt aluat. Fusese hărăzit Bisericii, prin urmare nu-i fusese încredinţat niciunul dintre domeniile familiei. Dar, deşi educaţia pe care a primit-o la marea şcoală din Reims i-a deschis pentru totdeauna gustul pentru cultură, temperamentul său nu era potrivit pentru un om al Bisericii. S-a întors la viaţa laică şi se pare că a intrat în slujba fratelui său, Godefroy de Lorena. Diferenţele dintre fraţi erau izbitoare. Balduin era chiar mai înalt decât Godefroy. Avea părul pe atât de negru pe cât îl avea Godefroy de blond, însă pielea lui era foarte albă. În vreme ce Godefroy se purta binevoitor, Balduin era distant şi rece. Gusturile lui Godefroy erau simple, în vreme ce Balduin, deşi putea îndura lipsurile, iubea fastul şi bogăţia. Viaţa privată a lui Godefroy era castă, Balduin se lăsase pradă desfrâului. Balduin a fost încântat de cruciadă. Ţinutul în care se născuse nu-i mai oferea niciun viitor, în vreme ce în Răsărit şi-ar fi putut găsi un regat. Atunci când a plecat în cruciadă, i-a luat împreună cu el pe soţia sa

normandă, Godvere de Tosni şi pe copiii lor. Nu avea de gând să se mai întoarcă.

Lui Godefroy şi fraţilor lui li s-au adăugat mulţi cavaleri însemnaţi de pe pământurile Valoniei şi Lotharingiei. Vărul lor, Balduin de Rethel, senior du Bourg, Balduin al II-lea, conte de Hainault, Rainaud, conte de Toul, Warner de Cray, Dudo de Konz-Saarburg, Balduin de Stavelot, Petru de Stenay şi fraţii Henric şi Godfrey d'Esch.[212]

Simţindu-se poate puţin stingherit deoarece fusese în tabăra împăratului în disputa cu papalitatea, Godefroy s-a hotărât să nu folosească drumul prin Italia, pe unde doreau să o ia celelalte căpetenii ale Cruciadei. El a ales în schimb să meargă prin Ungaria, nu doar pe urmele Cruciadei populare, ci şi, potrivit legendei, pe acelaşi drum pe care străbătuse şi bunicul său, Garni cel Mare, a fost în pelerinaj la Ierusalim. La sfârşitul lunii august, Godefroy a plecat din Lorena şi, după câteva săptămâni de-a lungul Rinului şi apoi pe Dunăre, a ajuns la începutul lunii octombrie la frontiera ungară de pe râul Leitha. De acolo, Godefroy a trimis o solie regelui Coloman, condusă de Godfrey d'Esch, care mai fusese la Curtea ungară, pentru a-i cere permisiunea de a trece prin ţara sa.

Coloman îndurase de curând prea multe din partea cruciaţilor pentru a primi cu braţele deschise o nouă invazie. Regele a lăsat solia să aştepte timp de opt zile, după care a anunţat că va avea o întrevedere cu Godefroy la Odenburg.[213] Godefroy a venit însoţit de câţiva cavaleri şi a fost invitat pentru câteva zile la Curtea ungară. Sub impresia acestei întâlniri, Coloman a hotărât să îngăduie trecerea oştii lui Godefroy prin Ungaria, cu condiţia ca Balduin, pe care probabil îl considera omul cel mai periculos, să fie lăsat la Curte ca ostatic, împreună cu soţia şi copiii săi. Atunci când Godefroy s-a înapoiat, Balduin a refuzat iniţial să se predea. Ulterior a fost însă de acord, iar oastea cruciaţilor a intrat în regat pe la Odenburg. Coloman a promis că le va asigura provizii la preţuri rezonabile, iar Godefroy şi-a trimis heralzii pentru a anunţa întreaga oaste că orice gest de violenţă va fi pedepsit cu moartea. Odată luate aceste măsuri de precauţie, cruciaţii au trecut în linişte prin Ungaria, fiind supravegheaţi îndeaproape tot drumul de regele Coloman şi de oastea sa. După ce a petrecut trei zile pentru a-şi reface forţele la Mangjeloz, în apropierea frontierei bizantine, Godefroy a ajuns la Semlin[214] spre sfârşitul lunii noiembrie. De acolo, trupele cruciate au trecut în bună rânduire Sava spre Belgrad. Imediat după ce au trecut toţi râul Sava, ostaticii i-au fost înapoiaţi lui Godefroy.

Autorităţile imperiale, avertizate probabil în prealabil de unguri, erau pregătite să-i întâmpine. Belgradul rămăsese pustiu după jaful lui Petru, care avusese loc în urmă cu cinci luni. Dar un corp de gardă de la frontieră a mers în grabă la Niş, unde locuia guvernatorul Nicetas şi

unde o escortă îl aştepta pe Godefroy. Escorta a plecat de îndată şi a ieşit în întâmpinarea lui Godefroy în pădurea sârbă, la jumătatea distanţei dintre Niş şi Belgrad. Aranjamentele pentru aprovizionarea oştirii fuseseră deja făcute, iar cruciaţii au înaintat fără probleme prin Peninsula Balcanică. La Philippopolis a ajuns vestea sosirii lui Hugo de Vermandois la Constantinopol şi a darurilor minunate pe care el şi însoţitorii săi le primiseră. Balduin de Hainault şi Henric de Esch au fost atât de impresionaţi, încât au hotărât să o ia înaintea oştii, pentru a ajunge mai repede în capitală şi a fi siguri că primesc o parte din daruri înainte de venirea celorlalţi. Dar circulau, de asemenea, zvonuri, nu fără vreun temei, că Hugo ar fi fost ţinut prizonier, ceea ce-l neliniştea oarecum pe Godefroy.[215]

În jur de 12 decembrie, oastea lui Godefroy s-a oprit la Selymbria[216], pe malul Mării Marmara. Acolo, buna rânduială a oştirii, care până atunci fusese disciplinată, a dispărut brusc şi vreme de opt zile împrejurimile au fost devastate. Nu se cunoaşte motivul acestei izbucniri, dar Godefroy a căutat să o justifice invocând represalii pentru captivitatea lui Hugo. Împăratul Alexie i-a trimis imediat pe doi francezi aflaţi în slujba sa, pe Radulph Peeldelau şi pe Roger, fiul lui Dagobert, pentru a-l dojeni pe Godefroy şi pentru a-l convinge să-şi continue drumul în pace. Solii au reuşit, iar pe 23 decembrie oastea lui Godefroy ajungea la Constantinopol şi aşeza tabără, la cererea împăratului, în afara oraşului, de-a lungul malului de miazănoapte al Cornului de Aur.

Sosirea lui Godefroy, însoţit de o oaste numeroasă şi bine înarmată, a ridicat o problemă serioasă pentru cârmuirea imperială. Continuându-şi politica, Alexie dorea să se asigure de supunerea lui Godefroy, pentru ca apoi să-l trimită cât mai repede din vecinătatea periculoasă a capitalei. Este greu de crezut că împăratul chiar îl suspecta pe Godefroy, aşa cum sugerează fiica sa, Ana, că ar fi pus gând rău Constantinopolului. Dar suburbiile oraşului suferiseră deja foarte mult ca urmare a distrugerilor provocate de însoţitorii lui Petru Eremitul. Era periculos să fie expuse unei oştiri care se dovedise a fi la fel de neînfrânată şi care era mult mai bine înarmată. Dar mai întâi împăratul dorea să obţină jurământul de vasalitate al lui Godefroy. Prin urmare, imediat după ce Godefroy şi-a aşezat tabăra, Hugo de Vermandois a fost trimis la el pentru a-l convinge să vină să-l vadă pe împărat. Hugo, departe de a fi fost jignit de tratamentul la care fusese supus la Curtea imperială, a acceptat de bunăvoie misiunea.

Godefroy a refuzat invitaţia împăratului. Se simţea dezorientat. Atitudinea lui Hugo îl nedumerea. Oamenii săi intraseră deja în legătură cu ce mai rămăsese din oastea lui Petru, iar cei mai mulţi dintre supravieţuitori explicau dezastrul care tocmai avusese loc prin trădarea imperială. Iar Godefroy a fost influenţat de propaganda lor.

Ca duce al Lorenei de Jos, Godefroy depusese un jurământ personal de credinţă împăratului Hernie al IV-lea şi se poate să se fi gândit că, din această cauză, îi era imposibil să depună un alt jurământ faţă de împăratul rival din Răsărit. În plus, Godefroy nu dorea să facă niciun pas important până când nu se consulta cu celelalte căpetenii ale Cruciadei, despre care ştia că urmează să ajungă în curând. Hugo s-a întors la palat fără vreun răspuns pentru Alexie.

Alexie s-a mâniat şi, imprudent, s-a gândit că-l poate face pe Godefroy să-şi schimbe părerea dacă îi va tăia proviziile cu care promisese că va aproviziona oastea cruciată. În vreme ce Godefroy ezita, Balduin a început imediat să jefuiască suburbiile, până când Alexie a promis că va ridica blocada. Tot atunci Godefroy a fost de acord să-şi mute tabăra de la Cornul de Aur la Fera, unde ar fi fost mai bine adăpostită de vânturile de iarnă şi unde oamenii de ordine ai împăratului o puteau supraveghea mai îndeaproape. Pentru o vreme, niciuna dintre tabere nu a mai întreprins nimic, împăratul a aprovizionat oastea din Apus cu provizii suficiente, iar, de partea sa, Godefroy a vegheat ca disciplina să fie respectată. La sfârşitul lunii ianuarie Alexie l-a invitat din nou pe Godefroy să vină la Curte. Dar Godefroy nu dorea în continuare să-şi asume vreo obligaţie, până când celelalte căpetenii ale Cruciadei nu i se vor fi alăturat. Godefroy i-a trimis la palat pe vărul său, Balduin du Bourg, pe Conon de Montaigu şi pe Godfrey d'Esch, pentru a asculta propunerile împăratului, dar după ce aceştia s-au înapoiat, el nu a dat niciun răspuns. Alexie nu dorea să-l provoace pe Godefroy, ca nu cumva să prade din nou suburbiile. După ce s-a asigurat că lorenii nu mai aveau nicio cale de comunicare cu lumea din afară, împăratul a aşteptat ca Godefroy să devină neliniştit şi să accepte o înţelegere.

La sfârşitul lunii martie, Alexie a aflat că celelalte oşti cruciate vor ajunge în scurt timp la Constantinopol. S-a simţit nevoit să împingă lucrurile până la capăt şi a început să reducă proviziile trimise în tabăra cruciaţilor. Mai întâi, a oprit nutreţul pentru cai, apoi, pe măsură ce săptămâna Mare se apropia, peştele şi, în cele din urmă, pâinea. Cruciaţii au răspuns prin atacuri zilnice asupra satelor din împrejurimi, ajungând până la urmă la conflict cu trupele pecenege care asigurau ordinea în regiune. Drept răzbunare, Balduin a întins o cursă pecenegilor. Au fost prinşi şaizeci şi mulţi dintre ei au fost ucişi. Încurajat de acest succes neînsemnat şi simţindu-se acum gata de luptă, Godefroy a hotărât să-şi mute tabăra şi să atace oraşul propriu-zis. După ce a jefuit şi a ars cu totul casele din Fera în care oamenii săi fuseseră găzduiţi, Godefroy şi-a condus oastea peste un pod ridicat deasupra apelor dintr-un capăt al Cornului de Aur. După ce i-a adus în apropierea zidurilor oraşului, a început să atace poarta de intrare în Vlaherne, cartierul unde se găsea reşedinţa imperială. Este greu de

crezut că Godefroy urmărea ceva mai mult decât să-i forţeze mâna împăratului, dar grecii l-au bănuit că dorea să cucerească Imperiul.

Era 2 aprilie, marţea din săptămâna Mare, şi Constantinopolul era complet nepregătit pentru un asemenea asalt. Au apărut semne de panică în oraş, care au fost reduse la tăcere doar de prezenţa şi de atitudinea liniştită a împăratului. Alexie a fost cu adevărat consternat că a trebuit să se lupte într-o zi atât de sfântă. A poruncit trupelor sale să iasă în afara zidurilor şi să se arate dinaintea cruciaţilor, fără însă să-i atace, iar arcaşilor de pe ziduri le-a spus să tragă pe deasupra capetelor lor. Cruciaţii nu au continuat atacul şi s-au retras în scurt timp, după ce au omorât doar şapte bizantini. A doua zi Hugo de Vermandois a mers din nou pentru a-l dojeni pe Godefroy, dar acesta i-a răspuns batjocoritor acuzându-l de slugărnicie pentru că acceptase vasalitatea cu atâta uşurinţă. Ceva mai târziu, în aceeaşi zi, Alexie şi-a trimis solii pentru a propune ca oamenii lui Godefroy să treacă în Asia chiar înainte ca acesta să depună jurământul faţă de împărat. Dar cruciaţii au ieşit în întâmpinarea solilor şi i-au atacat fără să mai aştepte să afle ce aveau de spus. Drept urmare, Alexie a hotărât să pună capăt întregii poveşti şi a trimis mai mulţi oameni pentru a înfrunta atacul. Cruciaţii nu erau pe măsura căliţilor ostaşi imperiali. După o luptă scurtă s-au întors şi au fugit. Înfrângerea l-a făcut pe Godefroy să-şi înţeleagă în sfârşit slăbiciunea. A acceptat atât depunerea jurământului de vasalitate, cât şi trecerea oştii sale peste Bosfor.

Ceremonia depunerii jurământului a avut loc probabil două zile mai târziu, în Duminica Paştelui. Godefroy, Balduin şi principalele căpetenii au jurat să-l recunoască pe împărat drept senior peste toate ţinuturile pe care le vor cuceri şi s-au angajat să predea dregătorilor imperiali toate pământurile care ţinuseră mai înainte de Imperiu. Apoi au primit însemnate daruri în bani şi au fost invitaţi de împărat la un banchet. Imediat după terminarea ceremoniilor, Godefroy şi oamenii săi au fost îmbarcaţi şi trimişi la Calcedon, de unde au mers apoi până la tabăra de la Pelecanum, pe drumul spre Nicomedia.[217]

Alexie nu avea timp de pierdut. O oaste neomogenă, alcătuită probabil din diverşi vasali ai lui Godefroy care preferaseră să meargă prin Italia şi care era condusă de contele de Toul, ajunsese deja în suburbiile exterioare ale oraşului şi aştepta pe malurile Mării Marmara, lângă Sosthenium. Se dovediseră la fel de brutali ca Godefroy şi îi aşteptau cu nerăbdare pe Bohemund şi pe normanzi, despre care ştiau că se află imediat în urma lor. Împăratul era hotărât să-i împiedice să i se alăture lui Godefroy, dar pentru a reuşi să ţină sub control înaintarea lor a fost nevoie de câteva ciocniri. Imediat ce Godefroy a fost trecut pe celălalt mal al Bosforului, împăratul l-a invitat pe contele de Toul şi pe celelalte căpetenii să vină pe mare în

capitală, unde li s-au alăturat alte grupuri mici de cruciaţi care se împrăştiaseră prin Balcani. A fost nevoie de întreaga diplomaţie a împăratului şi de multe daruri pentru a-i convinge pe conducătorii lor să depună jurământul de credinţă. Când în cele din urmă au acceptat, Alexie a accentuat însemnătatea momentului aducându-i pe Godefroy şi pe Balduin ca martori la ceremonie. Seniorii apuseni au fost ranchiunoşi şi îndărătnici. Unul dintre ei s-a aşezat pe scaunul împăratului; imediat după aceea Balduin l-a dojenit aspru, reamintindu-i că tocmai devenise vasalul împăratului şi spunându-i să respecte obiceiurile ţării. Apusenii au murmurat mânioşi că împăratul se purta grosolan stând aşezat în vreme ce atât de multe căpetenii valoroase stăteau în picioare. Alexie, care auzise cele spuse şi pusese să-i fie traduse, a cerut să vorbească cu respectivul cavaler. Atunci când cavalerul a început să se laude cu faptele sale neîntrecute de vitejie în luptele individuale, Alexie l-a sfătuit cu blândeţe să încerce altă tactică atunci când va lupta cu turcii.[218]

Incidentul este reprezentativ pentru relaţiile dintre împărat şi franci. Cavalerii needucaţi din Apus erau inevitabil impresionaţi de splendoarea palatului, de ceremonialul rafinat şi bine pus la punct, de manierele discrete şi elegante ale curtenilor. Dar respingeau toate aceste lucruri. Iar mândria lor rănită îi făcea să se poarte necuviincios şi obraznic, precum nişte copii prost-crescuţi.

După ce au depus jurămintele, cavalerii şi oamenii lor au fost trecuţi peste strâmtori, pe coasta Asiei, pentru a se alătura oştii lui Godefroy. Împăratul a acţionat exact la timp. Pe 9 aprilie, Bohemund din Taranto a sosit la Constantinopol.

La început, normanzii din sudul Italiei nu au acordat prea mare importanţă predicării Cruciadei de către Urban. De la moartea lui Robert Guiscard războaiele civile continuau la nesfârşit în acele locuri. Robert divorţase de prima sa soţie, de mama lui Bohemund, şi a lăsat ducatul său de Apulia fiului pe care l-a avut cu Sigelgaita, Roger Borsa. Bohemund s-a răsculat împotriva fratelui său şi a reuşit să-şi asigure Taranto şi Terra d'Otranto, în călcâiul peninsulei, înainte ca unchiul lor, Roger de Sicilia, să încheie la repezeală o înţelegere destul de nesigură între ei. Bohemund nu a acceptat niciodată această înţelegere ca fiind una definitivă şi a continuat pe ascuns să-l stânjenească pe Roger Borsa. Dar în vara anului 1096 întreaga familie se reunise pentru a pedepsi oraşul rebel Amalfi. Decretele papale cu privire la Cruciadă fuseseră deja publicate, iar mici grupuri de italieni din sud trecuseră deja marea spre răsărit. Dar numai sosirea în Italia a oştilor înflăcărate de cruciaţi din Franţa l-a făcut pe Bohemund să înţeleagă importanţa mişcării. El a înţeles apoi că ar putea să folosească în avantajul său Cruciada. Unchiul lui, Roger de Sicilia, nu l-ar fi lăsat niciodată să anexeze întregul ducat al Apuliei. Aşa că ar

face mai bine să-şi găsească un regat în Levant. Înflăcărarea cruciaţilor francezi a tulburat oştile normande care se aflau la asediul cetăţii Amalfi, iar Bohemund a agitat şi mai mult apele. A anunţat că va lua şi el semnul Crucii şi i-a chemat pe toţi cei care erau buni creştini să i se alăture. Bohemund a dezbrăcat bogatul său veşmânt stacojiu în faţa oştii adunate, l-a sfâşiat în bucăţi şi a făcut din el cruci pentru căpitanii săi. Vasalii s-au grăbit să-i urmeze exemplu, iar împreună cu ei mulţi dintre vasalii fratelui şi unchiului său, Roger de Sicilia, care se plângea că plecarea în Cruciadă l-a lăsat fără oaste.[219]

Nepotul lui Bohemund, Guillaume, s-a alăturat de îndată cruciaţilor francezi; Bohemund însă avea şi el nevoie de puţin timp să se pregătească. Şi-a lăsat pământurile în paza şi grija fratelui său şi a strâns îndeajuns de mulţi bani cât să plătească cheltuielile tuturor celor care-l însoţeau. În octombrie, flota a ridicat pânzele din Bari. Dintre normanzii din Sicilia i s-au alăturat lui Bohemund nepotul său Tancred, fratele mai vârstnic al lui Guillaume, fiul surorii sale Emma şi al marchizului Odo; verii săi Richard[220] şi Rainulf de Salerno şi fiul lui Rainulf, Richard; Geoffrey, conte de Rossignuolo şi fraţii lui; Robert de Ansa, Herman de Canne, Hunfredus de Monte Scabioso.

Albered de Cagnano şi episcopul Girard de Ariano. Printre normanzii din Franţa care i s-au alăturat lui Bohemund s-au numărat Robert de Sourdeval şi Boel de Chartres. Oastea lui era mai mică decât cea a lui Godefroy, dar era foarte bine înarmată şi bine pregătită.[221]

Flota a debarcat în Epir, în mai multe locuri între Dyrrachium şi Avlona, de-a lungul coastei, şi s-a reunit într-un sat numit Dropoli, în amonte pe valea râului Viusa. Fără îndoială că pregătirile pentru debarcare au fost făcute după consultări cu autorităţile bizantine din Dyrrachium, care probabil că nu au dorit să împovăreze încă şi mai mult oraşele de pe Via Egnatia. Dar alegerea drumului pe care oastea urma să meargă i-a aparţinut probabil lui Bohemund. Campaniile desfăşurate cu cincisprezece ani în urmă i-au îngăduit lui Bohemund să cunoască într-o oarecare măsură ţinutul aflat la sud de drumul principal. Poate că a sperat şi să evite supravegherea bizantinilor alegând un drum mai puţin obişnuit. Ioan Comnenul nu avea oameni de care să se poată lipsi, iar Bohemund a putut să pornească la drum fără o escortă imperială însărcinată cu menţinerea ordinii. Cu toate acestea nu pare să fi existat niciun fel de ostilitate, de vreme ce normanzilor le-au fost asigurate provizii însemnate, iar Bohemund i-a făcut pe toţi oamenii săi să înţeleagă că trec printr-o ţară creştină şi că trebuie să se înfrâncze de la orice jaf şi dezordine.

După ce a trecut prin trecătorile Pindului, oastea a ajuns cu puţin înainte de Crăciun la Castoria, în Macedonia de vest. Drumul pe care l-a parcurs este imposibil de reconstituit, însă cu siguranţă nu a fost unul uşor, iar pe alocuri trebuie să fie urcat şi la mai mult de patru mii

de picioare deasupra nivelului mării.[222] La Castoria, Bohemund a căutat să obţină provizii, însă locuitorii nu erau dornici să renunţe la nimic din micile lor magazii pentru aceşti vizitatori neaşteptaţi, pe care şi-i aminteau ca duşmanii cruzi din urmă cu câţiva ani. Prin urmare, oastea a luat vitele de care avea nevoie, împreună cu cai şi măgari, întrucât multe dintre animalele lor de povară pieriseră probabil în trecătorile Pindului. După ce a petrecut Crăciunul la Castoria, Bohemund şi-a condus oamenii spre răsărit, către râul Vardar. Oastea s-a oprit să atace un sat de eretici paulicieni aflat în apropierea drumului, dând foc caselor şi locuitorilor, pentru a ajunge în cele din urmă, la mijlocul lunii februarie, la râu. A fost nevoie de aproape şapte săptămâni pentru a acoperi o distanţă puţin mai mare de o sută cincizeci de kilometri.[223]

Probabil că Bohemund a trecut în drumul său prin Edessa (Vodena), de unde a intrat pe Via Egnatia. De acolo a înaintat însoţit de o escortă de pecenegi, care primiseră porunca obişnuită de la împărat să preîntâmpine incursiunile armate şi abaterile de la drum şi să vegheze ca nu cumva cruciaţii să rămână mai mult de trei zile în acelaşi loc. Cea mai mare parte a oştii a trecut fără întârziere peste râul Vardar, însă contele de Rossignuolo şi fraţii săi au mai întârziat puţin pe malul de apus. Drept urmare, pecenegii i-au atacat pentru a-i sili să treacă râul. Auzind zgomotul luptei, Tancred a trecut imediat înapoi râul pentru a-i salva. I-a respins pe pecenegi şi a luat câţiva prizonieri, pe care i-a adus dinaintea lui Bohemund. Acesta i-a interogat şi, când a aflat că îndeplineau poruncile imperiale, i-a lăsat de îndată liberi. Politica lui Bohemund era de a se purta întru totul ireproşabil faţă de împărat.[224]

Din dorinţa de a se purta cinstit, Bohemund trimisese înaintea sa soli la împărat, probabil încă de când debarcase în Epir. Pe când oastea sa trecea pe lângă zidurile Salonicului şi se îndrepta spre Serres, solii s-au înapoiat de la Constantinopol, aducând cu ei un mare dregător imperial cu care Bohemund s-a împrietenit foarte repede. Oştii îi era asigurată hrană din belşug, în schimb Bohemund a promis nu doar că nu va încerca să intre în vreunul din oraşele aflate în drumul său, ci a fost de acord şi să înapoieze toate animalele pe care oamenii săi le luaseră cu forţa pe parcursul călătoriei. Nu o dată însoţitorilor să-i le-ar fi plăcut să prade ţinutul din împrejurimi, însă Bohemund le-a interzis cu străşnicie acest lucru.

Pe 1 aprilie, oastea a ajuns la Roussa (astăzi Keshan) în Tracia. În acest moment, Bohemund s-a hotărât să se grăbească spre Constantinopol pentru a afla ce anume se negocia între împărat şi căpeteniile apusene care sosiră deja acolo. Şi-a lăsat oamenii sub comanda lui Tancred, care i-a dus printr-o vale bogată, în afara drumului principal, unde au petrecut sărbătorile de Paşti. Pe 9 aprilie,

Bohemund a sosit la Constantinopol. A fost găzduit în afara zidurilor, la mănăstirea „Sfinţii Cosma şi Damian”, iar a doua zi a fost primit în audienţă la împărat.

Alexie îl considera pe Bohemund, de departe, cel mai periculos dintre cruciaţi. Experienţele trecute îi învăţaseră pe bizantini că normanzii erau nişte duşmani de temut, ambiţioşi, şireţi şi lipsiţi de scrupule. Iar în campaniile precedente Bohemund se dovedise o căpetenie pe măsura lor. Oastea lui era bine organizată, bine înarmată şi bine disciplinată. Bohemund se bucura de încrederea deplină a oştenilor săi. Ca strateg era poate prea sigur de el şi nu întotdeauna precaut, dar ca diplomat era subtil şi convingător, iar ca politician avea o minte pătrunzătoare. Înfăţişarea sa era foarte impresionantă. Ana Comnena, care-l cunoştea şi care-l ura cu patimă, este nevoită să-i recunoască şarmul şi scrie cu înflăcărare despre frumuseţea lui. Era extrem de înalt şi, deşi trecuse deja de patruzeci de ani, avea înfăţişarea şi trăsăturile unui tânăr, lat în umeri şi îngust în talie, cu pielea curată şi cu obrajii rumeni, îşi tundea părul blond mai scurt decât era moda printre cavalerii apuseni şi era bine bărbierit. Mergea puţin aplecat din copilărie, fără însă să-i afecteze înfăţişarea sănătoasă şi puternică. Avea, spune Ana, ceva dur în înfăţişare şi ceva sinistru în zâmbet. Cu toate acestea, fiind sensibilă la frumuseţea oamenilor, precum grecii din toate timpurile, Ana nu şi-a putut stăpâni admiraţia faţă de el.[225]

Mai întâi, Alexie l-a primit singur pe Bohemund pentru a afla ce gânduri are. Când a văzut însă că este foarte prietenos şi îndatoritor, i-a chemat să participe la discuţii şi pe Godefroy, şi pe Balduin, care stăteau în continuare la palat. Bohemund se purta deliberat ireproşabil. El ştia, mult mai bine decât ceilalţi cruciaţi, că Bizanţul continua să fie foarte puternic şi că fără ajutorul lui nu se va reuşi nimic. O dispută cu Bizanţul nu ar fi dus decât la dezastru, în vreme ce o alianţă folosită înţelept s-ar fi putut întoarce în avantajul lui. Bohemund dorea să fie conducătorul Cruciadei, dar papa nu îi încredinţase nicio autoritate în acest sens şi, în plus, ar fi trebuit să aibă câştig de cauză în faţa celorlalte căpetenii cruciate. Dacă ar fi putut obţine o însărcinare oficială din partea împăratului, atunci s-ar fi aflat în postura de a dirija desfăşurarea acţiunilor. Astfel, ar fi fost responsabil de negocierile cruciaţilor cu împăratul şi ar fi fost dregătorul căruia cruciaţii trebuiau să-i înmâneze pământurile recucerite ale Imperiului. Ar fi fost pivotul în jurul căruia s-ar fi rotit întreaga alianţă creştină. Bohemund a depus jurământul de credinţă faţă de împărat fără nicio ezitare şi apoi a sugerat să fie numit mare domestikos al Răsăritului, adică de comandant suprem al tuturor trupelor imperiale din Asia.

Cererea lui Bohemund l-a pus într-o situaţie dificilă pe Alexie,

împăratul se temea de normand şi nu avea încredere în el, dar era dornic să-i păstreze bunăvoinţa. Se arătase deja deosebit de generos faţă de el, îl copleşise cu onoruri şi continua să-l acopere cu bani. Dar s-a eschivat în faţa cererii. Nu era încă momentul, a spus împăratul, să facă o asemenea numire, însă prin vigoarea şi credinţa lui Bohemund va dobândi fără îndoială această dregătorie. Bohemund a trebuit să se mulţumească cu această promisiune vagă, care l-a încurajat să-şi continue politica de cooperare. Între timp, Alexie a promis că va trimite trupe care se vor alătura oştilor cruciate, că le va înapoia cruciaţilor cheltuielile făcute şi că le va asigura aprovizionarea cu hrană şi comunicaţiile.[226]

Oastea lui Bohemund a fost chemată la Constantinopol şi pe 26 aprilie a fost transportată peste Bosfor, urmând să se alăture oamenilor lui Godefroy la Pelecanum. Tancred, căruia îi displăcea politica unchiului său, pe care nu o înţelegea, a trecut prin Constantinopol noaptea, împreună cu vărul său, Richard de Salerno, pentru a evita să depună jurământul de credinţă faţă de împărat.[227] În aceeaşi zi contele Raymond de Toulouse sosea la Constantinopol şi era primit de împărat.

Raymond al IV-lea, conte de Toulouse, cunoscut îndeobşte după numele domeniului său preferat drept contele de Saint-Gilles, era deja un om în floarea vârstei, apropiindu-se probabil de vârsta de şaizeci de ani. Comitatul său străvechi era unul dintre cele mai bogate din Franţa, iar de curând moştenise şi marchizatul, la fel de bogat, de Provenţa. Prin căsătoria cu prinţesa Elvira de Aragon, Raymond era legat de casele regale din Spania şi luase parte la câteva războaie sfinte împotriva musulmanilor spanioli. El a fost singurul mare nobil cu care papa Urban a discutat personal proiectul său de cruciadă şi a fost, de asemenea, cel dintâi care şi-a anunţat participarea. Prin urmare, nu fără motiv, Raymond se considera îndreptăţit să fie conducătorul laic al Cruciadei. Papa însă, dornic să păstreze Cruciada sub autoritatea spirituală, nu a recunoscut niciodată această pretenţie. Probabil că Raymond spera ca nevoia de un conducător laic să devină la un moment dat evidentă. Până atunci însă, contele a aranjat să plece spre Răsărit în compania conducătorului spiritual al Cruciadei, episcopul du Puy.

Raymond a luat semnul Crucii încă de la Clermont, în noiembrie 1095, însă abia în octombrie anul următor a fost gata să-şi părăsească pământurile. A jurat să-şi petreacă restul zilelor în Ţara Sfântă, dar este posibil ca acest jurământ să fi fost făcut cu anumite condiţii, pentru că, deşi şi-a lăsat pământurile din Franţa sub cârmuirea fiului său natural, Bertrand, contele a fost atent să nu abdice de la drepturile sale. Soţia şi fiul legitim, Alfonso, urmau să-l însoţească. Raymond şi-a vândut sau şi-a zălogit unele dintre pământuri pentru a strânge bani

de cruciadă, dar se pare că s-a arătat oarecum zgârcit în ceea ce priveşte înarmarea oştii. Personalitatea lui Raymond este greu de judecat. Acţiunile sale dovedesc că era orgolios, încăpăţânat şi întrucâtva hrăpăreţ. Dar manierele sale curteneşti i-au impresionat pe bizantini, care l-au considerat mai civilizat decât tovarăşii săi de cruciadă. Le-a dat de asemenea impresia că ar fi mai demn de încredere şi mai cinstit. Ana Comnena, pe care evenimentele ulterioare au îndemnat-o să-l privească favorabil, lăuda superioritatea firii şi puritatea vieţii lui Raymond. Fără îndoială că Adhémar du Puy, care avea cu siguranţă standarde înalte, îl considera un prieten de nădejde.

Câţiva nobili din sudul Franţei s-au alăturat Cruciadei lui Raymond. Printre aceştia s-au numărat Rambald, conte de Orange, Gaston de Béarn, Gérard de Roussillon, Guillaume de Monptelier, Raymond de Le Forez şi Isoard de Gap. Adhémar du Puy i-a luat cu el pe toţi oamenii lui şi pe fraţii săi, Francis Lambert de Monteil, senior de Peyrins şi pe Guillaume-Hugo de Monteil. După Adhémar, următorul conducător ecleziastic era Guillaume, episcop de Orange.[228]

Oastea a trecut Alpii prin pasul Genèvre şi s-a îndreptat prin nordul Italiei spre ţărmul Adriaticii. Poate din pricina costurilor Raymond a hotărât să nu treacă pe apă de cealaltă parte a Mării Adriatice, ci să urmeze pe uscat drumul de pe ţărmul răsăritean, prin Istria şi Dalmaţia. A fost o hotărâre greşită, pentru că drumurile prin Dalmaţia erau foarte proaste, iar populaţia era brutală şi duşmănoasă. Istria a fost traversată fără vreun incident, iar apoi, vreme de patruzeci de zile de iarnă, oastea s-a chinuit de-a lungul potecilor stâncoase din Dalmaţia, fiind permanent hărţuită de triburile slave care îi urmăreau îndeaproape. Raymond a rămas în persoană alături de ariergardă pentru a o apăra, iar la un moment dat a putut să-şi salveze oamenii doar ridicând de-a latul drumului o stavilă din prizonierii slavi pe care-i luase şi pe care-i mutilase cu cruzime. Raymond plecase la drum bine aprovizionat cu hrană şi niciunul dintre oamenii săi nu a murit pe drum din pricina foamei sau în luptă. Atunci când a ajuns în cele din urmă la Skodra, proviziile erau pe sfârşite. Raymond a obţinut o întâlnire cu prinţul sârb local, Bodin, care în schimbul unor daruri costisitoare a fost de acord să îngăduie cruciaţilor să cumpere liber din pieţele oraşului. Dar nu se găsea niciun fel de mâncare. Oastea a trebuit să-şi continue drumul, foametea şi suferinţa devenind din ce în ce mai mari, până când a ajuns la începutul lunii februarie la frontiera imperială de la nord de Dyrrachium. Raymond şi Adhémar sperau acum că necazurile lor au luat sfârşit.

Ioan Comnenul i-a întâmpinat pe cruciaţi la Dyrrachium, acolo unde solii imperiali şi o escortă pecenegă îi aşteptau pentru a-i

conduce pe Via Egnatia. Raymond a trimis înaintea sa o solie la Constantinopol pentru a-şi anunţa venirea. După câteva zile de odihnă la Dyrrachium, oastea a pornit din nou la drum. Fratele lui Adhémar, seniorul de Peyrins, a fost lăsat în urmă pentru a-şi reveni după o boală provocată de greutăţile drumului. Oamenii lui Raymond erau greu de stăpânit şi lipsiţi de disciplină. Se simţeau jigniţi de prezenţa pecenegilor care-i supravegheau din toate părţile, iar gustul de nestăvilit pentru pradă i-a adus adesea în conflict cu escorta lor. După doar câteva zile doi baroni provensali au fost ucişi într-una dintre aceste ciocniri. Curând după aceea, însuşi episcopul du Puy s-a abătut de la drum, a fost rănit şi luat prizonier de pecenegi înainte ca aceştia să-şi dea seama cine era. A fost imediat eliberat şi nu pare să fi păstrat niciun fel de ranchiună pentru acest incident. Dar oastea a fost profund indignată. Proasta dispoziţie a cruciaţilor s-a accentuat şi mai mult după ce Raymond însuşi a fost atacat în circumstanţe similare lângă Edessa.

La Salonic, episcopul du Puy a părăsit oastea pentru a-şi îngriji cum trebuie rănile şi a rămas acolo până când i s-a putut alătura fratele său din Dyrrachium. În lipsa autorităţii episcopului, care mai înfrâna oamenii, lipsa de disciplină s-a înrăutăţit. Dar până la Roussa, în Tracia, nu a avut loc nicio abatere foarte serioasă. Cu două săptămâni mai devreme, oamenii lui Bohemund fuseseră încântaţi de primirea făcută în Roussa. Dar, poate pentru că orăşenilor nu le mai rămăseseră provizii de vânzare, oamenii lui Raymond au fost nemulţumiţi de ceva. Strigând „Toulouse, Toulouse", au luat cu asalt zidurile, au forţat intrarea în oraş şi au jefuit toate casele. Câteva zile mai târziu, la Rodosto, s-au întâlnit cu solii lui Raymond care se întorceau de la Constantinopol. Împreună cu ei venea un trimis al împăratului care aducea mesaje prieteneşti prin care Raymond era îndemnat să se grăbească spre capitală, adăugând că Bohemund şi Godefroy îl aşteptau cu nerăbdare. Probabil că ultima parte a acestui mesaj şi teama de a nu fi absent de la decizii importante l-au convins pe Raymond să accepte invitaţia. Contele s-a despărţit de oaste şi a luat-o înainte în grabă, îndreptându-se spre Constantinopol, unde a ajuns pe 21 aprilie.

Odată cu plecarea contelui nu se mai găsea nimeni care să ţină oastea în frâu. Aceasta a început de îndată să jefuiască împrejurimile. Acum însă nu o mai împiedica doar o mică escortă de pecenegi. Detaşamentele armatei bizantine, aflate în apropiere, au ieşit în întâmpinarea atacatorilor. În lupta care a urmat oamenii lui Raymond au fost complet învinşi şi au fugit, lăsându-şi armele şi bagajele în mâinile bizantinilor. Contele a aflat de dezastru chiar în momentul în care se pregătea să se întâlnească cu împăratul.[229]

Raymond a fost bine primit la Constantinopol. A fost găzduit într-

un palat aşezat imediat dincolo de ziduri şi a fost rugat să vină cât poate de repede la palatul imperial, unde i s-a sugerat să depună jurământ de credinţă. Dar peripeţiile călătoriei şi vestea pe care tocmai o primise l-au făcut pe Raymond să aibă o dispoziţie proastă. În plus, era nedumerit şi nemulţumit de situaţia pe care o găsise la palat. Ţelul său fusese permanent de a fi recunoscut drept conducătorul militar al întregii expediţii cruciate. Dar autoritatea sa, atâta câtă era, venea de la papă şi din legătura cu reprezentantul pontifical, episcopul du Puy. Episcopul era însă absent. Lui Raymond îi lipseau atât ajutorul acestuia, cât şi sfaturile pe care i le-ar fi putut da. Fără el, nu era dispus să-şi asume niciun angajament. Cu atât mai mult cu cât depunerea unui jurământ de supunere, asemenea celorlalţi cruciaţi, ar fi însemnat să renunţe la legătura deosebită pe care o avea cu papalitatea. Ar fi coborât pe aceeaşi treaptă cu ceilalţi. Exista şi un alt pericol. Raymond era îndeajuns de inteligent pentru a vedea imediat că Bohemund era cel mai periculos rival. Bohemund părea că se bucură de bunăvoinţa deosebită a împăratului şi se zvonea că va fi numit într-o înaltă dregătorie imperială. Depunerea jurământului ar fi însemnat nu doar că Raymond îşi pierdea întâietatea, dar şi că s-ar fi putut găsi sub jurisdicţia lui Bohemund, ca reprezentant al împăratului. Prin urmare, contele a declarat că a venit în Răsărit spre a împlini lucrarea Domnului şi că Domnul era acum singurul său suzeran, lăsând astfel să se înţeleagă că ar fi fost împuternicitul laic al papei. Dar a adăugat că, dacă împăratul va conduce în persoană oştile unite creştine, atunci va sluji sub comanda lui. Concesia arată că Raymond era iritat de Bohemund, şi nu de împărat. Împăratul nu a putut răspunde decât că, din nefericire, starea imperiului nu-i îngăduia să plece. În zadar l-au rugat pe Raymond celelalte căpetenii apusene să se răzgândească, de teamă să nu fie pusă în pericol reuşita întregii campanii. Bohemund, care spera în continuare să obţină dregătoria imperială şi care era dornic să fie pe placul împăratului, a mers atât de departe încât a spus că-l va ajuta pe împărat dacă va izbucni un conflict deschis cu Raymond. Chiar şi Godefroy i-a arătat contelui cât de vătămătoare pentru cauza creştină era atitudinea lui. Alexie s-a ţinut departe de aceste discuţii, dar s-a abţinut să-i ofere lui Raymond daruri pe măsura celor pe care le dăduse celorlalţi principi. În cele din urmă, pe 26 aprilie, Raymond a fost de acord să depună un jurământ modificat, prin care se angaja să respecte viaţa şi cinstea împăratului şi să vegheze ca nimic să nu fie întreprins, fie de el, fie de oamenii lui, prin care să-i fie vătămate interesele. Nu era neobişnuit ca vasalii din sudul Franţei să depună un asemenea jurământ, iar Alexie a fost mulţumit.

Atunci când negocierile s-au încheiat, Bohemund şi oastea sa au trecut în Asia. Între timp, oastea lui Raymond s-a reunit, destul de

descurajată, la Rodosto, unde a aşteptat venirea episcopului du Puy care urma să o conducă la Constantinopol. Nu ştim nimic despre ce a făcut Adhémar în capitală. Probabil că s-a întâlnit cu căpeteniile bisericeşti greceşti şi cu siguranţă că a avut o audienţă la împărat. Întâlnirile au fost foarte prietenoase. Poate că episcopul a contribuit la împăcarea dintre Raymond şi Alexie, de vreme ce relaţiile dintre cei doi s-au îmbunătăţit rapid. Dar probabil că plecarea lui Bohemund a ajutat încă şi mai mult. Împăratul s-a putut întâlni între patru ochi cu Raymond pentru a-l lămuri că nici el nu-i iubea pe normanzi şi că Bohemund nu va primi niciodată o dregătorie imperială. La două zile după ce a depus jurământul, Raymond şi-a condus oastea dincolo de Bosfor, dar s-a înapoiat la curte pentru a petrece acolo încă două săptămâni. Atunci când a plecat, Raymond se afla în relaţii amicale cu Alexie, în care ştia acum că are un aliat puternic împotriva lui Bohemund. Atitudinea sa faţă de Imperiu se schimbase.[230]

Cea de-a patra mare oaste cruciată apuseană a plecat din nordul Franţei în octombrie 1096, la puţin timp după Raymond. Oastea se afla sub conducerea reunită a lui Robert, duce de Normandia, a ginerelui său, Ştefan, conte de Blois, şi a vărului său, Robert al II-lea, conte de Flandra. Robert de Normandia era cel mai vârstnic fiu al lui William Cuceritorul. Era un bărbat de patruzeci de ani, cu o purtare cumpătată şi, oarecum, fără sorţi de izbândă, nu însă lipsit de curaj şi de şarm. De la moartea tatălui său purta un război sporadic cu fratele lui, William Rufus al Angliei, care îi invadase de câteva ori ducatul. Predica lui Urban despre cruciadă l-a mişcat foarte mult şi, curând după aceea, şi-a anunţat participarea. Ca urmare, pe când se afla încă în nordul Franţei, papa a mijlocit împăcarea dintre el şi fratele său. Lui Robert i-a luat câteva luni să se pregătească de cruciadă şi nu a reuşit, în cele din urmă, să strângă banii necesari decât lăsându-şi ducatul zălog lui William pentru zece mii de mărci de argint. Actul care consemna zălogirea a fost semnat în septembrie 1096. După câteva zile Robert se îndrepta cu oastea lui spre Pontarlier, unde i s-au alăturat Ştefan de Blois şi Robert de Flandra. Îl însoţeau Odo, episcop de Bayeux, Gauthier, conte de Saint-Valéry, moştenitorii comitatelor de Montgomery şi Mortagne, Girard de Gournay, Hugo de Saint-Pol şi fiii lui Hugo de Grant-Mesnil, precum şi numeroşi cavaleri şi ostaşi pedeştri nu doar din Normandia, ci şi din Anglia, Scoţia şi Bretagne. Singurul nobil englez care a mers în Cruciadă, Ralph Guader, conte de Norfolk, se găsea în acea vreme în exil şi trăia pe domeniile mamei sale din Bretagne.[231]

Ştefan de Blois nu avea nicio dorinţă să se alăture Cruciadei. Dar se însurase cu Adela, fiica lui William Cuceritorul, iar în casa lor ea lua deciziile. Adela dorea ca el să meargă, aşa că a mers. Împreună cu el erau principalii săi vasali, Everard de Le Puits, Guerin Gueronat,

Care Asini, Geoffrey Guerin şi capelanul său Alexandru. Din acest grup făcea parte şi clericul Foucher de Chartres, viitorul istoric. Ştefan, care era unul dintre cei mai bogaţi oameni din Franţa, nu a avut probleme prea mari să strângă banii necesari pentru călătorie. Domeniile şi le-a lăsat sub administrarea capabilă a soţiei.[232]

Contele de Flandra era un om puţin mai tânăr, dar avea o personalitate extraordinară. Tatăl lui, Robert I, fusese în pelerinaj la Ierusalim în 1086, iar la întoarcere slujise o vreme sub împăratul Alexie, cu care a păstrat legătura până la moartea sa, în 1093. Prin urmare, era firesc ca Robert al II-lea să ducă mai departe lupta tatălui său împotriva necredincioşilor. Oastea lui era ceva mai mică decât cele ale lui Raymond sau Godefroy, dar era de o foarte bună calitate. Robert era însoţit de *trupe* din Brabant, conduse de Balduin de Alost, conte de Ghent. În lipsa lui, domeniile urmau să fie administrate de soţia sa, contesa Clementia de Burgundia.[233]

Din Pontarlier, oastea reunită a înaintat spre sud, trecând Alpii în Italia. Ajungând în noiembrie la Lucea, cruciaţii l-au întâlnit pe papa Urban, care a zăbovit acolo vreme de câteva zile pe drumul de la Cremona la Roma. Urban a primit căpeteniile în audienţă şi le-a dat binecuvântarea pontificală. Oastea s-a îndreptat apoi spre Roma, pentru a vizita mormântul Sfântului Petru, dar a refuzat să se implice în lupta care tulbura oraşul dintre adepţii lui Urban şi cei ai anti-papei Guibert. De la Roma oastea a intrat în ducatul normand din sud pe drumul prin Monte Cassino. Acolo cruciaţii au fost bine primiţi de ducele de Apulia, Roger Borsa, a cărui soţie, Adela, regina văduvă a Danemarcei, era sora contelui de Flandra. În plus, Roger Borsa îl recunoştea pe ducele Normandiei drept căpetenia neamului său. Roger i-a oferit cumnatului său multe daruri costisitoare, dar acesta nu a primit decât moaştele sfinte, părul Fecioarei şi oasele Sfinţilor Matei şi Nicolae, pe care le-a trimis soţiei sale pentru a le aşeza în abaţia din Watten.[234]

Robert de Normandia şi Ştefan de Blois au hotărât să petreacă iarna confortabil, în Calabria. Însă Robert de Flandra a plecat aproape imediat cu oamenii săi spre Bari, de unde a trecut în Epir la începutul lunii decembrie. A ajuns la Constantinopol fără niciun incident violent, cam în acelaşi timp cu Bohemund. Dar contele de Alost, care a încercat să debarce lângă Chimarra, aflat mai la sud de porturile acceptate pentru debarcare, a găsit drumul blocat de o flotă bizantină. A avut loc o mică înfruntare navală, relatată pe larg în istoria Anei Comnena, întrucât eroul luptei, Marianus Mavrocatacalon, fiul amiralului, îi era prieten. În pofida faptelor de vitejie ale unui preot latin, a cărui purtare războinică nu ţinea seama de veşmântul pe care-l purta şi care i-a şocat pe bizantini, aceştia au urcat la bordul navei din Brabant şi au capturat-o. Contele şi oamenii lui au fost debarcaţi la

Dyrrachium.[235] Din câte se pare, cruciaţii flamanzi nu s-au opus în niciun fel jurământului de credinţă faţă de Alexie. Contele Robert se număra printre principii care-l îndemnau pe Raymond să cedeze.[236]

Robert de Normandia şi Ştefan de Blois au zăbovit în sudul Italiei până în primăvară. Lipsa lor de entuziasm i-a influenţat şi pe cei care-i însoţeau, mulţi dintre ei începând să hoinărească, întorcându-se spre casele lor. În sfârşit, în martie, oastea s-a îndreptat spre Brindisi şi pe 5 aprilie s-a pregătit de îmbarcare. Din nefericire, prima navă care a ridicat pânzele s-a răsturnat şi s-a scufundat cu aproape patru sute de călători, cu caii şi cu catârii lor, precum şi cu multe cufere pline cu bani. Trupurile celor aduşi la ţărm erau în chip miraculos însemnate cu cruci pe umeri. Chiar dacă această descoperire, venită la momentul potrivit, i-a întărit pe cei credincioşi, nu i-a împiedicat să renunţe la expediţie pe mulţi dintre cei mai şovăielnici. Grosul oştirii însă s-a îmbarcat în siguranţă şi după o călătorie grea, care a durat patru zile, a debarcat la Dyrrachium. Autorităţile bizantine i-au primit bine şi le-au asigurat o escortă pentru a-i duce pe Via Egnatia spre Constantinopol. Călătoria a fost plăcută, cu excepţia unui accident petrecut pe când oastea trecea un curs de apă în Pind, un şuvoi venit dintr-odată înghiţind câţiva pelerini. După un răgaz de patru zile dinaintea zidurilor Salonicului, la începutul lunii mai, oastea a ajuns la Constantinopol. Cruciaţii au fost aşezaţi într-o tabără în afara zidurilor şi li se îngăduia în fiecare zi să intre în oraş, în grupuri de cinci sau şase, pentru a vizita punctele de atracţie şi pentru a se ruga în biserici. Oştile care sosiseră mai devreme fuseseră toate transferate dincolo de Bosfor, iar aceşti întârziaţi nu au găsit niciun motiv de nemulţumire pentru a-şi strica relaţiile cu bizantinii. Muţi de admiraţie în faţa splendorii şi frumuseţii oraşului, oştenii s-au bucurat de odihna şi de confortul care le-au fost asigurate. I-au fost recunoscători împăratului pentru că le-a împărţit monede şi veşminte de mătase, precum şi pentru hrana şi caii pe care i-au primit. Căpeteniile au depus de îndată jurământul de credinţă faţă de împărat şi au fost răsplătite cu daruri nemaivăzute. Peste o lună, Ştefan de Blois, care-i trimitea docil scrisori soţiei sale, îi povestea plin de exaltare primirea pe care i-a făcut-o împăratul. A locuit vreme de zece zile la palat, timp în care împăratul l-a tratat ca pe fiul său, dându-i multe sfaturi bune şi multe daruri minunate şi oferindu-se să-l instruiască pe fiul său cel mai mic. Ştefan a fost mai ales impresionat de generozitatea împăratului faţă de toţi membrii oştii cruciate, de foarte buna rânduială şi de generozitatea în distribuirea proviziilor pentru trupele care se aflau deja pe câmpul de luptă. „Dragostea mea, tatăl tău – referindu-se la William Cuceritorul – a făcut multe daruri măreţe, dar nu se poate deloc compara cu acest om”.

Înainte de a trece în Asia, oastea a petrecut două săptămâni la

Constantinopol. Chiar şi traversarea Bosforului i-a plăcut lui Ştefan, care auzise că strâmtoarea este periculoasă. Lui însă nu i s-a părut mai periculoasă decât Marna sau Sena. Cruciaţii au înaintat de-a lungul golfului Nicomediei, au trecut pe lângă Nicomedia şi s-au alăturat principalelor oşti cruciate, care începeau deja asediul Niceei.[237]

Alexie putea să respire din nou. Dorise mercenari din Apus. Îi fuseseră în schimb trimise oşti mari, fiecare cu propriile căpetenii. Nicio cârmuire nu se bucură să vadă numeroase trupe aliate invadându-i teritoriul, mai cu seamă atunci când aliaţii sunt la un nivel de civilizaţie mai scăzut. Hrana trebuia asigurată; jafurile trebuiau prevenite. Mărimea efectivă a oştilor cruciate poate fi doar presupusă. Estimările medievale sunt întotdeauna exagerate, dar gloata lui Petru Eremitul, inclusiv cei mulţi care nu luau parte la lupte, se apropia probabil de douăzeci de mii de oameni. Principalele oşti cruciate, a lui Raymond, a lui Godefroy şi a francezilor din nord, numărau fiecare mai bine de zece mii de oameni, inclusiv auxiliarii. Oastea lui Bohemund era ceva mai mică şi mai erau şi alte grupuri mai mărunte. Dar din vara lui 1096 până în primăvara lui 1097 au pătruns dinspre apus în Imperiu, cu totul, undeva între şaizeci şi o sută de mii de oameni.[238] În linii mari, măsurile luate de împărat pentru a face faţă situaţiei au dat roade. Niciunul dintre cruciaţi nu a suferit de foame pe când a traversat Balcanii. Singurele incursiuni pentru asigurarea hranei au fost cele întreprinse de Gauthier Fără-Căpătâi la Belgrad şi de Petru la Bela Palanka, ambele în circumstanţe extraordinare, precum şi cel al lui Bohemund la Castoria, atunci când călătorea în mijlocul iernii pe un drum nepotrivit. Jafurile mărunte şi unul sau două atacuri nejustificate asupra oraşelor nu au putut fi prevenite, întrucât Alexie nu avea îndeajuns de mulţi oameni în acest scop. Dar detaşamentele de pecenegi, prin supunerea lor oarbă faţă de porunci, oricât i-au iritat pe cruciaţi, s-au dovedit o forţă poliţienească eficientă, în vreme ce solii imperiali i-au tratat în general pe principii apuseni cu multă diplomaţie. Succesul din ce în ce mai mare al metodelor împăratului este demonstrat de trecerea liniştită a ultimei oşti, alcătuită din francezii din nord, care nu erau prea disciplinaţi şi, în plus, aveau în frunte căpetenii slabe şi incapabile.

La Constantinopol, Alexie obţinuse jurăminte de credinţă din partea tuturor principilor, în afară de Raymond, cu care ajunsese separat la o înţelegere. Împăratul nu-şi făcea iluzii cu privire la valoarea practică a jurământului sau la buna credinţă a oamenilor care-l depuseseră. Dar avea cel puţin un avantaj juridic care s-ar fi putut dovedi important. Nu a fost uşor să obţină acest rezultat. Deşi căpetenii inteligente, precum Bohemund, şi observatori înţelepţi, precum Foucher de Chartres, înţelegeau nevoia cooperării cu Bizanţul, pentru cavalerii mai mărunţi şi pentru ostaşii de rând jurământul a

părut o umilinţă şi chiar o trădare a încrederii.[239] Cruciaţii căpătaseră prejudecăţi împotriva bizantinilor din cauza răcelii cu care-i întâmpinaseră locuitorii ţării, pe care credeau că vin să îi salveze. Constantinopolul, acel oraş întins şi strălucitor, cu toată bogăţia sa, cu toată mulţimea de negustori şi de meşteşugari ocupaţi, cu nobilii săi de curte îmbrăcaţi în veşmintele de dregători, cu doamnele lor de neam mare, vopsite şi bogat înveşmântate, însoţite de alaiuri de eunuci şi sclavi, au stârnit în rândul cruciaţilor un dispreţ amestecat cu un neplăcut sentiment de inferioritate. Cruciaţii nu puteau înţelege nici limba, nici obiceiurile acestei ţări. Chiar şi slujbele la biserică le erau străine.

La rândul lor, şi bizantinilor le-au displăcut cruciaţii. Pentru locuitorii capitalei aceşti tâlhari neciopliţi şi nesupuşi, care rămâneau mult prea mult timp în suburbiile lor, constituiau o teribilă bătaie de cap. Atitudinea locuitorilor din provincie reiese din scrisoarea trimisă de Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, din scaunul său din Ohrida, cu privire la Via Egnatia. Teofilact, binecunoscut pentru atitudinea sa deschisă faţă de Apus, vorbeşte despre necazurile provocate de trecerea cruciaţilor prin dioceza sa, dar adaugă că atât el, cât şi credincioşii săi au învăţat să îndure cu răbdare povara.[240] Începutul Cruciadei nu aducea veşti bune pentru relaţiile dintre Răsărit şi Apus.

Cu toate acestea, Alexie nu era probabil prea nemulţumit. Pericolul asupra Constantinopolului trecuse, iar marea oaste cruciată pornise la luptă cu turcii. Împăratul intenţiona să colaboreze în mod sincer cu Cruciada, dar cu o singură condiţie. Nu va sacrifica interesele imperiului în favoarea intereselor cavalerilor apuseni. Datoria împăratului se îndrepta în primul rând către propriii săi supuşi. Mai mult, asemenea tuturor bizantinilor, împăratul era convins că bunăstarea creştinătăţii depindea de bunăstarea răsunătorului imperiu creştin. Iar împăratul avea dreptate.

Cartea a IV-a

RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA TURCILOR

1
CAMPANIA DIN ASIA MICĂ

„Şi vei pleca de la locul tău, din hotarele de la miazănoapte, tu şi multe popoare împreună cu tine, toţi călări pe cai, tabără mare şi oştire nenumărată”.

Iezechiel, 38: 15

Oricât de mult s-ar fi certat împăratul şi principii cruciaţi pentru drepturile finale şi pentru împărţirea cuceririlor viitoare, nu putea exista nicio disensiune în privinţa etapelor de început ale campaniei împotriva necredincioşilor. Pentru a ajunge la Ierusalim, era nevoie ca drumurile din Asia Mică să fie eliberate, iar eliminarea turcilor din Asia Mică era obiectivul principal al politicii bizantine. Exista un acord deplin în privinţa strategiei şi, pe moment, cu o armată bizantină alături, cruciaţii erau dispuşi să lase aspectele tactice pe seama generalilor experimentaţi ai acesteia.

Prima ţintă a fost Niceea, capitala selgiucidă. Niceea era situată pe malurile lacului Ascanian, nu departe de Marea Marmara. Era străbătută de vechiul drum militar bizantin, deşi exista o cale alternativă ce trecea puţin mai departe spre răsărit. Lăsarea acestei fortăreţe importante în mâinile duşmanului ar fi pus în pericol toate comunicaţiile de-a lungul regiunii. Întrucât vară trecea, Alexie era dornic să-i pună în mişcare pe cruciaţi cât mai repede cu putinţă. Cruciaţii înşişi erau nerăbdători. În ultimele zile ale lui aprilie, înainte ca oastea din nordul Franţei să ajungă la Constantinopol, s-a poruncit ridicarea taberei de la Pelecanum şi înaintarea spre Niceea.[241]

Momentul a fost bine ales, întrucât sultanul selgiucid, Kilidj Arslan I, era departe, la hotarele de răsărit, luptându-se cu emirii danişmenzi pentru suzeranitatea asupra Melitenei, al cărei conducător armean, Gabriel, era preocupat să-şi stârnească puternicii vecini unul împotriva celuilalt. Kilidj Arslan nu a luat în serios noua ameninţare dinspre Apus. Victoria facilă asupra gloatei lui Petru Eremitul îl făcea să-i dispreţuiască pe cruciaţi. Poate că şi spionii săi din Constantinopol, dorind să-i facă pe plac stăpânului, au exagerat certurile dintre împărat şi prinţii occidentali. Convins că oastea cruciată nu va cuceri niciodată Niceea, şi-a lăsat soţia, copiii şi întregul tezaur între zidurile oraşului. De-abia când a primit ştiri despre concentrarea duşmanilor la Pelecanum a trimis în grabă o parte din oaste înapoi spre vest, urmând să vină şi el odată ce rezolva

problemele din răsărit. Trupele sale au ajuns prea târziu pentru a împiedica marşul cruciat spre Niceea.[242]

Oastea lui Godefroy de Lorena a părăsit Pelecanum în jurul lui 26 aprilie şi a pornit spre Nicomedia, unde a aşteptat răstimp de trei zile pentru ca oastea lui Bohemund, sub conducerea lui Tancred, şi resturile gloatei lui Petru Eremitul să i se alăture. Bohemund a rămas câteva zile în plus la Constantinopol pentru a pune la punct cu împăratul aprovizionarea oştirii. Un mic detaşament de meşteri bizantini, împreună cu maşini de asediu, au însoţit trupele aflate sub comanda lui Manuel Butumites.

Asia Mică în vremea Primei Cruciade

De la Nicomedia, Godefroy şi-a condus oastea spre Kibotos, apoi s-a îndreptat spre sud, prin defileul în care pieriseră oamenii lui Petru Eremitul. Oasele lor zăceau încă la intrarea în trecătoare. Alarmat de soarta acestora şi de sfaturile împăratului, Godefroy a înaintat cu prudenţă, trimiţând în faţă iscoade şi meşteri pentru a curăţa şi lărgi drumul, marcat apoi prin cruci de lemn spre a le arăta calea viitorilor pelerini. La 6 mai s-a ajuns sub zidurile Niceei. Oraşul fusese puternic fortificat încă din secolul al IV-lea, iar zidurile sale în lungime de şase kilometri şi jumătate, cu cele două sute patruzeci de turnuri, fuseseră reparate constant de bizantini. Niceea era aşezată la capătul estic al lacului Ascanian, iar zidurile sale de vest se ridicau direct din apa puţin adâncă, alcătuind un pentagon neregulat. Godefroy şi-a aşezat tabăra în faţa zidului nordic, iar Tancred în faţa celor de răsărit. Zidul sudic a fost lăsat în seama oştii lui Raymond.

Garnizoana turcă era numeroasă, dar avea nevoie de întăriri. Mesageri, dintre care unul a fost interceptat de cruciaţi, au fost trimişi la sultan pentru a-i cere să-şi grăbească trupele spre oraş către porţile de sud, înainte ca încercuirea să devină completă. Însă oastea turcă era încă prea departe. La 16 mai, înainte ca avangarda să se apropie, a sosit Raymond, care şi-a dispus trupele în faţa zidului sudic. Bohemund se alăturase oştirii sale cu două sau trei zile mai devreme. Până la sosirea lui, proviziile insuficiente îi slăbiseră pe cruciaţi. Dar, datorită înţelegerii cu Alexie, începând din acel moment, proviziile au ajuns din abundenţă la asediatori, atât pe mare, cât şi pe uscat. Când Robert de Normandia şi Ştefan de Blois au sosit cu forţele lor la 3 iunie, întreaga oaste cruciată era adunată. A acţionat ca un corp unic, deşi nu exista o comandă supremă. Deciziile erau luate de prinţi în cadrul unor consilii şi încă nu se manifestaseră divergenţe semnificative între ei. În acest timp, împăratul a plecat la Pelecanum, de unde putea ţine legătura atât cu capitala sa, cât şi cu Niceea.[243]

Prima forţă turcească sosită în ajutor a ajuns la Niceea imediat după Raymond, găsind oraşul în întregime blocat dinspre uscat. După o hărţuială scurtă şi nereuşită cu trupele lui Raymond, s-a retras pentru a aştepta corpul principal al oştii turceşti care se apropia sub conducerea sultanului. Alexie îi dăduse instrucţiuni lui Butumites să stabilească contactul cu garnizoana asediată. Când aceasta a văzut retragerea forţei sosite în ajutor, l-a invitat pe Butumites în oraş pentru a discuta termenii capitulării. Butumites a acceptat, dar aproape imediat a sosit vestea că sultanul nu se afla departe, iar negocierile au fost curmate.

În jurul datei de 21, sultanul şi oastea sa au sosit dinspre miazăzi şi i-au atacat imediat pe cruciaţi, într-o încercare de a forţa intrarea în oraş. Raymond şi episcopul du Puy, aflat la comanda flancului drept, au dus greul atacului, întrucât nici Godefroy, nici Bohemund nu

puteau risca să-şi lase nesupravegheat sectorul lor de zid. Însă în sprijinul lui Raymond a sosit Robert de Flandra cu trupele sale. Bătălia s-a purtat cu încrâncenare întreaga zi, dar turcii nu au putut să câştige teren. Când s-a lăsat noaptea, sultanul a decis retragerea. Oastea cruciată era mai puternică decât socotise, iar în lupta individuală în câmp deschis, oştenii săi nu se puteau măsura cu occidentalii bine înarmaţi. Era o strategie mai potrivită să se retragă spre munţi şi să lase oraşul în voia sorţii.[244]

Pierderile cruciaţilor au fost grele. Mulţi au fost ucişi, între ei Balduin, conte de Ghent, iar aproape toţi supravieţuitorii bătăliei au fost răniţi. Victoria le ridicase însă moralul. Spre satisfacţia lor, au găsit printre turcii căzuţi funiile cu care sultanul dorea să-i lege pe prizonierii pe care spera să-i captureze. Pentru a submina moralul garnizoanei asediate, au tăiat capetele multor duşmani căzuţi şi le-au aruncat peste ziduri sau le-au înfipt în suliţe, pe care le-au plimbat prin faţa porţilor.[245]

Apoi, scutiţi de teama unui atac din afară, s-au concentrat asupra asediului. Fortificaţiile erau însă formidabile. În zadar Raymond şi Adhémar au încercat să distrugă unul dintre turnurile sudice, punând oameni să sape la temelia acestuia, iar apoi aprinzând un foc uriaş. Puţinele pagube pricinuite au fost reparate pe timpul nopţii de garnizoană. Mai mult, s-a constatat că blocada nu era completă, întrucât în oraş ajungeau provizii transportate pe apa lacului.[246] Cruciaţii au fost obligaţi să-i ceară împăratului să le vină în sprijin şi să le pună la dispoziţie ambarcaţii cu care să fie interceptată ruta ce traversa lacul. Alexie era probabil foarte conştient de situaţie, dar a dorit ca prinţii occidentali să constate cât de necesară îi era colaborarea. La cererea lor a pus la dispoziţie o flotilă de mici dimensiuni sub comanda lui Butumites.[247]

În momentul retragerii, sultanul a trimis vorbă garnizoanei să procedeze după cum crede de cuviinţă, căci nu o mai putea sprijini. Aceasta, la vederea navelor bizantine pe lac, a înţeles că împăratul îi sprijinea pe deplin pe cruciaţi şi a decis să se predea. Era ceea ce Alexie spera. Nu dorea deloc să adauge stăpânirilor sale un oraş pe jumătate distrus, nici ca viitorii săi supuşi să sufere ororile unui jaf, mai ales că majoritatea locuitorilor era alcătuită din creştini, în timp ce turcii erau reprezentaţi doar de garnizoană şi de o restrânsă nobilime de curte. A fost restabilit contactul cu Butumites şi au fost discutate condiţiile capitulării. Turcii încă ezitau, sperând că sultanul se va întoarce. Au renunţat doar la vestea că oştile cruciate pregătesc un asalt general.

Asaltul fusese prevăzut pentru 19 iunie. Dar, la ivirea zorilor, cruciaţii au zărit stindardul imperial fluturând pe turnurile cetăţii. Turcii se predaseră în cursul nopţii, iar trupele imperiale, în mare

parte compuse din pecenegi, intraseră în oraş prin porţile de pe partea lacului. Este improbabil ca şefii cruciaţilor să nu fi fost informaţi despre derularea negocierilor, nici ca ei să le fi dezaprobat, căci considerau inutil să piardă timp şi oameni pentru a cuceri un oraş pe care nu îl puteau păstra. Au fost însă în mod deliberat lăsaţi la o parte în ultimele faze, iar oştenii s-au considerat văduviţi de prada cuvenită. Speraseră să jefuiască bogăţiile din Niceea. În schimb, au fost admişi în oraş doar în grupuri mici, supravegheate strict de oamenii împăratului. Speraseră să pună mâna pe nobilii turcii pentru răscumpărare. În schimb, i-au văzut călăuziţi sub escortă, împreună cu bunurile lor, spre Constantinopol sau spre tabăra împăratului de la Pelecanum. Resentimentele cruciaţilor împotriva împăratului au crescut şi mai mult.[248]

Ele au fost însă domolite, într-o oarecare măsură, de generozitatea împăratului. Alexie a poruncit de îndată ca fiecare cruciat să primească hrană, în timp ce comandanţii au fost chemaţi la Pelecanum pentru a primi aur şi nestemate din vistieria sultanului. Ştefan de Blois, care îl însoţise pe Raymond de Toulouse, a fost uluit de muntele de aur ce îi revenea. Nu împărtăşea punctul de vedere al unora dintre camarazii săi, potrivit căruia împăratul ar fi trebuit să vină personal la Niceea, înţelegând că ceremonia prin care oraşul eliberat şi-ar fi întâmpinat suveranul l-ar fi pus pe acesta în dificultate. În schimbul darurilor, Alexie le-a cerut cavalerilor care nu depuseseră încă jurământul de fidelitate faţă de el să o facă în acel moment. Mulţi nobili mărunţi, cu care nu avusese de furcă atunci când trecuseră prin Constantinopol, s-au supus. Lui Raymond, se pare, nu i s-a cerut mai mult decât făcuse deja. Cazul lui Tancred a fost însă luat mai în serios. La început, Tancred a fost agresiv. A declarat că nu va jura nimic până când cortul imperial nu îi va fi cedat plin până la refuz cu aur, pe lângă o cantitate de aur echivalentă cu cea primită de ceilalţi prinţi. Când cumnatul împăratului, Gheorghe Paleologul, a protestat faţă de această insolenţă, Tancred s-a întors spre el şi l-a agresat. Împăratul s-a ridicat să intervină, iar Bohemund şi-a admonestat cu asprime nepotul. În final, Tancred şi-a prezentat, în silă, omagiul.[249]

Cruciaţii au fost uluiţi de tratamentul aplicat de împărat turcilor capturaţi. Demnitarilor curţii şi comandanţilor li s-a permis să îşi răscumpere libertatea, în timp ce Sultana, fiica emirului Chaka, a fost primită cu onoruri regale la Constantinopol, unde urma să rămână până la venirea unui mesaj din partea soţului privind locul unde avea să îi fie încredinţată. Ea şi copiii ei aveau să îi fie înapoiaţi fără nicio răscumpărare. Alexie era un om binevoitor, care cunoştea foarte bine valoarea curtoaziei faţă de un duşman înfrânt. Prinţii occidentali însă au apreciat atitudinea lui drept duplicitară şi chiar neloială.[250]

Cu toate acestea, în ciuda unei oarecare dezamăgiri de a nu fi

capturat ei înşişi oraşul şi de a nu-şi fi însuşit bogăţiile acestuia, eliberarea Niceei i-a umplut pe cruciaţi de bucurie şi de speranţă pentru viitor. Au fost trimise scrisori spre Apus pentru a anunţa că acest loc venerabil era din nou în mâinile creştinilor, iar vestea a fost primită cu entuziasm. Cruciada se dovedea a fi un succes. Mai mulţi recruţi şi-au oferit serviciile, iar oraşele italiene, până atunci mai degrabă prudente şi încete în a-şi onora ajutorul promis, au început să privească Cruciada mai serios. În tabăra cruciată, cavalerii erau nerăbdători să-şi continue călătoria. Ştefan de Blois era plin de optimism. „În răstimp de cinci săptămâni", îi scria soţiei sale, „vom fi la Ierusalim, doar dacă", adăuga el, mai profetic decât bănuia, „nu vom fi opriţi în loc la Antiohia".[251]

De la Niceea, cruciaţii au pornit pe vechiul drum principal bizantin ce traversa Asia Mică. Pe malurile râului Sangarius, drumul de la Calcedon şi Nicomedia se încrucişa cu cel de la Helenopolis şi Niceea. Curând după aceea, părăsea râul pentru a urca o vale secundară spre sud, dincolo de actualul Biledjik, apoi străpungea o trecătoare spre Dorylaeum, lângă actualul Eskişehir. În acel loc se despărţea în trei.

Marele drum militar bizantin pornea spre răsărit, ocolind probabil la sud Ancyra, şi se bifurca din nou, după ce traversa râul Halys; una dintre căi continua drept înainte spre Sebastea (Sivas) în interiorul Armeniei, cealaltă se îndrepta spre Cezareea Mazacha.

De acolo, câteva drumuri străbăteau trecătorile lanţului muntos Anti-Taurus până la valea Eufratului, în timp ce o altă cale cotea spre sud-vest prin Tyana, spre Porţile Ciliciei.

De la Dorylaeum, o a doua rută străbătea direct marele deşert de sare din centrul Asiei Mici până la sud de lacul Tatta, de la Amorium la Porţile Ciliciei. Era un drum care putea fi utilizat doar de unităţile foarte mobile, întrucât străbătea un ţinut pustiu, lipsit cu totul de apă. A treia cale ocolea marginea sudică a deşertului de sare, ducând de la Philomelium, actualul Akşehir, la Iconium, Heracleea şi Porţile Ciliciei. O cale lăturalnică ducea din apropiere de Philomelium până pe ţărmul Mediteranei la Attalia; o alta pornea de la Iconium spre Mediterana, ajungând la Seleucia.[252]

Oricare ar fi fost drumul pe care cruciaţii s-ar fi decis să-l urmeze, ei trebuiau mai întâi, să ajungă la Dorylaeum. La 26 iunie, la o săptămână după căderea Niceei, avangarda a început să înainteze, urmată după două zile de diferite regimente ale oştii, pentru a face joncţiunea la podul peste Râul Albastru, acolo unde drumul părăsea valea râului Sangarius pentru a urca un platou. Un mic contingent bizantin, condus de experimentatul general Tatikios, i-a însoţit pe cruciaţi. O parte dintre aceştia, probabil în majoritate răniţi la Niceea, au rămas în urmă sub comanda împăratului. Au fost puşi sub

conducerea lui Butumites şi au fost folosiţi pentru a repara şi a apăra Niceea.[253]

Dincolo de pod, într-un sat numit Leuke, prinţii au ţinut sfat. S-a decis împărţirea oştii în două grupuri, pentru a uşura problema aprovizionării, o parte urmând să o preceadă pe cealaltă la o distanţă de o zi. Primul grup îi reunea pe normanzii din sudul Italiei şi din nordul Franţei, împreună cu trupele conţilor de Flandra şi de Blois, şi cu bizantinii care îndeplineau rolul de călăuze. Al doilea grup îi cuprindea pe francezii din sudul regatului şi pe loreni, alături de trupele contelui de Vermandois. Bohemund a fost considerat conducător al primului grup, iar Raymond al celui de-al doilea. Odată ce împărţirea a fost făcută, oastea lui Bohemund a pornit spre Dorylaeum.[254]

După eşecul eliberării Niceei, sultanul Kilidj Arslan s-a retras către răsărit pentru a-şi aduna forţele şi pentru a încheia o pace şi o alianţă cu emirul danişmend împotriva noii ameninţări. Căderea Niceei îl alarmase, iar pierderea tezaurului cu acea ocazie avea urmări grave. Însă, prin firea lor, turcii erau încă nomazi. Adevărata capitală a sultanului era propriul său cort. În ultimele zile ale lui iunie s-a întors către apus, împreună cu toate trupele sale, cu cele ale vasalului său, emirul turcilor din Cappadocia, şi cu cele danişmende, conduse de propriul lor emir. La 30 iunie se afla în aşteptare într-o vale lângă Dorylaeum, gata să-i atace pe cruciaţi pe măsură ce aceştia ieşeau din trecătoare.

În acea seară, prima oaste cruciată şi-a aşezat tabăra în câmpia aflată nu departe de Dorylaeum. La răsăritul soarelui, turcii s-au năpustit dinspre dealuri, scoţând strigăte de luptă. Bohemund nu era nepregătit. Pelerinii necombatanţi au fost rapid strânşi în centrul taberei, unde se aflau sursele de apă, iar femeile au primit misiunea de a duce apă la locul luptei. Au fost ridicate rapid corturi, iar cavalerii au primit poruncă să descalece. În acelaşi timp, a fost trimis un mesager în galop către cea de-a doua oaste, cerându-i să se grăbească, iar Bohemund s-a adresat comandanţilor săi, spunându-le să se pregătească pentru o luptă dificilă şi să rămână, la început, în defensivă. Unul singur nu i-a ascultat porunca, acelaşi cavaler care se aşezase cu îndrăzneală pe tronul imperial de la Constantinopol. Acesta a atacat duşmanii cu patruzeci dintre oamenii săi, fiind obligat să se retragă în chip ruşinos, acoperit de răni. Tabăra a fost curând înconjurată de turci, al căror număr părea să fie, pentru creştini, fără sfârşit. Aceştia au folosit tactica lor favorită, trimiţând înainte arcaşi care să-şi lanseze săgeţile pentru a face apoi imediat loc altora.

Pe măsură ce torida dimineaţă de iulie se scurgea, cruciaţii începeau să se îndoiască de faptul că vor putea rezista ploii necontenite de proiectile. Însă, găsindu-se înconjuraţi, le era imposibil

să fugă, iar capitularea ar fi însemnat captivitate şi sclavie. Erau hotărâţi, la nevoie, să sufere împreună martiriul. În cele din urmă, către amiază, şi-au zărit sosind camarazii din a doua oaste, cu Godefroy, Hugues şi oamenii lor în frunte şi cu Raymond şi supuşii săi imediat în spate. Turcii nu îşi dăduseră seama că nu încercuiseră întreaga forţă cruciată. La vederea nou-veniţilor, au şovăit şi nu au putut împiedica joncţiunea celor două oştiri. Cruciaţii au fost îmbărbătaţi. Formând o linie lungă cu Bohemund, Robert de Normandia şi Ştefan de Blois în stânga, cu Raymond şi Robert de Flandra în centru şi cu Godefroy şi Hugues la dreapta, au trecut la ofensivă, amintindu-şi unul altuia de bogăţiile ce urmau a fi obţinute în caz de victorie. Turcii erau nepregătiţi să facă faţă unui atac şi, probabil muniţia era pe terminate. Şovăiala lor s-a transformat în panică la apariţia subită a episcopului du Puy şi a unui contingent de francezi meridionali pe dealurile din spatele lor. Adhémar plănuise de unul singur această diversiune şi găsise călăuze care să îl conducă prin păsurile munţilor. Intervenţia sa a asigurat triumful cruciaţilor. Turcii au rupt rândurile şi, curând, erau în plină fugă spre răsărit. În graba lor, şi-au abandonat tabăra, iar corturile sultanului şi ale emirilor au căzut, cu toate bogăţiile lor, în mâinile creştinilor.[255]

A fost o mare victorie. Multe suflete creştine au fost irosite, printre care cel al lui Guillaume, fratele lui Tancred, cel al lui Humphrey de Monte Scabioso şi cel al lui Robert de Paris. Francii, pe de altă parte, au învăţat să acorde respectul cuvenit războinicilor turci. Pentru a-şi spori trimful, au acordat de bunăvoie turcilor o admiraţie pe care au refuzat-o bizantinilor, ale căror metode ştiinţifice de a purta războiul au fost privite drept neonorante. Au refuzat deopotrivă să accepte contribuţia bizantinilor la succes. Autorul normand anonim al *Gestei* era de părere că turcii ar fi fost neamul cel mai ilustru dacă ar fi fost creştini. El aminteşte legenda înrudirii dintre franci şi turci ca descendenţi ai troienilor, o legendă întemeiată mai degrabă pe rivalitatea comună împotriva grecilor decât pe vreun temei etnic.[256]

Oricât de admirabil ar fi fost însă caracterul războinic al turcilor, înfrângerea lor a asigurat pentru cruciaţi traversarea în siguranţă a Asiei Mici. Sultanul, lipsit mai întâi de oraşul de reşedinţă, iar acum de cortul regal şi de cea mai mare parte din tezaur, a decis că era inutil să încerce să-i oprească. Întâlnind în timp ce fugea o unitate de turci sirieni, care a ajuns prea târziu pentru a mai lua parte la bătălie, sultanul a explicat că numărul şi puterea francilor era mai mare decât se aştepta şi că nu li se putea opune. El şi oamenii săi s-au îndreptat spre înălţimi după ce au jefuit şi depopulat oraşele pe care le ocupaseră şi au devastat ţinutul, astfel încât cruciaţilor să le fie imposibil să se hrănească pe măsură ce înaintau.[257]

Oastea cruciaţilor s-a odihnit două zile la Dorylaeum, pentru a-şi reveni după bătălie şi a pune la punct următoarele etape ale marşului. Alegerea drumului care trebuia urmat nu a fost dificilă. Calea militară spre răsărit pătrundea prea adânc în ţinutul controlat de danişmenzi şi de emirii a căror putere nu fusese zdrobită. Oastea era prea numeroasă şi se mişca prea încet pentru a traversa deşertul de sare. Trebuia, deci, urmată ruta mai lentă, de-a lungul munţilor, care trecea la miazăzi de deşert. Acesta a fost, fără îndoială, sfatul dat de Tatikios şi de călăuzele pe care le-a pus la dispoziţie. Chiar şi aşa însă, drumul era nesigur. După invaziile turcomanilor şi după douăzeci de ani de război, satele fuseseră distruse, iar câmpurile lăsate necultivate. Fântânile nu aveau apă bună de băut sau fuseseră lăsate să sece. Podurile se prăbuşiseră sau fuseseră distruse. Nu întotdeauna se puteau obţine informaţii de la populaţia răzleaţă şi îngrozită. Ca şi până atunci, dacă ceva a mers prost, francii au suspectat imediat de trădare călăuzele greceşti, în timp ce grecii au fost iritaţi de indisciplina şi ingratitudinea francilor. Tatikios constata că rolul său devenea tot mai dificil şi mai neplăcut.[258]

Oastea a pornit la 3 iulie toată odată, pentru a evita riscurile înfruntate la Dorylaeum, şi s-a îndreptat spre sud-est de-a lungul platoului anatolian. Nu a putut menţine vechiul drum principal. După ce a trecut de Polybotus s-a îndreptat spre Antiohia Pisidiei, care a scăpat probabil devastării turceşti şi de unde, prin urmare, puteau fi obţinute provizii. De acolo, cruciaţii au străbătut păsurile aride ale Sultan Dagh-ului, pentru a reveni pe drumul principal la Philomelium. De la Philomelium, drumul a străbătut un ţinut pustiu între munţi şi deşert. În căldura necruţătoare din miez de vară au suferit cu toţii: cavalerii greu înarmaţi, caii lor, pedestraşii. Nu exista apă, cu excepţia mlaştinilor sărate ale deşertului, şi nu se vedea niciun fel de vegetaţie, în afară de tufişurile de mărăcini ale căror crengi le-au mestecat în zadar în căutare de umezeală. Au putut vedea, de-a lungul drumului, vechile rezervoare bizantine, toate însă distruse de turci. Caii au fost cei dintâi care au pierit. Mulţi cavaleri au fost obligaţi să meargă pe jos. Alţii au fost văzuţi călărind boi, în timp ce oile, caprele şi câinii au fost folosiţi pentru a tracta căruţele. Moralul oştirii rămânea însă ridicat. Pentru Foucher de Chartres, camaraderia între ostaşi veniţi din atâtea regiuni diferite şi vorbind tot atâtea limbi deosebite a părut insuflată de Dumnezeu.[259]

La mijlocul lui august, cruciaţii au ajuns la Iconium. Iconium, Konya de astăzi, fusese în mâinile turcilor timp de treisprezece ani, iar Kilidj Arslan l-a ales drept noua sa capitală. În acel moment însă, oraşul era părăsit. Turcii fugiseră în munţi cu tot ce putuseră lua cu ei. Nu au putut însă distruge izvoarele şi livezile din splendida vale a Meramului, de dincolo de oraş. Fertilitatea acesteia i-a încântat pe

creştinii epuizaţi. S-au odihnit acolo pentru câteva zile spre a-şi recăpăta puterile. Cu toţii aveau nevoie de repaus. Chiar şi căpeteniile erau sleite. Godefroy fusese rănit cu câteva zile înainte de un urs pe care îl vânase. Raymond de Toulouse era grav bolnav şi se credea că va muri. Episcopul d'Orange i-a dat ultima împărtăşanie. Însă şederea la Iconium l-a întremat şi a fost în stare să urmeze oastea atunci când aceasta s-a urnit din loc. Ascultând sfatul micii comunităţi de armeni care locuia lângă Iconium, ostaşii au luat cu ei apă să le ajungă până la sosirea în valea fertilă a Heracleei.[260]

La Heracleea au găsit o oaste turcească la conducerea căreia se aflau emirul Hasan şi un emir danişmend. Cei doi emiri, temându-se pentru posesiunile lor din Cappadocia, au sperat probabil ca, prin prezenţa lor, să-i forţeze pe cruciaţi să încerce să traverseze munţii Taurus spre coastă. Însă, la vederea turcilor, cruciaţii au atacat imediat, conduşi de Bohemund, care a căutat să-l înfrunte pe emirul danişmend. Turcii nu intenţionau să dea o bătălie şi s-au retras cu repeziciune spre nord, abandonând oraşele în mâinile creştinilor. O cometă care a străbătut cerul a luminat victoria.[261]

Era din nou momentul să fie hotărât drumul de urmat. Puţin mai la răsărit de Heracleea, drumul principal străbătea munţii Taurus prin înfricoşătoarea trecătoare a Porţilor Ciliciene, către Cilicia. Aceasta era calea directă spre Antiohia, dar prezenta dezavantaje. Porţile Ciliciene nu erau uşor de străbătut. Uneori drumul era atât de abrupt şi de îngust, încât o mică grupare ostilă, ce ar fi controlat înălţimile, ar fi putut provoca repede prăpăd în rândurile oştii ce se deplasa cu încetineală. Cilicia era în mâinile turcilor, iar clima lunii septembrie era ucigătoare, după cum călăuzele bizantine puteau depune mărturie. Mai mult decât atât, o oaste ce mergea dinspre Cilicia către Antiohia trebuia să străbată lanţul Amanus prin dificila trecătoare cunoscută drept Porţile Siriene. Pe de altă parte, recenta înfrângere a turcilor deschidea calea spre Cezareea Mazacha. De acolo, o prelungire a marelui drum militar bizantin străbătea munţii Anti-Taurus spre Maraş (Germanicia) şi, mai departe, prin pasul larg şi puţin înalt al Porţilor Amanusului, către câmpia Antiohiei. Aceasta era ruta pe care o urma, de obicei, negoţul dinspre Antiohia către Constantinopol, în anii premergători invaziei turceşti. La acel moment avea avantajul că străbătea un teritoriu controlat de creştini, prinţişori armeni, în cea mai mare parte vasali nominali ai împăratului şi presupuşi a fi favorabili cruciaţilor. Este probabil ca ultima cale să fi fost recomandată de Tatikios şi de bizantini, dar sugestia lor a fost respinsă de prinţii ostili împăratului, în frunte cu Tancred. Majoritatea a decis să urmeze drumul spre Cezareea. Tancred însă, cu un număr de normanzi din sudul Italiei şi cu Balduin, fratele lui Godefroy, alături de un număr de flamanzi şi de loreni, au decis să se despartă de oastea

principală şi să intre în Cilicia.

În jurul datei de 10 septembrie, Tancred şi Balduin au plecat pe două căi separate spre păsurile munţilor Taurus, în timp ce oastea principală s-a îndreptat spre nord-est, către Cezareea. La aşezarea Augustopolis, oastea a interceptat trupele lui Hasan, cărora le-a provocat o nouă înfrângere, dar, pentru a evita întârzierile, nu s-a încercat capturarea unei fortăreţe a emirului ce se afla nu departe de drum. Totuşi, câteva sate mici au fost ocupate şi dăruite, la cererea acestuia, unui nobil armean local, pe nume Simeon, pentru a le stăpâni în numele împăratului. La sfârşitul lunii, cruciaţii au ajuns la Cezareea, care fusese părăsită de turci. Nu s-au oprit aici, ci s-au îndreptat spre Comana (Placentia), un oraş prosper locuit de armeni, asediat în acel moment de danişmenzi. La apropierea cruciaţilor, turcii s-au împrăştiat şi, cu toate că Bohemund a pornit în urmărirea lor, nu au putut fi prinşi.

Localnicii i-au primit bine pe salvatori, care l-au invitat pe Tatikios să desemneze, în numele împăratului, un conducător pentru oraş. Tatikios i-a oferit funcţia lui Pierre d'Aulps, un cavaler provensal care venise iniţial în Răsărit alături de Guiscard, iar apoi intrase în serviciul împăratului. A fost o alegere tactică, iar episodul arată că francii şi bizantinii erau încă în măsură să colaboreze şi să ducă la îndeplinire tratatul încheiat între prinţi şi împărat.[262]

De la Comana, oastea a înaintat spre sud-est către Coxon, actualul Güksün, un oraş prosper plin de armeni, aşezat în valea fertilă de dincolo de munţii Anti-Taurus. Acolo au rămas timp de trei zile. Locuitorii au fost foarte prietenoşi, iar cruciaţii au fost în măsură să facă rost de provizii îndestulătoare pentru următoarea etapă a marşului lor peste munţi. Zvonul că turcii ar fi abandonat Antiohia a ajuns la urechile oştirii. Bohemund era în continuare absent, plecat fiind în urmărirea danişmenzilor. Drept urmare, fără a se consulta cu altcineva în afara sfetnicilor săi, Raymond de Toulouse a trimis imediat 500 de cavaleri sub conducerea lui Pierre de Castillon, pentru a ocupa degrabă oraşul. Cavalerii s-au deplasat cu toată viteza, dar odată ce au ajuns la un castel stăpânit de eretici paulicieni, nu departe de Orontes, au aflat că era un zvon fals şi că, dimpotrivă, turcii strângeau întăriri. Se pare că Pierre de Castillon a pornit înapoi pentru a se alătura oştii, dar unul dintre cavalerii săi, Pierre de Roaix, s-a furişat cu câţiva tovarăşi de arme şi, după o ciocnire cu turcii de la faţa locului, a pus stăpânire pe câteva forturi şi sate din valea Rusiei, înspre Alep, cu sprijinul benevol al armenilor de acolo. Poate că, prin această manevră, Raymond nu a intenţionat să îşi asigure stăpânirea Antiohiei, ci doar gloria şi prada care, pentru primii sosiţi, ar fi fost consistentă. Bohemund însă, odată revenit la oaste, a privit-o cu suspiciune. Episodul a ilustrat ruptura crescândă dintre prinţi.[263]

De la Coxon a urmat cea mai dificilă porţiune de drum pe care cruciaţii au avut-o de străbătut. Era început de octombrie şi veniseră ploile de toamnă. Drumul ce străbătea munţii Anti-Taurus era într-o stare jalnică. Kilometri întregi nu era decât o cărare noroioasă ce străbătea râpe înclinate şi prăpăstii adânci. Cal după cal au alunecat şi s-au prăbuşit în hău. Şiruri întregi de animale de povară, legate cu funii, s-au tras unele pe celelalte în abis. Nimeni nu îndrăznea să călărească. Cavalerii, chinuindu-se pe jos sub greutatea echipamentului, au încercat de bunăvoie să-şi vândă armele către luptătorii mai uşor echipaţi sau, în disperare, le-au aruncat. Munţii păreau blestemaţi. Au curmat mai multe vieţi decât o făcuseră până atunci turcii. Cu mare bucurie, oastea a pătruns, în sfârşit, în valea care înconjura Maraşul.

La Maraş, unde din nou au întâlnit o populaţie armeană prietenoasă, cruciaţii au aşteptat câteva zile. Un prinţ armean pe nume Thatoul, care fusese odinioară demnitar al Bizanţului, era stăpânul oraşului şi a fost recunoscut ca atare. Bohemund s-a alăturat aici oştii după urmărirea fără succes a turcilor, iar Balduin a venit în grabă din Cilicia pentru a-şi vedea soţia, Godvere, aflată pe patul de moarte. După decesul acesteia a plecat din nou, de data aceasta spre răsărit.[264]

Oastea principală, întremată şi odihnită, a părăsit Maraş în jurul datei de 15 octombrie şi a coborât spre câmpia Antiohiei. La 20 ale lunii, a ajuns la Podul de Fier, la trei ore distanţă de oraş.[265]

Patru luni se scurseseră de când Cruciada pornise spre Niceea. Realizarea era remarcabilă pentru o oaste numeroasă, însoţită de foarte mulţi necombatanţi, care mărşăluise sub căldura verii într-un ţinut în mare parte sterp şi care fusese în permanenţă sub ameninţarea unui atac din partea unui duşman formidabil şi iute. Cruciaţii au fost ajutaţi de credinţă şi de dorinţa arzătoare de a ajunge în Ţara Sfântă. Speranţa de a obţine pradă şi poate o stăpânire a fost un motiv suplimentar. Ceva credit trebuie însă dat şi bizantinilor care i-au însoţit şi a căror experienţă în luptele cu turcii le-a îngăduit să dea sfaturi bune. Fără această îndrumare, drumul care a străbătut Asia Mică nu ar fi fost niciodată parcurs. Călăuzele au făcut poate unele erori, precum în alegerea itinerarului de la Coxon la Maraş, dar, după douăzeci de ani de neglijare şi de distrugeri deliberate ocazionale, era imposibil de spus în ce stare se putea afla un drum. Tatikios a avut de jucat un rol dificil. Însă, până când oastea a ajuns la Antiohia, relaţiile sale cu prinţii au fost prietenoase. Cruciaţii de rând poate că nu aveau încredere în greci, dar, cel puţin în privinţa conducerii acţiunii, totul mergea încă bine.

În acest timp, împăratul Alexie, care era răspunzător de menţinerea comunicaţiilor de-a lungul Asiei Mici, consolida poziţiile

creştine din spatele Cruciadei. Succesul francilor îi reconciliase pe selgiucizi cu danişmenzii, creându-se astfel, odată ce şocul primei înfrângeri se risipise, o potenţială forţă turcească puternică în centrul şi răsăritul peninsulei. Politica împăratului a fost, din acel moment, să recucerească vestul peninsulei, de unde, cu ajutorul puterii sale maritime în ascensiune, ar fi putut deschide un drum spre ţărmul de sud, pe care să-l ţină sub controlul său permanent. După ce a refortificat Niceea şi a întărit fortăreţele ce supravegheau drumul spre Dorylaeum, şi-a trimis cumnatul, pe cezarul Ioan Ducas, sprijinit de o escadră condusă de amiralul Caspax, să recucerească Ionia şi Frigia. Obiectivul principal a fost Smirna, unde fiul lui Chaka stăpânea încă un emirat ce includea ţărmul ionian şi insulele Lesbos, Chios şi Samos, în timp ce emiri vasali controlau Efes şi alte oraşe din apropierea litoralului. Frigia era sub stăpânirea unor căpetenii selgiucide, al căror contact cu sultanul era tăiat în acel moment. Pentru a-i impresiona pe turci, Ducas a luat-o cu sine pe Sultana, fiica lui Chaka, pentru care nu fuseseră încă terminate pregătirile de reunire cu soţul. Atacul combinat de pe uscat şi de pe mare a fost prea mult pentru emirul Smirnei, care şi-a cedat rapid teritoriile în schimbul permisiunii de a se retrage liber spre răsărit. Se pare că şi-a însoţit sora până la Curtea sultanului, unde a dispărut din istorie. Apoi a căzut, aproape fără luptă, Efesul. În continuare, în timp ce Caspax şi flota sa au reocupat ţărmul şi insulele, Ioan Ducas a pătruns spre interior, cucerind unul după altul oraşele lidiene Sardis, Philadelphia şi Laodiceea. Provincia se afla în mâinile sale la sfârşitul toamnei lui 1097 şi Ducas era gata, îndată ce iarna lua sfârşit, să pătrundă în Frigia până la drumul principal urmat de cruciaţi. Scopul său probabil era să restabilească controlul bizantin asupra drumului care mergea de la Polybotus şi Philomelium, până la sud de Attalia. De acolo, controlul s-ar fi extins de-a lungul ţărmului răsăritean, unde puterea maritimă ar fi oferit protecţie şi unde s-ar fi putut face joncţiunea cu principii armeni care stăpâneau munţii Taurus. S-ar fi asigurat astfel un drum prin care proviziile ar fi ajuns la creştinii care luptau în Siria, iar efortul comun al creştinătăţii ar fi putut continua.[266]

2
INTERLUDIU ARMEAN

„Nu vă încredeţi în prieteni”.

Miheia, 7: 5

Migraţia armenilor către sud-vest, începută atunci când invaziile selgiucide au făcut ca viaţa în valea Araxes şi în jurul lacului Van să nu mai fie sigură, a continuat de-a lungul ultimilor ani ai secolului al XI-lea. Când cruciaţii au ajuns în Asia Mică, existau o serie de mici principate armene ce se întindeau de dincolo de mijlocul Eufratului până în inima munţilor Taurus. Statul efemer creat de armeanul Filaret s-a prăbuşit chiar înainte de moartea acestuia în 1090. Însă Edessa era încă stăpânită de Thoros, care reuşise de curând să alunge garnizoana turcească din citadelă. Socrul său, Gabriel, controla încă Melitene. [267] La Maraş, cel mai important creştin dintre localnici, Thatoul, a fost recunoscut drept conducător de autorităţile bizantine, cărora cruciaţii le-au restituit oraşul. La Raban şi la Kaisun, între Maraş şi Eufrat, un armean numit Kogh Vasile, adică Vasile Tâlharul, întemeiase un mic principat.[268] Thoros şi Gabriel, probabil că şi Thatoul, fuseseră locotenenţi ai lui Filaret şi, asemenea acestuia, îşi începuseră carierele în serviciul administraţiei bizantine. Nu numai că ţineau de Biserica Ortodoxă şi nu de Biserica Armeană disidentă, dar continuau să folosească titlurile pe care le primiseră cu mult timp în urmă de la împărat. În plus, ori de câte ori era posibil, restabileau relaţiile cu Curtea de la Constantinopol, reafirmându-şi credinţa faţă de aceasta. Într-adevăr, Thoros primise de la Alexie înaltul titlu de curopalat. Această legătură imperială dădea conducerii sale o anume legitimitate, dar o bază mult mai solidă o constituia disponibilitatea de a accepta suzeranitatea căpeteniilor turce din vecinătate. Thoros a speculat cu surprinzătoare abilitate această dispută între potenţialii suzerani, stârnindu-i pe unii împotriva celorlalţi. Gabriel, la rândul său, şi-a trimis soţia la Bagdad cu misiunea de a obţine recunoaşterea din partea celor mai înalte autorităţi musulmane. Toţi aceşti prinţi se găseau însă într-o poziţie precară. Cu excepţia lui Kogh Vasil, erau separaţi de compatrioţi prin religia lor şi erau urâţi de creştinii siriaci, care erau încă foarte numeroşi în teritoriile pe care le stăpâneau. Cu toţii erau priviţi cu neîncredere de turci, a căror dezbinare le-a permis să supravieţuiască.

Armenii din munţii Taurus erau mai puţin expuşi pericolului,

pentru că teritoriul în care se stabiliseră era greu accesibil şi uşor de apărat. Oşin, fiul lui Hethum, controla atunci munţii la vest de Porţile Ciliciene, avându-şi reşedinţa în inexpugnabila fortăreaţă Lampron, situată pe un pinten înalt ce domina Tarsus şi câmpia Ciliciei. El păstra o legătură intermitentă cu Constantinopolul şi primise de la împărat titlul de stratopedarh al Ciliciei. Deşi nu pare să fi fost membru al Bisericii Ortodoxe, fusese în trecut în slujba lui Alexie. Probabil cu consimţământul împăratului, luase în stăpânire Lampron de la garnizoana bizantină neînvinsă. Executa adeseori atacuri în câmpia Ciliciei, iar în 1097 a profitat de atenţia dată de turci înaintării cruciaţilor pentru a cuceri o parte a oraşului Adana.[269] La est de Porţile Ciliciene, munţii erau stăpâniţi de Constantin, fiul lui Rupen, cu reşedinţa la castelul Partzerpert, la nord-vest de Sis. De la moartea tatălui său, îşi extinsese puterea la răsărit de Anti-Taurus şi capturase puternica fortăreaţă Vahka, pe râul Göksü, de la o garnizoană bizantină izolată. Era un adept fervent al Bisericii Armene disidente şi, asemenea tatălui său, ca membru al Casei Bagratizilor, păstra o duşmănie de familie împotriva Bizanţului. La rândul său, a sperat să poată profita de dificultăţile turcilor pentru a controla bogata câmpie a Ciliciei, în care o mare parte din populaţie era de origine armeană.[270]

Balduin de Boulogne începuse de ceva vreme să se intereseze de problema armeană. La Niceea legase o prietenie strânsă cu un armean, Bagrat, fratele lui Kogh Vasile, ce se găsea formal în serviciul împăratului. Bagrat s-a alăturat grupului său. Este probabil ca Bagrat să fi fost nerăbdător să-şi asigure sprijinul lui Balduin pentru principatele armene din apropierea Eufratului, unde se afla familia sa.[271] Însă, atunci când Tancred a anunţat la Heracleea, intenţia de a părăsi corpul principal al oştii pentru a-şi încerca norocul în Cilicia, Balduin a decis că nu ar fi fost înţelept să-i permită altui prinţ apusean să fie cel dintâi care să pornească în aventura armeană, atâta timp cât dorea să fie el primul care să culeagă roadele prieteniei cu acel neam. Este improbabil ca el şi Tancred să fi încheiat vreo înţelegere. Amândoi erau mezinii unor familii princiare, fără niciun viitor la ei acasă, şi amândoi doreau să obţină o seniorie în Orient. Însă, în timp ce Balduin se decisese deja asupra unui principat armean, Tancred era gata să se stabilească oriunde era mai convenabil. S-a opus ocolului spre Cezareea, pentru că era o sugestie bizantină de care tot bizantinii ar fi beneficiat. În plus, prezenţa unei populaţii creştine prietenoase aflate la îndemână i-a oferit un bun prilej.

În jurul datei de 15 septembrie, Tancred, cu un mic grup de o sută de cavaleri şi două sute de pedestraşi, a părăsit tabăra cruciată de la Heracleea şi s-a îndreptat direct către Porţile Ciliciene. Imediat după aceea, a plecat şi Balduin, alături de vărul său Balduin du Bourg, de

Rainaud de Toul şi de Pierre de Stenay, împreună cu cinci sute de cavaleri şi două sute de pedestraşi. Soţia lui Balduin, Godvere, şi copiii lor au rămas cu oastea principală. Tancred pare să fi urmat calea directă spre trecătoare, străbătând Ulukişla, aşa cum face calea ferată de astăzi. Balduin însă, alături de oastea sa greu înarmată, a preferat vechiul drum principal ce cobora spre Podandus, la capătul pasului, de la Tyana, mai departe spre est. Prin urmare, la trecerea prin defileu, se afla cu trei zile în urma lui Tancred.

Coborând în câmpie, Tancred s-a îndreptat spre Tarsus, care era încă cel mai important oraş din Cilicia. În acest timp, a solicitat întăriri oştii principale. Tarsus era păzit de o garnizoană turcă, a cărei încercare de respingere a asaltului invadatorilor a înregistrat pierderi grele. Locuitorii creştini, armeni şi greci, au luat apoi legătura cu Tancred şi l-au rugat să ia în stăpânire oraşul. Dar turcii au rezistat până când, trei zile mai târziu, au apărut Baudoin şi oastea sa. Văzându-se copleşiţi numeric, turcii au aşteptat căderea nopţii şi au fugit la adăpostul întunericului. În dimineaţa următoare, creştinii i-au deschis porţile lui Tancred, iar Balduin a sosit pentru a vedea baniera acestuia fluturând pe turnuri. Tancred nu era însoţit de niciun dregător bizantin şi este sigur că nu intenţiona să predea împăratului nicio cucerire pe care ar fi făcut-o. Găsise însă în Balduin un concurent mult mai periculos, la fel de nepăsător de tratatul încheiat la Constantinopol. Balduin a cerut ca Tarsus să fie supus autorităţii sale, iar Tancred, furios, dar lipsit de putere înaintea forţei superioare a rivalului, a fost nevoit să accepte. Şi-a retras trupele şi a pornit spre răsărit, către Adana.

Abia luase Balduin în stăpânire Tarsus, că trei sute de normanzi au sosit în faţa oraşului, venind în sprijinul lui Tancred dinspre oastea principală. În ciuda rugăminţilor, Balduin a refuzat să le permită accesul în oraş şi, după ce normanzii şi-au aşezat tabăra în afara zidurilor, au fost atacaţi şi masacraţi până la ultimul om în timpul nopţii de garnizoana turcă ce trecuse la jefuirea ţinutului. Episodul i-a şocat pe cruciaţi. Balduin a fost blamat pentru soarta lor de către propriii săi oameni. Poziţia sa ar fi fost rău şubrezită dacă nu ar fi sosit vestea apariţiei neaşteptate a unei flote creştine conduse de Guynemer de Boulogne în golful Mersin, la gura râului Cydnus, chiar mai jos de oraş.

Guynemer era pirat de profesie, destul de isteţ pentru a înţelege că la un moment dat Cruciada va avea nevoie de sprijin naval. Adunând un grup de tovarăşi piraţi, danezi, frisoni şi flamanzi, a navigat la sfârşitul primăverii dinspre Ţările de Jos şi, ajuns în apele Levantului, a încercat să stabilească legătura cu cruciaţii. Păstrase un sentiment de loialitate faţă de oraşul său natal. A fost, drept urmare, încântat să găsească aproape şi la îndemână o oaste al cărei

comandant era un frate al contelui. A urcat în amonte pe râu spre Tarsus şi a depus omagiu lui Balduin. În schimb, Balduin a împrumutat trei sute dintre oamenii lui Guynemer pentru a sluji drept garnizoană a oraşului şi, probabil, l-a numit pe Guynemer ca locotenent al său, în timp ce el însuşi s-a pregătit să pornească spre Răsărit.

În această vreme, Tancred a găsit Adana într-o stare de confuzie. Oşin de Lampron o jefuise recent şi lăsase în urmă o oaste ce-şi disputa cu turcii controlul asupra oraşului. În acelaşi timp, un cavaler burgund pe nume Welf, care probabil plecase împreună cu oastea lui Balduin, dar care se desprinsese apoi pentru a vedea ce poate câştiga, se implicase la rândul său în dispută şi controla citadela.

La sosirea lui Tancred, turcii s-au retras, iar Welf, care a deschis trupelor porţile citadelei, a fost confirmat ca stăpânitor al oraşului. Oşin era preocupat probabil doar să-şi scoată oamenii dintr-o acţiune riscantă. El s-a arătat recunoscător pentru intervenţia lui Tancred, dar l-a rugat să meargă mai departe spre Mamistra, vechea Mopsuestia, unde populaţia armeană aştepta să fie eliberată de turci. Oşin era nerăbdător să-i vadă pe frânci trecând în zona de influenţă a rivalului său Constantin Rupenidul.

Tancred a ajuns la Mamistra la începutul lui octombrie. Ca şi la Adana, la apariţia sa, turcii au fugit, iar creştinii i-au deschis cu bucurie porţile. În timp ce se afla acolo, au apărut Balduin şi oastea acestuia. Balduin pare că decisese deja că viitorul său principat nu avea să fie în Cilicia. Este posibil să fi fost determinat de climatul înăbuşitor din septembrie şi de malarie. E posibil să fi simţit că ar fi fost prea apropiat de puterea în ascensiune a împăratului. Sfetnicul său Bagrat l-a îndemnat către est, acolo unde armenii îi cereau ajutorul. În orice caz, el îi compromisese şansele lui Tancred de a întemeia un principat cilician puternic. Era acum pe drumul de întoarcere către oastea principală, spre a se consulta cu fratele şi prietenii săi înainte de a porni într-o nouă campanie. Tancred era însă, în chip firesc, suspicios. Nu i-a permis lui Balduin să intre în Mamistra, ci l-a obligat să-şi aşeze tabăra pe ţărmul mai depărtat al râului Jihan. Era totuşi dispus să permită trimiterea de provizii din oraş către tabără. Însă mulţi dintre normanzi, în frunte cu Richard de Salerno, cumnatul lui Tancred, nu puteau suporta să-l lase nepedepsit pe Balduin pentru crima de la Tarsus. Ei l-au convins pe Tancred să li se alăture într-un atac-surpriză asupra taberei. A fost o mişcare neînţeleaptă. Trupele lui Balduin erau prea numeroase şi prea puternice pentru ei şi i-au respins rapid, în dezordine, dincolo de râu. Conflictul indecis nu a provocat reacţii, iar Balduin şi Tancred şi-au îngăduit să se împace. Răul fusese însă făcut. Devenise dureros de limpede că prinţii cruciaţi nu erau pregătiţi să colaboreze pentru

binele creştinătăţii, atunci când se ivea ocazia dobândirii unor stăpâniri personale. Creştinii localnici au înţeles rapid că salvatorii lor latini erau doar superficial călăuziţi de sentimente altruiste şi au învăţat că avantajul maxim consta în a-i folosi pe frânci unii împotriva altora.[272]

După reconcilierea de la Mamistra, Balduin s-a deplasat rapid pentru a se alătura oştii principale la Maraş. Primise veşti că Godvere e pe moarte, iar copiii lor, de asemenea, erau bolnavi şi nu au mai supravieţuit mult timp. Balduin a rămas doar câteva zile cu fraţii săi şi cu ceilalţi conducători ai oştii. Apoi, când forţa principală s-a îndreptat spre sud, către Antiohia, el a pornit spre răsărit pentru a-şi încerca norocul în valea Eufratului şi în ţinuturile înconjurătoare. În comparaţie cu expediţia în Cilicia, a fost însoţit de un contingent mult mai mic. Poate că popularitatea lui ca şef nu s-a mai refăcut după evenimentele de la Tarsus. Poate că fraţii săi, nerăbdători să cucerească Antiohia, nu s-au putut dispensa de mai multe trupe pentru el. Avea doar o sută de călăreţi, dar sfetnicul său armean, Bagrat, încă îl însoţea. Grupului său i s-a alăturat şi un nou capelan, în persoana istoricului Foucher de Chartres.[273]

Tancred nu a rămas mult timp la Mamistra după plecarea lui Balduin. Lăsând acolo o mică garnizoană, s-a îndreptat către miazăzi, ocolind capul golfului Issus spre Alexandretta. În timp ce înainta, a trimis emisari către Guynemer, al cărui cartier general se afla, probabil, în continuare la Tarsus, solicitându-i cooperarea. Guynemer s-a arătat dispus şi i s-a alăturat cu flota în faţa Alexandrettei. Un asalt combinat le-a adus în stăpânire oraşul, în care Tancred a amplasat o garnizoană. S-a îndreptat apoi spre munţii Amanus, prin Porţile Siriene, pentru a se uni cu oastea cruciată în faţa Antiohiei.[274]

Aventura ciliciană le-a adus puţin folos atât lui Balduin, cât şi lui Tancred. Niciunul dintre ei nu a considerat că merită să întemeieze acolo un principat. Micile garnizoane frânce lăsate în trei oraşe ciliciene, a lui Guynemer la Tarsus, a lui Welf la Adana şi a lui Tancred la Mamistra, nu erau în măsură să facă faţă niciunui atac serios. Dispersarea garnizoanelor turce fusese totuşi de un oarecare ajutor Cruciadei per ansamblu. Fusese prevenită folosirea Ciliciei ca bază din care turcii ar fi putut lansa atacuri din flanc asupra frâncilor în timpul operaţiunilor militare de la Antiohia. În plus, capturarea Alexandrettei pusese la îndemâna frâncilor un port folositor, prin care puteau sosi provizii. Principalii beneficiari ai întregii aventuri fuseseră şefii armeni din munţi. Colapsul puterii turceşti din câmpie le permitea să pătrundă în sate şi oraşe, pentru a pune bazele regatului cilician al Armeniei Mici.

Atunci când Balduin a părăsit oastea la Maraş, aceasta era pe punctul să înceapă marşul spre sud, către Antiohia. La început,

Balduin a urmat o cale paralelă, la câţiva kilometri către răsărit, pentru a-i proteja flancul stâng. Probabil că, prin promisiunea de a îndeplini această sarcină, obţinuse permisiunea de a se separa din nou de oaste. Într-adevăr, el îşi putea justifica propria expediţie prin protecţia pe care ar fi oferit-o Cruciadei, întrucât cel mai uşor drum prin care întăririle puteau ajunge din Khorasan la turcii din Antiohia trecea tocmai prin teritoriul pe care Balduin se pregătea să îl invadeze. Mai mult decât atât, pământurile fertile le puteau oferi cruciaţilor proviziile necesare.

La Ain-tab, Balduin s-a îndreptat brusc către răsărit. Este îndoielnic că plănuise un plan de acţiune dincolo de ideea generală de a întemeia un principat pe Eufrat, care ar fi putut fi folositor atât pentru sine, cât şi pentru întreaga Cruciadă. Circumstanţele erau favorabile. Nu trebuia să cucerească regiunea de la necredincioşi, pentru că se găsea deja în mâinile prietenoase ale armenilor. Totodată, Balduin se afla în contact cu prinţii armeni. Prin Bagrat, trebuie să fi intrat în legătură cu fratele acestuia, Kogh Vasile, a cărui stăpânire se întindea la răsărit de Maraş. Gabriel de Melitene, ameninţat în permanenţă de către turcii danişmenzi, a făcut probabil apel la ajutorul francilor, în timp ce Thoros de Edessa era cu siguranţă în legătură cu cruciaţii. Într-adevăr, s-a spus că decizia lui Balduin de a părăsi Cilicia s-ar fi datorat unui mesaj pe care el sau Bagrat l-ar fi primit de la Thoros, prin care era invitat urgent la Edessa. Armenii speraseră de mult timp să primească ajutor din Apus. Cu douăzeci de ani mai devreme, când s-a aflat că papa Grigore al VII-lea plănuia o expediţie pentru salvarea creştinătăţii răsăritene, un episcop armean a călătorit la Roma pentru a-i obţine sprijinul.[275] Aliaţii occidentali păruseră întotdeauna mai atrăgători, chiar şi prinţilor care purtau titluri bizantine, decât orice ar fi accentuat dependenţa de un imperiu detestat. Prezenţa unei armate frânce luptând cu succes pentru creştinătate chiar la hotarele lor le oferise armenilor ocazia, pentru care se rugaseră, de a obţine odată pentru totdeauna independenţa atât faţă de dominaţia turcă, cât şi faţă de cea bizantină. De aceea, i-au întâmpinat cu înflăcărare pe Balduin şi pe oamenii acestuia ca pe nişte eliberatori.

Astăzi ştim să fim neîncrezători faţă de cuvântul, dătător de speranţă, „eliberare”. Armenii au învăţat lecţia înaintea noastră. Când Balduin s-a îndreptat spre Eufrat, populaţia armeană s-a grăbit să-l întâmpine. Garnizoanele turceşti care rămăseseră în regiune fie fugiseră, fie fuseseră masacrate de creştini. Singurul stăpân turc de o oarecare importanţă în zonă, emirul Baltuk de Samosata, care controla drumul de la Edessa la Melitene, a încercat să organizeze o rezistenţă, dar nu a putut întreprinde nicio acţiune ofensivă. Doi nobili armeni locali, numiţi de latini Fer şi Nicusus, i s-au alăturat lui Balduin cu

puţinele lor trupe. La începutul iernii lui 1097, Balduin şi-a întregit cucerirea ţinutului până la Eufrat, ocupând două fortăreţe importante, Ravendel şi Turbessel, denumiri adaptate de latini după numele arabe Ruwandan şi Tel-Bashir. Ravendel, care controla legătura cu Antiohia, a fost pusă sub conducerea sfetnicului său armean, Bagrat, în timp ce Turbessel, importantă pentru apropierea de vechiul vad care traversa Eufratul la Karkemiş, i-a fost dăruită armeanului Fer.[276]

În timp ce Balduin se afla încă la Turbessel, probabil în jurul Anului Nou, a sosit o ambasadă de la Edessa. Thoros era nerăbdător ca francii, pe care îi vedea zăbovind pe malul apusean al Eufratului, să ajungă cât mai repede. Poziţia sa era precară şi Thoros era alarmat de veştile potrivit cărora Kerbogha, temutul emir turc de Mosul, strângea o uriaşă oaste destinată să despresoare Antiohia, dar care putea cu uşurinţă să nimicească, în drum, Edessa şi principatele armene. Balduin însă nu avea de gând să meargă spre Edessa decât în condiţii care îi conveneau. Thoros se aştepta să îl utilizeze ca pe un mercenar, plătindu-l cu bani şi daruri bogate, dar era destul de clar că Balduin dorea mai mult decât atât. Ambasada Edessei la Turbessel era, în acel moment, împuternicită să ofere mai mult. Thoros avea să îl adopte pe Balduin ca fiu şi succesor şi să îl coopteze ca partener în stăpânirea pământurilor sale. Pentru Thoros, care îmbătrânea şi era lipsit de urmaşi, părea singura soluţie. Nu era ceea ce ar fi dorit, dar fiind impopular la el acasă şi ameninţat de vecini, nu era în poziţia de a alege[277]. Cei prevăzători din rândurile armenilor erau însă neliniştiţi. Nu pentru aceasta Bagrat îl instruise pe Balduin în chestiunile armeneşti. Bagrat însuşi a fost cel dintâi care şi-a arătat nemulţumirea. În timp ce francii se găseau încă la Turbessel, Fer, care fără îndoială dorea să-l înlocuiască pe Bagrat în postura de confident al lui Balduin, a raportat că Bagrat ţese intrigi împreună cu turcii. Este probabil ca aceste intrigi să fi fost făcute doar cu fratele său, Kogh Vasil, cu care se consulta în privinţa noii ameninţări la libertatea armenilor. Probabil că spera să se proclame prinţ de Ravendei. Balduin însă nu şi-a permis niciun risc. A trimis la Ravendel trupe care l-au arestat pe Bagrat. Acestea l-au adus în faţa lui Balduin şi l-au torturat pentru a-şi mărturisi faptele. Avea puţine de spus şi, curând, a scăpat pentru a se refugia în munţi sub protecţia fratelui său, Kogh Vasil, până când şi acesta, fiind alungat, i s-a alăturat în sălbăticie.[278]

La începutul lui februarie 1098, Balduin a părăsit Turbessel pentru a merge la Edessa. Cu el erau doar optzeci de cavaleri. Turcii din Samosata au pregătit o ambuscadă în locul în care se presupunea că francul va traversa Eufratul, probabil la Birejik, dar Balduin le-a scăpat, furişându-se printr-un vad ceva mai la nord. A ajuns la Edessa pe 6 februarie şi a fost primit cu mare entuziasm atât de Thoros, cât şi de întreaga populaţie creştină. Aproape imediat, Thoros l-a adoptat

formal ca fiu al său. Ceremonia, care a urmat ritualul armenesc obişnuit al timpului, era mai potrivită pentru adopţia unui copil decât a unui bărbat. Balduin a fost dezbrăcat până la mijloc, în timp ce Thoros a îmbrăcat o cămaşă de două ori mai largă, pe care a trecut-o peste capul lui Balduin. Tată şi fiu şi-au frecat unul de celălalt piepturile goale. Balduin a repetat apoi ceremonia cu prinţesa, soţia lui Thoros.[279]

Odată desemnat ca moştenitor şi coregent al Edessei, Balduin a înţeles că prima lui sarcină consta în distrugerea emiratului Samosatei, care putea întrerupe prea uşor legăturile Edessei cu vestul. Locuitorii Edessei au sprijinit cu bucurie planul pentru o expediţie, deoarece emirul Balduk era cel mai apropiat şi mai insistent duşman, atacându-le continuu turmele şi pământurile şi uneori impunând oraşului însuşi plata unui tribut. Oastea Edessei i-a însoţit pe Balduin şi pe cavalerii săi împotriva Samosatei împreună cu un prinţişor, Constantin de Gargar, vasal al lui Thoros. Expediţia, care s-a desfăşurat între 14 şi 20 februarie, nu a fost un succes. Cei din Edessa nu erau războinici redutabili. Au fost surprinşi de turci şi o mie dintre ei au fost ucişi, după care oastea s-a retras. Balduin însă a capturat şi fortificat un sat numit Sfântul Ioan, situat în apropierea capitalei emirului, şi a instalat acolo un număr mare de cavaleri pentru a ţine sub control mişcările turcilor. Drept rezultat, s-a produs o diminuare a incursiunilor turcilor, pentru care armenii i-au fost recunoscători lui Balduin.[280]

Curând după revenirea lui Balduin la Edessa, în oraş a început să fie urzit un complot împotriva lui Thoros cu sprijinul lui Constantin de Gargar. În ce măsură Balduin a fost implicat nu se poate şti. Prietenii săi o neagă, dar, potrivit mărturiei istoricului armean Matei, Balduin fusese informat de conspiratori despre intenţia de a-l detrona pe Thoros în favoarea sa. Poporul Edessei nu nutrea dragoste pentru Thoros, nici vreo recunoştinţă pentru abilitatea cu care acesta păstrase independenţa oraşului lor. Ei îl respingeau pentru că era membru al Bisericii Ortodoxe şi purtător al unui titlu bizantin. Nu fusese capabil să le protejeze nici recoltele, nici mărfurile de atacuri şi impusese un nivel ridicat de taxe. Până la apariţia lui Balduin, nu fuseseră totuşi în măsură să se dispenseze de el. Acum aveau însă un protector mult mai eficient. Nu era nevoie de vreo încurajare din partea frâncilor pentru a provoca o conspiraţie, însă este greu de crezut că s-ar fi ajuns atât de departe fără obţinerea încuviinţării acestora. Conjuraţii au lovit duminică, pe 7 martie. Au incitat populaţia să atace casele în care locuiau dregătorii lui Thoros, apoi s-au îndreptat spre palatul princiar situat în citadelă. Thoros fusese părăsit de trupe, iar fiul său adoptiv nu a sărit în ajutorul său, ci doar l-a sfătuit să se predea. Thoros a fost de acord şi a cerut doar ca el şi soţia sa să fie liberi să se retragă la tatăl acesteia, la Melitene. Deşi în aparenţă Balduin i-a garantat viaţa,

lui Thoros nu i s-a permis să plece. Găsindu-se prizonier în propriul său palat, a încercat marţi să fugă pe fereastră, dar a fost prins şi rupt în bucăţi de mulţime. Soarta prinţesei, mama adoptivă a lui Balduin, nu este cunoscută. Miercuri, 10 martie, Balduin a fost invitat de populaţie să preia cârmuirea.

Balduin îşi îndeplinise ambiţia de a obţine un principat. Edessa nu era, ce-i drept, în Ţara Sfântă, dar un principat frânc situat pe cursul mediu al Eufratului putea fi un punct important de apărare pentru orice stat s-ar fi creat în Palestina. Balduin se putea justifica invocând principalele direcţii ale politicii de ansamblu a Cruciadei. Nu se putea justifica însă în faţa întregii creştinătăţi. Edessa, oraş ce aparţinuse împăratului înainte de invazia turcilor, era inclus în jurământul pe care îl depusese la Constantinopol. Mai mult decât atât, obţinuse Edessa înlocuindu-l şi acceptând asasinarea conducătorului care era, cel puţin oficial, recunoscut ca slujitor al Imperiului. Balduin arătase însă încă din Cilicia că, pentru el, jurământul nu însemna nimic. În cazul Edessei, Thoros însuşi fusese gata să-şi negocieze drepturile fără nicio referire la suzeranul său îndepărtat. Episodul nu a trecut neobservat de Alexie, care şi-a rezervat intervenţia până în momentul în care era în măsură să-şi afirme drepturile.

Istoricii armeni de mai târziu, care au scris atunci când devenise limpede că stăpânirea francilor a adus ruina deplină a armenilor de pe Eufrat, au fost aspri în condamnarea lui Balduin. Au fost însă nedrepţi. Nu există scuză morală pentru felul în care Balduin l-a tratat pe Thoros, aşa cum o arată atitudinea stânjenită a cronicarilor latini. Thoros se comportase în chip asemănător cu turcul Alphilag, pe care îl chemase, cu trei sau patru ani mai înainte, pentru a-l salva de danişmenzi, iar apoi îl asasinase. El acţionase însă pentru a-şi salva oraşul şi supuşii de tirania necredincioşilor, iar Alphilag nu îl adoptase drept fiu. Este adevărat că adopţia era un lucru mai puţin important în tradiţia armeană decât în legea occidentală, dar acest fapt nu poate diminua vina morală a lui Balduin. Armenii însă nu ar trebui să îl acuze, pentru că Thoros a fost ucis chiar de armeni, iar Balduin a fost invitat să îi ia locul cu aprobarea aproape unanimă a neamului lor. Prinţii armeni pe care cruciaţii aveau să îi alunge şi care ei înşişi nu avuseseră încredere în ajutorul occidentalilor erau oameni care slujiseră Imperiul în vremuri de altă dată. Erau urâţi de compatrioţii lor pentru supunerea faţă de împărat şi, încă şi mai mult, pentru faptul de a fi devenit membri ai Bisericii Ortodoxe. Aceşti foşti demnitari bizantini precum Thoros sau Gabriel avuseseră suficientă experienţă de cârmuire pentru a păstra independenţa armenilor de pe Eufrat. Dar supuşii lor nerecunoscători, cu scârba lor faţă de Bizanţ şi cu disponibilitatea de a-i ierta unui latin erorile eretice care îi condamnau în ochii lor pe greci pe vecie, ar fi trebuit să se condamne

pe ei înşişi dacă prietenii lor francezi i-au atras spre dezastru.[281]

Pentru moment, totul mergea bine. Balduin şi-a luat titlul de conte de Edessa şi a afirmat limpede că dorea să conducă de unul singur. Trupele sale latine erau însă puţin numeroase şi a trebuit să facă apel la armeni să îl slujească. A găsit câţiva în care se putea încrede şi sarcina sa a fost uşurată de găsirea în interiorul citadelei a unui vast tezaur care data, în mare măsură, din perioada bizantină, la care Thoros adăugase, prin taxele sale, o parte semnificativă. Bogăţia nou dobândită i-a permis nu numai să cumpere sprijin, dar să şi dea o lovitură de maestru în plan diplomatic. Emirul Balduk din Samosata fusese înspăimântat de vestea urcării pe tron a lui Balduin. Când a văzut că se pregătea un nou atac asupra capitalei sale, a trimis în grabă la Edessa o solie, oferindu-se să-şi vândă emiratul pentru suma de zece mii de besanţi. Balduin a acceptat şi a intrat în Samosata în triumf. În citadelă a găsit mulţi ostatici pe care Balduk îi luase din Edessa. Au fost înapoiaţi repede familiilor lor. Această acţiune împreună cu eliminarea ameninţării turceşti din Samosata i-au sporit enorm popularitatea.

Balduk a fost invitat să locuiască la Edessa cu gărzile sale de corp, ca mercenari ai contelui.[282]

Pe măsură ce succesele lui Balduin au ajuns să fie cunoscute, câţiva cavaleri occidentali ce se îndreptau spre a întări oastea cruciată de la Antiohia şi-au schimbat direcţia pentru a-i împărtăşi norocul, în timp ce alţii au părăsit jalnicul asediu al Antiohiei spre a i se alătura. Printre aceştia se găseau Drogo de Nesle şi Rainaud de Toul, precum şi vasalul lui Raymond, Gaston de Béarn. Balduin i-a răsplătit cu daruri generoase din vistieria sa şi, pentru a-i face să rămână, i-a încurajat să ia în căsătorie moştenitoare armene. El însuşi, devenit văduv şi fără copii, a dat exemplu. Noua contesă era fiica unei căpetenii cunoscute cronicarilor latini drept Tafnuz sau Tafroc. Acesta era un prinţ bogat ce stăpânea pământuri în apropiere şi, după cât se pare, era înrudit cu Constantin de Gargar. Avea legături şi cu Constantinopolul, unde în cele din urmă s-a retras. Este posibil să fie una şi aceeaşi persoană cu Thatoul, stăpânul Maraşului, a cărui alianţă ar fi fost importantă pentru Balduin. Prinţul i-a dat fiicei sale o zestre de şaizeci de mii de besanţi şi vaga promisiune că îi va moşteni pământurile. Căsătoria nu i-a adus însă acesteia fericire şi nici copii nu au rezultat în urma ei.[283]

Astfel, Balduin a pus bazele principiilor politice pe care mai târziu le va aplica şi în regatul Ierusalimului. Controlul cârmuirii urma să fie asumat de prinţul latin şi de vasalii săi francezi. Orientalii însă, atât creştini, cât şi musulmani, erau chemaţi să joace rolul lor în conducere. Contopirea generală a neamurilor ar fi creat în cele din urmă un întreg coerent. Era politica unui conducător luminat, dar pentru cavaleri proaspăt sosiţi din Occident, ce juraseră să slujească

Crucii şi să-i elimine pe necredincioşi, părea mai degrabă o trădare a jurămintelor de cruciat. Apelul lui Urban către credincioşi, făcut la Clermont, nu avusese ca scop înălţarea lui Balduin şi a celor ca el ca monarhi semiorientali.

În plus, politica nu fusese uşor de pus în practica la început. Musulmanii îl priveau pe Balduin ca pe un aventurier efemer de care se puteau folosi. Intre Edessa şi Eufrat, la sud-vest de oraş, se afla oraşul musulman Saruj, tributar unui prinţ ortoqid, Balak ibn Bahram, dar care recent se revoltase. Balak i-a scris lui Balduin pentru a-i cumpăra serviciile în scopul supunerii oraşului. Balduin, încântat de ocazia ce i se oferea, a fost de acord să îndeplinească sarcina. După aceasta, locuitorii din Saruj i-au trimis în secret un mesaj lui Balduk să vină să îi salveze. Balduk şi oamenii săi au fugit din Edessa şi au fost primiţi la Saruj. Balduin însă a venit pe urmele lor şi a adus cu sine un mare număr de maşini de asediu. Balduk şi locuitorii din Saruj s-au demoralizat. Ultimii s-au oferit imediat să-i predea oraşul lui Balduin şi să-i plătească tribut, în timp ce Balduk a ieşit să-l întâmpine, pretinzând că se grăbise pentru a ocupa oraşul în numele lui. Balduin nu s-a lăsat păcălit. A acceptat scuzele lui Balduk şi, aparent, l-a reprimit în graţii. Câteva zile mai târziu însă, a cerut ca soţia emirului şi copiii să-i fie predaţi ca ostatici. Cum Balduk a şovăit, Balduin a pus să fie arestat şi i-a tăiat capul. În acest timp, o garnizoană francă a fost stabilită la Saruj sub conducerea lui Foulques de Chartres, care nu trebuie confundat cu istoricul Foucher.

Episodul l-a învăţat pe Balduin că nu putea avea încredere în musulmani. Începând din acel moment, a avut grijă ca toţi cei care locuiau în teritoriul său să fie lipsiţi de putere, dar le-a acordat libertate religioasă. Nu putea proceda altfel dacă voia să stăpânească un oraş ca Saruj, unde majoritatea populaţiei era arabă şi musulmană. Toleranţa sa i-a şocat însă pe occidentali.[284]

Cucerirea Sarujului, care a fost urmată, câteva luni mai târziu, de cea a oraşului Birejik, cu vadul său peste Eufrat, a consolidat comitatul lui Balduin prin eliberarea rutelor dintre Edessa şi fortăreţele Turbessel şi Ravendel şi a asigurat legătura cu grosul oştii cruciate. În acelaşi timp, i-a atenţionat pe musulmani că trebuiau să ia în serios puterea comitatului Edessei. S-au concentrat, aşadar, pentru distrugerea acestuia. Dârzenia lor şi importanţa Edessei frânce pentru cruciaţi au fost dovedite în luna mai, când Kerbogha, aflat în drum spre a elibera Antiohia, s-a oprit pentru a-l elimina pe Balduin. Timp de trei săptămâni a lovit în zadar zidurile Edessei, înainte de a abandona atacul. Eşecul său a sporit prestigiul lui Balduin, iar timpul pierdut i-a salvat pe cruciaţi.[285]

Armenii, la rândul lor, nu l-au luat prea în serios pe Balduin. Au privit cu nemulţumire valul de cavaleri frânci din teritoriul lor şi

favorurile acordate acestora de Balduin. Nici francii nu erau împăcaţi cu armenii, pe care îi tratau cu dispreţ şi, adeseori, cu violenţă. Notabilii din Edessa s-au trezit excluşi din consiliul contelui, unde doar francii erau reprezentaţi, iar taxele pe care le plăteau nu erau mai mici decât cele din timpul lui Thoros. Mai mult decât atât, domeniile armenilor din mediul rural au început să le fie acordate nou-veniţilor, iar ţăranii au fost legaţi de aceştia prin legături feudale specifice Occidentului. Către sfârşitul lui 1098, un armean i-a dezvăluit lui Balduin un complot împotriva vieţii lui. Doisprezece dintre fruntaşii oraşului ar fi fost în legătură cu emirii turci din regiunea Diarbekir. Socrul lui Balduin, Tafnuz, se găsea la acel moment în Edessa, nunta fiicei sale având loc cu puţin timp înainte. Se spunea că el urma să fie pus în locul lui Balduin de către conspiratori sau, cel puţin, că Balduin ar fi fost constrâns să împartă conducerea cu acesta. Balduin a lovit de îndată ce a auzit raportul. Doi dintre şefii conjuraţilor au fost arestaţi şi orbiţi, iar principalilor asociaţi li s-au tăiat nasurile sau picioarele. Un mare număr dintre armenii suspectaţi de complicitate au fost zvârliţi în temniţă, iar averile lor au fost confiscate. Însă, potrivit obiceiului înţelepţilor orientali, aceştia îşi ascunsesem destul de bine banii astfel încât să nu fie găsiţi. Balduin le-a oferit cu mărinimie posibilitatea de a-şi răscumpăra libertatea la preţuri variind între douăzeci şi şaizeci de mii de besanţi de persoană. Tafnuz, a cărui implicare în complot nu a putut fi dovedită, a socotit totuşi înţelept să se grăbească spre munţii săi, la distanţă de teribilul său ginere. A luat cu sine mare parte a zestrei contesei, din care a înmânat doar şapte sute de besanţi.[286]

Zdrobirea fără milă a conspiraţiei de către Balduin a curmat riscul altor necazuri din partea supuşilor armeni. El a continuat să-i folosească pe câţiva în posturi importante, precum pe Abul Gharib, pe care l-a numit guvernator la Birejik. Dar, pe măsură ce tot mai mulţi latini i se alăturau, atraşi de renumele său, şi-a putut permite să îi ignore pe orientali. La mai puţin de un an de la sosirea la Edessa, faima sa era deja uriaşă. În timp ce oastea cruciată continua anevoie drumul spre Ierusalim, el întemeiase un stat bogat şi puternic în inima Asiei şi era temut şi respectat în întreaga lume răsăriteană. Pornise în cruciadă ca fiu mezin, lipsit de venituri şi dependent de mila fraţilor săi. Fusese cu totul eclipsat de mari seniori precum Raymond de Toulouse sau Hugues de Vermandois sau de aventurieri experimentaţi precum Bohemund. Acum era deja un senior mai puternic decât oricare dintre aceştia. În persoana lui, Cruciada putea recunoaşte pe cel mai abil şi cel mai viclean conducător al ei.

3
ÎN FAŢA ZIDURILOR ANTIOHIEI

„Iar copacii pe care-i ştii că nu-ţi aduc nimic de hrană poţi să-i strici şi să-i tai, ca să-ţi faci întărituri împotriva cetăţii care poartă cu tine război, până o vei supune”.

Deuteronomul, 20: 20

Oraşul Antiohia se află situat pe fluviul Orontes, la circa douăzeci de kilometri de mare. A fost întemeiat în anul 300 î.Hr. de Seleucos I al Siriei, primind numele tatălui acestuia. Antiohia a ajuns curând principalul oraş al Asiei, iar sub stăpânire romană a devenit al treilea oraş al lumii. Pentru creştini era în chip special sacru, pentru că aici primiseră pentru întâia dată numele de creştini şi, tot aici, Sfântul Petru întemeiase primul său episcopat. În secolul al VI-lea d.Hr., cutremurele şi un jaf al perşilor îi diminuaseră splendoarea, iar după sosirea arabilor, decăzuse în folosul cetăţii rivale, Alep. Recucerirea bizantină din secolul al X-lea i-a restaurat în parte măreţia. A devenit principalul loc de întâlnire a comerţului grec şi musulman şi cea mai puternică fortăreaţă de pe frontiera siriană. Suleiman ibn Kutulmish l-a cucerit în 1085. La moartea acestuia, Antiohia a trecut în mâinile sultanului Malik Şah, care l-a instalat ca guvernator pe turcomanul Yaghi-Siyan, care conducea oraşul de zece ani. De la moartea lui Malik Şah, suzeranul său nominal fusese emirul de Alep, Ridwan. Yaghi-Siyan era însă un vasal nesupus şi îşi păstrase practic independenţa, folosindu-se împotriva lui Ridwan de rivalii acestuia, Duqaq din Damasc şi Kerbogha din Mosul. În 1096, Yaghi-Siyan chiar îl trădase pe Ridwan într-un conflict cu Duqaq, pe care îl numea acum stăpân al său. Sprijinul acestuia nu-i fusese de folos lui Duqaq în cucerirea Alepului, al cărui emir nu l-a iertat niciodată.

Veştile despre înaintarea cruciaţilor l-au speriat pe Yaghi-Siyan. Antiohia era un obiectiv recunoscut al cruciaţilor şi, într-adevăr, aceştia nu ar fi putut spera să înainteze spre sud, către Palestina, până când puternica fortăreaţă nu ar fi fost în mâinile lor. Supuşii lui Yaghi-Siyan erau în majoritatea lor creştini, greci, armeni şi sirieni. Creştinii din Siria, care îi urau deopotrivă pe greci şi pe armeni, ar fi putut rămâne fideli. În ceilalţi nu putea avea însă încredere.

Planul Antiohiei

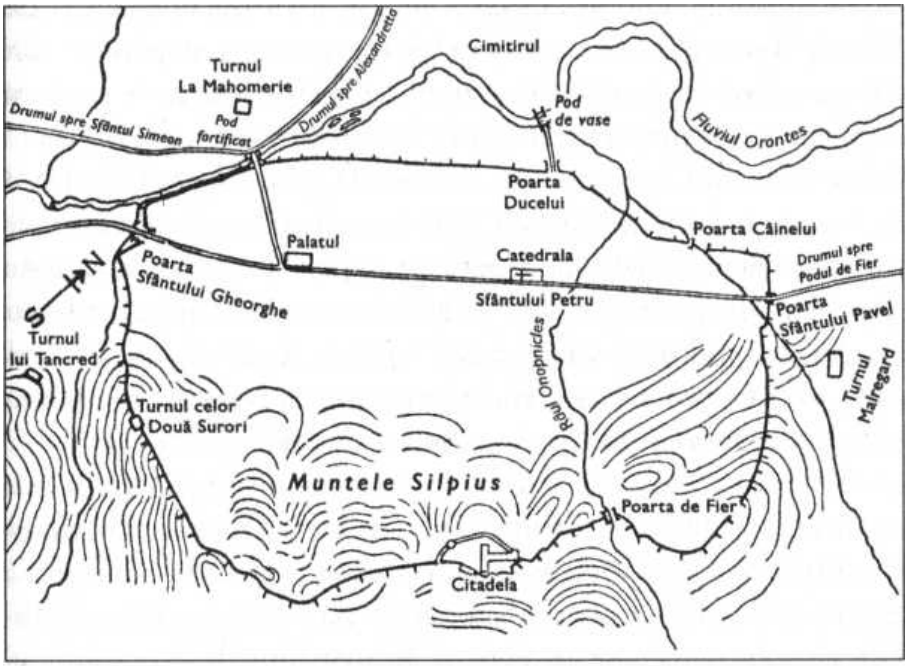

Până în acel moment, Yaghi Siyan pare să fi fost tolerant faţă de creştini. Patriarhului ortodox, Ioan Excites, i se permisese să rezideze în oraş, ale cărui mari biserici nu fuseseră transformate în moschei. Din momentul apropierii cruciaţilor au fost însă luate măsuri restrictive. Patriarhul, conducătorul celei mai importante comunităţi din Antiohia, a fost aruncat în temniţă. Mulţi dintre creştinii de vază au fost alungaţi din oraş, iar alţii au fugit. Catedrala Sf. Petru a fost pângărită şi transformată în grajd pentru caii emirului. S-a trecut la persecuţii în satele din preajma oraşului, ceea ce a avut drept rezultat masacrarea imediată a garnizoanelor turceşti de către săteni, odată ce cruciaţii au fost aproape.[287]

Apoi Yaghi-Siyan a început să caute aliaţi. Ridwan din Alep nu ar fi făcut nimic pentru a-l ajuta, drept răzbunare pentru trădarea din anul precedent. Însă Duqaq din Damasc, la care Shams al-Daula, fiul lui Yaghi-Siyan, a mers personal să ceară ajutor, a pregătit o expediţie de sprijin. Totodată, atabegul acestuia, turcomanul Toghtekin, şi emirul Janah ad-Daula din Homs şi-au oferit ajutorul. Un alt emisar a plecat la curtea atabegului de Mosul, Kerbogha. Acesta era cel mai important stăpânitor din Mesopotamia Superioară şi Jezireh. A fost suficient de înţelept să sesizeze ameninţarea Cruciadei la adresa întregii lumi musulmane şi, de multă vreme, avea îndreptată atenţia spre Alep. Dacă ar fi pus stăpânire pe Antiohia, Ridwan ar fi fost încercuit şi ar fi fost la cheremul său. Kerbogha a pregătit la rândul său o oaste pentru a elibera oraşul şi, pe lângă el, au promis ajutor sultanii din Bagdad şi din Persia. În această vreme, Yaghi-Siyan strângea propria sa forţă considerabilă în interiorul fortăreţei şi începea să se aprovizioneze pentru un asediu îndelungat.[288]

Cruciaţii au intrat în teritoriul lui Yaghi-Siyan, în apropiere de micul oraş Marata, a cărui garnizoana turcă a fugit la apropierea lor. De la Marata, un detaşament condus de Robert de Flandra a pornit spre sud-vest pentru a elibera oraşul Artah, a cărui populaţie creştină masacrase garnizoana. În acest timp, la 20 octombrie, oastea principală a atins fluviul Orontes la Podul de Fier, unde drumurile de la Maraş şi de la Alep se uneau pentru a traversa fluviul. Podul era puternic fortificat cu două turnuri care îi păzeau intrarea. Cruciaţii au atacat însă imediat, fiind conduşi de episcopul du Puy şi, după o luptă aprigă, şi-au croit drum peste pod. Victoria le-a permis să captureze un uriaş transport de oi, vite şi grâne, destinat să aprovizioneze oastea lui Yaghi-Siyan. Drumul spre Antiohia era acum deschis, citadela putându-se vedea în depărtare. În ziua următoare, avangarda condusă de Bohemund a ajuns în faţa zidurilor, iar întreaga oaste a sosit curând după aceea.[289]

Cruciaţii s-au simţit copleşiţi la vederea marelui oraş. Casele şi bazarele din Antiohia acopereau un teren de cinci kilometri lungime şi

un kilometru şi jumătate lăţime între Orontes şi Muntele Silpius, iar vilele şi palatele celor bogaţi împodobeau zonele înalte. De jur-împrejur se ridicau uriaşele fortificaţii construite de Iustinian şi reparate cu doar un secol în urmă de bizantini cu cele mai recente tehnici pe care le stăpâneau. La nord, zidurile se ridicau din terenul jos şi mlăştinos de lângă râu, dar la răsărit şi la apus se înălţau abrupt pe pantele muntelui, iar la sud coborau de-a lungul coamei, treceau apoi cu îndrăzneală peste prăpastia prin care torentul Onopnicles îşi croia drum spre câmpie, şi peste o intrare strâmtă numită Poarta de Fier, culminând cu superba citadelă situată la 300 de metri deasupra oraşului. Patru sute de turnuri se înălţau peste ziduri, astfel aşezate încât să aibă fiecare metru în bătaia arcului. La colţul de nord-est, Poarta Sfântului Pavel constituia punctul de legătură cu drumul dinspre Podul de Fier şi Alep. În colţul nord-vestic, Poarta Sfântului Gheorghe primea drumul dinspre Latakia şi ţărmul libanez. Drumurile de la Alexandretta şi de la portul Sfântului Simeon, actualul Suadiye, părăseau oraşul printr-o uriaşă poartă ce dădea spre malul fluviului şi peste un pod fortificat. Porţile mai mici, Poarta Ducelui şi Poarta Câinelui, duceau către fluviu mai departe spre est. În incintă, apa se găsea din abundenţă, aveau grădini de zarzavat şi terenuri de păscut pentru turme. O întreagă oaste putea fi adăpostită aici şi aprovizionată pentru un lung asediu. Nu era posibilă nici încercuirea deplină a oraşului, întrucât nu puteau fi staţionate trupe pe terenul extrem de abrupt de la miazăzi.[290]

Turcii cuceriseră Antiohia în 1085 doar în urma trădării, iar trădarea constituia singurul pericol pe care Yaghi-Siyan trebuia să îl înfrunte. Era însă cuprins de nelinişte. Dacă oastea cruciată nu era în stare să încercuiască oraşul, nici el, la rândul său, nu avea suficienţi oameni pentru a apăra toate zidurile. Până când soseau întăririle, nu putea risca să piardă niciun om. Nu a schiţat nicio tentativă de a-i ataca pe cruciaţi pe măsură ce aceştia îşi stabileau tabăra şi, timp de două săptămâni, nu i-a atacat.

La sosire, cruciaţii s-au instalat la colţul nord-estic al zidurilor. Bohemund a ocupat sectorul opus Porţii Sfântului Pavel, Raymond pe cel opus Porţii Câinelui, avându-l în dreapta pe Godefroy, aflat în faţa Porţii Ducelui. Restul oştii aştepta în spatele lui Bohemund, gata să se deplaseze acolo unde era nevoie. Poarta Podului şi Poarta Sfântului Gheorghe au fost lăsate, pentru moment, la o parte. Au fost însă începute lucrări pentru un pod de vase care să traverseze fluviul din tabăra lui Godefroy la satul Talenki, unde se găsea cimitirul musulman. Podul a permis oştii să ajungă la drumul spre Alexandretta şi spre portul Sfântului Simeon, iar o tabără a fost instalată curând după aceea la nord de fluviu.[291]

Yaghi-Siyan se aştepta la un asalt imediat asupra oraşului. Printre

conducătorii Cruciadei, doar Raymond fusese însă de părere că ar trebui să încerce să atace zidurile. Dumnezeu, care îi protejase până atunci, spunea el, le-ar fi dat cu siguranţă victoria.[292] Convingerea lui nu era însă împărtăşită de ceilalţi. Fortificaţiile îi intimidau; trupele erau obosite şi nu îşi puteau permite în acel moment pierderi grele. Mai mult decât atât, dacă ar fi amânat, ar fi primit întăriri. Tancred trebuia să sosească de la Alexandretta. Poate împăratul ar fi venit în curând cu formidabilele sale maşini de asediu. Flota lui Guynemer le-ar fi putut da un sprijin în oameni şi se zvonea că o flotă genoveză ar fi sosit în curând. Bohemund, al cărui sfat cântărea cel mai greu, avea motive personale pentru a se opune sugestiei lui Raymond. Ambiţiile sale vizau stăpânirea pentru sine a Antiohiei. Nu numai că prefera să nu o vadă jefuită de o oaste rapace, nerăbdătoare la plăcerea de a prăda o aşezare atât de bogată, dar, mai important, se temea că ocuparea printr-un efort conjugat al întregii Cruciade nu i-ar fi permis să impună o pretenţie exclusivă asupra oraşului. Îşi învăţase lecţia predată de Alexie la Niceea. Dacă putea aranja capitularea în faţa sa, pretenţia i-ar fi fost mult mai greu de contestat. În scurtă vreme trebuia să fie în măsură să pună la punct un astfel de aranjament, căci avea o oarecare cunoştinţă despre metodele orientale de trădare. La intervenţia sa, sfatul lui Raymond a fost ignorat. Ura lui Raymond faţă de Bohemund a sporit şi mai mult, iar o şansă de a cuceri rapid Antiohia a fost pierdută, întrucât, dacă primul atac ar fi înregistrat un oarecare succes, Yaghi-Siyan, ai cărui nervi erau întinşi la maximum, ar fi opus o slabă rezistenţă. Amânarea i-a restabilit încrederea.

Bohemund şi prietenii săi nu au avut dificultăţi în a găsi intermediari prin care să stabilească contacte cu duşmanul. Refugiaţii creştini şi exilaţii din oraş păstrau legături strânse cu rudele din interiorul zidurilor datorită golurilor atât din blocadă, cât şi din defensivă. Cruciaţii erau bine informaţi despre tot ceea ce se petrecea în interiorul Antiohiei. Sistemul funcţiona însă în ambele sensuri, căci mulţi creştini autohtoni, în special sirienii, se îndoiau că bizantinii sau francii ar fi fost de preferat turcilor. Erau pregătiţi să se pună bine cu Yaghi-Siyan, ţinându-l la curent despre tot ce se petrecea în tabăra cruciată. De la ei a aflat despre ezitarea cruciaţilor de a ataca. A început să organizeze ieşiri. Oamenii săi urmau să se furişeze pe poarta de vest şi să ucidă orice mic grup de franci pe care l-ar fi găsit separat de oaste. A intrat în legătură cu garnizoana sa de la Harenc, de peste Podul de Fier, pe drumul către Alep şi a încurajat-o să-i hărţuiască pe franci din spate. În acelaşi timp, a aflat că misiunea fiului său la Damasc a fost încununată de succes şi că o oaste se apropia spre a-l elibera.[293]

Pe măsură ce se apropia iarna, cruciaţii, iniţial îmbărbătaţi nejustificat de lipsa de reacţie a lui Yaghi-Siyan, au început să-şi

piardă curajul, în ciuda unor succese minore. La mijlocul lui noiembrie, o expediţie condusă de Bohemund reuşise să atragă garnizoana de la Harenc afară din fortăreaţă şi să o masacreze în întregime.[294] Aproape în aceeaşi zi, o escadră genoveză de treisprezece corăbii a apărut în faţa portului Sf. Simeon, pe care, astfel, cruciaţii au reuşit să îl cucerească. Flota aducea întăriri în efectiv militar şi armament ca răspuns întârziat la apelul adresat oraşului Genova, cu aproape doi ani mai devreme, de papa Urban. Sosirea le-a dat cruciaţilor certitudinea că puteau comunica pe calea maritimă cu cei de acasă. Aceste succese erau însă umbrite de problema aprovizionării oştii. Când cruciaţii au intrat în câmpia Antiohiei, au găsit-o plină de provizii. Se găseau din belşug oi şi vite, iar hambarele satelor păstrau încă mare parte din recolta anului. S-au hrănit îndestulător şi au neglijat să pună la o parte provizii pentru lunile de iarnă. Trupele erau acum obligate să plece după hrană pe o rază din ce în ce mai mare şi riscau astfel să fie izolate de turcii ce coborau din munţi. S-a descoperit curând că oşteni din Antiohia se strecurau prin defileul râului Onopnicles şi aşteptau pe dealul de deasupra taberei lui Bohemund, spre a-i ataca pe războinicii rătăciţi ce se întorceau târziu în tabără. Pentru a contracara aceste acţiuni, conducătorii au decis să construiască pe deal un turn fortificat, pe care fiecare s-a angajat să îl apere cu rândul. Turnul a fost curând construit şi a fost botezat Malregard.[295]

În jurul Crăciunului anului 1097, rezervele de hrană ale oştii erau aproape epuizate şi nu se mai putea obţine nimic din ţinutul învecinat. Prinţii au ţinut sfat şi s-a decis ca o parte a oştii să fie trimisă, sub conducerea lui Bohemund şi a lui Robert de Flandra, în amonte de Orontes spre Hama, pentru a prăda satele de acolo şi pentru a aduce proviziile pe care puteau pune mâna. În această vreme, conducerea asediului urma să le fie încredinţată lui Raymond şi episcopului du Puy. În acel moment, Godefroy era grav bolnav. Bohemund şi Robert au plecat la 28 decembrie, luând cu ei circa douăzeci de mii de oameni. Plecarea lor i-a fost imediat comunicată lui Yaghi-Siyan. Acesta a aşteptat până când s-au îndepărtat şi, în noaptea de 29, a întreprins o ieşire în forţă peste pod şi a căzut asupra cruciaţilor aflaţi la nord de râu. Erau probabil trupe ale lui Raymond care se mutaseră de la prima lor tabără atunci când ploile de iarnă făcuseră nelocuibil terenul jos dintre râu şi ziduri. Atacul a fost neaşteptat, dar vigilenţa lui Raymond a salvat situaţia. A adunat în grabă un grup de cavaleri şi a şarjat asupra turcilor pe întuneric. Aceştia s-au retras cu repeziciune dincolo de pod. Atât de aprig au fost urmăriţi de Raymond încât, pentru o clipă, oamenii acestuia au pus piciorul dincolo de pod înainte ca porţile să se închidă. Se părea că Raymond tocmai găsise un argument în sprijinul convingerii sale că oraşul poate fi cucerit prin

asalt, când un cal ce îşi aruncase călăreţul din şa a ţâşnit brusc înapoi, producând confuzie în rândul cavalerilor strânşi pe pod. Era prea întuneric pentru a realiza ce se întâmplă şi panica a izbucnit printre cruciaţi. Aceştia au fugit la rândul lor, urmăriţi de turci, până când s-au regrupat în tabăra de lângă podul de vase, iar turcii s-au înapoiat în oraş. Au căzut mulţi oameni de ambele părţi, dar mai ales din rândul cavalerilor franci, atât de importanţi pentru Cruciadă. Printre ei se afla chiar purtătorul stindardului lui Adhémar.[296]

În acest timp, Bohemund călărea împreună cu Robert de Flandra spre sud-vest, ignorând cu totul faptul că Antiohia aproape căzuse în mâinile rivalului său, Raymond, şi neştiind, deopotrivă, că o mare oaste musulmană de eliberare se îndrepta către el. Duqaq din Damasc îşi părăsise capitala pe la mijlocul lunii, alături de atabegul său Toghtekin şi de Shams, fiul lui Yaghi-Siyan, în fruntea unei oştiri considerabile. La Hama, emirul locului li s-a alăturat cu forţele sale. La 30 decembrie ajunseseră la Shaizar, unde au aflat că o oaste cruciată se afla în apropiere. S-au îndreptat imediat către aceasta şi, în dimineaţa următoare, au ieşit în întâmpinarea duşmanului la satul Albara. Cruciaţii au fost luaţi prin surprindere, iar Robert, a cărui oaste era puţin în faţa lui Bohemund, s-a găsit cu totul împresurat. Însă Bohemund, văzând ce se întâmpla, şi-a păstrat grosul trupelor în rezervă pentru a-i şarja pe musulmani în momentul în care aceştia se credeau victorioşi. Intervenţia sa l-a salvat pe Robert şi a provocat pierderi atât de grele oştirii damaschine, încât aceasta s-a retras la Hama. Cruciaţii, în schimb, deşi obţinuseră victoria şi împiedicaseră eliberarea Antiohiei, erau l-a rândul lor prea slăbiţi pentru a mai continua strângerea de provizii. După ce au jefuit un sat sau două şi au incendiat o moschee, s-au întors, cu mâinile aproape goale, în tabăra de la porţile Antiohiei[297].

Şi-au găsit tovarăşii de arme într-o adâncă tristeţe. Bătălia dezastruoasă din noaptea de 29 fusese urmată, a doua zi, de un cutremur puternic ce a fost simţit chiar şi la Edessa; în acea noapte, cerul a fost luminat de aurora boreală. În următoarele săptămâni au căzut neîncetat ploi torenţiale şi s-a făcut tot mai frig. Ştefan de Blois nu putea înţelege de ce toată lumea să plângea de soarele excesiv din Siria. Era limpede că Dumnezeu era nemulţumit de războinicii săi, de trufia acestora, de luxul lor ostentativ şi de actele de brigandaj. Adhémar du Puy a poruncit trei zile solemne de post, dar foametea se apropia oricum şi nu prea a contat. Eşecul expediţiei de aprovizionare era echivalent pentru mulţi cu înfometarea. Curând, un om din şapte a început să moară de foame. Oameni în căutare de hrană au fost trimişi departe până la munţii Taurus, unde prinţii rupenizi au fost de acord să ofere sprijin după posibilităţi. Câteva provizii au venit de la călugării armeni stabiliţi în munţii Amanus, în timp ce localnicii

creştini, armeni şi sirieni, au strâns tot ceea ce puteau şi au adus în tabără. Motivul lor nu era atât filantropia, cât câştigul. Pentru proviziile încărcate pe un măgar se cereau opt besanţi şi acesta era un preţ pe care doar cei mai bogaţi ostaşi şi-l permiteau. Caii sufereau chiar mai rău decât oamenii, până când au mai rămas doar vreo şapte sute.[298]

Un sprijin mult mai generos a fost găsit în insula Cipru. Episcopul du Puy, acţionând fără îndoială potrivit instrucţiilor papei Urban, a dat dovadă de zel în stabilirea de bune relaţii cu ierarhii răsăriteni ai Bisericii Ortodoxe, pe care i-a tratat cu un respect ce a dezminţit opinia că papa a pus la cale Cruciada pentru a-i aduce la ascultare pe ortodocşi. Pentru patriarhul Antiohiei, prizonier în cetate, prietenia lui Adhémar era de mică valoare, căci turcii, din când în când, îl puneau pe acesta într-o cuşcă şi îl plimbau pe metereze. Însă patriarhul Ierusalimului, Simeon, care se refugiase atunci când moartea lui Ortoq făcuse viaţa la Ierusalim prea nesigură, se afla în Cipru. Îndată ce legăturile maritime au fost restabilite, Adhémar a luat legătura cu acesta. Simeon nu era prieten al obiceiurilor latine, împotriva cărora scrisese un tratat moderat, dar ferm. Era însă bucuros să colaboreze cu Biserica occidentală spre binele creştinătăţii. Deja în luna octombrie i se alăturase lui Adhémar pentru trimiterea unui raport despre Cruciadă către creştinii din Apus. Acum, auzind solicitările cruciaţilor, a trimis cu regularitate spre aceştia toată hrana şi tot vinul de care insula se putea dispensa.[299]

Proviziile de hrană trimise de patriarh, oricât de îndestulătoare ar fi fost, puteau face prea puţin pentru a alina mizeria generală, împinşi de foame, oamenii au început să dezerteze din tabără pentru a găsi refugiu în zone bogate sau spre a încerca să apuce lungul drum spre casă. Iniţial, dezertorii au fost simpli ostaşi necunoscuţi, dar într-o dimineaţă de ianuarie s-a constatat că însuşi Petru Eremitul fugise însoţit de Guillaume Tâmplarul. Guillaume era un aventurier care nu avea niciun chef să-şi irosească timpul într-o cruciadă fără speranţă, dar este greu de înţeles de ce Petru şi-a pierdut răbdarea. Fugarii au fost urmăriţi de Tancred, care i-a adus, cu mare ruşine, înapoi. Petru, a cărui reputaţie era de preferat să fie păstrată fără pată, a fost iertat în tăcere, dar Guillaume a rămas în picioare întreaga noapte în cortul lui Bohemund, iar dimineaţa a primit o lecţie aspră şi ameninţătoare. A jurat că nu va mai părăsi oastea până când aceasta nu ajungea la Ierusalim, dar, mai târziu, şi-a călcat jurământul. Prestigiul lui Petru a avut de suferit în chip inevitabil, dar, în curând, acesta a primit o şansă pentru a se revanşa.[300]

Adhémar a considerat că era nevoie de un apel puternic pentru întăriri adresat Occidentului, în condiţiile în care oastea se diminua zilnic din cauza foamei şi a dezertărilor. Pentru a-i da autoritatea

maximă, a redactat apelul în numele patriarhului Ierusalimului, a cărui permisiune o obţinuse în prealabil. Limbajul apelului este semnificativ prin lumina pe care o aruncă asupra politicii ecleziastice a lui Adhémar. Patriarhul li se adresa credincioşilor din Apus în calitate de conducător al tuturor episcopilor din Orient, atât greci, cât şi latini. El se intitulează „Apostolic" şi ia asupra lui sarcina de a-l excomunica pe orice creştin ce nu-şi ducea la îndeplinire jurămintele de cruciat. Este limbajul unui pontif independent. Adhémar nu l-ar fi putut pune niciodată pe seama cuiva care se presupunea că trebuia să fie supus episcopului Romei. Oricare ar fi fost planurile lui Urban pentru conducerea Bisericii Răsăritene, legatul său nu propovăduia supremaţia papală. Nu cunoaştem ce ecou a avut în Occident scrisoarea patriarhului.[301]

În timp ce cruciaţii dovedeau respectul cuvenit pentru ierarhii Răsăritului ortodox, relaţiile lor cu stăpânii laici se deteriorau. Tatikios, reprezentantul împăratului, a părăsit brusc oastea la începutul lui februarie. El însoţise Cruciada de la Niceea cu un mic grup şi cu un contingent compus în principal din călăuze şi din meşteri şi, aparent, fusese în relaţii bune cu conducătorii. La Comana şi la Coxon, cruciaţii îi predaseră în chip cinstit cuceririle, iar el, în schimb, în rapoartele sale, elogiase calităţile războinice ale acestora. Pentru respectiva plecare au fost date, în epocă, diferite explicaţii, dar nu este nevoie să respingem relatarea pe care el însuşi a oferit-o la revenirea la Constantinopol. Potrivit lui, fusese chemat într-o zi de Bohemund când se ştia că turcii se pregăteau pentru eliberarea Antiohiei. I s-a spus, în mod confidenţial, că restul conducătorilor credeau că împăratul se făcea vinovat de încurajarea turcilor şi că, drept răzbunare, puneau la cale asasinarea lui Tatikios. Acesta din urmă s-a lăsat convins. Într-adevăr, la momentul respectiv, moralul oştii era aşa de scăzut, încât era nevoie de un ţap ispăşitor. În afară de aceasta, Tatikios credea că, fiind slăbiţi şi demoralizaţi din cauza foamei, cruciaţii nu mai puteau spera să ocupe fortăreaţa. Sfatul său de a o obliga să se predea prin înfometare, prin ocuparea castelelor care o conectau cu exteriorul, fusese ignorat. Drept urmare, a anunţat că trebuie să se întoarcă în teritoriile imperiale pentru a pune la punct un sistem de aprovizionare mai eficient şi a luat o corabie spre Cipru din portul Sf. Simeon. Pentru a demonstra că intenţiona să revină, şi-a lăsat mare parte a oamenilor alături de oaste. Dar, odată plecat, oamenii lui Bohemund au sugerat că a fugit de frică faţă de un nou atac turcesc, dacă nu cumva din cauza unei trădări. Odată ce reprezentantul împăratului a acţionat atât de puţin onorabil, cruciaţii erau, fireşte, eliberaţi de orice obligaţie faţă de Imperiu. Altfel spus, nu era nevoie ca Antiohia să fie retrocedată.[302]

După aceea, Bohemund a răspândit zvonul că el însuşi se gândea

să se despartă de oaste. Nu îşi mai putea ignora multă vreme obligaţiile de acasă. Până atunci jucase un rol de frunte în derularea operaţiunilor militare ale Cruciadei şi, aşa cum calculase, perspectiva de a-i pierde ajutorul a îngrozit oastea. Drept urmare, a dat de înţeles că, dacă ar fi primit stăpânirea Antiohiei, i-ar fi fost compensate pierderile pe care le-ar fi suferit din cauza absenţei din Italia. Egalii săi din rândurile principilor nu au fost păcăliţi de aceste manevre, dar a câştigat multă simpatie în rândul oştenilor de rând.[303]

În acest timp, turcii se reuneau din nou pentru eliberarea Antiohiei. După ce Duqaq eşuase să aducă ajutorul promis, Yaghi Siyan s-a îndreptat încă o dată spre fostul său suzeran, Ridwan din Alep. Ridwan îşi regreta deja lipsa de reacţie ce le permisese francilor să pătrundă spre Antiohia. Atunci când Yaghi-Siyan i-a acceptat din nou suzeranitatea, s-a pregătit să-i vină în ajutor alături de vărul său, Soqman Ortoqidul, din Diarbekir, şi de socrul său, emirul din Hama. La începutul lui februarie, aliaţii au recucerit Harenc, unde şi-au conjugat forţele pentru a ataca tabăra cruciată. La aflarea veştilor, prinţii cruciaţi au ţinut sfat în cortul lui Adhémar. Bohemund a propus ca infanteria să rămână în tabără pentru a împiedica orice ieşire din oraş, în timp ce cavalerii, dintre care mai rămăseseră doar vreo şapte sute în stare să lupte, să execute un atac-surpriză împotriva duşmanilor. Sfatul său a fost acceptat. La 8 februarie, la căderea nopţii, cavaleria francă s-a furişat peste podul de vase şi a ocupat poziţie între râu şi lacul Antiohiei, loc din care se puteau năpusti asupra turcilor când aceştia ar fi înaintat spre a traversa Podul de Fier. Când a crăpat de ziuă, s-a ivit oastea turcească, iar prima linie a cruciaţilor a şarjat înainte ca arcaşii turci să se poată aşeza în rând. Şarja nu a putut împrăştia mulţimea turcilor şi cavalerii s-au retras, atrăgându-i pe duşmani spre locul de bătălie ales, în care lacul în flancul stâng şi râul în flancul drept împiedicau manevrele de învăluire. Pe acest teren strâmt cavalerii au şarjat din nou, de data aceasta cu toate forţele. În faţa armamentului lor greu, turcii, mult mai uşor înarmaţi, au rupt rândurile şi au fugit, producând confuzie în liniile din spate. Curând întreaga oaste a lui Ridwan era angajată într-o retragere dezordonată spre Alep. Atunci când fugarii au trecut pe lângă Harenc, li s-a alăturat garnizoana, care le-a lăsat astfel creştinilor băştinaşi oraşul spre a-l preda cruciaţilor.

În timp ce cavaleria obţinea o victorie spectaculoasă, infanteria dădea o luptă mult mai grea. Yaghi-Siyan a întreprins o ieşire cu toate forţele sale asupra taberei ai cărei apărători începuseră să cedeze teren, când, în timpul după-amiezii, au fost văzuţi apropiindu-se cavalerii triumfători. Pe măsură ce se apropiau, Yaghi-Siyan a înţeles că oastea ce îi venea în sprijin fusese înfrântă şi şi-a rechemat oamenii în interiorul zidurilor.[304]

Înfrângerea celei de-a doua armate ce venea în sprijinul oraşului, deşi le-a ridicat moralul creştinilor, nu a făcut nimic pentru a le îmbunătăţi situaţia. Hrana era încă foarte puţină, cu toate că proviziile începuseră să sosească prin portul Sf. Simeon, venind în cantităţi mari din Cipru, unde patriarhul Simeon şi, probabil, prea puţin apreciatul Tatikios strânseseră tot ce se putuse găsi. Însă drumul către mare era continuu atacat de grupuri din cetate, care loveau convoaiele mai mici, în timp ce oraşul continua să primească provizii prin poarta nepăzită a Sfântului Gheorghe şi pe calea podului fortificat. Pentru a controla acest pod şi a face sigur drumul spre portul Sf. Simeon, Raymond a propus să se construiască un turn pe malul de nord sau în apropiere. Proiectul a fost amânat din cauza lipsei de materiale şi de zidari. La 4 martie, o flotă compusă din englezi şi condusă de pretendentul la tron exilat Edgar Atheling a intrat în portul Sf. Simeon. Aducea pelerini din Italia, dar s-a oprit în drum la Constantinopol, unde Edgar i s-a alăturat, punându-se sub ordinele împăratului. A fost încărcată cu materiale şi maşini de asediu, a căror sosire a fost foarte potrivită. Detaliul că au fost trimise de împărat a fost ignorat cu grijă de către cruciaţi.

Auzind că flota a tras la ţărm, Raymond şi Bohemund au pornit în întâmpinare, neavând încredere unul în celălalt, pentru a recruta cât mai mulţi luptători cu putinţă din rândurile pasagerilor şi pentru a escorta maşinile de asediu şi materialul până în tabără. La 6 martie, pe când se înapoiau încărcaţi pe drumul de la Sf. Simeon, au fost atacaţi de un detaşament al garnizoanei oraşului. Trupele au fost luate prin surprindere şi au fugit cuprinse de panică, lăsând transportul în mâinile duşmanului. Câţiva fugari s-au grăbit spre tabără şi au împrăştiat zvonul că atât Raymond, cât şi Bohemund au fost ucişi. La auzul ştirii, Godefroy s-a pregătit să meargă în ajutorul celor învinşi, când, dintr-odată, turcii s-au năpustit din oraş asupra taberei, pentru a crea diversiunea ce ar fi permis celor ce organizaseră ambuscada, acum încărcaţi de pradă, să se întoarcă în oraş. Oamenii lui Godefroy, deja înarmaţi şi pregătiţi să pornească pe drumul spre mare, au fost în măsură să oprească atacul până când Raymond şi Bohemund au apărut pe neaşteptate cu ceea ce rămăsese din forţele lor. Sosirea lor, chiar şi cu efective reduse, i-a permis lui Godefroy să-i respingă pe turci înapoi în oraş. Prinţii s-au unit apoi pentru a-i captura la întoarcere pe autorii incursiunii. Tactica a fost un succes deplin. Jefuitorii, incomodaţi de prada lor, au fost înconjuraţi şi masacraţi pe când încercau să ajungă la pod, iar preţiosul material de asediu a fost recuperat. S-a spus că au fost ucişi o mie cinci sute de turci, mulţi dintre ei înecându-se în tentativa de a traversa fluviul. Printre morţi s-au numărat nouă emiri. În seara respectivă, oameni din garnizoană s-au strecurat afară din cetate pentru a-i îngropa pe morţi în cimitirul

musulman de pe malul nordic al râului. Cruciaţii i-au văzut şi i-au lăsat în pace, dar în ziua următoare au săpat pentru a jefui aurul şi podoabele.[305]

Rezultatul victoriei cruciaţilor a fost blocarea completă a Antiohiei. Cu ajutorul muncitorilor şi al materialelor primite, fortăreaţa plănuită a fost construită pentru a controla podul fortificat. Ea a fost ridicată în apropiere de moscheea de lângă cimitirul musulman şi a fost numită în mod oficial La Mahomerie, din vechiul cuvânt francez ce însemna „moschee". Atunci când comandanţii au discutat cui trebuia încredinţată paza castelului.

Raymond – care avusese ideea construirii sale – a pretins să îl controleze. Fortăreaţa a fost cunoscută în mod obişnuit drept castelul lui Raymond. Construcţia a fost isprăvită pe 19 martie. Curând şi-a dovedit utilitatea în împiedicarea oricărui acces către podul fortificat. Însă Poarta Sf. Gheorghe era încă deschisă. Pentru a o controla, s-a hotărât înălţarea unui castel pe locul unei foste mănăstiri situate pe dealul din faţă. Construcţia a fost terminată în aprilie şi încredinţată lui Tancred, care a primit suma de trei sute de mărci pentru cheltuielile sale. Din momentul respectiv, niciun convoi cu hrană nu a mai reuşit să ajungă în oraş, iar locuitorii nu au mai putut să-şi trimită turmele la păscut, aşa cum o făcuseră până atunci. Atacatori individuali puteau încă să urce zidurile pe Muntele Silpius sau se puteau strecura pe îngustul Pod de Fier, dar nu se mai putea pune la cale nicio năvală organizată. În timp ce garnizoana a început să sufere de foame, problema de aprovizionare a cruciaţilor a fost uşurată. Vremea mai bună la apropierea primăverii, posibilitatea de a căuta hrană fără riscul unor atacuri neaşteptate ale turcilor şi disponibilitatea negustorilor, care până atunci îşi vânduseră bunurile garnizoanei la preţuri mari, de a le vinde acum în tabără au pus la îndemână mai multe provizii şi au ridicat moralul frâncilor. Curând după ce castelul său fusese ridicat, Tancred a capturat un important transport cu provizii destinat lui Yaghi-Siyan de către negustorii creştini sirieni şi armeni. Astfel de succese i-au făcut pe cruciaţi să spere că Antiohia putea fi constrânsă să capituleze prin înfometare. Trebuia însă ca aceasta să se întâmple repede, deoarece temutul Kerbogha din Mosul îşi aduna forţele.[306]

Pe vremea când se aflau la Constantinopol, împăratul Alexie îi sfătuise pe cruciaţi să ajungă la un fel de înţelegere cu fatimizii din Egipt. Fatimizii erau duşmani ireconciliabili ai turcilor, erau toleranţi faţă de supuşii creştini şi fuseseră mereu dispuşi să negocieze cu puterile creştine. Cruciaţii nu au dat probabil curs sfatului. Însă, la începutul primăverii, în tabăra de la porţile Antiohiei a sosit o solie egipteană trimisă de al-Afdal, atotputernicul vizir al califului minor, al-Mustali. Propunerile sale par să fi vizat împărţirea imperiului

selgiucid. Francii ar fi ocupat Siria de Nord, în timp ce Egiptul ar fi obţinut Palestina. Fără îndoială, al-Afdal i-a privit pe cruciaţi drept mercenari ai împăratului şi a presupus că o astfel de împărţire, bazată pe situaţia anterioară invaziei turceşti, ar fi fost cu totul acceptabilă. Prinţii occidentali i-au primit cu cordialitate pe ambasadori, dar nu s-au angajat la niciun fel de înţelegere. Egiptenii au rămas pentru câteva săptămâni în tabără şi s-au întors acasă însoţiţi de o mică ambasadă a francilor încărcată cu daruri, provenite în mare parte din prada obţinută în bătălia din 6 martie. Negocierile le-au indicat cruciaţilor avantajele ce puteau rezulta din intrigi cu puterile musulmane. Lăsând la o parte prejudecăţile religioase, ei au trimis, la auzul veştilor despre pregătirile lui Kerbogha, o solie la Duqaq din Damasc, solicitându-i neutralitatea şi declarând că nu au niciun fel de pretenţii la teritoriul său. Duqaq, care îşi privea fratele, pe Ridwan din Alep, ca pe un duşman şi constata că acesta revenise la neutralitatea anterioară, nu a dat curs solicitărilor.[307]

La început de mai, se ştia că Kerbogha este pe drum. În afara trupelor sale, se mai aflau oameni ai sultanilor din Bagdad şi Persia, precum şi ai prinţilor ortoqizi din nordul Mesopotamiei. Duqaq aştepta să li se alăture, iar, la Antiohia, Yaghi-Siyan, deşi se afla sub o presiune puternică, rezista încă. Tensiunea a crescut în rândurile cruciaţilor. Ştiau că dacă nu vor captura mai întâi oraşul, vor fi zdrobiţi între garnizoană şi uriaşa oaste de sprijin. Împăratul Alexie se afla în acel moment în campanie în Asia Mică. Spre el a fost trimis un mesaj disperat de a se grăbi în ajutor. Bohemund, foarte hotărât să obţină Antiohia pentru sine, avea motive speciale de îngrijorare. Dacă împăratul sosea înainte ca Antiohia să cadă sau dacă Kerbogha era înfrânt doar datorită ajutorului împăratului, ar fi fost imposibil ca oraşul să nu fie restituit Imperiului. Mulţi dintre prinţi erau pregătiţi să îi acorde Antiohia lui Bohemund, dar Raymond de Toulouse, sprijinit probabil de episcopul du Puy, nu ar fi fost de acord. Motivele lui Raymond au fost discutate în numeroase rânduri. El era singurul dintre prinţi care nu era legat de împărat printr-un jurământ explicit, dar părăsise Constantinopolul în relaţii bune cu împăratul. Îl ura pe Bohemund şi îl privea drept principalul său rival în conducerea Cruciadei. Atât el, cât şi legatul papal puteau considera că, dacă jurământul era invalid, doar Biserica, reprezentată de Adhémar, putea fi în măsură să acorde teritorii. După câteva discuţii şi intrigi, s-a ajuns la un compromis. Dacă trupele lui Bohemund erau primele care intrau în oraş şi împăratul nu sosea, atunci putea să îl păstreze pentru sine. Chiar şi aşa, Raymond a făcut nazuri, dar Bohemund avea deja motive să fie mulţumit.[308]

Calculele greşite ale lui Kerbogha le-au dat cruciaţilor un moment de respiro. El nu dorise să înainteze spre Antiohia lăsând la Edessa o

oaste care i-ar fi putut ameninţa flancul drept. Nu şi-a dat seama că Balduin era prea slab pentru o acţiune ofensivă, dar, totodată, prea puternic în interiorul fortăreţei sale pentru a fi uşor de înlăturat. Ultimele trei săptămâni din mai au fost petrecute de Kerbogha la porţile Edessei, atacându-i în zadar zidurile, înainte de a decide că irosea acolo efort şi timp.

În aceste preţioase trei săptămâni, Bohemund a fost serios pus la încercare. La un moment dat, a stabilit o legătură cu un căpitan din interiorul Antiohiei, pe nume Firuz. Firuz, se pare, era un armean convertit la islam care se ridicase într-o poziţie importantă în administraţia lui Yaghi-Siyan. Deşi părea loial, era supărat pe stăpânul său, care îl amendase recent pentru că îşi făcuse un depozit de grâne. Totodată, păstrase legătura cu adepţii fostei sale credinţe. Prin intermediul acestora a ajuns la o înţelegere cu Bohemund şi a fost de acord să vândă oraşul. Secretul înţelegerii a fost bine păstrat. Bohemund nu a avut încredere în nimeni. În schimb, a evidenţiat pericolele ce urmau să vină, pentru a spori valoarea apropiatului său triumf.[309] Propaganda sa a avut succes. La sfârşit de mai, Kerbogha a abandonat asediul fără rezultat al Edessei şi şi-a continuat înaintarea. Pe măsură ce se apropia, tabăra cruciată a fost cuprinsă de panică. Dezertorii erau în număr aşa de mare, încât orice încercare de a-i împiedica era sortită eşecului. În cele din urmă, la 2 iunie, un grup numeros de oameni din nordul Franţei a pornit spre Alexandretta, condus de Ştefan de Blois. Cu doar două luni înainte, Ştefan îi scrisese din tabără soţiei sale, plin de veselie, pentru a-i relata despre dificultăţile asediului, dar şi pentru a-i descrie glorioasa victorie din 6 martie şi a-şi sublinia propria importanţă în rândul oştirii. Acum, cu oraşul încă necucerit şi cu oastea lui Kerbogha în preajmă, i se părea nebunie curată să aştepte un masacru iminent. Nu fusese niciodată un mare luptător, dar cel puţin ar fi trăit cât să mai participe la o altă bătălie. Dintre toţi prinţii, Ştefan fusese cel mai admirativ la adresa împăratului. Bohemund trebuie să fi zâmbit când l-a văzut plecând, dar nu ar fi putut prezice cât de folositoare avea să se dovedească pentru cauza sa această fugă.[310]

Dacă Ştefan ar fi amânat plecarea cu doar câteva ore, şi-ar fi schimbat intenţiile. Chiar în ziua aceea, Firuz şi-a trimis fiul la Bohemund pentru a-i spune că era gata pentru actul de trădare. S-a zvonit mai târziu că ezitase până atunci, până în seara precedentă, când descoperise că soţia îl înşela cu unul dintre camarazii turci. Se afla în acel moment la comanda Turnului celor Două Surori şi a secţiunii exterioare de ziduri din faţa castelului lui Tancred. El l-a îndemnat pe Bohemund să strângă oastea cruciată în după-amiaza respectivă şi să o conducă spre răsărit, ca şi când ar fi plecat să îi iasă în întâmpinare lui Kerbogha. Apoi, după căderea întunericului, trupele

ar fi trebuit să se furişeze înapoi spre zidul de apus, aducând scări pentru a urca în turnul în care i-ar fi aşteptat. Dacă Bohemund ar fi acceptat planul, şi-ar fi trimis înapoi fiul ca ostatic în acea seară ca semn că este pregătit.

Bohemund i-a urmat sfatul. Cum momentul se apropia, şi-a trimis unul dintre pedestraşi, al cărui nume era Male Couronne, într-un tur al taberei pentru a porunci oştirii să fie gata de o incursiune în teritoriul inamic la lăsarea serii. I-a invitat apoi pe principalii comandanţi – Adhémar, Raymond, Godefroy şi Robert de Flandra – şi, pentru prima dată, le-a expus planul. „În această noapte", le-a spus el, „dacă Dumnezeu ne ocroteşte, Antiohia va fi predată în mâinile noastre". Dacă Raymond a simţit invidie, a rămas nerostită. El şi egalii săi au sprijinit planul pe deplin.

Spre apusul soarelui, oastea cruciată a plecat spre răsărit, cavaleria traversând valea din faţa oraşului, iar infanteria înaintând cu greu pe drumul de pe dealurile din spate. Turcii din oraş i-au văzut plecând şi s-au liniştit, aşteptându-se la o noapte paşnică. Dar, în toiul nopţii, oştirii i s-a poruncit să se întoarcă spre zidurile de vest şi de nord-vest. Chiar înaintea zorilor, trupele lui Bohemund au ajuns în faţa Turnului celor Două Surori. Au sprijinit o scară de zid şi şaizeci de cavaleri, conduşi de Foulques de Chartres, au urcat, unul după celălalt, şi au intrat printr-o fereastră situată la înălţime într-o cameră unde Firuz aştepta nerăbdător. Când au intrat, i s-a părut că erau insuficienţi. „Sunteţi prea puţini franci", a strigat în greceşte, „unde este Bohemund?". Nu avea însă de ce să îşi facă griji. De la cele Două Surori, cavalerii au ocupat celelalte două turnuri aflate sub controlul lui Firuz, ajutându-şi camarazii să sprijine scările de zidurile care le uneau, în timp ce un pedestraş italian a mers să-i spună lui Bohemund că era timpul să pătrundă în oraş. Scara s-a rupt cu el, dar, în timp ce unii soldaţi au ţâşnit de-a lungul zidurilor, surprinzându-i pe paznicii turnurilor, alţii au coborât în oraş şi i-au mobilizat pe locuitorii creştini, cu al căror ajutor au deschis Poarta Sf. Gheorghe şi marea Poartă a Podului, dincolo de care aştepta grosul oştirii. Cruciaţii au pătruns în interior, întâmpinând puţină rezistenţă. Grecii şi armenii li s-au alăturat, masacrându-i pe turcii pe care îi întâlneau, femei şi bărbaţi deopotrivă, între aceştia numărându-se chiar fratele lui Firuz. Mulţi creştini au pierit în confuzia creată. Însuşi Yaghi-Siyan, trezit de larmă, a înţeles imediat că totul este pierdut. Împreună cu gărzile sale de corp, a fugit călare prin strâmtoarea care ducea la Podul de Fier şi, de acolo, spre dealuri. Fiul său Shams al-Daula şi-a păstrat însă calmul. Strângând ce oameni putea găsi, şi-a croit drum spre citadelă înainte ca francii să îl poată copleşi. Bohemund l-a urmărit, dar nu a reuşit să forţeze intrarea, astfel încât şi-a înfipt baniera purpurie în cel mai înalt punct unde a ajuns. Vederea ei, fluturând în lumina soarelui

care se ridica, i-a bucurat pe cruciaţii de jos ce intrau în oraş.

După ce a adunat oameni suficienţi, Bohemund a încercat un asalt în toată regula asupra citadelei. Atacul a fost însă respins şi el însuşi a fost rănit. Oamenii săi au preferat să se întoarcă la mult mai plăcuta sarcină de a jefui străzile oraşului, în timp ce el a fost curând consolat de primirea capului lui Yaghi-Siyan din partea unui ţăran armean. Yaghi-Siyan fusese aruncat din şa de calul său pe un drum de munte, în timp ce fugea. Gărzile sale îl părăsiseră şi, pe când zăcea acolo epuizat şi pe jumătate ameţit, câţiva armeni l-au găsit şi l-au recunoscut. L-au ucis de îndată şi, în timp ce unul a primit o frumoasă recompensă ducându-i capul lui Bohemund, ceilalţi i-au vândut cingătoarea şi teaca iataganului pentru câte şaizeci de besanţi.

Până la căderea nopţii, în ziua de 3 iunie, niciun turc nu fusese lăsat viu în Antiohia; chiar şi din satele învecinate în care francii nu intraseră niciodată, populaţia turcă a fugit pentru a-şi căuta refugiu la Kerbogha. Casele locuitorilor din Antiohia, deopotrivă creştini şi musulmani, au fost jefuite. Bogăţiile şi armele găsite acolo au fost împrăştiate sau distruse cu furie. Nu puteai merge pe străzi fără să calci pe cadavre care se descompuneau rapid în căldura verii. Antiohia era însă din nou creştină.[311]

4
STĂPÂNIREA ANTIOHIEI

„Întins-au mâinile împotriva aliaţilor lor. Întinat-au legământul Lui”.

Psalmul 54: 22

Cucerirea Antiohiei a fost o reuşită care a bucurat inimile creştinilor. Dar când frenezia triumfătoare s-a domolit, iar cruciaţii au analizat situaţia, au înţeles că se aflau într-o poziţie cu foarte puţin mai bună decât înainte. Fuseseră însă obţinute câteva mari avantaje. Pentru a se apăra de oştile lui Kerbogha, deţineau fortificaţiile oraşului, rămase intacte în urma bătăliei. Însoţitorii civili, încă numeroşi în ciuda bolilor şi dezertărilor, erau puşi la adăpost şi nu mai reprezentau o grijă suplimentară, aşa cum fuseseră în tabără. Oastea turcească a oraşului era în mare măsură anihilată şi nu mai constituia o ameninţare serioasă. Însă apărarea întinsei linii a zidurilor avea nevoie de mai mulţi oameni decât îşi puteau permite în acel moment. Citadela nu fusese ocupată şi trebuia păzită. Deşi garnizoana era prea slabă pentru a ataca, din vârful său puteau fi urmărite toate mişcările din oraş. Era de asemenea imposibil să fie împiedicată legătura dintre aceasta şi Kerbogha. În oraş, cruciaţii nu au găsit magaziile cu hrană la care sperau şi chiar ei, în nebunia lor, distruseseră mare parte din bogăţii. Şi, cu toate că musulmanii fuseseră ucişi, populaţia creştină a locului nu prezenta încredere. Sirienii, în special, trădaseră în trecut şi aveau prea puţină simpatie faţă de latini. Trădarea lor constituia un risc mult mai mare pentru o oaste ce apăra oraşul decât pentru una plasată în afara zidurilor. Mai mult, victoria a reactivat o întrebare care dăduse deja semne că dezbină Cruciada: în mâinile cui trebuia predat oraşul?

La început nu a existat timp de pierdut pentru a dezbate viitorul aşezării. Kerbogha înainta şi Antiohia trebuia apărată de iminentul atac. Bohemund, orice ar fi plănuit, nu avea trupe suficiente pentru a apăra zidurile fără ajutorul tovarăşilor să-i cu toţii trebuiau să îşi asume apărarea şi fiecare dintre prinţi a ocupat un sector al fortificaţiilor. Sarcina imediată a oştirii era să cureţe oraşul şi să îi îngroape repede pe morţi, înainte ca descompunerea cadavrelor să provoace o epidemie. În timp ce soldaţii erau ocupaţi cu aceasta, episcopul du Puy a avut grijă ca bisericile şi catedrala Sf. Petru, pe care turcii le profanaseră, să fie restituite cultului creştin. Patriarhul

Ioan a fost eliberat din temniţă şi repus pe tronul patriarhal. Ioan era un grec care detesta ritul latin, însă era patriarhul legitim al unui scaun aflat încă în deplină comuniune cu Roma. Adhémar nu avea de gând să lezeze legitimitatea şi sentimentele locale prin ignorarea drepturilor patriarhului. Tot astfel, niciunul dintre cruciaţi, conştienţi de suferinţele lui Ioan pentru credinţă, nu a obiectat faţă de restaurarea lui. Excepţie a făcut, poate, Bohemund, care a prevăzut inconvenientul în raport cu planurile sale. [312]

Cruciaţii abia se instalaseră în oraş înainte ca Kerbogha să îşi facă apariţia. La 5 iunie, acesta a ajuns la Orontes şi la Podul de Fier, iar două zile mai târziu şi-a aşezat tabăra în faţa zidurilor, chiar pe locul pe care francii îl ocupaseră recent. Shams al-Daula a trimis imediat emisari din citadelă pentru a cere ajutor. Kerbogha a insistat însă ca citadela să fie ocupată de trupele sale.

Shams a implorat în zadar să i se permită să menţină comanda până când oraşul era recucerit. A fost nevoit să predea fortăreaţa şi magaziile acesteia locotenentului de încredere al lui Kerbogha, Ahmed ihn Merwan.[313]

Primul plan al lui Kerbogha a fost să pătrundă în oraş dinspre citadelă. Intuind pericolul, Bohemund şi Raymond au improvizat un zid pentru a o separa de fortificaţiile oraşului. Cum era cel mai vulnerabil sector al apărării, prinţii îl apărau pe rând. După o scurtă recunoaştere, Ahmed ibn Merwan a declanşat un atac asupra sectorului în ziua de 9 iunie, probabil devreme. Hugues de Vermandois, contele de Flandra şi ducele Normandiei erau însărcinaţi cu apărarea şi au fost aproape copleşiţi, dar în cele din urmă au respins atacul cu grele pierderi. Kerbogha a decis apoi că ar fi mult mai puţin costisitor să îi blocheze mai strâns pe francі şi să-i atace mai târziu, când ar fi fost vlăguiţi de foame. La 10 iunie s-a pus în mişcare pentru a încercui oraşul în întregime. Cruciaţii au încercat să îl împiedice şi au lansat un atac viguros, dar au fost curând forţaţi să bată în retragere la adăpostul zidurilor.[314]

Eşecul încercării i-a împins pe cruciaţi în braţele deznădejdii. Moralul lor, ridicat cu o săptămână înainte de cucerirea oraşului, s-a prăbuşit la cel mai scăzut nivel. Hrana era din nou pe terminate. Un colţ de pâine costa un besant, un ou doi besanţi, iar o găină cincisprezece. Mulţi oameni se hrăneau cu frunzele copacilor şi cu piei uscate. Adhémar du Puy a încercat în zadar să uşureze situaţia pelerinilor săraci. Printre cavaleri erau mulţi care gândeau că Ştefan de Blois alesese varianta înţeleaptă. În noaptea de 10 iunie, un grup condus de Guillaume şi Aubrey de Grant-Mesnil şi de Lambert, conte de Clermont, a reuşit să străbată rândurile inamice şi s-a grăbit spre portul Sf. Simeon. Acolo se aflau corăbii frânce, probabil unele genoveze şi altele care aparţineau flotei lui Guynemer.

Când fugarii au sosit şi au anunţat că oastea cruciată era inevitabil condamnată, acestea au ridicat în grabă ancora şi s-au îndreptat spre un port mai sigur. Fugarii au navigat cu ei spre Tarsus. Acolo s-au alăturat forţelor lui Ştefan de Blois, care plănuia să se întoarcă la Antiohia când a auzit de cucerirea acesteia, dar a fost oprit de vederea de la distanţă a oştirii lui Kerbogha. Guillaume de Grant-Mesnil se căsătorise cu Mabilla, sora lui Bohemund, şi dezertarea unei rude atât de apropiate a conducătorului normand nu putea să treacă neobservată în rândurile oştirii.[315]

Oamenilor dinlăuntrul Antiohiei li se părea în acel moment că singura şansă de salvare consta în sosirea împăratului şi a forţelor sale. Se ştia deja că Alexie plecase din Constantinopol. Pe timpul primăverii, Ioan Ducas înaintase din Lidia în Frigia până la drumul principal pe care îl urmaseră cruciaţii şi, la un anumit moment, fusese redeschisă calea spre Attalia. Drept urmare, Alexie a socotit că este mai prudent să-şi conducă oastea principală în inima Asiei Mici spre a-i ajuta pe cruciaţi, deşi mulţi dintre sfetnicii săi nu erau de acord cu o expediţie care l-ar fi dus atât de departe de capitală, într-un teritoriu ce nu fusese încă curăţat de duşmani. La mijlocul lui iunie se afla la Philomelion. În timp ce se pregătea să înainteze, au apărut în tabăra sa Ştefan şi Guillaume. Aceştia navigaseră de la Tarsus împreună şi auziseră în călătoria lor, probabil la Attalia, despre locul în care se afla împăratul. Lăsându-şi oamenii să urmeze calea maritimă, ei s-au grăbit spre nord, către Philomelion, pentru a-i spune împăratului că turcii erau cu siguranţă stăpâni pe Antiohia şi că oastea cruciată fusese anihilată. Aproape în acelaşi moment a ajuns în tabără şi Pierre d'Aups, care îşi părăsise postul de la Comana, la răsărit de Cezareea, pentru a raporta că o oaste turcească înainta pentru a-l lovi pe Alexie înainte ca acesta să ajungă la Antiohia. Alexie nu avea motive să le pună la îndoială relatările. Ştefan fusese în trecut un prieten loial şi de încredere, iar dezastrul nu era deloc improbabil. Ştirile l-au obligat să-şi reconsidere planurile. Dacă Antiohia fusese pierdută şi francii pieriseră, turcii şi-ar fi continuat cu siguranţă ofensiva. Selgiucizii ar fi încercat, fără îndoială, să recâştige ceea ce pierduseră şi ar fi avut în spatele lor întreaga lume turcească victorioasă. În asemenea circumstanţe, era o nebunie ca expediţia să fie continuată. În locul în care se afla flancul său stâng, era expus primejdios atacurilor turceşti. Era de neconceput să-şi lungească liniile de comunicaţii în acel moment pentru o cauză deja pierdută. Chiar şi dacă ar fi fost un aventurier, asemenea prinţilor din Cruciadă, riscul nu merita să fie asumat. Era în schimb responsabil de bunăstarea unui imperiu mare şi vulnerabil, iar principala îndatorire era faţă de supuşii săi. Şi-a adunat deci sfetnicii şi le-a spus că era necesar să se retragă. În sfat se găsea un prinţ normand, fratele vitreg al lui Bohemund, pe nume Guy, care

se afla de ani buni în serviciul său. Guy a fost mişcat de situaţia cruciaţilor şi l-a rugat pe împărat să continue înaintarea, în speranţa că aceştia puteau fi încă salvaţi. Nimeni însă nu a sprijinit ideea. Marea oaste bizantină s-a retras spre nord, lăsând o fâşie de teren pustiu drept pavăză pentru teritoriile nou-cucerite de la turci.[316]

Ar fi fost bine pentru Imperiu şi pentru pacea creştinătăţii răsăritene dacă Alexie ar fi ascultat cererea lui Guy, chiar dacă nu ar fi putut ajunge la Antiohia înainte de declanşarea bătăliei decisive. Atunci când cruciaţii au auzit zvonul că oastea imperială a făcut cale întoarsă, amărăciunea lor a fost cumplită. Se considerau a fi războinicii lui Hristos împotriva necredincioşilor. A refuza să te grăbeşti în ajutor, oricât de fără speranţă ar fi părut situaţia, reprezenta un act de trădare faţă de credinţă. Le păsa prea puţin de celelalte îndatoriri ale împăratului. În schimb, neglijarea lor de către împărat părea să justifice toate suspiciunile şi animozitatea pe care le simţeau deja faţă de greci. Bizanţul nu avea să fie niciodată iertat, iar Bohemund a găsit că totul se desfăşoară în folosul ambiţiei sale.[317]

Cruciaţii şi-au dat seama că şi Ştefan de Blois era de condamnat. Cronicarii au scris cu asprime despre laşitatea acestuia, iar povestea a ajuns curând în Europa. El însuşi a revenit pe căi sigure acasă, la o soţie înfuriată de ruşine şi care nu s-a liniştit până când nu l-a văzut plecat din nou spre Orient pentru a-şi ispăşi pedeapsa.[318]

În vremea aceasta, Kerbogha continua să asedieze Antiohia. La 12 iunie, un atac prin surprindere aproape că îl adusese în posesia unuia dintre turnurile zidului de sud-vest, care a fost în cele din urmă salvat doar graţie bravurii a trei cavaleri din Malines. Pentru a evita repetarea unor astfel de riscuri, Bohemund a curăţat toate străzile oraşului din apropierea zidurilor, permiţându-le astfel trupelor să manevreze cu mai multă uşurinţă.[319]

În această stare de spirit, moralul cruciaţilor a crescut în urma unei serii de evenimente care a părut să le arate mila lui Dumnezeu. Ostaşii erau flămânzi şi speriaţi. Credinţa care îi susţinuse până atunci se clătina, dar nu fusese frântă. Era o atmosferă în care visele şi viziunile înfloreau. Pentru oamenii Evului Mediu, supranaturalul nu era considerat imposibil, nici din cale-afară de rar. Ideile moderne despre puterea subconştientului erau necunoscute. Visele şi viziunile erau date de Dumnezeu sau, în anumite situaţii, de diavol. Scepticismul se limita la simpla neîncredere în cuvântul celui care visase. Trebuie să ţinem cont de această atitudine atunci când analizăm episodul ce urmează.

La 10 iunie 1098, un ţăran, sărăcăcios îmbrăcat, a intrat în cortul lui Raymond şi a cerut să-i vadă pe acesta şi pe episcopul du Puy. Numele lui era Pierre Barthélemy şi se alăturase Cruciadei ca servitor al unui pelerin provensal numit Guillaume-Pierre. În ciuda originii

umile, nu era cu totul analfabet, dar era cunoscut camarazilor să-i ca un personaj rău famat, interesat doar de plăcerile vulgare ale vieţii. Povestea sa era că, în ultimele luni, fusese tulburat de viziuni în care Sfântul Andrei i-a arătat unde poate fi găsită una dintre cele mai sfinte relicve ale creştinătăţii, anume Lancea care îl străpunsese pe Hristos. Prima viziune se produsese în timpul cutremurului din 30 decembrie. Se ruga cuprins de groază când, brusc, i-a apărut un bătrân cu părul alb, însoţit de un tânăr frumos şi înalt. Bătrânul, după ce a spus că este Sfântul Andrei, i-a poruncit să meargă să-i caute pe episcopul du Puy şi pe contele Raymond. Episcopul trebuia certat pentru că îşi neglijase datoria de predicator, în timp ce contelui trebuia să i se dezvăluie locul în care era ascunsă Lancea, loc pe care sfântul dorea să i-l arate lui Pierre Barthélemy. Pierre s-a găsit apoi condus, îmbrăcat doar în cămaşă, în interiorul oraşului, în catedrala Sf. Petru, pe care turcii o transformaseră în moschee. Sfântul Andrei l-a condus prin intrarea de la miazăzi spre capela sudică. Acolo a dispărut în subteran, pentru a reapărea purtând Lancea. Pierre a vrut să o ia în clipa aceea, dar i s-a spus să revină împreună cu doisprezece însoţitori după ce oraşul va fi cucerit şi să caute în acelaşi loc. Apoi a fost purtat înapoi în tabără.

Pierre nu a ţinut cont de poruncile sfântului, întrucât s-a temut că nimeni nu va da ascultare unui om atât de sărman. În schimb, a plecat într-o expediţie de pradă către Edessa. La cântatul cocoşului în ziua de 10 februarie, pe când se afla într-un castel de lângă Edessa, Sfântul Andrei şi însoţitorul acestuia i-au apărut din nou, pentru a-l certa pentru lipsa de ascultare, pedepsindu-l printr-o îmbolnăvire temporară a ochilor. Sfântul Andrei i-a vorbit, de asemenea, despre protecţia aparte a lui Dumnezeu faţă de cruciaţi, adăugând că toţi sfinţii doreau cu ardoare să lupte alături de aceştia. Pierre Barthélemy şi-a recunoscut greşeala şi a revenit la Antiohia, dar acolo curajul l-a părăsit din nou. Nu a îndrăznit să se apropie de prinţi şi a fost uşurat atunci când, în martie, stăpânul său Guillaume-Pierre l-a luat cu el într-o călătorie pentru a cumpăra hrană din Cipru. La 20 martie, în Duminica Floriilor, dormea alături de Guillaume-Pierre într-un cort din portul Sf. Simeon, când a avut o nouă viziune. Pierre şi-a repetat scuzele, iar Sfântul Andrei, după ce i-a spus să nu se teamă, i-a dat instrucţiuni pe care contele Raymond trebuia să le urmeze atunci când ar fi ajuns la apa Iordanului. Guillaume-Pierre a auzit dialogul, fără a vedea nimic. Pierre Barthélemy a revenit în tabăra de la Antiohia, dar nu a reuşit să obţină o audienţă la conte. Drept urmare, a plecat spre Mamistra pentru a-şi continua călătoria spre Cipru. Sfântul Andrei a venit după el şi i-a poruncit furios să se întoarcă din drum. Pierre a vrut să-i dea ascultare, dar stăpânul său l-a făcut să se îmbarce pentru a traversa marea. De trei ori corabia a fost împinsă înapoi şi, în cele

din urmă, a eşuat pe o insulă lângă portul Sf. Simeon, unde călătoria a fost abandonată. Pierre a căzut la pat. Când s-a însănătoşit, Antiohia fusese cucerită, iar el a intrat în oraş. A luat parte la bătălia din 10 iunie şi a fost la un pas de moarte, fiind strivit între doi cai. După aceea, Sfântul Andrei şi-a mai făcut o dată apariţia şi i-a vorbit atât de ameninţător, încât Pierre nu a mai putut să ignore porunca. Mai întâi le-a relatat povestea camarazilor săi în ciuda scepticismului cu care ea a fost primită, Pierre a mers apoi să o repete contelui Raymond şi episcopului du Puy.9[320]

Adhémar nu a fost impresionat. L-a considerat pe Pierre Barthélemy drept un personaj rău famat şi în care nu putea avea încredere. Poate că a fost influenţat de criticile la adresa propriului său zel de predicator. Poate că şi-a amintit că văzuse la Constantinopol o Sfântă Lance a cărei pretenţie de autenticitate fusese stabilită de mai multă vreme. În calitatea sa de om al Bisericii cu experienţă, nu avea încredere în viziunile unui ignorant. Raymond însă, a cărui pietate era sinceră şi entuziastă, era gata să fie convins. A pregătit o căutare solemnă a Lăncii, ce urma să se producă peste cinci zile. În acelaşi timp, l-a încredinţat pe Pierre Barthélemy capelanului său.[321]

Viziunile s-au înmulţit cu repeziciune. În acea seară, toţi prinţii s-au reunit în partea de sus a oraşului, lângă zidul ce păzea citadela, când un preot din Valence, pe nume Ştefan, a cerut să fie primit. Acesta le-a spus că, în seara precedentă, crezând că turcii cuceriseră oraşul, plecase cu un grup de clerici la biserica Sfintei Fecioare pentru o slujbă de rugăciune. La sfârşitul acesteia, ceilalţi adormiseră; însă, în timp ce el stătea treaz, i-a apărut o figură de o frumuseţe nemaivăzută, care l-a întrebat cine erau şi care a părut să se bucure atunci când a auzit că sunt buni creştini şi nu eretici. Vizitatorul l-a întrebat apoi pe Ştefan dacă îl recunoaşte. Ştefan era pe cale să nege, dar a remarcat o aură cruciformă deasupra capului, precum în imaginea lui Hristos. Vizitatorul a recunoscut că este Hristos şi apoi a întrebat cine era conducătorul oştii. Ştefan a răspuns că nu exista un comandant, dar că autoritatea supremă era încredinţată unui episcop. Hristos i-a cerut apoi lui Ştefan să îl informeze pe episcop că poporul său a păcătuit trupeşte, dar, dacă se vor întoarce la calea creştinească, le va trimite ajutor în răstimp de cinci zile. A apărut apoi o femeie cu o înfăţişare strălucitoare, spunându-i lui Hristos că aceştia erau oameni pentru care jucase de multe ori rolul de mijlocitor. Sfântul Petru, de asemenea, li s-a alăturat. Ştefan a încercat să îşi trezească camarazii pentru a fi martori ai viziunii, dar, înainte de a reuşi, apariţiile dispăruseră.

Adhemar era gata să accepte autenticitatea acestei viziuni. Ştefan era un cleric respectat şi, în plus, a jurat pe Evanghelie că a rostit

adevărul. Văzând că prinţii au fost impresionaţi de povestire, Adhemar i-a convins să jure pe Sfintele Taine că niciunul nu va părăsi Antiohia fără consimţământul celorlalţi. Bohemund a jurat cel dintâi, apoi Raymond, pe urmă Robert de Normandia, Godefroy şi Robert de Flandra, urmaţi de seniorii mai puţin importanţi. Vestea despre jurământ a ridicat moralul oştirii. Mai mult decât atât, menţiunea lui Ştefan despre un semn de favoare divină, ce urma să vină în cinci zile, a sprijinit relatarea lui Pierre Barthélemy. În tabără aşteptările erau uriaşe.[322]

La 14 iunie, a fost văzut un meteor ce a părut să cadă în tabăra turcească. În dimineaţa următoare, Pierre Barthélemy a fost condus la catedrala Sf. Petru de un grup de doisprezece oameni, care îi includea pe contele Raymond, pe episcopul de Orange şi pe istoricul Raymond d'Aguilers. Cât a fost ziua de lungă, muncitorii au săpat şi nu au găsit nimic. Contele a plecat dezamăgit. În final, Pierre însuşi, îmbrăcat doar în cămaşă, a coborât în şanţ. Implorându-i pe toţi cei prezenţi să se roage, a scos triumfător la iveală o bucată de fier. Raymond d'Aguilers a declarat că el însuşi a îmbrăţişat-o când încă se mai afla prinsă în pământ. Vestea descoperirii s-a răspândit în rândul oştirii, fiind primită cu exaltare şi bucurie.[323]

Nu are rost să încercăm să aflăm ce s-a întâmplat cu adevărat. Catedrala fusese recent curăţată cu ocazia slujbei de retârnosire a ei. Pierre Barthélemy poate că luase parte la lucrări după revenirea sa la Antiohia, la o dată pe care nu a dezvăluit-o niciodată, şi ar fi avut astfel posibilitatea să îngroape o bucată de fier sub podea. Sau poate că avea darul de a simţi prezenţa metalului. Este remarcabil că, până şi în acea epocă în care miracolele erau considerate posibile, Adhémar şi-a păstrat convingerea că Pierre era un şarlatan, iar, aşa cum urmarea avea să o arate, neîncrederea sa era împărtăşită de mulţi alţii. Pe moment nu i s-a dat însă glas. Găsirea relicvei i-a îmbărbătat într-atâta pe creştini, inclusiv pe greci şi armeni, încât nimeni nu a vrut să spulbere efectul. Pierre Barthélemy însuşi şi-a şocat oarecum susţinătorii, două zile mai târziu, atunci când a anunţat o altă apariţie a Sfântului Andrei. Invidios, poate, pe dialogul pe care Ştefan îl avusese cu Hristos, a fost mulţumit să audă de la sfânt că însoţitorul tăcut din viziunile sale fusese însuşi Mântuitorul. Sfântul Andrei i-a dat apoi instrucţiuni precise asupra slujbelor ce trebuiau celebrate în cinstea descoperirii şi a aniversării acesteia. Episcopul de Orange, bănuitor din pricina detaliilor liturgice, l-a întrebat pe Pierre dacă ştie să citească. În replică, Pierre a considerat mai înţelept să declare că era analfabet. Aceasta s-a dovedit a fi o minciună. Prietenii săi au fost însă în curând liniştiţi, începând din acel moment, nu avea să mai fie în stare să citească. Sfântul Andrei a reapărut în curând pentru a anunţa o apropiată bătălie cu turcii, care nu trebuia amânată, întrucât

cruciaţii erau ameninţaţi de înfometare. Sfântul a recomandat un post de cinci zile drept penitenţă pentru păcatele oamenilor, apoi oastea ar fi trebuit să îi atace pe turci pentru că victoria ar fi fost asigurată. Era interzisă însă jefuirea corturilor duşmanilor.[324]

Bohemund, care se afla la comanda supremă întrucât contele Raymond era bolnav, decisese deja că singura acţiune posibilă era să pornească un atac masiv asupra taberei lui Kerbogha. Este posibil ca Sfântul Andrei să se fi inspirat din surse pământeşti în privinţa, ultimului sfat. În timp ce moralul cruciaţilor creştea, Kerbogha întâmpina tot mai multe dificultăţi în a păstra coaliţia unită. Ridwan din Alep se ţinea încă la distanţă de expediţie, dar, în acel moment, Kerbogha avea nevoie de ajutorul său. A început să negocieze cu el şi asta l-a ofensat pe Duqaq din Damasc. Duqaq era îngrijorat în legătură cu agresiunea egipteană în Palestina şi era nerăbdător să se întoarcă în sud. Emirul din Homs avea o dispută de familie cu emirul Menbij şi nu ar fi cooperat cu acesta. Existau fricţiuni chiar între turcii şi arabii din oastea lui Kerbogha. Însuşi Kerbogha a încercat să menţină ordinea prin folosirea autorităţii suverane, fapt resimţit de toţi emirii care îl recunoşteau doar drept simplu atabeg. Pe măsură ce luna se scurgea, aveau loc tot mai multe dezertări din tabără. Un mare număr de turci şi de arabi se întorceau la casele lor.[325]

Dificultăţile lui Kerbogha le erau, fără îndoială, cunoscute căpeteniilor Cruciadei, care au avut o tentativă de a-l convinge să abandoneze asediul. La 27 iunie au trimis o solie alcătuită din Petru Eremitul şi un frânc pe nume Herluin, care vorbea atât arabă, cât şi persana. Alegerea lui Petru sugerează că acesta îşi recăpătase prestigiul pierdut din cauza dezertării petrecute cu cinci luni înainte. Probabil din teama că imunitatea emisarilor nu va fi respectată, niciunuia dintre conducători nu i s-a permis să meargă în misiune. Petru a fost ales, fiind cel mai cunoscut dintre necombatanţii din oştire. Acceptarea misiunii din partea sa a arătat mult curaj şi a însemnat recâştigarea prestigiului. Nu ştim cu ce termeni a fost împuternicit Petru, întrucât cuvintele puse în gura sa şi a lui Kerbogha de cronicarii târzii sunt, în mod clar, fictive. Este posibil, aşa cum afirmă unii dintre cronicari, să fi fost sugerat ca litigiul să fie decis printr-o serie de lupte individuale. Kerbogha a cerut capitularea necondiţionată, în ciuda slăbiciunii sale în creştere, iar solia a revenit cu mâinile goale. Însă, pe durata ei, Herluin obţinuse câteva informaţii folositoare despre starea de lucruri din tabăra turcească.

După eşecul soliei nu exista altă soluţie decât bătălia. În dimineaţa zilei de 28 iunie, devreme, Bohemund a aranjat trupele cruciate în ordine de luptă. Au fost constituite şase grupuri. Cel dintâi, compus din francezi şi flamanzi, era condus de Hugues de Vermandois şi Robert de Flandra; al doilea, alcătuit din loreni, îl aveau în frunte pe

Godefroy; al treilea, reunind normanzi din Normandia, se afla sub ordinele ducelui Robert; al patrulea, compus din toulousani şi provensali, asculta de episcopul du Puy, deoarece Raymond era grav bolnav; al cincilea şi al şaselea, compuse din normanzii din Italia, îi avea drept şefi pe Bohemund şi Tancred. Două sute de oameni au fost lăsaţi în oraş pentru a supraveghea citadela, comandaţi de Raymond de pe patul de suferinţă. În timp ce unii dintre preoţii şi capelanii oştirii au ţinut o slujbă de rugăciune pe ziduri, ceilalţi au mers alături de trupe. Istoricului Raymond d'Aguilers i s-a făcut onoarea de a duce Sfânta Lance în bătălie. Fiecare prinţ putea fi recunoscut după banieră, dar corpului de cavaleri îi lipsea strălucirea. Mulţi îşi pierduseră caii şi mergeau pe jos sau călăreau animale de tracţiune. Întăriţi însă de recentele semne de favoare divină, ostaşii mărşăluiau plini de curaj, unul după celălalt, de-a lungul podului fortificat.[326]

Când şi-au făcut apariţia pe poartă, comandantul arab al lui Kerbogha, Watthab ibn Mahmud, şi-a îndemnat stăpânul să atace imediat. Kerbogha s-a temut însă că, dacă va lovi prea curând, va distruge doar avangarda cruciaţilor, în timp ce, dacă aştepta, putea lovi întreaga lor oaste. Dată fiind starea trupelor sale, nu şi-ar fi permis să continue epuizantul asediu. La vederea întregii forţe a francilor, a ezitat şi a trimis, prea târziu, un emisar pentru a discuta termenii unui armistiţiu. Francii au înaintat, ignorându-l pe mesager. Kerbogha a adoptat tactica obişnuită a turcilor de a se retrage şi a-i atrage pe un teren dificil, unde arcaşii au trimis o ploaie de săgeţi în rândurile cruciate. În acelaşi timp, a trimis un detaşament pentru a-i învălui pe flancul stâng, unde cruciaţii nu erau protejaţi de râu. Bohemund a anticipat manevra şi a alcătuit un al şaptelea grup, condus de Renaud de Toul, pentru a împiedica învăluirea. În primele rânduri se lupta cu îndârjire şi printre cei ucişi s-a aflat chiar purtătorul de stindard al lui Adhémar. Arcaşii turci nu au putut opri înaintarea cruciaţilor, iar linia turcească a început să se clatine. Creştinii au continuat presiunea, încurajaţi de viziunea unei formaţii de cavaleri pe cai albi pe dealuri, fluturând baniere albe, ai căror conducători au fost recunoscuţi a fi Sfântul Gheorghe, Sfântul Mercurie şi Sfântul Dimitrie. Un ajutor mult mai însemnat a fost dat de decizia multora dintre emirii lui Kerbogha de a-i abandona cauza. Aceştia s-au temut că victoria îl va face prea puternic şi că ei vor fi cei dintâi care să plătească. Avându-l în frunte pe Duqaq din Damasc, au început să părăsească locul luptei, iar plecarea lor a răspândit panica. Kerbogha a dat foc ierbii din faţa liniilor sale, într-o încercare zadarnică de a-i întârzia pe franci, în timp ce ar fi restabilit ordinea. Soqman Ortoqidul şi emirul din Homs au fost ultimii care i-au rămas credincioşi. Când şi aceştia au fugit, a înţeles că bătălia era pierdută şi a abandonat lupta. Întreaga oaste turcească a rupt-o la fugă, cuprinsă

de panică. Cruciaţii, ţinând cont de sfatul Sfântului Andrei de a nu pierde vremea cu jefuirea taberei duşmane, i-au urmărit pe fugari până la Podul de Fier, nimicind un mare număr dintre aceştia. Alţii, care au încercat să se adăpostească în castelul lui Tancred, au fost încercuiţi şi au pierit. Mulţi dintre supravieţuitorii fugari ai bătăliei au fost masacraţi de sirienii şi armenii din zonele rurale. Kerbogha însuşi a ajuns la Mosul cu rămăşiţe ale forţelor sale, însă puterea şi prestigiul au fost pierdute pentru totdeauna.

Ahmed ibn Merwan, comandantul citadelei, a privit bătălia din vârful muntelui. Când a văzut înfrângerea, a trimis un mesager în oraş pentru a-şi anunţa capitularea. Mesagerul a fost dus la cortul lui Raymond, iar acesta a pus să fie ridicată baniera sa pe turnul citadelei. Atunci când Ahmed a constatat însă că nu era baniera lui Bohemund, a refuzat să o înalţe, căci se pare că făcuse deja o înţelegere cu Bohemund, ce ar fi intrat în vigoare în cazul victoriei creştinilor. A deschis porţile doar atunci când şi-a făcut apariţia însuşi Bohemund, când garnizoanei i s-a permis să iasă fără a i se face vreun rău. Câţiva dintre ei, inclusiv Ahmed, s-au convertit la religia creştină şi s-au alăturat oştirii lui Bohemund.[327]

Victoria cruciaţilor era neaşteptată, dar deplină. Datorită ei Antiohia a rămas în mâinile creştinilor. Ea nu a decis însă în mâinile căror creştini urma să rămână. Jurământul pe care toţi prinţii, cu excepţia lui Raymond, îl făcuseră faţă de împărat impunea cu claritate ca oraşul să îi fie cedat acestuia. Bohemund îşi exprimase deja intenţia de a-l păstra, iar omologii săi, mai puţin Raymond, erau gata să consimtă, pentru că el plănuise capturarea oraşului şi tot lui i se închinase citadela. Erau puţin incomodaţi de nerespectarea jurământului, dar împăratul era foarte departe şi nu le venise în ajutor. Chiar şi reprezentantul acestuia îi părăsise. În schimb, ei cuceriseră oraşul şi îl învinseseră, fără sprijin, pe Kerbogha. Li se părea cu totul nepractic să lase o garnizoană până când Alexie ar fi crezut de cuviinţă să apară personal sau să-şi trimită un locotenent. Era, de asemenea, inutil să piardă timp şi să rişte animozitatea şi chiar plecarea celui mai vrednic dintre ostaşi, pentru a apăra drepturile unui absent. Godefroy de Lorena gândea, în mod cert, că era o prostie să se stea în calea ambiţiilor lui Bohemund. Raymond, în schimb, fusese mereu profund invidios pe Bohemund. Ar fi însă incorect să considerăm invidia drept singurul motiv pentru care a susţinut pretenţiile lui Alexie. Se împrietenise cu Alexie înainte de a părăsi Constantinopolul şi era suficient de abil pentru a înţelege că, în situaţia în care Antiohia nu era restituită împăratului, cruciaţii ar fi pierdut bunăvoinţa acestuia, necesară pentru menţinerea adecvată a comunicaţiilor şi pentru a ţine sub control inevitabilele contraacţiuni ale musulmanilor. Cruciada nu ar mai fi fost o acţiune a unei

creştinătăţi unite. Adhemar du Puy împărtăşea punctul de vedere al lui Raymond. Era hotărât să coopereze cu creştinii orientali, aşa cum dorea, fără îndoială, stăpânul său, papa Urban al II-lea, şi a sesizat deopotrivă primejdia ofensării Bizanţului.[328]

Probabil datorită influenţei lui Adhémar, Hugues de Vermandois a fost trimis pentru a-i explica lui Alexie situaţia. Odată ce Antiohia era salvată, Hugues a dorit să se întoarcă acasă şi să călătorească prin Constantinopol. Cruciaţii încă mai credeau că Alexie se afla pe drum în Asia Mică. Nu primiseră încă ştirile despre retragerea acestuia în urma dialogului cu Ştefan de Blois. Adhémar şi Raymond sperau ca misiunea lui Hugues să îl determine pe Alexie să se grăbească spre ei. În acelaşi timp, s-a stabilit ca oastea cruciaţilor să aştepte la Antiohia până la 1 noiembrie, înainte de a încerca să pornească spre Ierusalim. Pentru o armată obosită era o decizie firească. Să înaintezi sub căldura toridă a verii siriene, de-a lungul unor drumuri puţin cunoscute şi cu surse de apă probabil rare, ar fi constituit un act de nebunie. În plus, trebuia rezolvată mai întâi problema Antiohiei, iar Adhémar a sperat, fără îndoială, că împăratul va apărea până atunci. Hugues a plecat la începutul lui iulie, însoţit de Balduin de Hainaut. Pe drumul prin Asia Mică, grupul său a fost atacat şi lovit puternic de turci. Contele de Hainaut a dispărut şi soarta sa a rămas necunoscută. Era deja toamnă înainte ca Hugues să ajungă la Constantinopol şi să-l poată vedea pe împărat pentru a-i spune întreaga poveste a asediului Antiohiei. La acel moment, anotimpul era prea înaintat pentru o campanie care să traverseze munţii Anatoliei. Pentru Alexie nu era posibil să ajungă la Antiohia înainte de primăvara următoare.[329]

În acest timp, spiritele se încingeau la Antiohia. Iniţial, citadela a fost ocupată împreună de Bohemund, Raymond, Godefroy şi Robert de Flandra, dar Bohemund a păstrat turnurile principale sub controlul său. A reuşit apoi să îndepărteze trupele colegilor săi, probabil cu acordul lui Godefroy şi Robert, astfel încât protestele lui Raymond au fost respinse. Raymond a devenit furios şi, în replică, a păstrat pentru sine controlul podului fortificat şi al palatului lui Yaghi-Siyan. Raymond era însă prea bolnav pentru a fi activ, iar Adhémar s-a îmbolnăvit la rândul său. Avându-i pe cei doi lideri în dificultate, francezii meridionali au început să se simtă trataţi urât de către celelalte trupe, în special de normanzi, şi mulţi au insistat pe lângă Raymond să se împace cu Bohemund. Acesta se comporta ca şi când ar fi fost deja stăpânul oraşului. Mulţi genovezi s-au grăbit spre Antiohia odată ce înfrângerea lui Kerbogha a devenit cunoscută, nerăbdători să pună mâna pe comerţul oraşului. La 14 iulie, Bohemund le-a acordat un privilegiu prin care le dona o piaţă, o biserică şi treizeci de case. Începând cu acel moment, genovezii i-au susţinut cauza şi Bohemund a putut conta pe sprijinul lor pentru a păstra deschisă comunicarea cu

Italia. Genovezii au fost de acord să îl sprijine la Antiohia împotriva tuturor, cu excepţia contelui de Toulouse. Într-o dispută cu acesta ar fi rămas neutri.[330]

În timp ce Raymond şi Bohemund se priveau cu multă precauţie, nobilii mai mărunţi au plecat să i se alăture lui Balduin la Edessa ori au efectuat expediţii de pradă sau pentru a-şi clădi domenii în zonă. Cea mai ambiţioasă dintre aceste incursiuni a fost condusă de un supus din oastea lui Raymond, originar din Limousin, pe nume Raymond Filet, care a traversat Orontes pe 17 iulie şi s-a îndreptat spre est, iar trei zile mai târziu a ocupat oraşul Tel-Mannas, fiind primit cu bucurie de populaţia siriană. După ce a capturat un castel turcesc din vecinătate, a mers mai departe pentru a ataca un oraş mai mare, Maarat an-Numan, cu o oaste alcătuită în principal din creştini din partea locului. Aceştia erau însă neobişnuiţi cu mânuirea armelor şi, atunci când s-au confruntat cu trupele trimise de Ridwan din Alep în sprijinul oraşului, s-au întors şi au fugit. Ridwan nu a fost însă capabil să îl alunge pe Raymond Filet din Tel-Mannas.[331]

În iulie a izbucnit la Antiohia o epidemie gravă. Nu îi putem preciza natura, dar a fost probabil febră tifoidă, rezultat al asediilor şi bătăliilor din ultima lună şi al ignorării de către cruciaţi a precauţiilor sanitare necesare în Orient. Adhémar du Puy, a cărui sănătate se deteriorase de ceva vreme, a fost cea dintâi victimă de renume. A murit la 1 august.[332] Moartea lui Adhémar a fost unul dintre cele mai dramatice episoade ale Cruciadei. În paginile cronicarilor el este mai degrabă o figură lăsată în umbră, însă se arată totodată că a exercitat o influenţă personală mai mare decât a oricărui alt cruciat. A impus respect în calitatea sa de reprezentant al papei, iar caracterul său i-a atras simpatia întregii oştiri. Era milostiv şi îi păsa de săraci şi de bolnavi. Era modest şi niciodată agresiv, gata oricând să dea un sfat înţelept, chiar şi în chestiuni militare. Ca general, era deopotrivă curajos şi iscusit. Victoria de la Dorylaeum a fost obţinută în mare măsură datorită strategiei sale. În plus, a condus multe dintre sfaturile de război pe durata asediului Antiohiei. În plan politic, s-a străduit pentru o bună înţelegere cu creştinii din Orient, atât cu Bizanţul, cât şi cu Bisericile Ortodoxe din Siria. A avut încrederea papei Urban al II-lea, ale cărui idei le cunoştea. Cât timp a trăit, intoleranţa etnică şi religioasă a francilor a putut fi ţinută sub control, iar ambiţiile egoiste şi disputele dintre prinţi au fost domolite pentru a nu provoca daune ireparabile Cruciadei. Deşi a avut grijă să nu încerce niciodată să domine mişcarea, a fost considerat conducătorul Cruciadei, aşa cum preotul Ştefan i-l prezintă în viziunea sa lui Hristos.

După moartea sa nu a existat nimeni care să deţină o autoritate de necontestat. Contele de Toulouse, care, la rândul său, discutase cu ceva vreme în urmă politica de cruciadă cu papa Urban al II-lea, i-a

moştenit felul de a vedea lucrurile. Raymond nu era însă un om foarte abil şi se putea certa cu Bohemund ca un egal al acestuia, nu ca un reprezentant al Bisericii. În absenţa lui Adhémar, niciunul dintre prinţi nu avea vederi suficient de largi pentru a păstra unitatea creştinătăţii. Milostenia lui Adhémar, înţelepciunea şi integritatea sa nu au fost niciodată puse în discuţie de camarazii săi, nici măcar de cei la ale căror ambiţii s-a opus. Însoţitorii lui Bohemund i-au deplâns pierderea la fel de sincer ca propriii săi oameni din Franţa. Bohemund însuşi a jurat să îi ducă trupul la Ierusalim. Întreaga oaste a fost mişcată şi îngrijorată de moartea sa.

A existat totuşi un om care nu a simţit niciun fel de regret. Pierre Barthélemy nu l-a iertat niciodată pe legat pentru neîncrederea în viziunile sale. Două zile mai târziu, şi-a luat revanşa. A anunţat că a fost vizitat din nou de Sfântul Andrei care, de data aceasta, era însoţit de Adhémar. Adhémar ar fi spus că, drept pedeapsă pentru neîncrederea arătată, ar fi petrecut în iad orele scurse de la moarte, de unde a fost salvat doar de rugăciunile camarazilor săi, în special ale lui Bohemund, şi în urma darului de câteva monede pe care îl făcuse pentru întreţinerea Lăncii. Acum era însă iertat şi a cerut ca trupul să-i rămână în catedrala Sf. Petru din Antiohia. Apoi, Sfântul Andrei şi-ar fi rostit sfaturile către contele Raymond. Antiohia, ar fi spus el, trebuia oferită celui care o pretindea, dacă se dovedea a fi un om drept. Trebuia ales un patriarh latin care să decidă în privinţa caracterului drept al pretendentului. Cruciaţii trebuiau să se căiască pentru păcatele lor şi să se îndrepte spre Ierusalim, care se afla la doar zece zile distanţă. Călătoria ar fi urmat să dureze însă zece ani dacă nu reveneau la evlavie. Asta însemna că Pierre Barthélemy şi prietenii săi din rândul provensalilor considerau că Antiohia trebuia să îi fie acordată lui Bohemund, atâta timp cât se angaja să ajute Cruciada în continuare. În concepţia lor, oastea trebuia să se îndrepte curând către Ierusalim şi nu trebuia încheiată niciun fel de înţelegere cu bizantinii şi cu Bisericile Ortodoxe locale.

Aceste dezvăluiri au fost stânjenitoare pentru Raymond. El credea cu sinceritate în Sfânta Lance, iar stăpânirea ei de către trupele sale îi conferise prestigiu. Deşi mulţi ar fi putut spune că bătălia împotriva lui Kerbogha fusese câştigată graţie strategiei lui Bohemund, mulţi alţii puneau meritul victoriei pe seama relicvei şi, astfel, în mod indirect pe seama lui Raymond. Însă o altă sursă a autorităţii lui Raymond provenea din îndelungata asociere cu Adhémar. Dacă mesagerul divin care revelase locul în care se afla Lancea punea acum la îndoială judecata lui Adhémar şi respingea politica pe care Raymond o moştenise de la acesta şi care corespundea propriilor sale păreri, una dintre sursele de autoritate ale lui Raymond ar fi dispărut. Acesta a tergiversat. Deşi şi-a păstrat credinţa în Lance, a exprimat

dubii în legătură cu acurateţea viziunilor lui Pierre Barthélemy, deoarece, în ciuda cuvintelor Sfântului Andrei, el şi alţii asemenea lui îşi menţineau părerea că Antiohia trebuia cedată împăratului. În consecinţă, s-a aflat în opoziţie cu majoritatea trupelor sale. În general, în rândurile oştirii, atacul postum îndreptat contra lui Adhémar a făcut o proastă impresie. Neîncrederea legatului în relicvă, manifestată în mod public, a dezvăluit, fără îndoială, ceea ce mulţi au simţit de la început. În special normanzii şi francezii din nord, care nu îi simpatizaseră niciodată pe provensali, au început să defăimeze relicva şi să se folosească de scandalul falsificării acesteia pentru a-l discredita pe contele Raymond şi planurile acestuia. Astfel, în apărarea reputaţiei lui Adhémar, ei au ajuns să acţioneze împotriva politicii pe care acesta o promovase. Putem presupune că situaţia l-a bucurat pe Bohemund.[333]

Pe măsură ce molima se răspândea la Antiohia, conducătorii Cruciadei şi-au căutat refugiu în ţinut. Bohemund a traversat munţii Amanus spre Cilicia, unde a întărit garnizoanele lăsate de Tancred în toamna precedentă şi a primit omagiul de vasalitate al acestora. El intenţiona ca principatul Antiohiei să includă Cilicia. Godefroy a mers către nord, spre oraşele Tourbessel şi Ravendel, pe care fratele său Balduin i le-a predat. Godefroy era invidios pe succesul fratelui său şi, pentru că toţi prinţii căutau teritorii în apropierea Antiohiei, şi-a dorit partea sa. Probabil că s-a angajat să-i restituie oraşele lui Balduin dacă oastea îşi continua drumul în Palestina. Mişcările lui Raymond sunt nesigure, în timp ce Robert de Normandia s-a îndreptat spre Latakia.[334]

Înainte de invazia turcă, Latakia fusese cel mai sudic port al Imperiului Bizantin. A fost cucerit de turci în jurul anului 1084, dar mai târziu a trecut sub suzeranitatea emirului arab de Shaizar. În toamna lui 1097, Guynemer de Boulogne a debarcat în port şi l-a cucerit. Garnizoana sa a rămas stăpână peste oraş pe durata iernii, dar în luna martie flota condusă de Edgar Atheling, după ce a descărcat proviziile pentru cruciaţi la Sf. Simeon, a navigat spre Latakia. Oamenii lui Guynemer au fost alungaţi, iar oraşul a fost luat în stăpânire în numele împăratului. Edgar nu a putut lăsa totuşi decât un mic detaşament pentru a apăra oraşul, astfel încât s-a apelat la cruciaţi pentru a întări apărarea. Curând, după victoria asupra lui Kerbogha, Robert de Normandia s-a ivit ca răspuns la apel, iar Latakia i-a fost încredinţată lui în numele împăratului. Însă singura idee de guvernare a lui Robert s-a limitat la a stoarce cât mai mulţi bani de la supuşi. Atât de impopulară a fost cârmuirea lui, încât după câteva săptămâni a fost obligat să părăsească oraşul, unde a fost instalată o garnizoană de către conducătorul bizantin al Ciprului, Eustathios Philokales.[335]

În septembrie, epidemia s-a domolit, iar prinţii au revenit la

Antiohia. Pe data de 11 s-au reunit pentru a redacta o scrisoare către papa Urban al II-lea, spre a-i da detalii despre capturarea Antiohiei şi a-i anunţa moartea legatului. Simţind nevoia unei autorităţi supreme pentru a domina disputele dintre facţiuni, ei l-au implorat să vină personal în Orient. Antiohia, subliniau ei, era un scaun patriarhal întemeiat de Sfântul Petru, iar el, ca moştenitor al Sfântului Petru, trebuia să preia acest tron şi să viziteze Sfântul Oraş. Prinţii erau gata să-i aştepte sosirea înainte de a continua marşul în Palestina.[336] În fruntea listei prinţilor s-a aflat numele lui Bohemund, iar scrisoarea a fost redactată probabil de oamenii săi. Efectul absenţei lui Adhémar este ilustrat de respingerea implicită a drepturilor patriarhului Ioan şi printr-o notă de ostilitate la adresa sectelor creştine locale, denunţate drept eretice. Era greu de crezut că papa ar fi fost în măsură să călătorească spre Orient, dar apelul le-a permis cruciaţilor să amâne, încă o dată, hotărârea privind soarta Antiohiei până când papa trimitea un legat care ar fi primit responsabilitatea deciziei. Era clar în acel moment că împăratul nu va pătrunde în Siria în anotimpul respectiv. Este posibil chiar ca retragerea sa de la Philomelion să fi fost deja cunoscută.

Situaţia ostaşilor şi pelerinilor era foarte precară. Din cauza luptelor, nicio recoltă nu fusese culeasă în câmpia Antiohiei, iar hrana era încă puţină. Pentru a face rost de provizii, Raymond a început să organizeze o incursiune în teritoriul musulman. Înainte de a decide ţinta, a fost invitat de Godefroy să se alăture unei acţiuni împotriva oraşului Azaz, pe drumul principal de la Edessa şi Tourbessel la Antiohia. Emirul din Azaz, Omar, se revoltase împotriva stăpânului său, Ridwan din Alep, care se îndrepta către el pentru a-l pedepsi. Unul dintre generalii lui Omar capturase şi se îndrăgostise de o femeie francă, văduva unui cavaler loren. La sugestia acesteia, Omar l-a chemat în ajutor pe Godefroy. Godefroy a fost de acord, întrucât nu era convenabil ca oraşul Azaz să se afle în mâinile lui Ridwan. Raymond a acceptat invitaţia lui Godefroy, deşi a insistat ca fiul lui Omar să fie predat ca ostatic. Balduin, la rândul său, a trimis trupe de la Edessa. La apropierea oştirii creştine.

Ridwan s-a retras din faţa Azazului. Omar a fost confirmat în stăpânirea oraşului şi i s-a închinat lui Godefroy. Raymond a reuşit să strângă provizii din vecinătate, dar a suferit pierderi grele din partea turcilor pe drumul de întoarcere. Episodul a arătat nu numai că prinţii musulmani erau pregătiţi să se folosească de franci în disputele dintre ei, dar şi că francii, lăsând la o parte caracterul militant al credinţei, erau dispuşi să accepte vasali musulmani.[337]

În octombrie, deşi Pierre Barthélemy a raportat că Sfântul Andrei ceruse din nou o plecare grabnică spre Ierusalim, Raymond a pregătit o nouă incursiune pentru a strânge provizii. Ocupase deja Rugia pe

Orontes, la circa cincizeci de kilometri distanţă de Antiohia. De acolo a atacat oraşul Albara, situat puţin către sud-est. Locuitorii, care erau cu toţii musulmani, au capitulat, dar au fost masacraţi sau vânduţi ca sclavi la Antiohia, iar oraşul a fost repopulat cu creştini. Moscheea a fost transformată în biserică. Spre încântarea oştirii sale, Raymond l-a numit apoi pe unul dintre preoţii săi, Pierre de Narbonne, în scaunul de episcop. Numirea a fost făcută deoarece nu exista un episcopat ortodox în oraş. Nimeni nu se gândea încă la o schismă între Bisericile Greacă şi Latină, care ar fi presupus o dublare a episcopatului. Noul episcop, deşi era latin, a fost consacrat de patriarhul grec, Ioan de Antiohia. Numirea lui Pierre de Narbonne a pus însă bazele influenţei Bisericii latine în Orient şi i-a încurajat pe acei cruciaţi care, asemenea lui Pierre Barthélemy, erau nerăbdători să vadă clerul grec înlocuit cu cel latin.[338]

În dezbaterile care au urmat după înfrângerea lui Kerbogha, prinţii au promis să plece spre Ierusalim în noiembrie. La 1 noiembrie au început să se strângă la Antiohia pentru a pune la cale un plan. Raymond a venit de la Albara, unde îşi lăsase cea mai mare parte a trupelor. Godefroy a pornit călare de la Tourbessel, aducând cu el capetele tuturor prizonierilor turci pe care îi capturase într-o serie de incursiuni de mică amploare în regiune. Contele Flandrei şi ducele Normandiei se găseau deja la Antiohia, iar Bohemund, care se îmbolnăvise în Cilicia, a ajuns două zile mai târziu. Pe data de 5, prinţii şi sfetnicii lor s-au reunit în catedrala Sf. Petru.

A fost evident din prima clipă că nu exista consens între ei. Susţinătorii lui Bohemund au început prin a pretinde Antiohia în numele acestuia. Împăratul nu mai venea, iar Bohemund era un om capabil şi cruciatul de care duşmanii se temeau cel mai tare. Raymond a replicat tăios, amintind adunării jurământul faţă de împărat pe care toţi, cu excepţia sa, îl depuseseră. Godefroy şi Robert de Flandra erau cunoscuţi ca sprijinitori ai pretenţiilor lui Bohemund, dar nu au îndrăznit să vorbească, de frica acuzaţiei de sperjur. Cearta a continuat vreme de câteva zile. În acest timp, ostaşii şi pelerinii, care aşteptau afară o hotărâre, au fost cuprinşi de nerăbdare. Singura lor dorinţă era să îşi împlinească jurământul şi să ajungă la Ierusalim. Îndemnaţi de Pierre Barthélemy şi de viziunile acestuia, le-au prezentat comandanţilor lor un ultimatum. Cu un dispreţ egal faţă de ambiţiile lui Bohemund şi Raymond, ei au spus că aceia care doresc să se bucure de veniturile Antiohiei să o facă, iar cei care sunt nerăbdători să primească darurile împăratului să aştepte sosirea acestuia. În ceea ce îi privea, aveau să plece spre Ierusalim, iar dacă şefii lor continuau să îşi dispute stăpânirea Antiohiei, aveau să îi dărâme zidurile înainte de a pleca. Confruntaţi cu această situaţie şi temându-se că Raymond şi Bohemund vor recurge curând la arme,

conducătorii mai moderaţi au propus o discuţie într-un cerc restrâns, la care să participe doar prinţii de seamă. Cu acea ocazie, după câteva scene de furie, s-a ajuns la un aranjament provizoriu. Raymond urma să accepte deciziile pe care consiliul le-ar fi luat în privinţa Antiohiei, atâta timp cât Bohemund jura să însoţească oastea cruciată spre Ierusalim. Bohemund, în schimb, a depus un jurământ în faţa episcopilor să nu întârzie sau să nu provoace daune Cruciadei pentru a-şi atinge propriile ambiţii. Problema Antiohiei nu a fost rezolvată, dar lui Bohemund i-a fost confirmată stăpânirea citadelei şi a trei sferturi din oraş, în timp ce Raymond rămânea în posesia podului fortificat şi a palatului lui Yaghi-Siyan, pe care l-a pus sub comanda lui Guillaume Ermingar. Data plecării spre Ierusalim nu a fost fixată, dar, pentru a menţine între timp trupele ocupate, s-a decis atacarea fortăreţei Maarat an-Numan, a cărei supunere era recomandată pentru a proteja flancul stâng al oştirii, atunci când aceasta ar fi înaintat spre sud către Palestina.[339]

La 23 noiembrie, Raymond şi contele Flandrei au plecat spre Rugia şi Albara, iar pe 27 au ajuns sub zidurile de la Maarat an-Numan. Tentativa de asalt asupra oraşului din dimineaţa următoare a fost un eşec. După ce Bohemund şi trupele sale au ajuns în după-amiaza respectivă şi un al doilea asalt a eşuat, s-a decis să se treacă la un asediu în toată regula. Numai că, deşi oraşul era cu totul încercuit, timp de două săptămâni nu s-a făcut niciun progres. Regiunea trebuia scotocită pentru lemn spre a construi maşini de asediu. Hrana era pe terminate, iar detaşamente ale oştirii îşi părăseau posturile pentru a căuta grâne şi legume. În sfârşit, la 11 decembrie, după ce Pierre Barthélemy a anunţat că succesul era iminent, un uriaş turn de asediu pe roţi, construit de oamenii lui Raymond şi comandat de Guillaume de Monptellier, a fost împins în faţa unuia dintre turnurile oraşului. Încercarea de a pătrunde în oraş a fost respinsă, dar protecţia oferită de turnul mobil a permis minarea unuia dintre zidurile laterale. Seara, zidul s-a năruit şi un număr de ostaşi de rând şi-au croit drum în oraş şi au început să-l jefuiască. În acest timp, Bohemund, invidios pe succesul lui Raymond şi pregătit să repete lovitura de la Antiohia, a anunţat printr-un herald că, dacă oraşul i se va supune, va proteja vieţile tuturor apărătorilor care se refugiaseră într-o clădire lângă poarta principală. Pe timpul nopţii, luptele au slăbit în intensitate. Mulţi dintre locuitori, văzând că fortificaţiile au fost străpunse, şi-au întărit locuinţele, dar s-au oferit să plătească o taxă dacă erau cruţaţi. Alţii au fugit spre clădirea indicată de Bohemund. Dar, când bătălia s-a reluat în dimineaţa următoare, nimeni nu a mai fost cruţat. Cruciaţii au năvălit în oraş, masacrând pe oricine întâlneau în cale şi forţând intrarea în locuinţe, pe care le-au jefuit şi le-au ars. Cât despre refugiaţii care au mizat pe protecţia lui Bohemund, bărbaţii au fost

uciși, iar femeile şi copiii au fost vânduţi ca sclavi.

Pe durata asediului, trupele lui Bohemund şi ale lui Raymond cooperaseră cu dificultate. Acum, când printr-o înşelătorie Bohemund îşi asigurase cea mai mare parte din pradă, cu toate că oastea lui Raymond cucerise oraşul, vechea animozitate dintre francezii din sud şi normanzi a reizbucnit. Raymond a pretins stăpânirea oraşului, pe care a dorit să îl plaseze sub autoritatea episcopului de Albara. Bohemund însă nu dorea să îşi evacueze trupele câtă vreme Raymond nu abandona partea sa din Antiohia şi, pentru a contraataca, a început să se îndoiască în mod deschis de autenticitatea viziunilor lui Pierre Barthélemy.

În acest răstimp, nemulţumirea a crescut în întreaga oaste. Trupele lui Raymond, în special, au solicitat reluarea marşului spre Ierusalim. În jurul Crăciunului, reprezentanţi ai ostaşilor i-au transmis lui Raymond că, dacă va organiza plecarea, oştirea îl va recunoaşte drept conducător al întregii Cruciade. Raymond a simţit că nu poate refuza şi, câteva zile mai târziu, a părăsit Maarat an-Muman spre Rugia, anunţând că expediţia urma să pornească spre Palestina. Apoi, Bohemund a revenit la Antiohia, iar Maarat an-Numan a fost pus sub stăpânirea episcopului de Albara.[340]

Dar, chiar şi după anunţul făcut, Raymond a tergiversat. Nu se putea decide să plece spre sud, lăsând Antiohia în mâinile lui Bohemund. Acesta din urmă, sesizând probabil că, pe măsură ce Raymond ezita mai mult, trupele sale deveneau mai greu de controlat şi, cunoscând şi faptul că împăratul nu va străbate Asia Mică pe timpul lunilor de iarnă, a propus amânarea expediţiei până la Paşte. Pentru a rezolva situaţia, Raymond i-a convocat pe toţi prinţii la o întâlnire la Rugia. Acolo a încercat să-i cumpere pentru a-i accepta conducerea. Sumele oferite corespundeau probabil forţei militare pe care fiecare o avea în acel moment. Lui Godefroy i-a propus o sumă de zece mii de scuzi şi aceeaşi sumă i-a propus-o lui Robert de Normandia; lui Robert de Flandra i-a oferit şase mii, lui Tancred cinci mii, iar conducătorilor de rang inferior sume mai mici. Lui Bohemund nu i s-a oferit nimic. Raymond a sperat că, în acest mod, va fi stabilit un conducător necontestat al Cruciadei şi că va putea astfel să-l controleze pe Bohemund. Numai că propunerile sale au fost primite cu multă răceală.[341]

În timp ce prinţii discutau la Rugia, oastea de la Maarat an-Numan a trecut la acţiune. Suferea de înfometare. Toate proviziile din vecinătate fuseseră epuizate, iar canibalismul părea singura soluţie. Chiar şi turcii au fost impresionaţi de tenacitatea oştirii în astfel de condiţii, deşi, după cum remarca cu tristeţe cronicarul Raymond d'Aguilers: „Am fost conştienţi de aceasta prea târziu pentru a mai putea profita". Episcopul de Orange, care avea oarecare influenţă în

rândurile provensalilor, a murit de pe urma acestor încercări. În cele din urmă, în ciuda protestelor episcopului de Albara, oamenii s-au hotărât să-l îndemne pe Raymond să treacă la acţiune, distrugând zidurile de la Maarat an-Numan. La aflarea veştii, Raymond a venit în grabă în oraş, dar a înţeles că nu mai putea exista amânare.[342]

La 13 ianuarie 1099, Raymond şi trupele sale au plecat din Maarat an-Numan pentru a continua Cruciada. Contele a pornit pe jos, aşa cum se cuvenea conducătorului unui pelerinaj. Pentru a arăta că nu mai exista cale de întoarcere, oraşul a fost incendiat, împreună cu Raymond se aflau toţi vasalii săi. Episcopul de Albara şi Raymond Pilet, senior de Tel-Mannas, şi-au părăsit oraşele pentru a călători alături de el. Garnizoana ce fusese menţinută la Antiohia sub conducerea lui Guillaume Ermingar nu a putut rezista împotriva lui Bohemund şi a pornit în grabă pe urmele lui Raymond. Dintre egalii săi din rândul prinţilor, Robert de Normandia a pornit imediat să i se alăture, însoţit de Tancred, pe care, fără îndoială, Bohemund l-a dorit să vegheze asupra intereselor cruciate ale normanzilor din Italia. Godefroy de Lorena şi Robert de Flandra au tergiversat aproape o lună, înainte ca mulţimea să îi oblige să pornească la drum. Balduin şi Bohemund au rămas totuşi în ţinuturile pe care le cuceriseră.[343]

Astfel, cearta dintre doi principi importanţi părea să fi găsit o soluţie. Raymond era acum conducătorul necontestat al expediţiei, dar Antiohia se afla în stăpânirea lui Bohemund.

Cartea a V-a

TARA FĂGĂDUINŢEI

1
DRUMUL SPRE IERUSALIM

„Iar acum mergi şi du poporul acesta la locul unde ţi-am zis”.
Ieşirea, 32: 34

Când Ştefan de Blois, scriindu-i soţiei sale de la Niceea, îşi exprimase temerea că oastea cruciată va fi ţinută în loc la Antiohia, nu îşi închipuia cât de îndelungată va fi întârzierea. Trecuseră cincisprezece luni de când oastea ajunsese sub zidurile oraşului. În acest răstimp, schimbări importante se petrecuseră în lumea musulmană. Fatimizii din Egipt, ca şi bizantinii, îşi reveniseră, înainte de declanşarea Cruciadei, din primul şoc al invaziei turceşti şi, asemenea bizantinilor, sperau să folosească în interesul lor Cruciada, pentru a-şi consolida redresarea. Adevăratul conducător al Egiptului era Shah-an Shah al-Afdal, care îi succedase tatălui său, renegatul armean Badr al-Jamali, ca vizir al califului copil, al-Mustali. Solia lui al-Afdal trimisă în tabăra cruciată la Antiohia nu a avut niciun rezultat. Soli ai frâncilor s-au înapoiat cu emisarii săi la Cairo, dar curând a devenit limpede că aceştia nu erau împuterniciţi să negocieze o alianţă şi că, departe de a dori să îi ajute pe egipteni să recucerească Palestina, cruciaţii aveau de gând să se îndrepte ei înşişi spre Ierusalim. Drept urmare, al-Afdal a căutat să profite de războiul din nordul Siriei. Imediat ce a aflat de înfrângerea lui Kerbogha la Antiohia şi a înţeles că turcii din întreaga Asie nu puteau rezista în faţa unui nou atac, a invadat Palestina. Provincia era încă în mâinile fiilor lui Ortoq, Soqman şi Ilghazi, care recunoscuseră suzeranitatea lui Duqaq din Damasc. Pe măsură ce al-Afdal a înaintat, s-au retras în spatele zidurilor Ierusalimului. Ştiau că Duqaq nu putea veni imediat în sprijinul lor. Au sperat, totuşi, că puternicele fortificaţii ale Ierusalimului şi îndemânarea războinică a trupelor turcomane le vor îngădui să reziste până la sosirea ajutoarelor. Oastea lui al-Afdal era dotată cu uriaşe maşini de asediu, între care patru mangonele, dar ortoqizii au rezistat timp de patruzeci de zile, până ce zidurile au fost atât de distruse, încât au fost nevoiţi să capituleze. Li s-a îngăduit să se retragă cu oamenii lor până la Damasc, de unde au plecat mai departe pentru a li se alătura verilor lor în regiunea din jurul Diarbekirului. Egiptenii au ocupat apoi întreaga Palestină şi, din toamnă, şi-au fixat hotarul pe malul Râului Câinelui, pe litoral, chiar la nord de Beirut. Între timp au reparat fortificaţiile Ierusalimului.[344]

În nordul Siriei, dinastiile arabe locale erau la fel de încântate de prăbuşirea puterii turcilor şi erau gata să ajungă la o înţelegere cu francii. Chiar şi emirul din Hama, socrul lui Ridwan, şi emirul din Homs, care luptase remarcabil pentru Kerbogha, au abandonat ideea rezistenţei. Mai importantă pentru cruciaţi a fost atitudinea a doua familii arabe de frunte, Munqidhizii din Shaizar şi Banü Ammar din Tripoli. Cea dintâi controla ţinutul situat imediat în faţa cruciaţilor, de la Orontes spre litoral, iar cea de-a doua, linia ţărmului de la Libanul de mijloc până la hotarul fatimizilor. Prietenia sau măcar neutralitatea acestora era esenţială dacă se dorea avansarea Cruciadei.[345]

Siria în epoca Primei Cruciade

De la Maarat an-Numan, Raymond s-a deplasat către Kafartab, situat la douăzeci de kilometri spre sud. Acolo a aşteptat până la 16 ianuarie, adunând provizii pentru a-şi revigora trupele, şi i s-au alăturat Tancred şi Robert de Normandia. Tot în acel loc au sosit şi solii emirului din Shaizar, care s-a oferit să pună la dispoziţie călăuze şi provizii ieftine pentru cruciaţi dacă aceştia îi traversau paşnic ţinuturile. Raymond a acceptat oferta şi, în ziua de 17, călăuzele emirului au îndrumat oastea dincolo de Orontes, între Shaizar şi Hama, şi au condus-o în valea Sarout. Toate turmele de oi şi de vite ale districtului fuseseră puse la adăpost într-o vale învecinată în care, din greşeală, una dintre călăuze i-a condus pe frânci. Păstorii şi localnicii nu erau suficient de puternici pentru a-i împiedica pe frânci să pună, în mod sistematic, stăpânire pe animale. Comandantul fortăreţei care domina valea a considerat că era mai bine să îşi cumpere imunitatea. Atât de bogată a fost prada, încât câţiva dintre cavaleri au plecat să vândă surplusul la Shaizar şi la Hama, în schimbul căruia au cumpărat o mie de cai de povară. Conducătorii arabi le-au acordat permisiunea de a intra liber în oraşele lor şi de a face negoţ.[346]

În timp ce erau strânse proviziile amintite, Raymond şi comandanţii săi s-au reunit pentru a discuta ce drum trebuia urmat. Raymond era de părere ca oastea să se îndrepte direct spre vest, traversând lanţul munţilor Nosairi pentru a ajunge la ţărmul mării cât mai curând posibil. Latakia era deja în mâinile creştinilor, iar câtă vreme oastea se afla lângă ţărm, putea rămâne în legătură cu Antiohia şi putea obţine provizii de la autorităţile bizantine din Cipru, cu care menţineau bune relaţii. Tancred a subliniat însă că, pentru a fi siguri de drumul de pe ţărm, trebuiau cucerite toate marile fortăreţe care se aflau în cale. Forţa militară a oştii era, la momentul respectiv, de doar o mie de cavaleri şi cinci mii de pedestraşi. Cum s-ar fi putut descurca o asemenea forţă în condiţiile unui asediu? Era necesar, a adăugat el, să se meargă direct spre Ierusalim, evitându-se necesitatea de a cuceri oraşele de pe coastă. Dacă s-ar fi putut ocupa Ierusalimul, nu numai că vestea ar fi atras noi oameni de arme din Europa, dar oraşe precum Tripoli, Tyr şi Acra nu ar mai fi încercat să le reziste. Împotriva părerii sale s-a folosit argumentul că întregul ţinut dintre Liban şi deşert era stăpânit de Duqaq din Damasc, care, spre deosebire de prinţişorii arabi, avea să se opună înaintării cruciaţilor. În cele din urmă s-a decis să forţeze drumul pe coastă spre sud prin câmpia Buqaia, situată între munţii Nosairi şi Liban, care oferea singurul acces facil dinspre Siria interioară spre mare, şi să se piardă cât mai puţin timp cu încercarea de a supune fortăreţele duşmane.[347]

La 22 ianuarie cruciaţii au ajuns la oraşul Masyaf, al cărui stăpân s-a grăbit să încheie cu ei un acord. De acolo s-au îndreptat spre sud-

sud-est, pentru a evita masivul Jebel Helou. În ziua următoare au ajuns la oraşul Rafaniya, pe care l-au găsit părăsit, dar plin de provizii de tot soiul. Au poposit timp de trei zile, apoi au coborât spre valea Buqaia. Câmpia era dominată de puternica fortăreaţă Hosn al-Akrad, Castelul Kurzilor, construit pe înălţimea pe care astăzi se află ruinele castelului Krak des Chevaliers. Localnicii îşi mânaseră toate turmele la adăpostul zidurilor şi, din motive de aprovizionare mai degrabă decât din raţiuni strategice, cruciaţii au decis că trebuie cucerită. La 28 ianuarie au atacat fortificaţiile, dar apărătorii, cunoscându-le obiceiurile, au deschis o poartă şi au lăsat o parte din animale să iasă. Atât de preocupaţi au fost francii să pună mâna pe întreaga pradă împrăştiată, încât un atac din interiorul fortăreţei nu numai că i-a împiedicat să se regrupeze, dar a fost aproape de a-l captura pe însuşi Raymond, care fusese părăsit de gărzile sale. În ziua următoare, francii, ruşinaţi că s-au lăsat păcăliţi, au pus la cale un atac în toată regula. Însă, atunci când au ajuns la ziduri, au constatat că fortăreaţa fusese abandonată pe timpul nopţii. Rămăsese totuşi în interior o pradă considerabilă, iar oastea s-a instalat acolo pentru trei săptămâni, timp în care s-a discutat din nou despre strategia de urmat. Sărbătoarea Streteniei a fost celebrată în interiorul zidurilor.[348]

În timp ce Raymond se găsea la Hosn al Akrad, a fost ajuns de trimişi ai emirului din Hama, care i-au adus daruri şi promisiunea de a nu fi atacat. Ei au fost urmaţi de emisari ai emirului din Tripoli.

Acest emir, Jalal al-Mulk Abul Hasan, din dinastia Banü Ammar, familie mai cunoscută pentru învăţătura sa decât pentru calităţile războinice, îşi menţinuse independenţa folosindu-se de selgiucizi împotriva fatimizilor. Cum puterea turcilor era în declin, emirul se arăta pregătit să-i încurajeze pe francі împotriva egiptenilor ce dădeau semne de revigorare. Raymond a fost poftit să îşi trimită emisari la Tripoli pentru a discuta condiţiile trecerii cruciaţilor şi pentru a duce banierele contelui de Toulouse pe care emirul urma să le arboreze pe ziduri. Prosperitatea oraşului Tripoli şi a ţinutului înconjurător i-a impresionat puternic pe solii francі. La întoarcerea în tabără, aceştia l-au sfătuit pe Raymond să întreprindă un atac împotriva unei fortăreţe a emiratului pentru a-l constrânge pe emir să cumpere cu o sumă mare de bani imunitatea restului teritoriului său. Raymond, aflat în lipsă de bani, le-a urmat sfatul şi le-a poruncit trupelor să atace oraşul Arqa, situat cam la douăzeci şi cinci de kilometri de Tripoli, în locul în care valea Buqaia se deschidea spre ţărm. A ajuns în faţa zidurilor pe 14 februarie.[349]

În acelaşi timp, dornic să stabilească legătura cu garnizoana de la Latakia şi cu marea, Raymond i-a încurajat pe Raymond Pilet şi pe Raymond, viconte de Turenne, să încerce un atac prin surprindere asupra Tortosei, singurul port bun de pe litoral între Latakia şi Tripoli.

Cei doi Raymond, în fruntea unui mic detaşament, s-au grăbit spre vest şi au ajuns în faţa oraşului în ziua de 16 februarie, după lăsarea întunericului. Au aprins multe focuri de jur-împrejurul zidurilor, pentru a sugera prezenţa unei oştiri mult mai mari decât în realitate. Şiretlicul a dat rezultate. Conducătorul Tortosei, care era supus al emirului din Tripoli, a fost atât de speriat, încât a fugit pe mare împreună cu garnizoana în cursul nopţii. În dimineaţa următoare, porţile oraşului erau deschise francilor. La vestea cuceririi, conducătorul oraşului Marqiye, situat la şaisprezece kilometri spre nord, s-a grăbit să recunoască suzeranitatea lui Raymond. Capturarea Tortosei a întărit semnificativ

Cruciada. A deschis o legătură uşoară pe mare cu Antiohia, cu Cipru şi cu Europa.[350]

Acest succes a stârnit invidia cruciaţilor ce se găseau încă la Antiohia, care s-au decis să-l urmeze pe Raymond spre sud. La sfârşitul lui februarie, Godefroy de Lorena, Bohemund şi Robert de Flandra au plecat din Antiohia spre Latakia. Acolo Bohemund a făcut cale întoarsă. A considerat că era mai înţelept să-şi întărească poziţia în Antiohia, de teamă ca nu cumva împăratul să pornească spre Siria în primăvară. Godefroy şi Robert au înaintat pentru a asedia micul oraş-port Jabala. În timp ce se aflau acolo, au fost ajunşi de episcopul de Albara care, în numele lui Raymond, i-a rugat să se alăture acestuia la Arqa.[351]

Asediul oraşului Arqa nu decurgea prea bine. Oraşul era bine fortificat şi apărat cu curaj, iar oastea lui Raymond nu era îndeajuns de mare pentru a-l încercui cu totul. Avertismentul lui Tancred că oştirea nu era în măsură să cucerească fortificaţii fusese pe deplin justificat. Însă, odată ce Raymond pornise asediul, nu îl mai putea abandona, de teamă ca emirul din Tripoli, văzându-i slăbiciunea, să nu devină ostil în mod făţiş. Este posibil ca ostaşii să nu fi depus eforturi prea mari. Viaţa în tabără era confortabilă. Ţinutul era fertil şi tot mai multe provizii au început să sosească de la Tortosa. După tot ceea ce înduraseră, oamenii erau mulţumiţi să se relaxeze o vreme. La începutul lui martie a circulat un zvon că o oaste musulmană, condusă personal de califul din Bagdad, se aduna pentru a elibera Arqa. Zvonul era fals, dar l-a alarmat pe Raymond şi l-a determinat să-i cheme pe Godefroy şi pe Robert de Flandra. La primirea mesajului, Godefroy şi Robert au încheiat un armistiţiu cu emirul din Jabala, care le-a acceptat suzeranitatea, şi s-au grăbit spre sud. Şi-au celebrat sosirea printr-un atac asupra suburbiilor oraşului Tripoli şi prin câteva incursiuni de succes în valea Buqaia, în urma cărora au fost capturate tot soiul de animale, inclusiv cămile.[352]

În scurt timp, Raymond a regretat sosirea camarazilor săi. Pentru două luni fusese acceptat conducător al Cruciadei. Chiar şi Tancred i-a

recunoscut autoritatea în schimbul a cinci mii de scuzi. Acum însă fusese constrâns să îşi cheme rivalii în ajutor. Tancred, al cărui sfat îl ignorase, a trecut în tabăra lui Godefroy, afirmând că Raymond nu l-a plătit suficient. Cei doi Robert nu erau prea dispuşi să admită supremaţia lui Raymond. În încercarea de a-şi afirma drepturile, acesta a provocat resentimente şi disputele au reînceput. Oamenii fiecărui contingent, văzându-şi conducătorii certându-se, le-au adoptat comportamentul şi nu au mai cooperat unii cu ceilalţi.

Controversa a fost amplificată de sosirea, la începutul lui aprilie, a unor scrisori de la împărat. Alexie i-a înştiinţat pe cruciaţi că era pregătit să pornească spre Siria. Dacă l-ar fi aşteptat până la sfârşitul lunii iunie, li s-ar fi alăturat până la Ziua Sf. Ioan şi i-ar fi condus în Palestina. Raymond ar fi vrut să accepte oferta. Ca aliat de încredere al împăratului, ar fi putut conta pe sprijinul imperial pentru a-şi reafirma supremaţia în rândurile oştirii francilor. Printre propriii săi supuşi erau mulţi cei care, asemenea lui Raymond d'Aguilers, cu toate că îi dezavuau pe bizantini, considerau că sosirea împăratului va oferi Cruciadei un conducător pe care toţi prinţii l-ar fi acceptat. Însă majoritatea oştirii era nerăbdătoare să pornească spre Ierusalim şi niciunul dintre ceilalţi prinţi nu ar fi dorit să se afle sub suzeranitate imperială. În faţa unei opinii generale atât de puternice, politica lui Raymond nu putea să se impună. Probabil că Alexie nu contase niciodată pe cruciaţi. Dezgustat de comportarea lor la Antiohia, se decisese deja să păstreze o atitudine neutră. Pentru un diplomat bizantin, aceasta nu era o atitudine pasivă, ci însemna doar stabilirea de relaţii cu ambele tabere în scopul de a obţine beneficii indiferent de cine ar fi ieşit victorios. El se afla în legătură cu egiptenii, care probabil că îi scriseseră când Cruciada a înaintat spre teritoriile lor, pentru a-l întreba dacă acţiunea era în folosul său. Drept răspuns, Alexie a repudiat mişcarea. Avea un motiv pentru a proceda astfel. Acţiunile lui Bohemund îi arătaseră că nu putea conta pe loialitatea francilor. Nici în privinţa Palestinei nu avea un interes special. Se afla în afara ţinuturilor pe care sperase să le recupereze pentru Imperiu. Singura sa obligaţie era faţă de creştinii ortodocşi al căror protector era. El trebuie să fi considerat că aceştia vor trăi mult mai bine sub domnia tolerantă a fatimizilor decât sub franci, care arătaseră deja la Antiohia o ostilitate pronunţată împotriva creştinilor din partea locului. În egală măsură, nu a dorit să întrerupă orice legătură cu Cruciada, care încă putea fi de folos Imperiului. Corespondenţa lui Alexie cu Egiptul a căzut mai târziu în mâinile cruciaţilor, care au fost cu totul şocaţi de dovada trădării sale faţă de ei, în timp ce trădarea lor faţă de el părea întru totul acceptabilă şi justă. Au dat vina pe el pentru faptul că ambasadorii pe care îi trimiseseră de la Antiohia la Cairo au fost reţinuţi mult timp.[353]

Aceşti ambasadori s-au întors la oaste la Arqa câteva zile mai târziu, aducând oferta finală a fatimizilor pentru o înţelegere. Dacă Cruciada ar fi abandonat orice tentativă de a forţa înaintarea în teritoriul fatimid, pelerinii ar fi primit acces liber la Locurile Sfinte şi s-ar fi făcut orice pentru a înlesni pelerinajul. Propunerea a fost respinsă imediat.[354]

În ciuda dorinţei celorlalţi prinţi de a continua marşul, Raymond a refuzat să părăsească Arqa fără să o cucerească. Pentru a rezolva lucrurile, Pierre Barthélemy a anunţat că, pe 5 aprilie, Hristos, Sfântul Petru şi Sfântul Andrei i-au apărut pentru a-i da de veste că Arqa trebuia imediat luată cu asalt. Grosul oştirii începuse să se plictisească de revelaţiile lui Pierre, pe care le priveau drept instrumente politice ale contelui Raymond. Un grup al francezilor din nord, condus de Arnulf de Rohes, capelanul lui Robert de Normandia, şi-a exprimat deschis neîncrederea şi a pus chiar la îndoială autenticitatea Sfintei Lănci, remarcând că Adhemar du Puy nu fusese niciodată convins. Provensalii s-au raliat în sprijinul lui Pierre. Ştefan de Valence a amintit oştirii viziunea de la Antiohia. Raymond d'Aguilers a povestit cum a sărutat Lancea cât timp era încă îngropată în pământ. Un alt preot, Petru Desiderius, a mărturisit că Adhémar îi apăruse după moarte şi descrisese iadul spre care îndoielile îl conduseseră. Un altul, Everard, a spus că, pe când vizitase cu treburi Tripoli în timp ce turcii asediau Antiohia, un sirian din partea locului îi relatase o viziune în care Sfântul Marcu îi vorbise despre Lance. Episcopul de Apt, care era unul dintre sceptici, a menţionat o viziune care îl făcuse să-şi schimbe opinia. Cineva din anturajul lui Adhémar, Bertrand du Puy, a relatat că episcopul şi purtătorul de stindard al acestuia îi apăruseră într-o viziune pentru a recunoaşte că Lancea era autentică. Confruntat cu mărturii atât de impresionante, Arnulf a recunoscut deschis că este convins. Prietenii săi însă au continuat să aibă îndoieli asupra întregii poveşti până când, în final, într-un moment de furie, Pierre Barthélemy a cerut să se apere prin ordalia focului. Oricare ar fi fost adevărul, ajunsese acum să creadă în inspiraţia sa divină.

Ordalia a avut loc la 8 aprilie, în Vinerea Mare. Două stive de lemne, binecuvântate de episcopi, au fost ridicate într-un loc îngust şi li s-a dat foc. Pierre Barthélemy, acoperit doar cu o tunică, cu Lancea în mână, a sărit rapid prin flăcări. A ieşit cu arsuri îngrozitoare şi s-ar fi prăbuşit la loc în foc dacă nu ar fi fost ţinut de Raymond Pilet. A rămas în agonie timp de douăsprezece zile şi apoi a murit din cauza rănilor. Drept rezultat al ordaliei, Lancea a fost puternic discreditată, mai puţin printre provensali, care au susţinut că Pierre a trecut cu bine prin foc, dar a fost împins înapoi de mulţimea entuziastă care dorea să-i atingă sacra tunică. Contele Raymond a continuat să păstreze Lancea cu toată reverenţa în capela proprie.[355]

Oastea a lâncezit timp de o lună sub zidurile de la Arqa, înainte ca Raymond să fie convins să abandoneze asediul. Luptele de acolo costaseră multe vieţi, inclusiv cea a lui Anselm de Ribemont, ale cărui scrisori către stăpânul său, arhiepiscopul de Reims, oferă o relatare vie a Cruciadei.[356] La 13 mai Raymond s-a înclinat în faţa argumentelor colegilor şi, cu lacrimi în ochi, a poruncit strângerea taberei. Întreaga oaste a pornit spre Tripoli. Acolo au continuat discuţiile despre traseul care trebuia urmat. Sirienii l-au informat pe Raymond că exista un drum uşor ce trecea prin Damasc, dar că, deşi hrană se găsea din belşug, apa era insuficientă. Drumul prin Liban avea multe resurse de apă, dar era dificil pentru animalele de povară. A treia soluţie era drumul de coastă, dar existau multe locuri în care putea fi uşor blocat de o mână de duşmani. Cu toate acestea, profeţiile locale susţineau că eliberatorii Ierusalimului vor urma drumul de pe ţărm. Aceasta a fost calea aleasă, mai puţin din raţiuni profetice, cât pentru contactul pe care îl oferea cu flotele engleză şi genoveză care, la acel moment, navigau în apele Levantului.[357]

Pe măsură ce cruciaţii se apropiau, emirul din Tripoli s-a grăbit să cumpere imunitatea capitalei şi a suburbiilor sale, eliberând circa trei sute de creştini captivi ce se găseau în oraş. I-a răsplătit cu 15.000 de besanţi şi cu cincisprezece cai frumoşi şi le-a pus la dispoziţie animale de povară şi hrană pentru întreaga oaste. S-ar fi oferit chiar să treacă la creştinism dacă francii îi învingeau pe fatimizi.[358]

Într-o zi de luni, pe 16 mai, cruciaţii au părăsit Tripoli, însoţiţi de călăuze puse la dispoziţie de către emir. Acestea i-au condus în siguranţă de-a lungul drumului periculos ce înconjura capul Ras Shaqqa. Trecând paşnic pe lângă oraşele emirului, Batrun şi Jebail, au ajuns la hotarul cu fatimizii de pe Râul Câinelui la 19 mai. Fatimizii nu păstraseră trupe în nordul teritoriului lor, cu excepţia unor garnizoane mici în oraşele de pe coastă, dar aveau la îndemână o flotă considerabilă care putea sprijini suplimentar apărarea acestor oraşe. Astfel, deşi cruciaţii nu întâlniseră pe drum nicio opoziţie, nu puteau spera să captureze niciunul dintre porturile pe lângă care treceau, iar flota creştină nu mai putea păstra contactul cu ei. Teama de a nu rămâne fără provizii i-a obligat de atunci înainte să se grăbească cât puteau de mult spre obiectivul final.

La apropierea de Beirut, localnicii, temându-se de distrugerea bogatelor grădini şi livezi care înconjurau oraşul, s-au grăbit să le ofere cruciaţilor daruri şi trecere liberă prin teritoriul lor, cu condiţia ca pomii fructiferi, viile şi recolta să rămână neatinse. Prinţii au acceptat condiţiile şi şi-au condus rapid oastea către Sidon, unde au ajuns la 20 mai. Garnizoana Sidonului era una mai războinică şi a năvălit asupra cruciaţilor ce îşi aşezaseră tabăra la Nahr al-Awali. Atacul a fost respins, iar cruciaţii au replicat, devastând grădinile şi

suburbiile. Apoi au înaintat rapid spre împrejurimile Tyrului, unde au aşteptat două zile pentru a le permite lui Balduin du Bourg şi câtorva cavaleri din Antiohia şi din Edessa să-i ajungă din urmă. Cursurile de apă şi vegetaţia din vecinătate constituiau un minunat loc de popas. Garnizoana din Tyr a stat în spatele zidurilor şi nu i-a atacat. Tyrul a fost lăsat în urmă în ziua de 23, iar oastea a străbătut fără dificultate trecătoarea numită Scara Tyrului şi înălţimile Naqoura, ajungând la Acra în 24. Conducătorul de aici, urmând exemplul Beirutului, a protejat fermele fertile din jurul oraşului, dăruindu-le cruciaţilor provizii din belşug. De la Acra, oastea a mers spre Haifa şi de-a lungul ţărmului, pe sub Muntele Carmel, spre Cezareea, unde au rămas patru zile, între 26 şi 30, pentru a celebra cum se cuvine Rusaliile. Pe când aşteptau acolo, un porumbel a fost ucis de un şoim pe cer şi a căzut lângă cortul episcopului de Apt. S-a dovedit a fi un mesager cu o scrisoare de la conducătorul Acrei, pentru mobilizarea musulmanilor din Palestina împotriva invadatorilor.[359]

Marşul a fost reluat, urmându-se ţărmul doar până la Arsuf, de unde oastea s-a îndreptat spre interior, ajungând la 3 iunie la Ramla. Spre deosebire de majoritatea oraşelor din Palestina, acesta era unul musulman. Înainte de invazia turcă fusese capitala administrativă a provinciei, dar, în ultimii ani, intrase în declin. Apropierea cruciaţilor i-a alarmat pe locuitori. Garnizoana era puţin numeroasă şi se afla prea departe de ţărm pentru ca flota egipteană să o ajute. Locuitorii au fugit într-un suflet de la casele lor spre sud-vest după ce, mai întâi, într-un act de sfidare, au distrus marea biserică a Sf. Gheorghe aflată în satul ruinat Lydda, la o milă de Ramla. Atunci când avangarda condusă de Robert de Flandra şi Gaston de Béarn a înaintat, a găsit străzile pustii şi casele goale.

Ocuparea unui oraş musulman în inima Ţării Sfinte a ridicat moralul cruciaţilor. Au jurat imediat să reconstruiască sanctuarul Sf. Gheorghe şi să transforme Ramla şi Lydda într-o seniorie care să-i aparţină de drept şi să înfiinţeze o dioceză condusă de un episcop. Un preot normand, Robert de Rouen, a fost numit titular. Ca şi la Albara, aceasta nu însemna înlocuirea unui episcop grec cu unul latin, ci constituirea unei episcopii în teritoriul musulman cucerit. Numirea arată că părerea majoritară în rândurile cruciaţilor era ca teritoriul cucerit să fie dăruit Bisericii. Robert a fost lăsat să conducă Ramla cu o mică garnizoană care să-l protejeze.[360] În acest timp, principii dezbăteau ce trebuia făcut mai departe. Unii considerau că era o nebunie să ataci Ierusalimul în miezul verii. Era mai bine, considerau aceştia, să înainteze împotriva adevăratului duşman, Egiptul. După câteva discuţii, sfatul a fost respins, iar marşul spre Ierusalim a fost reluat la 6 iunie.

De la Ramla, oastea a urmat vechiul drum care urcă spre

înălţimile Iudeei, la nord de autostrada actuală. Pe când treceau prin satul Emmaus, au sosit emisari din oraşul Betleem, a cărui populaţie, în întregime creştină, solicita să fie eliberată de sub jugul musulman. Tancred şi Balduin du Bourg au pornit imediat cu un mic detaşament de cavaleri spre înălţimile Betleemului. Au ajuns la miezul nopţii, iar locuitorii înspăimântaţi i-au crezut mai întâi parte a unei oştiri egiptene venite să întărească apărarea Ierusalimului. Când s-au ivit zorii, şi cavalerii au fost recunoscuţi drept creştini, întregul oraş a ieşit într-o procesiune, cu toate relicvele şi crucile din biserica Naşterii Domnului, pentru a-i întâmpina pe salvatori şi a le săruta mâinile.[361]

În timp ce locul de naştere al lui Hristos era restituit stăpânirii creştinilor, principala oaste cruciată a înaintat în marş forţat zi şi noapte către Ierusalim. A fost încurajată de o eclipsă de lună ce prevestea o eclipsă a Semilunii. În dimineaţa următoare, cavalerii lui Tancred sosiţi de la Betleem s-au alăturat camarazilor lor. Dimineaţa târziu, cruciaţii au ajuns la moscheea profetului Samuel, în vârful dealului pe care pelerinii îl numeau Montjoie. Ierusalimul cu zidurile şi turnurile sale se vedea în zare, în faţa lor. Până în seara de marţi, 7 iunie 1099, oastea creştină îşi aşezase tabăra de la porţile Oraşului Sfânt.[362]

2
TRIUMFUL CRUCII

„Strigaţi lui Dumnezeu cu glas de bucurie.
Că Domnul este Preaînalt, înfricoşător”.

Psalmii, 46: 1,

Oraşul Ierusalim era una dintre marile fortăreţe ale lumii medievale. Încă din zilele iebusiţilor, aşezarea era renumită pentru rezistenţa ei, pe care îndemânarea oamenilor o întărise în decursul secolelor. Zidurile în faţa cărora cruciaţii se găseau urmau aceeaşi linie cu zidurile construite mai târziu de sultanul otoman Suleyman Magnificul şi care împrejmuiesc astăzi oraşul vechi. Fortificaţiile fuseseră ridicate atunci când Hadrian a reconstruit oraşul, iar, pe rând, bizantinii, omeiazii şi fatimizii le-au extins şi le-au reparat. La răsărit, zidul era protejat de panta abruptă a Kedronului. La sud-est, se ajungea la Valea Gehenna. O a treia vale, ceva mai puţin adâncă, mărginea zidul vestic. Doar la sud-vest, unde zidul străpungea Muntele Sion, şi de-a lungul zidului nordic, terenul favoriza un atac asupra fortificaţiilor. Citadela – Turnul lui David – era amplasată la mijlocul zidului de vest, dominând drumul în pantă ce se îndrepta spre Poarta Jaffei. Deşi nu existau izvoare în interiorul oraşului, cisternele sale mari asigurau aprovizionarea cu apă. Sistemul roman de drenaj, încă în uz în secolul al XII-lea, proteja împotriva epidemiilor.

Apărarea oraşului era în mâinile guvernatorului fatimid, Iftikhar ad-Dawla. Zidurile se găseau în bună stare, iar garnizoana formată din trupe arabe şi sudaneze era puternică. La vestea apropierii francilor, guvernatorul a avut prevederea să blocheze sau să otrăvească fântânile din afara oraşului şi să mâne turmele de oi şi de vite de pe pajiştile din jur în locuri sigure. Apoi a poruncit ca întreaga populaţie creştină, ortodocşi şi eretici deopotrivă, să se retragă în afara zidurilor oraşului. Evreilor li s-a permis, totuşi, să rămână. A fost o mişcare înţeleaptă. În secolul al X-lea creştinii îi depăşeau numeric pe musulmani la Ierusalim. Cu toate că persecuţiile califului Hakim le reduseseră efectivele şi deşi mulţi alţii, inclusiv majoritatea clerului ortodox, plecaseră împreună cu patriarhul în vremurile tulburi ce urmaseră morţii lui Ortoq, rămăseseră încă mii, inutili ca luptători, întrucât le era interzis portul armelor, şi de o loialitate incertă într-o luptă împotriva semenilor creştini. Mai mult decât atât, alungarea lor

însemna mai puţine guri de hrănit în oraşul asediat. În acelaşi timp, Iftikhar a trimis spre Egipt cereri de ajutor.[363]

Chiar în situaţia în care configuraţia terenului ar fi permis-o, cruciaţii nu aveau forţe suficiente pentru a împresura întregul oraş. Şi-au concentrat forţele în sectoarele în care s-au putut apropia de ziduri. Robert de Normandia s-a aşezat de-a lungul zidului nordic, în partea opusă Porţii Florilor (Poarta lui Irod), cu Robert de Flandra la dreapta sa, în partea opusă Porţii Columnei (Poarta Sf. Ştefan sau Poarta Damascului). Godefroy de Lorena a ocupat aria ce acoperea colţul de nord-vest al oraşului până la Poarta Jaffei. I s-a alăturat acolo Tancred, care a apărut când oastea se aşezase deja pe poziţii, aducând turme pe care le capturase pe drumul de la Betleem. La sud de aceştia se afla Raymond de Toulouse care, văzând că valea îl ţinea prea departe de ziduri, s-a mutat după două-trei zile petrecute acolo pe Muntele Sion. Sectoarele de răsărit şi de sud-est au fost lăsate nepăzite.[364]

Asediul a început pe 7 iunie, exact în ziua în care Cruciada a ajuns lângă zidurile oraşului. Curând a devenit limpede că timpul era de partea asediaţilor. Iftikhar era bine aprovizionat cu hrană şi apă. Era mai bine înarmat decât francii şi a întărit turnurile cu saci umpluţi cu bumbac şi fân, care le permiteau să reziste şocului bombardamentului mangonelelor frânce. Dacă reuşea să reziste până când oastea salvatoare din Egipt ar fi apărut, totul s-ar fi sfârşit pentru Cruciadă. Însă, deşi garnizoana sa era numeroasă, abia dacă putea apăra toate zidurile. În privinţa cruciaţilor, aceştia au avut curând dificultăţi în aprovizionarea cu apă. Măsurile lui Iftikhar se dovediseră eficiente. Singura sursă de apă curată la îndemâna asediatorilor era balta Siloam, aflată la sud de ziduri, care era expusă în mod periculos tirului din oraş. Pentru a suplimenta rezerva de apă, erau nevoiţi să călătorească mai mult de şase mile. Ştiind aceasta, garnizoana putea trimite mici grupuri pentru a organiza ambuscade în drumul spre izvoare. Mulţi ostaşi şi pelerini au pierit în urma unor asemenea atacuri prin surprindere. Hrana, la rândul ei, se împuţina, întrucât puţine lucruri se puteau găsi în apropierea oraşului. Căldura, praful şi lipsa umbrei s-au adăugat disconfortului cruciaţilor, care veneau din zone cu o climă mai rece şi care purtau, cei mai mulţi, armuri puţin potrivite verii din Iudeea. Era clar pentru fiecare dintre ei că nu îşi putea permite un asediu îndelungat, ci trebuia să cucerească rapid oraşul printr-un asalt.[365]

La 12 iunie, prinţii au făcut un pelerinaj la Muntele Măslinilor. Acolo, un pustnic bătrân li s-a adresat, poruncindu-le să atace zidurile a doua zi. Au protestat, afirmând că le lipsesc maşinile pentru un asalt reuşit, dar pustnicul nu a acceptat scuza. Dacă aveau credinţă, le-a spus el, Dumnezeu le va da victoria. Încurajaţi de cuvintele sale, au

ordonat ca a doua zi de dimineaţă să fi pornit un atac general. Pustnicul însă se înşelase sau poate credinţa lor era prea slabă. Cruciaţii au pornit la atac cu mare entuziasm şi au ocupat curând fortificaţiile exterioare ale zidului nordic. Aveau însă puţine scări pentru a reuşi să escaladeze simultan zidurile într-un număr suficient de locuri. După câteva ore de luptă disperată, au văzut că încercările erau fără folos şi s-au retras.[366]

Eşecul atacului a provocat o dezamăgire amară, dar i-a făcut pe principi să înţeleagă că aveau nevoie de mai multe maşini de asediu. La un sfat din 15 iulie s-a decis renunţarea la alte atacuri până când aveau să fie mai bine echipaţi cu mangonele şi scări. Le lipsea însă materialul pentru a le construi. Ca şi la Antiohia, şi acum au fost salvaţi de apariţia la timp a ajutorului de pe mare. La 17 iunie, şase corăbii creştine au aruncat ancora în portul Jaffa, pe care l-au găsit părăsit de musulmani. Escadra era compusă din două galere genoveze, conduse de fraţii Embriaco, şi patru nave probabil din flota engleză. Aduceau provizii şi arme, inclusiv frânghii, cuie şi piroane necesare pentru meşterirea maşinilor de asediu. Auzind de sosirea lor, cruciaţii au trimis imediat un mic detaşament pentru a stabili legătura. În apropiere de Ramla, aceste trupe au fost atacate de un grup de musulmani cu baza la Ascalon şi au fost salvate doar de sosirea pe urmele lor a lui Raymond Pilet şi a oamenilor săi în acest timp, o flotă egipteană a apărut în apropierea ţărmului şi a izolat Jaffa. Una dintre corăbiile engleze s-a strecurat prin blocadă şi a navigat înapoi la Latakia. Celelalte corăbii au fost abandonate de echipajele lor imediat ce încărcătura a fost descărcată. Marinarii au pornit sub escorta lui Raymond Pilet în tabăra de lângă Ierusalim. Ei şi bunurile pe care le aduceau erau bine-veniţi. Era încă nevoie să se găsească lemn din care să fie construite maşinile. Prea puţin putea fi obţinut de pe dealurile golaşe din jurul Ierusalimului. Cruciaţii au fost obligaţi să trimită expediţii la distanţe mari pentru a strânge ceea ce era necesar. Munca de construire a maşinilor a putut începe doar după ce Tancred şi Robert de Flandra au pătruns cu oamenii lor până la pădurile din jurul Samariei şi au venit îndărăt cu bârne şi scânduri, încărcate pe cămile sau pe umerii prizonierilor musulmani. Au fost construite scări de asediu, iar Raymond şi Godefroy au început să ridice fiecare un turn de asediu pe roţi, dotat cu catapulte. Gaston de Béarn era răspunzător de construirea turnului lui Godefroy, iar Guillaume Ricou, de cel al lui Raymond.[367]

Munca se derula însă încet. În acest timp, francii sufereau teribil din cauza căldurii. Vreme de multe zile a suflat sirocoul, cu efect devastator asupra nervilor oamenilor, neobişnuiţi cu el. Aprovizionarea cu apă a devenit tot mai dificilă. Animale de povară din turmele strânse de oştire mureau zilnic din cauza deshidratării.

Detaşamente erau trimise până la Iordan pentru a găsi apă. Creştinii localnici erau binevoitori şi acţionau drept călăuze pentru izvoare şi pentru pădurile din vecinătate, dar era imposibil să preîntâmpini incursiunile şi ambuscadele ostaşilor musulmani, fie ai garnizoanei, fie ai unităţilor care cutreierau liber prin ţinut. Certurile au izbucnit din nou între prinţi, mai întâi în privinţa stăpânirii Betleemului. Tancred eliberase oraşul şi îşi lăsase baniera fluturând pe biserica Naşterii Domnului. Clerul şi prinţii rivali considerau însă că ar fi greşit ca un loc atât de sacru să fie în stăpânirea unui senior laic. Tancred şi-a apărat drepturile în privinţa Betleemului şi, cu toate că părerea generală era împotriva sa, problema a fost amânată. Apoi au început discuţiile în privinţa viitorului statut al Ierusalimului. Unii cavaleri au sugerat că ar trebui desemnat un rege, dar clerul s-a opus în unanimitate, susţinând că niciun creştin nu ar trebui să se numească rege într-un oraş în care Hristos a fost încoronat şi a pătimit. Şi în acest caz, părerea generală a fost de partea clerului, iar luarea unei decizii a fost amânată. Suferinţele fizice combinate cu eşecul tentativei de asalt şi reizbucnirea certurilor dintre prinţi i-au determinat, chiar şi în acel moment, pe unii cruciaţi să abandoneze Cruciada. Unii dintre ei au mers la Iordan pentru a se boteza din nou în apa râului sfânt. Apoi, după ce au adunat frunze de palmieri de pe malul râului, au călătorit direct spre Jaffa în speranţa de a găsi corăbii care să îi ducă înapoi spre Europa.[368]

La început de iulie s-a aflat în tabără că o mare oaste a pornit din Egipt pentru a despresura Ierusalimul. Prinţii au înţeles că nu mai era timp de pierdut. Dar moralul oamenilor lor era scăzut, încă o dată, o viziune le-a venit în ajutor. În dimineaţa zilei de 6 iulie, preotul Petru Desiderius, care deja depusese mărturie că îl văzuse pe Adhémar după moartea acestuia, a mers la fratele lui Adhémar, Guillaume Hugues de Monteil, şi la seniorul său, Isoard de Gap, pentru a le spune că episcopul i s-a arătat din nou. După ce le-a cerut cruciaţilor să lase la o parte planurile egoiste, Adhémar a poruncit să fie ţinut post şi să se facă o procesiune în picioarele goale în jurul zidurilor Ierusalimului. Dacă făceau asta cu inimile pline de căinţă, în răstimp de nouă zile ar fi cucerit Ierusalimul. Atunci când Petru Desiderius a pretins că l-a văzut pe Adhémar îndurând flăcările iadului pentru faptul de a se fi îndoit de Sfânta Lance, nu a fost crezut de cei mai mulţi. Acum, poate pentru că iubitul episcop era pus într-o lumină mai favorabilă şi pentru că familia de Monteil l-a sprijinit, viziunea a fost de îndată acceptată de întreaga oaste drept autentică. Instrucţiunile lui Adhémar au fost în mare măsură ascultate. A fost decretată o perioadă de post, respectată cu stricteţe în următoarele trei zile. Vineri, 8 iulie, o procesiune solemnă s-a derulat de-a lungul drumului ce înconjura oraşul. Episcopii şi preoţii Cruciadei au fost cei dintâi, purtând cruci şi

relicve sfinte. Au urmat prinţii şi cavalerii, apoi pedestraşii şi pelerinii. Toţi erau desculţi. Musulmanii s-au strâns pe ziduri pentru a-i batjocori, dar ei au luat batjocura drept o cinste şi, după ce au încheiat circuitul, au urcat pe Muntele Măslinilor. Acolo, Petru Eremitul le-a ţinut o predică şi, după el, Raymond d'Aguilers, capelanul lui Raymond, apoi, capelanul lui Robert de Normandia, Arnulf de Rohes, care în acel moment era considerat cel mai bun predicator din întreaga oaste. Elocinţa a mişcat şi a înflăcărat oştirea. Chiar şi Raymond şi Tancred au uitat de disputele lor şi au jurat să lupte împreună pentru Cruce.[369]

Entuazismul a continuat. În următoarele două zile, în ciuda suferinţelor pricinuite de sete, ostaşii au muncit din greu pentru a isprăvi marile turnuri de asediu. Îndemânarea genovezilor, conduşi de Guglielmo Embriaco, a fost de mare folos şi chiar şi bătrânii şi femeile şi-au adus contribuţia în coaserea pieilor de bivol şi de cămilă şi în prinderea acestora de părţile vulnerabile ale tâmplăriei, ca protecţie împotriva focului grecesc folosit de sarazini. Pe data de 10, construcţiile din lemn erau gata şi au fost dirijate spre amplasamentele lor, una în faţa zidului nordic, cealaltă pe Muntele Sion. Un al treilea turn, ceva mai mic, a fost construit pentru a fi îndreptat împotriva colţului de nord-vest al fortificaţiilor. Munca de construcţie a fost cu grijă derulată în afara razei de vizibilitate a soldaţilor din garnizoană, care au fost uluiţi şi alarmaţi să vadă asemenea turnuri venind împotriva lor. Guvernatorul Iftikhar s-a grăbit să întărească sectoarele mai slabe din apărare, iar turnurile de asediu au fost bombardate constant cu pietre şi cu foc lichid pentru a le împiedica să se apropie de ziduri.[370]

S-a decis ca asaltul să înceapă în noaptea de 13 – 14 iulie. Atacul principal trebuia lansat simultan dinspre Muntele Sion şi asupra sectorului răsăritean al zidului nordic, împreună cu un atac simulat asupra colţului nord-vestic. Potrivit lui Raymond d'Aguilers, ale cărui cifre nu trebuie puse la îndoială, forţa militară efectivă a oştirii număra 12.000 de pedestraşi şi 1.200 – 1.300 cavaleri. În plus, existau mulţi pelerini, al căror număr nu îl precizează, oameni prea bătrâni sau prea bolnavi pentru a lupta, alături de femei şi copii. Prima misiune a atacatorilor a fost să ducă turnurile chiar lângă ziduri, ceea ce presupunea umplerea şanţului din faţa acestora. Întreaga noapte şi toată ziua de 14, cruciaţii s-au concentrat asupra misiunii lor, suferind din plin loviturile pietrelor şi focului lichid aruncate de apărători şi răspunzând cu un bombardament susţinut de mangonele. Până în seara zilei de 14, oamenii lui Raymond reuşiseră să îşi împingă turnul peste şanţul de lângă zid. Apărarea era însă feroce, căci se pare că însuşi Iftikhar comanda sectorul respectiv. Raymond nu a putut să stabilească un punct de sprijin pe ziduri. În dimineaţa următoare,

turnul lui Godefroy s-a apropiat de zidul nordic, în apropiere de Poarta Florilor de astăzi. Godefroy şi fratele său, Eustace de Boulogne, comandau atacul de pe platforma superioară. Pe la prânz au reuşit să creeze un pod între turn şi vârful zidului. Doi dintre cavalerii flamanzi, Litold şi Gilbert de Tournai, au condus peste acesta elita oştii lorene, urmaţi curând de însuşi Godefroy. Odată ce un sector de zid fusese capturat, scările de asediu le-au permis multor altor atacatori să se caţere pe ziduri. În timp ce Godefroy a rămas pe ziduri, încurajându-i pe nou-veniţi şi trimiţând oameni să deschidă Poarta Columnei pentru forţa principală a cruciaţilor, Tancred şi oamenii săi, care fuseseră imediat în spatele lorenilor, au pătruns adânc în oraş. Musulmanii, văzându-şi apărarea străpunsă, au fugit spre Haram es-Sherif, zona Templului, unde se aflau Domul Stâncii şi Moscheea al Aqsa, cu intenţia de a o folosi pe cea din urmă drept ultimă fortăreaţă. Nu au avut însă vreme să o pregătească pentru apărare. În timp ce se îmbulzeau înăuntru şi pe acoperiş, Tancred era pe urmele lor. În grabă i s-au predat, promiţându-i o răscumpărare bogată şi i-au aşezat baniera pentru a flutura pe moschee. Tancred pângărise şi jefuise deja Domul Stâncii. În această vreme, locuitorii oraşului, cuprinşi de panică, fugeau spre cartierele sudice, unde Iftikhar rezista încă în faţa lui Raymond. La începutul după-amiezii a înţeles că totul era pierdut. S-a retras în turnul lui David, pe care s-a oferit să îl predea lui Raymond împreună cu o mare sumă de bani, în schimbul vieţii sale şi a gărzilor sale. Raymond a acceptat condiţiile şi a ocupat turnul. Iftikhar şi oamenii săi au fost conduşi în siguranţă în afara oraşului şi li s-a permis să se alăture garnizoanei musulmane de la Ascalon.[371]

Au fost singurii musulmani din Ierusalim care şi-au salvat viaţa. Cruciaţii, scoşi din minţi de o victorie aşa de mare după atâta suferinţă, s-au năpustit pe străzi, în case şi în moschei, ucigând tot ce le-a ieşit în cale, bărbaţi, femei şi copii laolaltă. Masacrul a continuat toată după-amiaza şi întreaga noapte. Baniera lui Tancred nu le-a oferit nicio protecţie refugiaţilor din moscheea al-Aqsa. La începutul dimineţii următoare, un grup de cruciaţi a forţat intrarea în moschee şi a ucis pe toată lumea. Atunci când Raymond d'Aguilers a mers, dimineaţa târziu, să viziteze zona Templului, a trebuit să-şi croiască drum printre leşuri, iar sângele îi ajungea până la genunchi.[372]

Evreii din Ierusalim au fugit într-un suflet spre sinagoga principală. S-a considerat însă că i-au ajutat pe musulmani şi nu li s-a arătat nicio îndurare. Clădirii i s-a dat foc şi au ars cu toţii înăuntru[373].

Masacrul de la Ierusalim a impresionat profund întreaga lume. Nimeni nu poate spune numărul victimelor, dar Ierusalimul a fost golit de locuitorii săi musulmani şi evrei. Chiar şi mulţi dintre creştini au fost terifiaţi de ce s-a întâmplat, iar printre musulmani, care până

atunci erau pregătiţi să-i accepte pe frânci ca pe un alt factor în disputa politică a vremii, va exista de acum înainte o convingere clară că frâncii trebuiau alungaţi. Dovada setei de sânge a creştinismului fanatic a resuscitat fanatismul islamului. Când, mai târziu, latini mai înţelepţi din Orient au căutat să găsească o bază pe care creştinii şi musulmanii să coabiteze, amintirea masacrului s-a interpus în permanenţă.

Când nu au mai rămas musulmani care să fie masacraţi, prinţii Cruciadei au defilat în mod solemn prin cartierul creştin părăsit, lăsat pustiu de când Iftikhar îi alungase pe locuitori, pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu în biserica Sfântului Mormânt. Apoi, la 17 iulie, s-au reunit pentru a alege un conducător pentru oraşul cucerit.[374]

Conducătorul pe care l-ar fi dorit cu toţii era mort. Întreaga oaste s-a întristat că episcopul Adhémar du Puy nu a apucat să trăiască pentru a vedea triumful cauzei pe care o servise. Nu se putea însă crede că el nu a văzut cu adevărat triumful. Ostaş după ostaş au mărturisit că existase un războinic care luptase în fruntea asaltului şi în care recunoscuseră trăsăturile episcopului.[375] Nici alţii care s-ar fi bucurat de victorie nu au trăit pentru a afla de ea. Simeon, patriarhul Ierusalimului, murise cu câteva zile mai devreme, în exil în Cipru.[376] Departe, în Italia, întemeietorul Cruciadei zăcea bolnav. La 29 iulie 1099, la două săptămâni după ce ostaşii săi intraseră în Oraşul Sfânt, dar înainte ca veştile să îi parvină, papa Urban al II-lea murea la Roma.[377]

3
ADVOCATUS SANCTI SEPULCHRI[378]

„În zilele acelea nu era rege în Israel”.

Judecătorii, 18: 1

Obiectivul fusese atins. Ierusalimul era recâştigat pentru creştinătate. Dar cum putea fi păstrat? Care trebuia să îi fie forma de conducere? întrebarea la care fiecare cruciat trebuie să fi cugetat în sinea lui nu mai putea fi amânată. Părerea generală era, se pare, că autoritatea supremă trebuia să revină Bisericii, de vreme ce Cruciada fusese plănuită de Biserică pentru gloria lui Hristos. Dacă Adhemar du Puy ar mai fi fost în viaţă, neîndoielnic că de la el s-ar fi aşteptat gândirea organizării şi numirea conducătorilor. Era iubit şi respectat şi cunoştea dorinţele papei Urban al II-lea. Probabil că avea în vedere un stat ecleziastic sub conducerea patriarhului Simeon, cu el însuşi, în calitate de legat papal, acţionând ca sfetnic, şi cu Raymond de Toulouse ca protector laic şi comandant al oştirii. Nu putem pretinde însă să-i cunoaştem intenţiile, întrucât acestea au pierit odată cu el. Papa Urban, fără să anunţe, numise un legat care să îi succeadă, în persoana lui Daimbert de Pisa.[379] Daimbert însă s-a dovedit a fi atât de ambiţios şi, în acelaşi timp, atât de uşor de influenţat, încât nu poate fi considerat ca interpret al politicii papale. Nu exista nimeni în rândurile Cruciadei al cărui sfat să fie ascultat fără crâcnire.

La 17 iulie, conducătorii s-au reunit pentru a rezolva chestiunile imediate de organizare. Străzile şi casele trebuiau curăţate de leşuri, a căror evacuare trebuia rânduită. Era nevoie să fie alocate locuinţe în interiorul oraşului pentru soldaţi şi pelerini. Trebuiau făcute pregătiri pentru a întâmpina aşteptatul contraatac egiptean. S-a discutat, totodată, dacă i se permitea lui Tancred să păstreze toată comoara, care includea opt uriaşe candelabre de argint, pe care le capturase din Domul Stâncii.[380] Apoi cineva a pus problema alegerii unui rege. Clerul a protestat imediat. Nevoile spirituale aveau prioritate. Înainte de alegerea unui rege trebuia numit un patriarh care ar fi prezidat alegerea. Guillaume de Tyr, care scrie cu aproape un secol mai târziu, într-un moment în care monarhia era pe deplin acceptată, priveşte episodul, deşi era arhiepiscop, drept o încercare revoltătoare a Bisericii de a-şi depăşi drepturile. Aceasta însă numai pentru că promotorii ideii erau oameni nedemni ai Bisericii.

Era nevoie de un patriarh. Dacă Simeon ar mai fi trăit, drepturile

sale ar fi fost respectate. Adhemar îl încuviinţase, iar cruciaţii şi-au amintit cu recunoştinţă de darurile pe care le trimisese la Antiohia. Însă niciun cleric grec sau sirian nu ar fi fost acceptabil. Niciunul nu se afla acolo pentru a pretinde ceva, pentru că înaltul cler ortodox din Ierusalim îl urmase pe patriarh în exil. Pe tron trebuia pus un latin, dar în rândurile clerului latin nu exista o persoană remarcabilă. După moartea lui Adhemar, Guillaume d'Orange era cel mai respectat dintre episcopi. Murise însă la Maarat an-Numan. Cel mai activ cleric era acum un normand din Italia, Arnulf, episcop de Marturana. Acesta a propus ca prietenul său, Arnulf Malecorne de Rohes, capelanul lui Robert de Normandia, să devină patriarh, iar lui să îi fie încredinţată arhiepiscopia Betleemului. Arnulf de Rohes nu era lipsit de merite. Fusese tutore al fiicei lui Wilhelm Cuceritorul, maica Cecilia, iar aceasta îşi convinsese fratele, Robert, să îl ia în serviciul său şi să îi promită un episcopat. Era un excelent predicator şi un om de litere, dar era considerat foarte înclinat spre cele lumeşti şi era amintit drept duşman al lui Pierre Barthélemy. Mai mult decât atât, întreaga chestiune arăta ca un complot normand. Clerul din sudul Franţei, sprijinit, fără îndoială, de Raymond de Toulouse, nu ar fi cooperat şi astfel propunerea de a alege un patriarh înaintea unui rege a fost abandonată. Episodul nu a fost atât de important pe cât a crezut Guillaume de Tyr. Aşa cum o arată continuarea, părerea mulţimii sprijinea încă Biserica împotriva puterii seculare.[381]

Următoarele zile au fost petrecute în intrigi legate de alegerea unui rege. Dintre marii prinţi care plecaseră din Constantinopol, doar patru mai rămăseseră în Cruciadă: Raymond de Toulouse, Godefroy de Lorena, Robert de Flandra şi Robert de Normandia. Eustace de Boulogne jucase întotdeauna un rol secundar în spatele fratelui său, Godefroy, iar Tancred, cu toată bravura lui, avea puţini susţinători şi era considerat ceva mai mult decât ruda săracă a lui Bohemund. Dintre toţi aceştia, doar Raymond era candidatul cel mai redutabil. Vârsta, bogăţia, experienţa şi îndelungata asociere cu Adhemar erau însuşiri pe care nimeni altcineva nu le mai deţinea. Era însă impopular în rândurile camarazilor. Arătase de prea multe ori şi cu prea multă aroganţă că se privea drept conducătorul secular al Cruciadei. Politica sa de prietenie cu împăratul era puternic dezavuată, chiar şi de mulţi dintre supuşii săi.

Cele câteva luni de conducere nedisputată nu fuseseră un succes. Eşecul de la Areja şi tăgăduirea autenticităţii Sfintei Lănci îi ştirbiseră prestigiul. În plus, deşi curajul şi vigoarea nu îi erau puse la îndoială, nu obţinuse nicio mare victorie ca ostaş. Ca rege ar fi fost poruncitor şi autocratic, dar nu ar fi inspirat încredere în conducerea sa militară sau politică. Dintre ceilalţi, Robert de Flandra era cel mai abil. Se ştia însă că dorea să se întoarcă acasă odată ce Ierusalimul se afla în

siguranţă. Robert de Normandia era iubit şi dispunea de prestigiu ca şef al normanzilor. Nu era însă un personaj excepţional şi era la rândul său înclinat să revină în Europa. Rămânea Godefroy. Ca duce al Lorenei Inferioare deţinuse în trecut un rang mai înalt decât cel al tovarăşilor săi. Nu fusese un duce foarte eficient, iar comportarea sa la Constantinopol arătase că avea încăpăţânarea suspicioasă a unui om slab şi lipsit de inteligenţă. Eşecurile sale ca om de stat şi ca administrator erau necunoscute însă cruciaţilor, care îl vedeau drept un om curtenitor şi pios şi un slujitor devotat al cauzei lor. Se spune că atunci când electorii au pus întrebări despre viaţa personală a fiecărui conducător, anturajul lui Godefroy nu a avut să-i reproşeze decât o înclinare excesivă pentru practicile pioase.[382]

Nu se ştie cine au fost electorii. Probabil că făceau parte din rândurile clerului şi dintre principalii cavaleri vasali ai prinţilor Cruciadei. Coroana i-a fost mai întâi oferită lui Raymond, dar acesta a refuzat-o. Refuzul său i-a surprins pe cronicari, atât de evidentă îi era ambiţia de a conduce Cruciada. A înţeles însă că oferta nu a avut sprijinul sincer al majorităţii cruciaţilor şi că egalii săi nu s-ar fi supus niciodată autorităţii sale. Chiar şi propriii ostaşi, dornici să se întoarcă în Europa, s-au declarat împotrivă. În consecinţă, a anunţat că nu doreşte să fie rege în Oraşul Sfânt al lui Hristos, sperând că în felul acesta va face imposibil pentru oricine altcineva să devină rege. Electorii s-au îndreptat atunci uşuraţi spre Godefroy, despre care se ştia că e preferat de Robert de Flandra şi de Robert de Normandia. După ce iniţial a refuzat, Godefroy a acceptat puterea, dar a cerut să i se îngăduie să nu poarte titlul de rege. Urma să fie numit *Advocatus Sancti Sepulchri*, apărătorul devotat al Sfântului Mormânt.[383]

Raymond a considerat că fusese înşelat. Dar Godefroy a fost cu siguranţă sincer când a refuzat să poarte o coroană în oraşul în care Hristos purtase o cunună de spini. Principala sa calitate era că propria pietate corespundea pietăţii cruciatului de rând. Nu a renunţat niciodată la convingerea că Biserica lui Hristos trebuia să fie ultima stăpânitoare a Ţării Sfinte. Doar după moartea sa şi după ce grosul pelerinilor a plecat spre casă, lăsând în urmă o colonie constituită în principal din aventurieri şi negustori, a putut fi încoronat un rege la Ierusalim.[384]

Raymond a digerat foarte greu victoria lui Godefroy. Stăpânea Turnul lui David şi a refuzat să îl predea noului conducător, afirmând că intenţionează să rămână la Ierusalim pentru a sărbători aici noul Paşte şi că, în tot acest timp, Turnul îi va fi reşedinţă. După ce atât Robert de Flandra, cât şi Robert de Normandia i s-au opus, a acceptat să îl cedeze episcopului de Albara, până la momentul în care un consiliu general al Cruciadei ar fi rezolvat disputa. Curând însă după ce s-a mutat, episcopul, fără să mai aştepte o decizie judiciară, i-a

predat turnul lui Godefroy. Episcopul s-a scuzat în faţa lui Raymond, spunând că era lipsit de apărare şi că a fost obligat să renunţe. Însă Raymond d'Aguilers însuşi a văzut marea stivă de arme pe care prelatul fără credinţă a luat-o cu sine atunci când s-a mutat într-o casă lângă Sfântul Mormânt. Poate că a fost încurajat în acţiunea sa de acei oameni ai lui Raymond care erau dornici să-şi convingă stăpânul să se întoarcă în Franţa. Cuprins de furie, Raymond a anunţat mai întâi că va pleca imediat spre casă. A părăsit Ierusalimul, dar a pornit în jos cu trupele în valea Iordanului. Ascultând de instrucţiunile ce îi fuseseră date de Pierre Barthélemy la Antiohia, şi-a condus oamenii, fiecare ducând o frunză de palmier, de la Ierihon până la râu. La înapoiere, întreaga suită, recitând rugăciuni şi psalmi, s-a scăldat în apa sfântă şi s-a îmbrăcat în veşminte curate. „De ce sfântul om ne-a spus să facem toate acestea", remarca Raymond d'Aguilers, „nu avem încă de unde şti". Nedorind să revină la scena umilirii sale la Ierusalim, Raymond şi-a stabilit tabăra la Ierihon.[385]

Eşecul lui Raymond de a dobândi coroana i-a slăbit pe însoţitorii săi. Când clerul s-a reunit la 1 august pentru a alege un patriarh, opoziţia provensalilor împotriva lui Arnulf de Rohes a fost ineficientă. Asigurat de sprijinul lorenilor şi normanzilor din Franţa şi Italia, episcopul de Mărturano a fost în măsură să convingă majoritatea adunării să-l numească pe Arnulf. În zadar Raymond d'Aguilers şi prietenii săi au subliniat că alegerea era necanonică, întrucât Arnulf nu era nici măcar subdiacon, şi că în oaste circulau versuri despre comportamentul său. Majoritatea adunării i-a încuviinţat alegerea.[386] Ca politician, Arnulf era un moderat. Dacă clericii se aşteptau să îi dicteze lui Godefroy, atunci au fost foarte dezamăgiţi. Conştient, probabil, că nu avea influenţa necesară pentru a fi conducătorul Ierusalimului, şi-a rezumat activitatea la chestiunile ecleziastice. În această privinţă, scopul său a fost latinizarea. Cu aprobarea lui Godefroy a instalat douăzeci de canonici să ţină zilnic slujbe la Sfântul Mormânt şi a dăruit bisericii clopote pentru a chema poporul la slujbă, după ce musulmanii nu le îngăduiseră niciodată creştinilor să le folosească. Apoi i-a alungat pe preoţii confesiunilor răsăritene care ţinuseră slujbe în biserică. Căci pe atunci, ca şi acum, existau altare ce aparţineau fiecărei confesiuni orientale, nu numai grecilor ortodocşi şi georgienilor, dar şi armenilor, iacobiţilor şi copţilor.

Populaţia creştină locală s-a întors grăbită la Ierusalim a doua zi după cucerirea latină. Au început însă să regrete schimbarea de stăpân. Atunci când fuseseră alungaţi din oraş de Iftikhar, unii dintre preoţii ortodocşi luaseră cu ei cea mai sfântă relicvă a Bisericii Ierusalimului, un fragment masiv din Adevărata Cruce. Nu erau dornici să o cedeze acum unui pontif care le ignora drepturile. Doar prin folosirea torturii Arnulf i-a obligat pe păstrătorii acesteia să

dezvăluie locul în care o ascunseseră. Deşi resentimentul lor era în creştere, creştinii ortodocşi nu au avut de ales decât să accepte ierarhia latină. Propriul lor cler superior era împrăştiat şi nu li se întâmplase niciodată să îşi numească propriii episcopi şi patriarhul în opoziţie cu latinii. Nu exista încă o schismă între răsăriteni şi apuseni în Palestina, deşi Arnulf luase primele măsuri spre a o face inevitabilă. Bisericile eretice, care se bucuraseră de toleranţă sub musulmani, au constatat că ocupaţia latină însemna pentru ei începutul unei perioade întunecate.[387]

Relaţiile lui Godefroy cu camarazii săi, care până atunci îl sprijiniseră, s-au deteriorat după alegerea sa. Dintr-un motiv oarecare l-a ofensat curând pe Robert de Normandia, iar Robert de Flandra a devenit distant. Tancred plecase în acest timp la Nablus, ai cărui locuitori au trimis la Ierusalim soli prin care se predau în mâinile cruciaţilor. Probabil spre a împiedica practica obişnuită de a-şi însuşi întreaga pradă, Tancred a fost însoţit de fratele lui Godefroy, Eustace de Boulogne. Au fost bine primiţi acolo, dar se pare că nu au obţinut niciun fel de pradă[388].

Curând după plecarea lor, o ambasadă egipteană a ajuns la Ierusalim pentru a le reproşa francilor lipsa de credinţă şi pentru a le cere să părăsească Palestina. A fost urmată de ştirea că oastea egipteană, condusă personal de vizirul al-Afdal, a pătruns în Palestina, înaintând către Ascalon. Drept urmare, Godefroy a trimis emisari la Tancred şi Eustace, cerându-le să coboare spre litoral şi să se informeze despre mişcările duşmanului. Ei s-au grăbit către Cezareea şi apoi s-au îndreptat spre sud către Ramla. Pe drum au capturat câteva iscoade trimise înainte de egipteni, de la care au stors informaţii despre numărul şi dispunerea forţelor vizirului. Aflând că al-Afdal îşi aştepta flota pentru a-i aduce provizii suplimentare şi că nu lua în calcul un atac al francilor, Tancred şi Eustace au trimis mesageri la Godefroy, cerându-i să-i convingă pe cruciaţi să atace prin surprindere. Godefroy şi-a strâns imediat oastea şi şi-a invitat tovarăşii să i se alăture. Robert de Flandra a răspuns chemării, dar Robert de Normandia şi Raymond, care se afla încă în valea Iordanului, au răspuns că vor aştepta până ce vestea era confirmată. Doar după ce şi-au trimis propriile lor iscoade ca să afle ce se întâmplă au consimţit să se pună în mişcare.[389]

La 9 august, Godefroy a pornit din Ierusalim cu Robert de Flandra şi cu toţi oamenii lor. Patriarhul Arnulf îi însoţea. Când au ajuns la Ramla şi s-au întâlnit cu Tancred şi Eustace, episcopul de Mărturano a fost trimis în grabă înapoi spre Ierusalim ca să anunţe cât de gravă era situaţia şi să le ceară tuturor celor ce purtau arme să se alăture oştirii. Robert de Normandia şi Raymond erau de acum convinşi şi au plecat din Ierusalim pe 10. A rămas o minusculă garnizoană în oraşul în care

Petru Eremitul era împuternicit să ţină slujbe şi procesiuni de intercesiune şi în care deopotrivă greci şi latini trebuiau să se roage pentru victoria creştinătăţii. În dimineaţa zilei de 11, întreaga oaste a cruciaţilor s-a reunit la Ibelin, la câteva mile de Ramla. Au înaintat imediat spre câmpia Ashdod unde, în amurg, au descoperit şi înconjurat turmele pe care egiptenii le aduseseră pentru a-şi hrăni trupele. După o noapte scurtă de odihnă, au pătruns în câmpia verde şi fertilă al-Majdal, imediat la nord de Ascalon, unde se afla tabăra vizirului. Şi-au format ordinea de luptă în lumina slabă a zorilor, cu Raymond la dreapta, lângă mare, cu cei doi Robert şi cu Tancred în centru şi cu Godefroy la stânga. Odată ce s-au aşezat în formaţie, au şarjat oastea egipteană. Al-Afdal a fost luat cu totul prin surprindere. Recunoaşterea fusese defectuoasă şi nu se aşteptase ca francii să se afle atât de aproape. Oamenii săi abia dacă au opus rezistenţă. În câteva minute fugeau cuprinşi de panică. Un grup mare şi-a găsit refugiu într-o pădure de sicomori, în care au fost arşi de vii. Pe flancul stâng, Raymond i-a aruncat pe mulţi în mare. În centru, Robert de Normandia şi Tancred au pătruns până în inima taberei, iar gărzile lui Robert au capturat stindardul vizirului şi multe dintre bunurile acestuia. Vizirul însuşi, cu o mână de ofiţeri, a reuşit să scape la Ascalon şi, de acolo, s-a întors în Egipt pe o corabie. În câteva ore victoria era deplină, iar stăpânirea Ierusalimului de către cruciaţi era asigurată.[390]

Prada luată de învingători a fost imensă. Robert de Normandia a cumpărat stindardul vizirului pentru douăzeci de mărci de argint de la normandul care îl capturase şi l-a înmânat patriarhului Arnulf. Sabia vizirului a fost vândută altui prinţ pentru şaizeci de besanţi. Lingouri şi pietre preţioase au fost găsite în cantităţi mari printre bagajele egiptene şi o mare cantitate de arme şi de animale au căzut în mâinile cruciaţilor. Sâmbătă, 13 august, o procesiune triumfală s-a întors în Ierusalim încărcată cu pradă de război. Tot ceea ce nu a putut fi transportat a fost ars.[391]

Însemnătatea victoriei a fost înţeleasă pe de-a-ntregul. Dar, deşi ea garanta că egiptenii nu puteau recuceri teritoriul pierdut, nu însemna şi că întreaga Palestină va fi ocupată imediat de franci. Flota egipteană controla încă ţărmurile şi oferea protecţie porturilor. Godefroy sperase să continue bătălia prin capturarea Ascalonului, a cărui garnizoană îşi dădea seama că nu putea rezista în faţa forţelor unite ale Cruciadei. Însă masacrul de la Ierusalim nu fusese uitat. Musulmanii din Ascalon nu doreau să sufere o soartă asemănătoare. Ei ştiau că singurii supravieţuitori din Ierusalim fuseseră cei care i se predaseră lui Raymond de Toulouse, a cărui reputaţie cavalerească rămăsese de atunci la cote înalte. Au anunţat taberei cruciate că vor preda oraşul doar acestuia. Godefroy, extrem de bănuitor la adresa lui

Raymond de la disputa pentru Turnul lui David, a refuzat să accepte orice condiţie de predare către altcineva decât el însuşi. Raymond a fost furios şi umilit şi a pornit imediat spre nord cu oamenii săi. Robert de Normandia şi Robert de Flandra au fost atât de şocaţi de josnicia lui Godefroy, încât l-au părăsit la rândul lor. Fără ajutorul lor, Godefroy nu se putea aventura să atace Ascalonul, care a fost astfel pierdut pentru franci pentru mai bine de jumătate de secol.[392]

Micul oraş Arsuf s-a oferit apoi să i se predea lui Raymond. Din nou, Godefroy a refuzat să onoreze orice fel de înţelegere de acest fel şi, din nou, Raymond a plecat furios mai departe. Prietenii lui Godefroy au declarat chiar că Raymond a încurajat garnizoana din Arsuf să-i reziste ducelui loren, a cărui slăbiciune a avut grijă să le-o sublinieze.[393]

Către sfârşitul lui august, Raymond şi cei doi Robert au decis să părăsească Palestina. Atât ducele Normandie! cât şi contele de Flandra erau dornici să se întoarcă acasă. Îşi făcuseră datoria creştinească şi puteau considera că jurămintele lor fuseseră îndeplinite. În ciuda recentelor dispute, moralul lui Godefroy s-a prăbuşit atunci când i-a văzut plecând. La întâlnirea de la plecare i-a implorat ca, la întoarcerea în Europa, să facă tot posibilul pentru a-i convinge pe războinici să vină în Orient spre a lupta pentru Cruce, amintindu-le cât de precară era situaţia celor care rămâneau în Ţara Sfântă. La începutul lui septembrie au pornit spre nord, către ţărm.[394]

Raymond i-a însoţit. Însă, în cazul său, plecarea nu era la fel de clară, căci jurase să rămână în Orient. Pierduse Ierusalimul, dar nu exista niciun motiv să nu urmeze acum exemplele lui Bohemund şi Balduin şi să nu îşi întemeieze propriul principat. Teritoriul care îi putea oferi cea mai mare libertate de acţiune era Siria Centrală, aflată în siguranţă, la distanţă deopotrivă faţă de turci şi de egipteni şi stăpânită de paşnicul Banu Ammar. Putea spera, de asemenea, să beneficieze de sprijinul Bizanţului.[395]

Împreună cu Raymond şi cei doi Robert mărşăluiau cei mai mulţi dintre supuşii lor. Câţiva oameni din fiecare oaste se stabiliseră în Palestina. Dar pentru a echilibra situaţia, câţiva dintre oamenii lui Godefroy, inclusiv Balduin du Bourg, s-au întors spre nord sub baniera contelui de Flandra. Tancred şi micul său grup au rămas în Palestina.[396]

Călătoria spre nord s-a desfăşurat fără dificultate. Conducătorii musulmani ai oraşelor de pe ţărm s-au grăbit să aprovizioneze oastea ce trecea. La mijlocul lui septembrie s-a ajuns la Tortosa, care era încă păzită de o garnizoană compusă din supuşi de-ai lui Raymond şi, de acolo, s-a pornit spre Jabala. În acel loc, conducătorii au aflat veşti care i-au şocat şi i-au neliniştit.[397]

Cu puţin timp înainte de a muri, papa Urban numise un legat care

să îl înlocuiască pe Adhémar în Palestina. Alegerea s-a oprit asupra lui Daimbert, arhiepiscopul Pisei. Urban îşi cunoştea bine semenii francezi, dar cu italienii a făcut greşeli. Daimbert fusese un episcop energic şi era cunoscut ca interesat de războiul sfânt. Papa l-a trimis, drept urmare, să fie legat al său la Curtea regelui Alfonso al VI-lea al Castiliei. Acolo, Daimbert s-a arătat plin de zel şi competent în eforturile de a organiza Biserica în ţinuturile cucerite de la musulmani. Au existat însă zvonuri că administrarea lui nu a fost lipsită de corupţie şi că, în special, păstrase pentru sine o mare parte din tezaurul trimis de regele Alfons papei. În ciuda vigorii sale, era clar că era înfumurat, ambiţios şi necinstit. Numindu-l legat în Orient, Urban şi-a ruinat în bună măsură propria politică.[398]

Daimbert a plecat din Italia înainte de sfârşitul lui 1098. A fost însoţit de o flotă pisană armată a municipalităţii Pisei. A sperat, fără îndoială, ca prin influenţa pe care o avea asupra pisanilor, să-i folosească în propriile scopuri, în timp ce aceştia, la rândul lor, au sesizat cât de folositor putea fi ajutorul lui pentru a obţine privilegii. Au strâns o oaste de nelegiuiţi. Pe drum, aceştia s-au dedat la jafuri profitabile în insulele Heptanezului, Corfu, Leucas, Cefalonia şi Zante. Veşti despre atrocităţile lor au ajuns curând la Constantinopol. Împăratul a trimis împotriva lor o flotă condusă de Tatikios, care nu revenise de mult timp de la Antiohia, şi de marinarul de origine italiană Landulf. Bizantinii au încercat să-i intercepteze pe pisani pe când aceştia treceau pe lângă Samos, dar au sosit prea târziu şi au eşuat în a-i prinde şi la Cos. În cele din urmă, cele două flote au ajuns să se zărească în largul Rhodosului. Bizantinii au încercat să forţeze lupta şi au capturat o navă pisană ce avea la bord o rudă a lui Bohemund. A izbucnit însă brusc o furtună, care le-a permis pisanilor să fugă. Aceştia au încercat apoi să debarce pe coasta Ciprului, dar au fost respinşi cu ceva pierderi de guvernatorul bizantin, Philocales. După aceea, au navigat de-a lungul coastei siriene, în timp ce flota bizantină s-a îndreptat spre Cipru.[399]

De la plecarea tovarăşilor să-i spre Ierusalim, Bohemund fusese ocupat cu consolidarea poziţiei sale la Antiohia. În momentul respectiv avea puţine motive să se teamă de turci. Principala sa problemă erau bizantinii. Ştia că împăratul nu-l va ierta niciodată. Cât timp împăratul deţinea cea mai bună flotă din apele răsăritene şi portul Latakia, exact la sud de teritoriul său, nu se putea simţi în siguranţă. Către sfârşitul lui august, s-a decis să rezolve chestiunea şi a pornit să atace Latakia. Fără ajutor maritim nu putea face însă nimic. Fortificaţiile erau puternice, iar garnizoana putea fi aprovizionată şi întărită din Cipru. Sosirea în largul coastei a flotei pisane, care nu avea niciun motiv să-i placă pe bizantini, a fost, drept urmare, bine-venită. Bohemund s-a grăbit să încheie un acord cu Daimbert şi cu

căpitanii pisani, care au promis să-l ajute.[400]

Împăratul i-a poruncit amiralului său să pedepsească acţiunile piratereşti comise de latini, dar dorea să evite o ruptură deschisă. Tatikios era nesigur despre felul în care trebuia să trateze noile evoluţii. După ce s-a consultat cu guvernatorul Ciprului, i-a cerut generalului bizantin Butumites, care se găsea în Cipru, probabil pentru a acţiona ca ambasador pentru întregul Orient, să traverseze marea la Antiohia şi să stea de vorbă cu Bohemund. Bohemund a fost însă intransigent şi ambasada nu a obţinut nimic. Butumites s-a întors în Cipru şi a navigat cu Tatikios şi cu flota principală spre Constantinopol pentru a raporta situaţia şi pentru a primi instrucţiuni suplimentare. În larg de Syce, pe coasta vestică a Ciliciei, multe corăbii bizantine au naufragiat în urma unei furtuni puternice. Escadra amiralului a putut însă să îşi continue călătoria „Navele pisane s-au deplasat într-o poziţie din care izolau de pe mare Latakia.[401]

În acel moment, Raymond şi cei doi Robert au ajuns la Jabala. Era firesc ca Raymond să fi fost îngrozit de evenimentele de la Latakia. Avea aversiune faţă de tot ceea ce Bohemund putea să facă, iar politica lui era de alianţă cu Bizanţul. Colegii săi erau, la rândul lor, abătuţi. Oricât de mult ar fi deplâns unele acţiuni ale împăratului, au înţeles necesitatea unei colaborări între creştinii orientali şi cei occidentali. În plus, erau confruntaţi cu problema conducerii oştilor lor înapoi în Europa, sarcină cu totul imposibilă fără ajutor bizantin. În special, era nepotrivit ca un nou legat papal în Orient să-şi înceapă misiunea printr-o acţiune ce ar fi fost resimţită cu amărăciune de grosul creştinilor din Răsărit. Daimbert a fost chemat în tabăra de la Jabala. Confruntat cu reproşurile furioase ale conducătorilor, a sesizat greşeala şi a rechemat flota pisană. Fără ajutorul său şi cu cei trei principi mâniaţi, Bohemund a fost nevoit să abandoneze asediul. Raymond a intrat apoi în Latakia, însoţit de cei doi Robert, cu deplina încuviinţare a locuitorilor, şi şi-a arborat steagul pe citadelă, alături de cel al împăratului. Guvernatorul Ciprului, informat de aceste evoluţii, şi-a anunţat încuviinţarea şi s-a oferit să-şi pună la dispoziţie gratuit flota pentru a-i duce pe Robert de Flandra şi Robert de Normandia la Constantinopol, ca primă etapă a călătoriei spre casă. Oferta a fost acceptată cu recunoştinţă. Cei doi Robert au navigat în siguranţă la Constantinopol, unde au fost bine primiţi de împărat. Au refuzat sugestia acestuia de a rămâne în Răsărit în serviciul său şi, după o şedere scurtă, şi-au continuat călătoria spre vest. Nu ştim câţi dintre oamenii lor i-au însoţit. Unii au putut să pornească pe corăbii genoveze direct spre Italia. Raymond a rămas la Latakia.[402]

În acest timp, Daimbert i s-a alăturat lui Bohemund la Antiohia. Bohemund îşi cunoştea omul şi curând şi-a recâştigat influenţa asupra

lui. Legatul era nerăbdător să pornească spre Ierusalim, iar Bohemund s-a decis să-l însoţească. Împreună cu alţi cruciaţi, Bohemund jurase să se închine la Sfântul Mormânt, iar eşecul de a duce jurământul la îndeplinire îi afecta prestigiul. Ocazia de a face pelerinajul alături de Daimbert şi de a-şi asigura astfel alianţa acestuia era prea bună pentru a fi ratată. Era de luat în calcul şi viitorul Ierusalimului. Godefroy nu avea un moştenitor, iar sănătatea îi era precară. Legatul papal putea foarte bine să controleze succesiunea şi era, în orice caz, înţelept să aibă o oarecare cunoaştere a situaţiei de la faţa locului. S-a anunţat că Daimbert şi Bohemund vor părăsi Antiohia la sfârşitul toamnei, pentru a fi în Oraşul Sfânt la Crăciun.[403]

La auzul veştii, Balduin a anunţat de la Edessa că ar însoţi pelerinajul. Şi el avea nevoie să-şi ducă la îndeplinire jurământul. Simţea că putea părăsi Edessa pentru un timp şi era evident în interesul general ca grupul să fie cât mai puternic cu putinţă. Însă şi el era interesat de succesiune. Era fratele lui Godefroy şi cea mai apropiată rudă a acestuia din Orient – deoarece Eustace de Boulogne părăsise probabil Palestina, urmându-l pe Robert de Flandra – şi era la fel de ambiţios ca Bohemund. Mai târziu, Bohemund trebuie să-i fi regretat compania. Cu Bohemund şi Balduin au venit toţi oamenii de care se putea dispensa apărarea teritoriilor lor şi un număr mare de femei. Potrivit lui Foucher de Chartres, erau cu totul douăzeci şi cinci de mii.[404]

Pelerinii au plecat la începutul lui noiembrie. Bohemund şi Daimbert au urmat drumul de pe ţărm, cu flota pisană păzindu-le flancul. Atunci când au trecut pe lângă Latakia, Raymond a refuzat să-i ajute cu provizii. La Bulunyas, puţin mai la sud, s-au oprit spre a-i permite lui Balduin să-i prindă din urmă. Acesta ajunsese la Antiohia după plecarea lui Bohemund, dar a fost mai bine primit de Raymond la Latakia. Locuitorii din Bulunyas, creştini greci care, după câte se pare, recunoşteau autoritatea împăratului, n-au privit cu ochi buni sosirea pelerinilor şi au fost foarte puţin cooperanţi în privinţa proviziilor. După ce pelerinii au pornit mai departe, au suferit în curând de foame. Tortosa, pe lângă care au trecut la sfârşitul lunii, revenise în mâini musulmane, iar garnizoana i-a atacat şi masacrat pe cei rămaşi la coada pelerinajului. Nu era de obţinut niciun fel de hrană aici şi nici la Tripoli nu a fost cu mult mai bine. Pâinea era vândută la un preţ atât de ridicat, încât doar cei bogaţi şi-o puteau permite. Ceva hrană a putut fi extrasă din trestia-de-zahăr ce creştea în vecinătatea oraşului Tripoli, dar, cu toate că a trezit interesul pelerinilor ca o noutate, era pe de-a-ntregul insuficientă pentru nevoile acestora. Luna decembrie a fost neaşteptat de rece, iar ploaia a căzut fără încetare. Mortalitatea a fost ridicată în rândul celor bătrâni şi al celor mai firavi, iar cele mai multe animale de povară au pierit.

Dar pelerinii au continuat să meargă fără a se opri nicăieri mai mult decât era nevoie. La mijloc de decembrie au ajuns la Cezareea, unde au reuşit să cumpere hrană, iar la 21 decembrie au sosit la Ierusalim.[405]

Godefroy a fost bucuros să-i vadă sosind. Nevoia sa de oameni de arme era presantă. A sperat să-i convingă pe cei mai mulţi să rămână în Palestina şi să ocupe domenii pe care acum era în măsură să le ofere. În această privinţă a avut un oarecare succes. Când Bohemund şi Balduin s-au întors către nord, câţiva dintre cavalerii şi oamenii lor au rămas. În urma înfrângerii egiptenilor la Ascalon, deşi oraşele de pe litoral, cu excepţia Jaffei, erau încă în mâinile fatimizilor, protejate de flota egipteană, ţinuturile muntoase ale Iudeei şi Samariei ieşiseră de sub controlul lor. Satele erau ocupate în principal de creştini, o populaţie pasivă de mici cultivatori. Timp de generaţii, acestora li se interzisese portul armelor şi fuseseră exploataţi de stăpânii lor musulmani atunci când autoritatea centrală era slabă. La început au întâmpinat cu bine schimbarea de stăpâni, iar către sfârşitul verii, autoritatea lui Godefroy se întindea de la câmpia Jezreel, în nord şi dincolo de Hebron, până la Negeb, spre sud. Totuşi, acolo, în sudul Iudeei, controlul său era incomplet, întrucât localnicii erau musulmani şi avea loc o continuă infiltrare a beduinilor dinspre deşert. Hebron, pe care cruciaţii îl numeau Sf. Abraham, era puternic fortificat spre a asigura controlul regiunii.[406]

În acest timp, Tancred, cu un mic grup de douăzeci şi patru de cavaleri şi oamenii acestora, a pătruns în Galileea. Galileea fusese recent disputată între fatimizi şi Duqaq din Damasc. Însă Duqaq nu avusese timp să ocupe provincia de la înfrângerea fatimizilor la Ascalon. Musulmanii din partea locului nu i-au opus rezistenţă lui Tancred. Pe măsură ce mica oaste s-a apropiat de capitala lor, Tiberiada, locuitorii au fugit în teritoriul Damascului. Creştinii, care în oraş erau o minoritate, i-au întâmpinat cu bucurie. Evreii, care aveau aici o colonie numeroasă, au fost mult mai rezervaţi, amintindu-şi de soarta fraţilor lor de la Ierusalim. Tancred a fortificat Tiberiada, apoi s-a mutat în oraşul creştin Nazaret şi spre Muntele Tabor şi şi-a desăvârşit cucerirea prin capturarea fortăreţei Beisan (Scythopolis), care controla trecerea din câmpia Jezreel spre Iordan. Musulmanii din Galileea s-au grăbit să părăsească provincia, iar Tancred a continuat după plecarea lor o serie de incursiuni strălucite şi rapide, în maniera arabilor, în ţinuturile musulmane înconjurătoare. Aceasta nu numai că le-a adus lui şi supuşilor să-i o pradă bogată, dar i-au consolidat stăpânirea în Galileea. Statul creştin a fost astfel lărgit într-un teritoriu compact ce izola cu totul oraşele fatimide de pe coastă de hinterlandul Transiordaniei şi Hauranului. Godefroy nu avea de înfruntat un pericol imediat cât timp fatimizii nu erau pregătiţi să-şi ia revanşa

pentru Ascalon, iar Duqaq din Damasc era adânc implicat în certuri familiale pentru a risca un război agresiv. A fost cu atât mai bine, căci, cu o forţă militară pe care Guillaume de Tyr, folosind surse din epocă, o estima la trei sute de cavaleri şi două mii de pedestraşi, Godefroy nu ar fi putut face faţă unui contraatac. Dezbinarea arabilor a fost, înainte de toate, cea care a permis micului stat intrus să se stabilească în interiorul teritoriilor lor.[407]

În timp ce călătoreau spre sud împreună, Daimbert şi Bohemund au plănuit viitoarea lor politică. Lui Godefroy îi era necesar ajutorul lor. Avea nevoie de o putere navală oferită de corăbiile pisane, care ascultau de Daimbert, şi avea nevoie de toţi cavalerii pe care i-ar fi putut pune la dispoziţie Bohemund. Pelerinii au petrecut Crăciunul la Betleem. Odată sărbătorile încheiate, nou-veniţii şi-au arătat adevăratele intenţii. Patriarhul Arnulf, care avea mulţi duşmani şi al cărui patron, Robert de Normandia, era acum departe, a fost depus pe motiv că alegerea sa nu fusese canonică. Apoi, la intervenţia lui Bohemund, Daimbert a fost ales în locul acestuia patriarh al Ierusalimului. Au existat zvonuri că le-au fost făcute daruri, care au uşurat tranzacţia, atât lui Bohemund, cât şi lui Godefroy. Imediat după înscăunare, Godefroy şi Bohemund i s-au închinat deopotrivă şi au primit investitura pentru teritoriile Ierusalimului şi Antiohiei.[408]

Ceremonia a fost semnificativă, iar înţelesul ei, clar. Părerea generală în rândul pelerinilor fusese întotdeauna că Ţara Sfântă trebuia să fie patrimoniul Bisericii. Arnulf nu avusese însă autoritatea şi nici tăria de caracter pentru a institui vreun fel de supremaţie asupra puterii seculare. Daimbert sosise în calitate de legat papal, cu un prestigiu întemeiat pe numirea sa de către papa Urban. Adusese cu el argumentul practic al unei escadre navale şi sprijinul energic al lui Bohemund. Cruciatul de rând nu i-ar fi respins pretenţiile, iar Godefroy care, în ciuda încăpăţânării, era un om slab şi se simţea nesigur, a împărtăşit acest respect sincer pentru Biserică. A sperat că, prin recunoaşterea suzeranităţii Bisericii, îşi va întemeia propria autoritate pe un temei moral sigur şi va beneficia de întregul sprijin în conducerea laică a teritoriului. Nu îl cunoştea încă pe Daimbert.

Motivele lui Bohemund erau mai subtile. Recunoaşterea suzeranităţii lui Daimbert nu îl costa nimic, deoarece acesta s-ar fi aflat prea departe pentru a se amesteca în problemele de la Antiohia. Bohemund era bucuros să ignore drepturile patriarhului Antiohiei, un grec, pe care îl suspecta a fi agent al Bizanţului. Recunoscând în chip formal că autoritatea sa provenea de la cel mai înalt ierarh ecleziastic latin din Orient, răspundea pretenţiilor formulate de împărat într-un mod în care toţi latinii l-ar fi încuviinţat. Putea spera, totodată, că va beneficia de sprijinul deplin al tuturor dacă împăratul se decidea să îl atace. Probabil că, profitând de ocazie, a luat titlul de prinţ al

Antiohiei. Titlul de principe (*princeps*) ataşat unui teritoriu era puţin cunoscut în Occident, cu excepţia sudului Italiei, unde era folosit de unii şefi normanzi care ocupaseră pământuri ale longobarzilor şi care nu recunoşteau niciun stăpân laic, ci doar autoritatea scaunului Sfântului Petru. Drept urmare, i se potrivea perfect lui Bohemund. În acelaşi timp, nepotul său, Tancred, a luat titlul de principe al Galileei, probabil pentru a arăta că suzeranul său nu era Godefroy, ci patriarhul. Daimbert a fost încântat de omagiul ce îi fusese adus.[409] Urban al II-lea intenţionase probabil ca Ţara Sfântă să devină un patrimoniu ecleziastic, deşi nu ar fi vrut să deranjeze ordinea bisericească existentă. Fără îndoială că ar fi binecuvântat succesiunea unui latin la fiecare dintre patriarhiile răsăritene, dacă aceasta s-ar fi petrecut în mod legal şi paşnic. Putem să ne întrebăm dacă ar fi încuviinţat o acţiune în care patriarhul Ierusalimului şi-ar fi arogat de unul singur autoritatea asupra scaunului patriarhal al Antiohiei, mai vechi şi cu însemnătate istorică. Daimbert a solicitat pentru patriarhat o autoritate asupra chestiunilor spirituale şi temporale la fel de înaltă precum cea pretinsă de Grigore al VII-lea pentru papalitate în Occident. Momentul era bine ales. Urban al II-lea murise. Ştirile despre urcarea pe tron a lui Pascal al II-lea, la 13 august, trebuie să fi ajuns la Ierusalim în iarnă. Daimbert îl cunoştea probabil pe Pascal, care îl precedase ca legat papal în Spania, şi ştia că era un om mediocru şi cu un caracter slab. Era îndoielnic că ar fi creat probleme cât timp supremaţia nominală îi era recunoscută.[410]

Balduin de Edessa nu a depus omagiu patriarhului. Nu se ştie dacă i s-a cerut să o facă şi a refuzat sau dacă măcar s-a ridicat această problemă. Se pare totuşi că relaţiile sale cu Daimbert nu erau cordiale.[411]

Când ceremonia a luat sfârşit, Bohemund şi Balduin au plecat împreună în prima zi a anului 1100 spre teritoriile lor. Majoritatea însoţitorilor s-au înapoiat cu ei. Unii au rămas şi au primit din partea lui Godefroy domenii în Palestina. Godefroy şi Daimbert au însoţit pelerinii la Ierihon şi la Iordan, unde au petrecut Boboteaza. Apoi, Bohemund şi Balduin s-au îndreptat spre nord, către valea Beisan şi Tiberiada. Acolo au decis să nu urmeze drumul către casă de pe ţărm, ci să meargă tot înainte spre Coele-Siria, trecând pe lângă Baniyas şi valea Litani. Nu au întâlnit nicio rezistenţă cât au fost în Coele-Siria, până când au ajuns la ruinele Baalbekului. Regiunea îi era supusă lui Duqaq din Damasc, care plănuise să îi întâmpine în acel loc. Coloana se deplasa cu Bohemund în frunte şi cu Balduin în coadă, atunci când forţele Damascului au atacat. Duqaq era însă mai preocupat să-i gonească din teritoriul său decât să îi distrugă, iar atacul nu a fost foarte viguros. A fost respins cu uşurinţă şi francii şi-au continuat înaintarea către mare, traversând Buqaia şi, de acolo, urmând drumul

de pe ţărm pe lângă Tortosa şi Latakia spre Antiohia. Înainte de sfârşitul lui februarie, Balduin se afla înapoi la Edessa.[412]

Sporirea oştirii sale i-a permis lui Godefroy să-şi extindă stăpânirea asupra câmpiilor litorale ale Palestinei. Teritoriul său fusese separat de mare cu excepţia unui coridor ce ducea la Jaffa. Pe timpul toamnei a încercat lărgirea coridorului prin capturarea micului port Arsuf de la nord de Jaffa. Oamenii din Arsuf, după ce oferta lor de supunere faţă de Raymond de Toulouse fusese respinsă în urma intervenţiei lui Godefroy, au considerat înţelept ca, atunci când Raymond a părăsit Palestina, să ajungă la o înţelegere cu Godefroy, căruia i-au trimis ostatici. În schimb, l-au acceptat în oraşul lor, parţial ca rezident şi parţial ca ostatic, pe un cavaler din Hainault, Gérard d'Avesnes. Godefroy dorea însă un control mai direct, iar la sfârşitul toamnei a pornit cu o mică oaste să atace oraşul. Prima victimă a fost prietenul său, Gérard d'Avesnes, care a fost legat şi atârnat de ziduri, complet expus săgeţilor atacatorilor. În zadar Gérard a strigat la Godefroy, rugându-l să îl cruţe. Godefroy i-a replicat că dacă propriul său frate, Eustace, ar fi fost atârnat acolo, tot ar fi continuat atacul. Gérard a fost curând tras înapoi, străpuns fiind de douăsprezece dintre săgeţile compatrioţilor săi. Martiriul său a fost inutil. Oamenii lui Godefroy nu au putut face nimic împotriva zidurilor oraşului, iar cele două turnuri pe roţi construite au fost, unul după celălalt, distruse de focul grecesc al garnizoanei. La 15 decembrie, asediul a fost ridicat. Jumătate din oaste a fost lăsată la Ramla, cu porunca să devasteze ţinutul din jurul Arsufului şi să facă imposibilă pentru locuitori cultivarea pământului.[413]

Odată cu sosirea întăririlor, Godefroy şi-a continuat politica pe o scară mai largă. Oamenii săi au început să devasteze ţinuturile dimprejurul tuturor oraşelor fatimide de pe ţărm, Ascalon, Cezareea şi Acra, precum şi Arsuf, până când niciunul dintre acestea nu a mai putut obţine provizii. În acelaşi timp, cu ajutorul marinarilor pisani, a refortificat Jaffa şi i-a îmbunătăţit portul. Corăbii din toate porturile italiene şi provensale, atrase de posibilitatea comerţului cu noul stat, au sosit pentru a se alătura pisanilor şi pentru a profita împreună cu aceştia de oportunităţi. Cu ajutorul lor, a fost în măsură să realizeze o blocadă asupra coastei Palestinei. A devenit tot mai greu pentru corăbiile fatimide să aducă provizii pe mare către porturile musulmane. De ambele părţi se practica pirateria, însă cel mai mult au avut de suferit locuitorii acestor porturi.[414]

La mijlocul lui martie, egiptenii, drept răspuns la o solicitare urgentă, au trimis pe calea mării un mic detaşament care să suplimenteze garnizoana de la Arsuf. Astfel încurajaţi, oamenii din Arsuf au organizat un contraatac asupra francilor, care a avut drept rezultat căderea într-o ambuscadă, în care cea mai mare parte a oştii a

fost ucisă. În disperare de cauză, oraşul a trimis o solie la Godefroy, care a sosit la Ierusalim la 25 martie, aducându-i darul simbolic al cheilor turnurilor oraşului şi oferindu-se să plătească un tribut anual. Godefroy le-a acceptat închinarea şi i-a cedat dreptul de a primi tribut unuia dintre cavalerii săi de frunte, Robert de Apulia. Câteva zile mai târziu, Godefroy a fost surprins şi încântat când Gérard d'Avesnes a apărut subit la Ierusalim. Se refăcuse de pe urma rănilor şi era trimis acum îndărăt de autorităţile din Arsuf ca un semn de bună-credinţă. Godefroy, a cărui conştiinţă era încărcată, i-a dăruit feuda Sf. Abraham sau, altfel spus, Hebronul.[415]

Ascalonul, Cezareea şi Acra nu au întârziat să urmeze exemplul Arsufului. La începutul lui aprilie, emirii acestora s-au înţeles şi i-au trimis emisari lui Godefroy, încărcaţi cu daruri din grâne, fructe, ulei şi cai arabi. Îi ofereau un tribut lunar de cinci mii de besanţi dacă li se permitea să-şi cultive pământurile în linişte. Godefroy le-a acceptat propunerile şi, curând, au fost stabilite relaţii cordiale între oraşele musulmane şi stăpânul lor creştin. Diverşi şeici musulmani de mică însemnătate din zona deluroasă se supuseră deja. Pe când Godefroy se afla în tabără la Arsuf, o delegaţie a acestora îl vizitase oferindu-i hrană, iar membrii ei fuseseră mişcaţi şi plăcut impresionaţi de simplitatea cu care trăia, o simplitate impusă deopotrivă de sărăcie, dar şi de gusturile sale. Se potrivea cu concepţia lor despre un războinic măreţ, dar modest şi a făcut astfel mai uşor de obţinut prietenia acestor şeici.[416]

Şeicii din Transiordania au fost cei care au căutat apoi o înţelegere. Erau obişnuiţi să-şi trimită surplusul de produse către oraşele de pe coastă, iar statul francilor le stătea în cale. Ei au solicitat să li se permită, o dată în plus, să-şi trimită caravanele prin Iudeea. Godefroy şi-a dat consimţământul, dar a încercat să dirijeze cât mai mult cu putinţă comerţul spre portul creştin Jaffa. În acelaşi timp, italienii au fost încurajaţi să intercepteze, de câte ori erau în stare, orice trafic între oraşele musulmane de pe litoral şi Egipt, pentru a le face să devină dependente de negoţul cu creştinii. Astfel, întreaga Palestină a început să fie integrată într-un sistem economic şi, prin mijlocirea conexiunilor maritime, cu Europa. Politica francilor a dus la revenirea bogăţiei şi prosperităţii pentru statul cruciat.[417]

Influenţa crescândă în rândul vecinilor musulmani l-a încurajat pe Godefroy să încerce să-şi extindă controlul asupra pământurilor de dincolo de Iordan. În ţinutul Suwat, la răsărit de Marea Galileei, trăia un emir numit de cruciaţi „Ţăranul Gras". Tancred îi răvăşise pământurile şi îl convinsese să recunoască suzeranitatea francilor. Însă Ţăranul Gras scuturase vasalitatea de îndată ce Tancred plecase şi îi ceruse ajutor stăpânului său, Duqaq din Damasc. Tancred a făcut apel la Godefroy. Un cap de pod acolo le-ar fi permis francilor să devieze

comerţul profitabil din zona înălţimilor Golan şi Hauran spre porturile Palestinei. Totodată, regiunea Suwat era renumită pentru fertilitatea ei. Godefroy era nerăbdător să o adauge cuceririlor sale. La început de mai, şi-a adunat trupele pentru a i se alătura lui Tancred într-o incursiune care i-a condus prin teritoriul Ţăranului Gras, în inima Platoului Golan. Pe când se întorceau încărcaţi de pradă, Duqaq s-a năpustit asupra ariergărzii comandate de Tancred. În avangardă, Godefroy a continuat să înainteze fără să ştie ce se întâmplă, iar Tancred a scăpat cu greu, pierzând mulţi oameni şi toată partea sa de pradă. Duqaq nu s-a simţit însă suficient de puternic pentru a-i urmări pe frânci. S-a întors la Damasc, după ce s-a asigurat că aceştia i-au părăsit pământurile. Godefroy a continuat drumul spre Ierusalim cu prada sa. Tancred însă clocotea de răzbunare. Îndată ce şi-a odihnit oastea la Tiberiada şi a adunat întăriri, a condus un nou atac în teritoriul Damascului, atât de cumplit încât Duqaq a propus un armistiţiu. În replică, Tancred a trimis şase cavaleri la Damasc, cerându-i fie să devină creştin, fie să părăsească Damascul. Furios din cauza insultei, Duqaq le-a răspuns trimişilor că ei sunt cei care trebuie să devină musulmani sau să moară. Doar unul a renunţat la credinţă, ceilalţi cinci au fost măcelăriţi. Tancred i-a cerut imediat lui Godefroy să-l ajute să răzbune martiriul, iar Godefroy i s-a alăturat din nou într-o expediţie şi mai puternică decât cea dintâi. Timp de două săptămâni au devastat Golanul, în vreme ce musulmanii s-au adăpostit în spatele zidurilor oraşelor. Duqaq, mai temător ca oricând să pornească în campanie, nu a încercat să li se opună. Ţăranul Gras, văzându-se părăsit de suzeranul său şi sărăcit de frânci, a fost de acord, încă o dată, să-l accepte pe Tancred ca senior şi să-i plătească un tribut periodic.[418]

Deşi Godefroy se impunea în rândul vecinilor să-i musulmani, puterea îi era în declin în interiorul propriului domeniu. Cu Tancred, cel mai important vasal al său, relaţiile erau cordiale. Se pare însă că Tancred, prin toate cererile de ajutor adresate lui Godefroy, îşi modelase politica potrivit propriilor scopuri. Însă, în timp ce principele Galileei acţiona ca un monarh independent, Godefroy a constatat că propria lui independenţă era din ce în ce mai restrânsă de patriarhul Daimbert, suzeranul pe care îl acceptase în grabă. Daimbert nu era mulţumit ca autoritatea sa să fie doar nominală şi teoretică. Dorea să fie bazată pe o putere reală. Godefroy, întotdeauna deferent faţă de Biserică şi temându-se să nu piardă sprijinul pisanilor, nu a dorit să-i refuze cererile. La Stretenie, la 2 februarie 1100, a cedat scaunului patriarhal al Ierusalimului un sfert din oraşul Jaffa. Apoi Daimbert a cerut să i se cedeze controlul nu numai asupra întregului oraş Jaffa, dar şi asupra Ierusalimului şi citadelei acestuia, Turnul lui David. Godefroy a cedat din nou, dar, îndemnat probabil de cavalerii

săi revoltaţi, a insistat pentru o amânare. Într-o ceremonie solemnă din ziua de Paşte, 1 aprilie, a donat patriarhului cele două oraşe, însă a anunţat că va rămâne în stăpânirea lor până la moarte sau până ce ar fi cucerit două oraşe mari de la necredincioşi. Era o soluţie nesatisfăcătoare, căci nu era uşor să construieşti un regat organizat în jurul unei capitale temporare.

Cu excepţia propriei sale suite, Godefroy nu pare să fi avut vreo elită administrativă şi nici nu putea spera să creeze acum una la Ierusalim. Dacă Daimbert ar fi fost un mare administrator sau, precum Adhémar, un om înţelept, este posibil ca stăpânirea ierarhică pe care o avea în vedere să fi rezistat. Însă încercarea hazardată de a-i alunga din capitală pe apărătorii laici de care depindea siguranţa statului creştin ar fi fost dezastruoasă. Chiar şi răgazul câştigat de Godefroy nu a făcut decât să sporească nesiguranţa viitorului. Providenţa s-a îndurat însă de Ierusalim.[419]

Când, în jurul datei de 18 iunie, a revenit în Galileea dintr-o incursiune în Platoul Golan, Godefroy a aflat că o puternică flotă veneţiană a ajuns la Jaffa. Ştiind cât de folositoare ar fi aceasta pentru controlul ţărmurilor, s-a grăbit să îi iasă în întâmpinare. De la Tiberiada a călătorit trecând pe lângă Acra şi Haiffa spre Cezareea. Emirul, dornic să-şi arate respectul faţă de suzeran, l-a invitat la un banchet unde a fost tratat cu toată onoarea. De la banchet, Godefroy a mers direct la Jaffa. Se simţea rău când a ajuns şi s-a prăbuşit când a ajuns la reşedinţa pe care el însuşi o construise pentru oaspeţi de seamă. Apropiaţii şi-au amintit de fructele pe care le mâncase la masa emirului şi au bănuit că a fost otrăvit. Adevărul e că boala sa a fost mai degrabă febra tifoidă. În ziua următoare, îşi revenise suficient în puteri cât să-i primească pe comandantul flotei veneţiene şi pe episcopul care îl însoţea şi să discute condiţiile în care i-ar fi ajutat pe cruciaţi. Efortul a fost însă prea mare şi a cerut suitei să-l conducă la Ierusalim. În aerul mai rece al capitalei şi-a mai revenit, dar era prea slăbit pentru a mai purta negocieri.[420]

În jurul patului său de suferinţă, cei puternici se sfădeau. Daimbert aştepta cu nerăbdare momentul în care ar fi preluat controlul oraşului. Veneţienii erau nerăbdători să-şi pună la punct negocierile. Sosiseră în două grupuri la Ierusalim ca să se închine la Locurile Sfinte, cel dintâi la 21 iunie, al doilea la 24 iunie, dar comandantul şi episcopul lor au rămas probabil mai mult pentru a purta negocieri. Tancred, auzind de sosirea lor şi de boala lui Godefroy, a pornit în grabă din Galileea către sud. Din camera de suferinţă, Godefroy l-a desemnat pe vărul său, contele burgund Warner de Cray, să acţioneze în numele său şi şi-a dat încuviinţarea pentru condiţiile înaintate de veneţieni. Li se permitea să facă negoţ liber în teritoriile statului frânc; urma să primească o biserică şi o

piaţă în fiecare oraş; aveau, totodată, să primească o treime din fiecare oraş care ar fi fost cucerit cu sprijinul lor şi întregul oraş Tripoli, pentru care i-ar fi plătit lui Godefroy un tribut. În schimb, aveau să se pună la dispoziţia cruciaţilor până la 15 august.[421] S-au purtat apoi discuţii cu privire la oraşele care trebuiau să fie atacate în acea vară. S-a convenit ca, în ciuda tratatului emirului cu Godefroy, Acra să fie principalul obiectiv, iar Haifa să fie, de asemenea, cucerită. Tancred spera să obţină Acra pentru principatul său, iar Godefroy i-a promis personal Haifa prietenului său, Geldemar Carpenel.[422]

În primele două săptămâni din iulie, Godefroy a părut ceva mai întremat şi a existat speranţa că îşi va reveni. Au fost întocmite planuri pentru expediţia împotriva Acrei. Trupele lui Tancred i s-au alăturat în capitală, iar Warner de Gray a fost pus în fruntea trupelor lui Godefroy. Patriarhul Daimbert a decis apoi să însoţească expediţia spre a se prezenta drept autoritatea supremă şi a avea un cuvânt de spus în orice acordare de teritoriu. Nu avea încredere în Warner şi a considerat că era sigur să plece din Ierusalim când Godefroy era prea bolnav ca să întreprindă vreo acţiune şi când oamenii săi erau plecaţi în campanie. Niciodată nu a făcut un calcul mai greşit.

Patriarhul, Tancred şi Warner, împreună cu toţi oamenii lor, au părăsit Ierusalimul la 13 iulie şi au mărşăluit spre Jaffa pentru a stabili contactul cu veneţienii. Pe măsură ce se apropiau de Jaffa, Warner s-a îmbolnăvit subit. Era limpede că nu era în măsură să continue campania, astfel că a rămas pentru patru zile la Jaffa şi apoi a fost transportat înapoi la Ierusalim într-o lectică. În acest timp, oastea se îndrepta rapid spre nord de-a lungul coastei, iar corăbiile veneţiene se pregăteau să navigheze în flancul ei. Vântul de nord le ţinea însă în loc şi au înaintat prea puţin.[423]

Abia ajunsese Warner la Ierusalim, când Godefroy şi-a dat sfârşitul. Miercuri, 18 iulie, după ce a primit împărtăşania, Godefroy, duce de Lorena şi apărător al Sfântului Mormânt, a trecut în linişte la cele veşnice. Fusese un conducător slab şi fără înţelepciune, însă oameni de toate seminţiile îl respectaseră pentru curajul, modestia şi credinţa sa. La Ierusalim, vestea morţii sale a fost întâmpinată cu amărăciune. Timp de cinci zile, trupul i-a fost expus pe catafalc, apoi a fost îngropat în biserica Sfântului Mormânt.[424]

4
REGATUL IERUSALIMULUI

„Nu, lasă să fie rege peste noi”.

Regi, 8: 19

Pe când zăcea bolnav, Godefroy de Lorena făcuse un testament prin care, credincios promisiunii de la Paşte, lăsase patriarhului oraşul Ierusalim. Când a murit, în Ierusalim nu exista nimeni care să aibă vreo autoritate, cu excepţia lui Warner de Cray. Patriarhul şi cavalerii de frunte erau cu toţii departe, în campania împotriva Acrei. Warner însuşi era pe moarte, dar a văzut ce trebuia făcut. Ridicându-se de pe patul de suferinţă, a ocupat imediat Turnul lui David şi l-a pus în grija gărzii personale a lui Godefroy. Apoi, după ce s-a consultat cu curtenii din Casa lui Godefroy, seneşalul Mathieu şi şambelanul Godefroy, cu episcopul Robert de Ramla şi cu fostul patriarh Arnulf, l-a trimis pe episcopul de Ramla cu doi cavaleri în mare grabă spre Edessa, pentru a-l anunţa pe Balduin de moartea fratelui său şi pentru a-l chema să preia moştenirea, căci ei ar fi ascultat doar de cineva din familie. Acţiunea a fost ticluită dinainte, întrucât invitaţia adresată lui Balduin era făcută şi în numele unor cavaleri ce se aflau la oaste, precum Geldemar Carpenel şi Wicher Alamanul. Grupul era format din loreni şi din francezi din nord, care porniseră în Cruciadă alături de Godefroy sau care i se alăturaseră şi care se opuneau cu înverşunare normanzilor şi italienilor, sub a căror influenţă Godefroy căzuse. Secretul lor a fost bine păstrat şi ei au considerat înţelept să rămână aşa. Vestea morţii ducelui nu a fost trimisă oştirii[425]. Însă în vreme ce corăbiile veneţiene erau încă în apropiere de Jaffa, aşteptând ca vântul dinspre nord să se domolească, a sosit un mesager de la Ierusalim care le-a spus că Godefroy a murit. Comandantul lor, întrebându-se în ce fel aceasta va afecta campania, a trimis imediat trei dintre cele mai rapide galere pentru a-i ajunge din urmă pe Tancred şi pe patriarh, ca să-i întrebe care aveau să fie acum planurile lor. Vestea a constituit un şoc pentru oştire, de care Godefroy era foarte iubit. Daimbert pare să fi şovăit. Era nerăbdător cu privire la moştenire, dar avea încredere în testamentul lui Godefroy şi îi socotea pe loreni ca fiind lipsiţi de conducători. A fost de acord atunci când Tancred, hotărât să nu irosească şansa ajutorului veneţian, a sugerat ca măcar Haifa să fie cucerită, chiar dacă atacul asupra Acrei putea fi amânat. Totuşi, a trimis un mesager la Ierusalim pentru a lua în

stăpânire, în numele său, Turnul lui David.[426]

Oastea s-a îndreptat spre Haifa şi a aşezat tabăra pe versanţii Muntelui Carmel. Curând după aceea, escadra veneţiană a intrat în golf. Haifa era locuită în majoritate de evrei şi de o mică garnizoană egipteană. Evreii, amintindu-şi ce au păţit comunităţile lor din Ierusalim şi Galileea, erau pregătiţi să se apere până la capăt. Musulmanii le-au dat arme şi au luptat cu o rară tenacitate. Veneţienii, după ce au pierdut o corabie într-o luptă din port, s-au retras descurajaţi spre golf, în timp ce Tancred, furios în clipa în care a aflat că Godefroy îi promisese Haifa lui Geldemar Carpenel, şi-a rechemat oamenii şi s-a retras în cort îmbufnat. Daimbert a făcut uz de abilităţile sale de diplomat pentru a-l convinge să reia atacul. A subliniat că veneţienii erau gata să plece şi a promis că va avea grijă ca Haifa să fie dată celui mai merituos. Tancred a acceptat, în aceste condiţii, să coopereze încă o dată şi a fost iniţiat un nou asalt. După o luptă disperată, turnul principal a fost ocupat şi a fost forţată intrarea. Acei musulmani şi evrei care au putut scăpa au fugit la Acra şi Cezareea, dar cei mai mulţi au fost masacraţi.[427]

Haifa a căzut la 25 iulie. Imediat după aceea, conducătorii oştirii au ţinut sfat pentru a decide cui urma să-i revină. Tancred avea forţe mai numeroase şi sprijinul lui Daimbert. Geldemar Carpenel nu a putut face nimic împotriva lui şi a fost alungat din oraş. S-a retras însoţit de lorenii din oaste şi şi-a croit drum spre sudul Palestinei, stabilindu-se la Hebron, al cărui stăpân, Gérard d'Avesnes, se afla probabil încă la Haifa alături de Tancred.[428] Apoi, Daimbert şi Tancred s-au întâlnit pentru a discuta chestiunea mai importantă a viitorului conducerii Ierusalimului. Daimbert primise de acum veşti din Ierusalim. Trimisul său îl găsise pe Warner de Cray în stăpânirea Turnului lui David, pe care refuzase să-l predea reprezentantului patriarhului. Aflase şi că Balduin fusese chemat în sud. Warner însuşi a murit la 23 iulie, vlăguit de ultimele eforturi. Însă, deşi prietenii patriarhului au văzut în moartea sa mâna lui Dumnezeu, care l-a pedepsit pentru impietate, evenimentul nu le-a fost de folos, căci turnul se afla în stăpânirea sigură a lorenilor.[429] Daimbert nu putea spera să-şi împlinească pretenţiile fără ajutor. Alianţa lui Tancred era esenţială, căci principatul acestuia se întindea în acel moment de la răsărit de Marea Galileei până la Mediterană, separând Ierusalimul de zona de nord. În ceea ce îl priveşte pe Tancred, acesta îl detesta pe Balduin încă din momentul certurilor lor în Cilicia, petrecute cu trei ani mai devreme. Daimbert, cu deplina încuviinţare a lui Tancred, a decis ca stăpânirea Palestinei să-i fie oferită lui Bohemund. Propriul său secretar, Morellus, a primit poruncă să pornească imediat la Antiohia cu o scrisoare către prinţ.

Daimbert nu intenţiona să-i dea lui Bohemund false iluzii cu

privire la natura viitoarei sale suveranităţi. Îşi începea scrisoarea amintind că Bohemund îl ajutase să fie ales ca patriarh al unui scaun pe care îl descria, cu o trufaşă desconsiderare faţă de pretenţiile Romei, drept Biserica-mamă a tuturor bisericilor, stăpâna popoarelor. Apoi vorbea de concesiile pe care le obţinuse de la Godefroy şi se plângea de încercările anturajului ducelui de a le împiedica. Daimbert a şi repetat termenii donaţiei făcute în ziua de Paşte şi a subliniat că, în virtutea acesteia, Ierusalimul trebuia să îi revină la moartea lui Godefroy. Însă Warner de Cray ocupase în chip nedrept Turnul lui David şi îi oferise moştenirea lui Balduin. Drept urmare, Daimbert îl chema în ajutor pe Bohemund, aşa cum tatăl acestuia din urmă sosise în sprijinul lui Grigore al VII-lea atunci când fusese persecutat de împăraţii germani – o amintire care nu era atât de favorabilă Bisericii pe cât era înclinat să creadă Daimbert. Bohemund trebuia să îi scrie lui Balduin pentru a-l împiedica să vină în Palestina fără permisiunea patriarhului, iar dacă Balduin nu ar fi ascultat, atunci Bohemund trebuia să folosească forţa pentru a-l opri. Altfel spus, pentru ca patriarhul să poată domni peste Palestina, în ciuda dorinţei cavalerilor cărora le revenea apărarea ţării, prinţul creştin al Antiohiei trebuia să declare război contelui creştin al Edessei.[430]

Nu se poate şti ce răspuns ar fi dat Bohemund scrisorii. Este puţin probabil să se fi grăbit într-atât încât să rişte un conflict cu Balduin şi nici ca, odată venit în Palestina, să fi rămas mult timp supus patriarhului. Scrisoarea nu i-a parvenit niciodată. Norocul lui Daimbert se isprăvise.

Pe parcursul ultimelor luni interveniseră schimbări în situaţia din nordul Siriei. Raymond de Toulouse petrecuse lunile de iarnă la Latakia, pe care a condus-o împreună cu reprezentanţii împăratului. Era în relaţii excelente cu guvernatorul Ciprului, de la care putea primi provizii. Cândva, în primăvară, a primit o scrisoare de la Alexie, care îi mulţumea pentru ajutor şi îi cerea să predea Latakia autorităţilor bizantine. Era inclusă invitaţia de a vizita curtea imperială. Este probabil ca scrisoarea să fi fost adusă de la Constantinopol de eunucul Eustathios, promovat recent la rangul de amiral al flotei imperiale, care a sosit cu o puternică escadră. Acesta a pornit imediat să recucerească porturile din vestul Ciliciei, Seleucia şi Corycus, apoi şi-a extins dominaţia asupra teritoriului cilician al lui Bohemund mai departe spre răsărit, ocupând Tarsus, Adana şi Mamistra. Raymond a acceptat invitaţia şi a navigat spre Constantinopol la început de iunie. În Cipru, a întâlnit escadra veneţiană care era în drum spre Jaffa şi a sosit în capitala imperială cam pe la sfârşitul lunii. Contesa sa, Elvira de Aragon, care i-a fost alături pe toată durata călătoriilor sale, a rămas la Latakia sub protecţia autorităţilor bizantine, împreună cu ceea ce mai rămăsese

din oştile din Toulouse şi Provenţa.[431]

Secretarul lui Daimbert, Morellus, a ajuns la Latakia la sfârşit de iulie, în drum spre Antiohia. Autorităţile l-au reţinut pentru a-i examina hârtiile şi au descoperit scrisoarea către Bohemund. Oamenii lui Raymond, cărora le fusese trimisă pentru traducere, au fost atât de şocaţi, încât au distrus-o şi l-au arestat pe Morellus.[432]

Dacă Bohemund ar fi primit scrisoarea, întreg viitorul său ar fi fost mai fericit. La început de august, necunoscând încă evenimentele din Palestina, a plecat de la Antiohia în sus pe Eufrat, pentru a răspunde unui apel al armenilor din Melitene. La începutul verii fusese în măsură să-şi consolideze hotarul dincolo de Orontes, respingând un contraatac al lui Ridwan din Alep, care a fost împins să ceară ajutorul emirului din Homs.[433] Relaţiile dintre Homs şi Alep erau prea incerte pentru a-i provoca teamă lui Bohemund, chiar dacă musulmanii fuseseră capabili să recucerească Tel-Mannas, localitate lăsată fără o garnizoană corespunzătoare de când Raymond Filet o părăsise pentru a merge spre sud cu contele de Toulouse. Bohemund s-a simţit în măsură să-şi extindă stăpânirea către nord. Lipsa unei flote îl făcuse incapabil să împiedice recucerirea bizantină a Ciliciei, dar era nerăbdător să controleze trecătorile din Anti-Taurus, prin care ar fi trecut probabil expediţia bizantină împotriva Antiohiei. În consecinţă, Bohemund a răspuns prompt atunci când Gabriel din Melitene, ce se aştepta la un atac al lui Malik Ghazi Gümüştekin, emirul danişmend al Sebasteei, a solicitat ajutor. Timp de trei veri, emirul danişmend răvăşise teritoriul lui Gabriel şi exista teama că acum se va îndrepta chiar asupra oraşului. După experienţa ginerelui său, Thoros din Edessa, Gabriel nu dorea să facă apel la Balduin, deşi era mai la îndemână. Bohemund însă arătase respect faţă de armeni. Printre prietenii acestuia se numărau Ciprian, episcopul armean al Antiohiei, şi Grigore, episcop de Maraş. Prin medierea acestora, Gabriel s-a oferit să-şi închine oraşul lui Bohemund dacă ameninţarea turcă lua sfârşit.[434]

Înainte de a părăsi Antiohia pentru a răspunde chemării, Bohemund a luat o măsură care a marcat o dată pentru totdeauna ruptura sa cu grecii şi care, prin consecinţele sale, a provocat prima schismă ireparabilă dintre Bisericile Greacă şi Latină. Ioan al IV-lea, care fusese reinstalat de Adhémar ca patriarh al Antiohiei, rămăsese în scaun până în acel moment. Era însă grec, iar Bohemund îl suspecta de simpatii bizantine şi că întreţine în rândurile ortodocşilor din patriarhat speranţa de a fi eliberaţi de împărat. Bohemund l-a expulzat din oraş şi l-a pus în locul său pe un latin, Bernard de Valence, care fusese capelan al lui Adhémar şi pe care Bohemund îl numise recent episcop de Artah, luându-l la Ierusalim pentru a fi hirotonit. Mai târziu, latini precum Guillaume de Tyr, dornici să evidenţieze

legitimitatea patriarhatului latin al Antiohiei, au declarat că Ioan abdicase deja din funcţie. În fapt, Ioan a abdicat abia după ce a ajuns la Constantinopol, pentru a deschide calea unui succesor grec. S-a retras într-o mănăstire de la Oxia, unde a scris un tratat ce denunţa practicile latinilor şi în care vorbeşte cu amărăciune de oprimarea latină. Drepturile i-au fost preluate de patriarhul ales de clerul său aflat în exil. Astfel au fost instituite două patriarhate rivale, grec şi latin, şi niciunul nu a recunoscut supremaţia celuilalt. Datorită lui Bohemund, schisma dintre cele două Biserici era acum definitivă la Antiohia, iar împăratul a adăugat ambiţiilor sale de realipire a Antiohiei la Imperiu, hotărârea de a-l restaura pe tron pe patriarhul legitim.[435]

După ce a eliminat astfel principala sursă de trădare din Antiohia, Bohemund s-a îndreptat spre Melitene. Nedorind să-şi lase capitala insuficient apărată, şi-a luat cu el doar vărul, pe Richard de Salerno, trei sute de cavaleri şi o trupă de infanterie. A fost însoţit de episcopii armeni ai Antiohiei şi Maraşului. De asemenea, e posibil ca unii dintre cavalerii săi să fi fost armeni, încrezător că îi poate învinge pe turci chiar şi cu o forţă atât de puţin numeroasă, s-a avântat fără grijă spre înălţimile care separă Melitene de valea Aksu. Acolo, emirul danişmend îi pregătise o ambuscadă în care a căzut brusc. Francii au fost luaţi prin surprindere şi înconjuraţi. După o luptă scurtă şi înverşunată, oastea lor a fost nimicită. Episcopii armeni au fost ucişi şi, împreună cu Richard de Salerno, Bohemund, vreme îndelungată spaima necredincioşilor, a fost târât într-o ruşinoasă captivitate.[436]

Balduin a fost cel care a salvat Siria de nord pentru creştinătate. Când a văzut că este capturat, Bohemund şi-a tăiat o şuviţă din părul său blond şi i-a încredinţat-o unui ostaş, care a reuşit să se strecoare din încercuirea turcească şi a fugit spre Edessa. Acolo a transmis mesajul lui Bohemund pentru Balduin, arătând şuviţa pentru a-şi proba spusele. Bohemund implora să fie salvat înainte ca turcii să aibă timp să-l ducă departe în inima Anatoliei. Balduin era însă mai îngrijorat de siguranţa statelor frânce decât de persoana vechiului său prieten şi rival. A pornit imediat cu o mică forţă de o sută patruzeci de cavaleri. Recunoaşterea pe care a făcut-o a fost însă excelentă, iar zvonurile l-au precedat cu mare repeziciune, umflând mărimea oştirii sale. Malik Ghazi Gümüştekin a mers a doua zi după victorie sub zidurile Melitenei pentru a etala capetele victimelor frânce şi armene. Când a auzit însă de apropierea lui Balduin, a socotit că era mai bine să se retragă cu prada şi captivii în propriul teritoriu. Balduin l-a urmat în munţi, dar s-a temut să înainteze adânc într-un ţinut în care putea fi uşor prins în cursă şi în ai cărui locuitori nu avea încredere. După trei zile s-a întors la Melitene. Bohemund şi Richard de Salerno au călătorit împovăraţi de lanţuri spre un lung prizonierat în sumbra

fortăreaţă Niksar (Neocezareea), departe în munţii Pontului.[437]

Gabriel de Melitene l-a întâmpinat pe Balduin drept eliberator al său şi s-a grăbit să-l recunoască drept suzeran. În schimb, Balduin i-a lăsat cincizeci de cavaleri pentru a asigura apărarea oraşului. Datorită lor, Gabriel a reuşit să respingă un atac danişmend câteva luni mai târziu, când turcii au aflat că Balduin părăsise zona de nord.[438]

Doar către sfârşitul lui august, după ce s-a întors la Edessa la revenirea din campanie, Balduin i-a primit pe mesagerii de la Ierusalim care veniseră să-i anunţe moartea fratelui. A petrecut luna septembrie pregătindu-şi călătoria şi cele necesare cârmuirii Edessei. Vărul său, Balduin du Bourg, se afla la Antiohia, unde pare să fi acţionat ca reprezentant al lui Bohemund şi probabil ca intermediar între cei doi conducători de frunte. A fost chemat la Edessa, unde Balduin l-a investit cu comitatul ce urma să fie sub suzeranitatea sa. La 2 octombrie, Balduin a pornit spre Ierusalim cu suita sa şi cu o gardă compusă din două sute de cavaleri şi şapte sute de pedestraşi, suferind puţin, aşa cum ne spune capelanul său Foucher, pentru moartea fratelui, dar bucurându-se de moştenirea acestuia.[439]

Speranţele lui Daimbert că Bohemund l-ar putea opri au fost zadarnice. Bohemund era în captivitate, iar francii din Antiohia erau încântaţi să-l întâmpine pe omul a cărui intervenţie îi salvase de la consecinţele dezastrului. De la Antiohia, unde a rămas trei zile, şi-a trimis soţia şi doamnele din suita acesteia să călătorească pe mare spre Jaffa, căci se temea de incidente pe durata călătoriei. În Latakia, unde a fost bine primit de autorităţi şi a petrecut două nopţi, i s-au alăturat mulţi alţi ostaşi. Entuziasmul acestora a fost de scurtă durată. Curând s-a aflat că turcii din Damasc erau hotărâţi să-l distrugă în timp ce mărşăluia de-a lungul coastei. La momentul în care a ajuns la Jabala, oastea sa se redusese la o sută şaizeci de cavaleri şi cinci sute de pedestraşi. Marşurile forţate l-au dus în siguranţă la Tripoli. Noul emir de Tripoli, Fakhr al-Mulk, era în cele mai proaste relaţii cu putinţă cu Duqaq din Damasc, care încerca să pună mâna pe litoralul libanez. A fost încântat, drept urmare, să îl aprovizioneze pe Balduin nu numai cu merindele de care avea nevoie, dar şi cu veşti despre mişcările şi planurile lui Duqaq.

Pe măsură ce drumul de la Tripoli, de-a lungul ţărmului, se apropia de Beirut, Râul Câinelui curgea, la pasul de la Nahr el-Kelb, pe lângă o fâşie de teren îngustă între munţi şi mare. Trecătoarea era faimoasă încă din zilele Antichităţii şi orice cuceritor care o străbătuse, începând cu faraonul Ramses, şi-a celebrat victoria printr-o inscripţie pe faţa muntelui. În acel loc damaschinii îl aşteptau pe Balduin. Avertizat de emirul din Tripoli, Balduin a înaintat cu multă precauţie, pentru a se găsi faţă în faţă cu întreaga oaste a lui Duqaq, împreună cu oastea emirului din Homs şi cu o escadră arabă din

Beirut ce stătea lângă ţărm, gata să-i taie retragerea. Încercarea de a traversa râul în faţa unei forţe atât de mari a fost un eşec, iar Balduin a fost recunoscător când s-a lăsat noaptea şi a putut să se retragă. Emirul din Homs a insistat pe lângă cei din Damasc să-l atace în timpul nopţii, dar generalii lui Duqaq au preferat să aştepte răsăritul, atunci când flota musulmană ar fi putut colabora cu ei. Pe timpul nopţii s-au mulţumit să tragă săgeţi către liniile francilor. „Cât aş fi vrut să mă fi aflat înapoi acasă la Chartres sau la Orléans", scrie Foucher atunci când relatează bătălia, adăugând: „şi alţii au simţit acelaşi lucru". Balduin nu era însă descurajat. La începutul dimineţii a simulat o nouă retragere, dar a avut grijă să îşi aşeze cei mai bine înarmaţi oameni în ariergardă. Cei din Damasc au pornit într-o urmărire rapidă. Însă, acolo unde drumurile se îngustau din nou, dincolo de Juniye, la circa cinci mile spre nord, Balduin s-a întors dintr-odată şi a năpustit întreaga forţă a cavalerilor în armuri împotriva urmăritorilor. Aceştia au fost luaţi prin surprindere şi au dat înapoi peste trupele care se înghesuiau în spatele lor. Curând, pe drumul îngust, totul s-a transformat în confuzie, iar Balduin a continuat atacul. Corăbiile arabe nu erau în măsură să se apropie de ţărm pentru a-şi ajuta aliaţii, cuprinşi de panică. La căderea nopţii, întreaga oaste musulmană fugise în munţi sau în spatele zidurilor Beirutului. Balduin şi-a aşezat tabăra la Juniye, iar în dimineaţa următoare, încărcată de pradă, oastea a trecut Râul Câinelui fără a întâmpina rezistenţă. De atunci încolo călătoria nu a mai fost întreruptă de musulmani. Balduin a trecut în siguranţă pe lângă Beirut şi Sidon, iar la Tyr guvernatorul egiptean i-a trimis de bunăvoie provizii. În ultima zi a lui octombrie a ajuns la portul creştin Haifa. Haifa îi aparţinea lui Tancred, dar acesta era la Ierusalim, unde îl ajuta pe Daimbert într-o tentativă zadarnică de a lua în stăpânire Turnul lui David de la loreni înainte de sosirea lui Balduin. În absenţa lui Tancred, francii din Haifa s-au oferit să-i deschidă porţile lui Balduin. Dar acesta a fost suspicios şi a preferat să se aşeze în afara zidurilor. Când, după câteva zile, trupele sale au fost odihnite, şi-a continuat drumul spre Jaffa. La vestea apropierii sale, Tancred s-a grăbit spre Jaffa pentru a încerca să îi reziste. Orăşenii însă l-au alungat. Balduin a intrat în Jaffa în entuziasmul mulţimii, dar nu a întârziat aici. La 9 noiembrie a pornit spre înălţimi şi a intrat în Ierusalim.[440]

Pe măsură ce se apropia de oraş, locuitorii au ieşit să-l întâmpine cu uimitoare manifestări de bucurie. Nu numai francii, ci şi greci, sirieni şi armeni erau în mulţimea care i-a ieşit înainte în afara zidurilor şi l-a însoţit cu mare pompă la Sfântul Mormânt. Duşmanii săi erau împrăştiaţi. Daimbert se retrăsese din palatul patriarhal la o mănăstire pe Muntele Sion, unde a petrecut timpul în rugăciune şi

gesturi pioase. Tancred se îndreptase spre nord, în ţinuturile sale din Galileea. Anarhia care bântuise Palestina de la moartea lui Godefroy luase sfârşit. În ziua Sf. Martin, duminică 11 noiembrie, cu aprobarea şi spre bucuria generală, Balduin şi-a asumat titlul de rege al Ierusalimului.[441]

Balduin era prea înţelept pentru a fi răzbunător. Duşmanii lui Daimbert, precum fostul patriarh Arnulf, speraseră să vadă imediata dizgraţie a acestuia. Balduin i-a lăsat toate drepturile, cât timp el a pornit într-o campanie împotriva arabilor, iar Daimbert a înţeles că ar face bine să-şi accepte înfrângerea şi să obţină tot ce se mai putea de pe urma ei. Când Balduin a revenit la Ierusalim la mijlocul lui decembrie, Daimbert era pregătit să facă pace. Speranţele sale de a pune bazele unei teocraţii luaseră sfârşit, dar încă deţinea suzeranitatea nominală şi o mare influenţă în regat. Balduin, care nu a pierdut din vedere că Daimbert comanda flota pisană, l-a iertat bucuros şi l-a confirmat în scaun.[442]

Tancred a fost mai agresiv. Balduin l-a chemat la Ierusalim spre a da socoteală de ignorarea dorinţei recunoscute a lui Godefroy în privinţa stăpânirii Haifei. În două rânduri Tancred nu a dat ascultare chemării, înainte de a accepta să-l întâlnească pe Balduin pe malurile micului râu Auja, între Jaffa şi Arsuf. Dar nu a apărut la soroc, ci a solicitat, în schimb, o întrevedere la Haifa. S-a găsit o soluţie mai simplă. Francii din Antiohia erau fără stăpân de la căderea în captivitate a lui Bohemund şi de la plecarea lui Balduin du Bourg pentru a conduce Edessa. Au sugerat ca Tancred să vină ca regent în locul unchiului său. Pentru Tancred, propunerea oferea un teritoriu nou şi vast, în care Balduin nu îl putea pune în umbră, în timp ce Balduin a fost fericit să scape cu atât de puţin efort de un vasal în care nu avea încredere şi pe care nu-l plăcea, întrevederea de la Haifa a avut loc la începutul lui martie 1101, într-o atmosferă cordială. Tancred a predat fieful Galileei lui Balduin şi a plecat cu urările de bine ale acestuia spre Antiohia.[443]

Deja în ziua de Crăciun a anului 1100, în biserica Naşterii Domnului din Betleem, Balduin i se închinase patriarhului Daimbert şi fusese încoronat rege de către acesta.[444] Astfel a fost întemeiat regatul Ierusalimului, la mai bine de patru ani după ce prinţii din Europa Occidentală îşi părăsiseră casele pentru a pleca în Cruciadă. Dintre toţi marii conducători, tocmai Balduin, fiul mezin şi fără bani al contelui de Boulogne, a fost cel care a triumfat. Unul după celălalt, rivalii săi au fost eliminaţi. Mulţi dintre ei s-au întors în Occident: Robert de Normandia, Robert de Flandra, Hugues de Vermandois şi Ştefan de Blois. Propriul său frate, Eustace de Boulogne, care ar fi putut spera la moştenirea lui Godefroy, a preferat pământurile sale din vecinătatea Canalului Mânecii. Dintre principalii săi competitori în Orient,

Bohemund se afla neajutorat în temniţa turcească, iar Raymond, încă lipsit de pământuri, era departe la Constantinopol, ca un simplu client al împăratului. Balduin însă îşi aşteptase momentul şi profitase de ocaziile ivite. Dintre toţi, se dovedise cel mai abil, cel mai răbdător şi cel mai clarvăzător. Îşi câştigase răsplata, iar viitorul avea să arate că o meritase. Încoronarea sa a fost una glorioasă şi un sfârşit de poveste dătător de speranţe pentru Prima Cruciadă.

ANEXE

Anexa I

PRINCIPALELE SURSE ALE ISTORIEI PRIMEI CRUCIADE

Istoria Primei Cruciade este aproape în întregime acoperită de surse contemporane sau aproape contemporane. În note voi discuta problemele ridicate de sursele minore şi secundare. Însă principalele surse de care suntem permanent dependenţi şi care nu se confirmă întotdeauna unele pe altele au nevoie de o apreciere critică generală în scopul de a le stabili valoarea relativă.

1.Sursele greceşti

Singura sursă bizantină de primă importanţă este *Alexiada* Anei Comnena. Este o viaţă a împăratului Alexie redactată de fiica sa favorită. Ana şi-a scris cartea cu aproape patruzeci de ani după evenimentele Primei Cruciade, la o vârstă înaintată. Memoria poate să-i fi jucat feste îndeosebi în privinţa cronologiei, care este oarecum amestecată. Mai mult decât atât, a scris din perspectiva unor evoluţii ulterioare. Totodată, a fost o fiică devotată şi a dorit să arate că Alexie a fost în permanenţă înţelept, cinstit şi blând. Aşadar, s-a îngrijit să suprime orice îl putea discredita, în opinia sa, pe el sau pe prietenii săi. Cu siguranţă, nu este o sursă de încredere atunci când tratează evenimente ce s-au petrecut în afara hotarelor Imperiului, în privinţa cărora îşi dă frâu liber prejudecăţilor, precum în relatarea carierei papei Grigore al VII-lea. Istoricii moderni sunt însă prea grăbiţi să-i diminueze importanţa. A fost o femeie inteligentă, foarte bine instruită şi un istoric conştiincios, care a încercat să îşi verifice sursele. Deşi a scris la o vârstă înaintată, intenţionase de mult timp să fie biograful tatălui său şi trebuie să fi adunat mare parte a materialului în timpul vieţii acestuia, într-o perioadă când avea acces la documente oficiale. Şi-a ţinut sub control prejudecăţile acolo unde s-a bazat pe o sursă credibilă, ca în cazul marşului cruciaţilor de-a lungul Anatoliei, pentru care a folosit cu siguranţă rapoartele lui Tatikios. Cu toate că a păcătuit, cu siguranţă, prin omisiune, nu se poate dovedi că a distorsionat evenimente desfăşurate la Constantinopol sau în interiorul graniţelor imperiului. S-a bucurat de încrederea tatălui său şi a avut cunoştinţe directe despre personaje şi incidente pe care le-a descris. Este uşor să deosebim pietatea şi prejudecăţile sale; odată ce sunt luate în calcul aceste aspecte, mărturia sa despre chestiunile legate direct de Bizanţ trebuie preferată înaintea tuturor celorlalte.[445]

Cronicile lui Zonaras şi Glykas[446] şi scurta lucrare populară cunoscută sub numele de *Synopsis Sathas*[447] adaugă foarte puţin cunoştinţelor noastre. Nu a supravieţuit niciun document bizantin referitor la cruciade, cu excepţia scrisorilor lui Alexie către prinţi şi ierarhi occidentali, păstrate doar în traduceri în latină, care nu sunt, cu siguranţă, foarte corecte. Scrisorile lui Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, needitate deocamdată corespunzător, adaugă câteva informaţii[448].

2.Sursele latine

Sursele latine sunt mai numeroase şi ne oferă cea mai mare parte a informaţiei.

Raymond D'Agutlers (sau Aighuile, în departamentul Haute-Loire) s-a alăturat Cruciadei împreună cu Adhémar du Puy şi a devenit, curând după aceea, capelan al lui Raymond de Toulouse. A început să-şi scrie cronica – *Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem* – pe timpul asediului Antiohiei şi a încheiat lucrul la sfârşitul lui 1099. S-a concentrat pe istoria expediţiei contelui Raymond, dar, cu toate că a fost un francez meridional loial, asta nu l-a scutit să fie critic cu stăpânul său. A dezaprobat întârzierea cu care, de la Antiohia, contele a continuat marşul, şi a arătat puţină simpatie faţă de politica probizantină a lui Raymond. Doar într-o singură ocazie îi menţionează pe greci fără comentarii neprietenoase. Contribuţia sa la episodul Sfintei Lănci a născut critici care i-au pus la îndoială veridicitatea. Însă, în anumite limite, a fost cu siguranţă sincer şi bine informat. Opera sa a cunoscut foarte repede o largă circulaţie; dar, deşi câteva dintre manuscrisele timpurii conţin interpolări, nu a fost niciodată reeditată.[449]

Foucher de Chartres a participat la Conciliul de la Clermont, apoi a plecat spre Răsărit însoţindu-şi stăpânul, pe Ştefan de Blois. În iunie 1097 a devenit capelan al lui Balduin de Boulogne, în al cărui anturaj a rămas. Lucrarea sa, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, a fost scrisă în trei etape: în 1101, în 1106 şi între 1124 – 1127. A fost cel mai învăţat dintre cronicarii latini şi cel mai credibil. Cu toate că i-a fost devotat lui Balduin, perspectiva sa este remarcabil de obiectivă. Doar în a treia perioadă a redactării apare o oarecare animozitate împotriva bizantinilor, iar în linii generale, punctul său de vedere asupra creştinilor orientali este corect şi prietenos. Opera sa a fost îndelung utilizată de cronicarii ulteriori.[450] O ediţie a primelor capitole, cu puţine adaosuri, majoritatea topografice, a fost redactată în jurul anului 1108 de BARTOLF DE NANGIS, care a scris probabil în Siria.[451] Totodată, i se atribuie lui LISIARD DE TOURS un scurt rezumat al ultimelor capitole.[452] WILLIAM DE MALMESBURY, RICHARD DE POITIERS şi SICARD DE CREMONA au folosit cu toţii cronica drept principală sursă atunci când au scris despre cruciade.[453]

Cea mai populară relatare contemporană a Cruciadei a fost lucrarea anonimă cunoscută sub numele de *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitorum*. A fost scrisă, probabil sub forma unui jurnal, de unul

dintre însoţitorii lui Bohemund care, apoi, a mers spre Ierusalim alături de Tancred. Lucrarea se încheie cu povestirea bătăliei de la Ascalon din 1099 şi a fost finisată în 1100 sau 1101. Ekkehard a citit-o la Ierusalim în 1101. Dar cel mai vechi manuscris extins conţine deja interpolări, precum o descriere „literară" a Antiohiei, un pasaj, inspirat în jurul lui 1105 de Bohemund însuşi, care falsifică relatarea negocierilor lui Bohemund la Constantinopol, precum şi un fragment împrumutat de la Raymond d'Aguilers. Autorul a fost un simplu soldat, sincer în privinţa opiniilor sale, dar credul, cu prejudecăţi şi mare admirator al lui Bohemund. Marele succes al cronicii s-a datorat în principal tocmai eforturilor lui Bohemund însuşi. A privit lucrarea ca pe propria apologie şi a distribuit-o în nordul Franţei în timpul vizitei sale acolo în 1106.[454] La o dată timpurie a fost recopiată, aproape cuvânt cu cuvânt, de un preot din Poitou, numit TUDEBODE. Versiunea acestuia, *De Hierosolymitano Itinere*, conţine câteva amintiri personale". În jurul anului 1130 a apărut o *Historia Belii Sacri*, o compilaţie grosolană elaborată de un călugăr de la Monte Cassino ce a folosit *Gesta* cu câteva fragmente din Raoul de Caen, din câteva izvoare astăzi pierdute şi din tradiţiile legendare ale epocii.[455] *Gesta* a fost rescrisă în câteva rânduri: în jurul anului 1109 de GUIBERT DE NOGENT, care i-a adăugat informaţii personale sau împrumutate de la Foucher şi care a folosit un ton mai critic şi mai moral[456]; în jur de 1110 de BAUDRI DE BOURGUEIL, arhiepiscop de Doi, care a căutat să-i îmbunătăţească stilul literar[457]; şi de ROBERT DE REIMS a cărui versiune populară şi întrucâtva romantică – *Historia Hierosolymitana* – a apărut în jurul anului 1122[458]. *Gesta* a inspirat o scurtă relatare anonimă, *Expeditio contra Turcos*, precum şi capitolele despre cruciade din cronicile lui Hugues de Fleury şi Henry de Huntingdon.[459]

Trei cronicari importanţi ai Primei Cruciade nu au luat parte la expediţie. EKKEHARD, abate de Aura, a ajuns în Palestina împreună cu cruciaţi germani în 1101. La întoarcerea în Germania, în jurul anului 1115, a compus o lucrare numită *Hierosolymita*, ce a intenţionat să fie o parte a unei cronici universale pe care avea de gând să o scrie. Este alcătuită din câteva amintiri personale şi din întâmplări povestite lui sau prietenului său, Frutholf de Sankt Michelsberg, de participanţi la Cruciadă. A adăugat informaţii culese din cronici deja scrise. Adeseori îşi precizează sursele, însă a fost o persoană credulă.[460]

RAOUL DE CAEN a ajuns în Siria în 1108. Îl slujise deja pe Bohemund în timpul campaniei din Epir din 1107, iar apoi s-a alăturat lui Tancred. După moartea acestuia, în jur de 1113, a scris *Gesta Tancredi Siciliae Régis în Expe*ditione *Hierosolymitana*. Cartea există într-un singur manuscris şi este neterminată. Stilul este al unui om ignorant, dar foarte pompos. Conţine câteva frânturi unice de informaţie despre eroul său, dar altminteri urmează lucrări deja

cunoscute. Cu toate acestea, autorul nu pare să fi citit *Gesta Francorum*.[461]

Cea mai cuprinzătoare relatare contemporană a Primei Cruciade este dată de *Liber Christianae Expedi*tionis *pro Ereptione, Emundatione et Restitutione* Sanctae *Hierolymitanae Ecclesiae*, scrisă de ALBERT D'Aix (Albert de Aachen) cândva pe la 1130. Nu ştim nimic despre Albert, decât că nu a fost niciodată în Orient. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, a fost considerat sursa cea mai importantă pentru istoria cruciadelor, iar istorici precum Gibbon i-au acordat încredere absolută. Însă, de la critica distructivă făcută de von Sybel, a fost o modă să fie discreditat mai mult decât a fost cazul. Lucrarea este o compilaţie de legende şi relatări ale unor martori oculari, puse laolaltă cu foarte puţin spirit critic şi fără a se preciza sursele. Relatarea despre prima parte a vieţii lui Petru Eremitul nu este, evident, credibilă, dar naraţiunea Cruciadei lui Petru a fost, cu siguranţă, spusă de cineva care a luat parte la ea. Detalii precum timpul necesar parcurgerii diferitelor etape ale marşului sunt pe deplin convingătoare în acest sens. Pentru povestirea expediţiei lui Godefroy la Constantinopol şi a marşului de-a lungul Anatoliei, s-a întemeiat pe relatarea unui soldat din oastea lui Godefroy. A avut probabil obiceiul de a nota informaţii oferite de ostaşi şi pelerini ce se întorceau acasă, cu mult înainte de a începe să-şi scrie opera. Este destul de uşor să identificăm materialul legendar, dar istorisirea evenimentelor Cruciadei propriu-zise ar trebui tratată cu respect.[462]

Guillaume de Tyr, cel mai mare istoric al cruciadelor, a scris cam la şaptezeci de ani după prima expediţie. Pentru versiunea sa până la stabilirea cruciaţilor în Palestina l-a folosit aproape în exclusivitate pe Albert d'Aix. Dar, după cucerirea Ierusalimului, naraţiunea se bazează pe documente şi tradiţii care au supravieţuit în regatul cruciat. Extraordinara sa operă *Historia Rerum* in Partibus *Transmarinis Gestarum* devine cu adevărat o sursă importantă după încoronarea lui Balduin I. Sper să o analizez mai pe larg într-un volum viitor.[463]

Un punct de vedere uşor diferit îi aparţine genovezului Caffaro, autor al unor Anale ale Genovei ce acoperă perioada 1100 – 1163 şi al lucrării *De Liber*atione *Civitatum Orientis*, scrisă în 1155, dar descoperită printre hârtii mai vechi abia un secol mai târziu şi probabil uşor modificată. Caffaro a aparţinut unei familii genoveze care a ajuns în Palestina în 1100. Relatarea sa este patriotică, dar sobră şi credibilă.[464]

Cronicarii contemporani din vestul Europei menţionează cu toţii Cruciada, dar depind în întregime de una sau de alta dintre sursele pe care le-am menţionat, cu excepţia Cronicii din Zimmern, care dă informaţii despre cruciaţii germani.[465]

Cruciada şi-a avut producţiile epice deopotrivă în latină şi în

limbi vernaculare (*langue d'oil* şi *langue d'oc*). Ele sunt însă mai importante din punct de vedere literar decât pentru conţinutul lor istoric. Poeţii latini Geoffroy Lombardul, Joseph de Exeter şi Gauthier de Basle nu au valoare din punct de vedere istoric. *Chanson d'Antioche*, scris în provensală şi atribuit lui GREGOIRE BECHADA, este mai interesant şi merită o cercetare viitoare. În *langue d'oil* există, în afara unei versiuni în versuri a lui Baudri, un *Chanson d'Antioche* scris de GRAINDOR DE DOUAI ce se inspiră, în parte, din Robert Călugărul şi, în parte, dintr-o versiune mai veche a lucrării scrise de Richard Pelerinul, care pare să fi participat la Cruciadă în oastea lui Robert de Flandra. A fost un om simplu, mai degrabă ignorant, dar având un punct de vedere propriu. Astfel, deşi ar fi dorit ca oastea cruciată să cucerească Constantinopolul, îi este favorabil lui Tatikios. Mai există şi un poem francez scris de GILON, cu interpolări ale unui oarecare Foucher, bazat pe acelaşi material, şi o operă spaniolă *Gran Conquista d'Ultramar*, de dată mai târzie, care se foloseşte de lucrările lui Bechada, Graindor şi Guillaume de Tyr. Ciclul ce îl are drept erou pe Godefroy de Lorena, precum *Chevalier au Cygne*, conţine doar povestiri legendare.[466]

S-au păstrat puţine scrisori din epocă, dar cele rămase sunt de mare importanţă. Există câteva scrisori către sau de la papii Urban al II-lea şi Pascal al II-lea; două apeluri ai unor oameni ai Bisericii din Orient; două misive interesante, deşi nu în întregime sincere, ale conducătorilor Cruciadei, şi, cel mai important, câte două scrisori de la doi cruciaţi proeminenţi, Ştefan de Blois şi Anselm, episcop de Ribemont. Ştefan a trimis trei scrisori acasă, soţiei sale. Prima, redactată la sosirea la Constantinopol, s-a pierdut. A doua a fost trimisă din tabăra de la Niceea, iar a treia, din tabăra de la Antiohia. Deşi era un om slab, Ştefan a fost sincer şi entuziast, iar scrisorile sale sunt cele mai umane documente referitoare la cruciade. Ambele epistole ale lui Anselm au fost scrise la Antiohia şi au fost adresate superiorului său, Manasses, arhiepiscop de Reims. Ele oferă informaţii preţioase, dar sunt lipsite de calităţile celor scrise de Ştefan.[467]

Cele câteva decrete papale ce reglementează Cruciada şi actele referitoare la întemeierea regatului cruciat sunt, în chip evident, importante. Arhivele din Genova şi Veneţia conţin material valoros, întrucât oraşele italiene au avut un interes în continuă creştere faţă de problemele cruciaţilor.

3.Surse arabe

Deşi sunt numeroase şi foarte importante pentru cruciadele târzii, sursele arabe ne oferă prea puţine informaţii cu privire la cea dintâi. Nu au supravieţuit diplome sau documente oficiale ale perioadei. Marile enciclopedii şi geografii, atât de populare în rândul arabilor, se referă, cu o singură excepţie, prea puţin la aceşti ani. Operele cronicarilor care au trăit în epocă ne-au parvenit în citări scurte şi împrăştiate în lucrări târzii. Există doar trei lucrări de reală valoare.

IBN AL-QALANISI din Damasc a scris, în anii 1140 – 1160, o istorie a oraşului natal din epoca invaziilor turceşti până în zilele sale. Titlul lucrării, *Mudhayyal Tarikh Diashq* („Continuarea Cronicii Damascului"), arată că trebuia să fie o continuare a cronicii istoricului Hilal. Dar, în timp ce Hilal îşi propusese să scrie o istorie universală, IBN AL-QALANISI a fost interesat doar de Damasc şi de conducătorii acestuia. Şi-a petrecut viaţa în cancelaria Curţii Damascului, ajungând să fie conducătorul ei. Prin urmare, a fost bine informat şi, cu excepţia situaţiilor în care prestigiul stăpânilor săi a fost în joc, pare să fi fost precis şi obiectiv.[468]

Ibn Al-Athir din Mosul a scris *Kamil at-Tawarikh* („Suma Istoriei Universale") la începutul secolului al XIII-lea. Folosirea atentă şi critică a surselor mai vechi l-a transformat însă într-o autoritate de primă importanţă, deşi adnotările sale sunt, de regulă, foarte scurte.[469]

KEMAL AD-DIN din Alep a scris o cronică neterminată a Alepului şi o enciclopedie, o jumătate de secol mai târziu. Şi el a folosit în mare măsură surse anterioare, pe care le citează explicit în Enciclopedie. Dintre aceste surse pierdute, cea care trebuie cel mai mult regretată este istoria invaziei francilor scrisă de HAMDAN IBN ABD AR RAHIM din Maaratha, din care pe timpul lui Kemal ad Din mai supravieţuiau doar câteva pagini. IBN ZURAIQ din Maarat an-Numan, care s-a născut în 1051 şi a jucat un rol în evenimentele Cruciadei, a lăsat o istorie a vremii sale cunoscută, de asemenea, prin câteva extrase. Al-Azimi din Alep, născut în 1190, a lăsat o povestire a istoriei Siriei de nord în epoca cruciadelor, din care s-a păstrat un număr ceva mai mare de fragmente.[470]

4.Surse armene

Există o sursă armeană nepreţuită ce acoperă perioada Primei Cruciade, anume cronica lui MATEI DIN EDESSA. Lucrarea tratează istoria Siriei între 952 şi 1136 şi trebuie să fi fost scrisă înainte de 1140. Matei a fost un om naiv care îi ura pe greci şi nu avea dragoste prea mare faţă de compatrioţii săi de religie ortodoxă. Mare parte din informaţia despre cruciade trebuie să fi fost preluată de la vreun ostaş francez ignorant, însă despre evenimentele din oraşul său natal şi din împrejurimi a fost pe deplin informat.[471]

Cronicarii armeni târzii precum SAMUEL DIN ANI şi MEKHITAR DIN AIRAVANQ, care au scris la sfârşitul secolului al XII-lea, precum şi KIRAKOS DIN GANTZAG şi VARTAN CEL MARE, în secolul al XIII-lea, au tratat doar pe scurt Prima Cruciadă. Ei par să se fi folosit de textul lui Matei şi de o istorie scrisă de un oarecare IOAN DIACONUL, pe care Samuel îl preţuieşte foarte mult şi care a manifestat o animozitate aparte nu numai împotriva împăratului Alexie, dar şi contra mamei acestuia, Ana Dalassena.[472]

5.Surse siriace

Singura sursă siriacă în care se relatează despre Prima Cruciadă este cronica lui Mihail Sirianul, patriarh iacobit al Antiohiei între 1166 şi 1199, care trece foarte repede peste perioada anterioară anului 1107. A folosit cronici siriace mai vechi, care astăzi sunt pierdute asemenea surselor arabe. Informaţiile despre perioada anterioară epocii sale sunt de mică însemnătate.[473]

Deşi câteva dintre istoriile importante ale Cruciadei au fost editate individual, singura culegere de surse este *Recueil des Historiens des Croisades*, publicată la Paris începând cu 1844. Aceasta include texte latine, în franceza medievală, arabe, greceşti şi armeneşti, cu traduceri în franceză ale autorilor greci şi armeni. Din păcate, cu excepţia ultimului (al cincilea) volum de texte latine publicat câţiva ani după restul colecţiei, editarea manuscriselor a fost neîngrijită. Există de asemenea multe lacune arbitrare, iar traducerile nu sunt întotdeauna exacte. Cu toate acestea, colecţia rămâne indispensabilă pentru cercetătorul cruciadelor.

Anexa II

EFECTIVELE NUMERICE ALE OŞTILOR CRUCIATE

Orice istoric medieval, de orice naţionalitate, sfârşeşte invariabil în exagerări luxuriante şi pitoreşti atunci când trebuie să estimeze numere care nu pot fi uşor socotite. Prin urmare, este imposibil pentru noi astăzi să stabilim mărimea oştilor cruciate. Când Foucher de Chartres şi Albert d'Aix ne spun că Prima Cruciadă a numărat 600.000 de combatanţi, în timp ce Ekkehard vorbeşte de 300.000, iar Raymond d'Aigulers de modesta cifră de 100.000, sau când Ana Comnena declară că Godefroy de Lorena a adus cu sine 10.000 de cavaleri şi 70.000 de pedestraşi, este clar că cifrele sunt menite doar să indice un număr cu adevărat foarte mare de oameni.[474] Când însă operează cu numere mici, cronicarii nu trebuie cu totul desconsideraţi, deşi au dorit să dea doar o cifră rotundă care să poată fi aproximată. Din mărturiile lor putem face câteva deducţii.

Proporţia necombatanţilor nu poate fi estimată, dar a fost cu siguranţă una ridicată. Un număr mare de cavaleri şi-au adus soţiile cu ei. Raymond de Toulouse a fost însoţit de nevastă, iar Balduin de Boulogne de soţie şi de copil. Bohemund a avut cu el cel puţin o soră. Cunoaştem, de asemenea, numele câtorva doamne care au luat parte la expediţia lui Robert de Normandia, iar alte personaje feminine apar în povestire ocazional. Toate aceste femei au adus cu ele servitori şi a existat cu siguranţă în oaste un număr mare de femei de origine modestă, mai mult sau mai puţin respectabile. Se vorbeşte mai mereu de bărbaţi necombatanţi precum Pierre Barthélemy şi stăpânul său. Clerul din armată a fost, la rândul său, numeros, dar probabil că majoritatea bărbaţilor necombatanţi au luat armele în momentele de pericol. Proporţia necombatanţilor permanenţi, femei, bătrâni şi copii, nu poate să fi depăşit un sfert din întregul efectiv.

Este probabil ca rata mortalităţii să fi fost deosebit de ridicată în rândul acestor necombatanţi, în special în rândurile bătrânilor şi copiilor. Printre luptători, infanteria trebuie să fi suferit de boli şi greutăţi în mai mare măsură decât cavalerii şi doamnele, care erau mai bine îngrijiţi şi erau în stare să cumpere hrană. În luptă, cavaleria a fost mai expusă decât infanteria şi, drept urmare, a suferit pe măsură.

Raportul între cavalerie şi infanterie pare să fi fost în jur de 1 la 7,

atunci când fiecare luptător potenţial a fost înrolat în rândurile celei din urmă. Estimarea Anei Comnena cu privire la tăria forţelor lui Godefroy este probabil corectă, deşi cifrele ei trebuie împărţite la cel puţin 10. În bătălia de la Ascalon, în care fiecare bărbat apt de luptă din Palestina a fost folosit, au participat 1.200 de cavaleri şi 9.000 de infanterişti, ceea ce înseamnă un raport de 1 la 7 şi jumătate.[475] La asediul Ierusalimului au luat parte, potrivit lui Raymond d'Aguilers, 1.200 – 1.300 de cavaleri dintr-o oaste de 12.000 de oameni, care includea constructori de maşini de asediu şi marinari genovezi şi englezi.[476] Termenul „cavaleri" nu are legătură cu ordinul cavaleresc, ci îi desemnează pe luptătorii călare, în timp ce mulţi dintre pedestraşi nu erau echipaţi complet. Arcaşii şi suliţaşii reprezentau probabil doar o mică parte a întregului.

Dintre contingentele oştirii, este aproape sigur că cel mai numeros a fost al lui Raymond, dar avem doar o singură menţiune a mărimii sale.

Atunci când a auzit la Coxon vestea falsă că turcii au evacuat Antiohia, a trimis un grup de 500 de călăreţi, incluzând o parte dintre cavalerii săi de frunte, pentru a ocupa oraşul. Cifra de 500 apare cu o frecvenţă suspectă, dar poate că a fost considerată mărimea potrivită pentru un atac sau o expediţie de acest fel. Este puţin probabil ca Raymond să se fi lipsit la acel moment de jumătate din forţa cavaleriei sale. Dacă acceptăm cifra de 500 ca aproximativ corectă, întreaga sa cavalerie trebuie să fi numărat 1.200 de oameni sau mai mult, dintr-un efectiv total de 10.000, fără a-i mai socoti pe bătrâni, femei şi copii.[477]

Cronica din Lucea ne spune că Bohemund a plecat în Orient cu 500 de cavaleri.[478] Ana Comnena notează că Bohemund nu a avut o oaste deosebit de numeroasă, astfel că estimarea poate fi corectă.[479] I-a acordat lui Tancred 100 de cavaleri şi 200 de pedestraşi pentru expediţia în Cilicia, deşi a mai trimis apoi alţi 300 de pedestraşi în urma lui. Aceste cifre se află într-o oarecare concordanţă.

Singura indicaţie pe care o avem despre mărimea proporţională a celorlalte contingente este dată de acţiunea lui Raymond de la Rugia, când a încercat să-şi mituiască rivalii pentru a-l accepta drept conducător. El le-a oferit lui Godefroy şi lui Robert de Normandia câte 10.000 de scuzi, lui Robert de Flandra 6.000, lui Tancred 5.000 şi sume mai mici comandaţilor de rang inferior. Sumele trebuie să fi fost corelate cu forţa pe care fiecare prinţ o avea la dispoziţie, cu toate că lui Tancred i s-a oferit probabil o sumă disproporţionat de mare, pentru a-i desprinde pe el şi cât mai mulţi normanzi de Bohemund.

Singura dovadă cu privire la mărimea oştirii lui Godefroy, în afară de cifra fantastică a Anei, este sugerată de dorinţa de a detaşa 500 de cavaleri şi 2000 de pedestraşi pentru expediţia ciliciană a fratelui său,

Balduin. Este improbabil să se fi despărţit de mai mult de jumătate din numărul cavalerilor săi, chiar dacă a intenţionat ca această forţă să i se alăture din nou înainte de a ajunge la Antiohia. Este tentant să presupunem că oferta lui Raymond la Rugia a pornit de la o bază de calcul de 10 scuzi pentru fiecare cavaler. Dacă, în acelaşi timp, împărţim la 10 cifrele date de Ana Comnena, îl putem credita pe Godefroy cu circa 1.000 de cavaleri şi 7.000 de pedestraşi la momentul sosirii la Constantinopol. Trebuie să fi suferit pierderi considerabile înainte de data adunării de la Rugia, în afara cavalerilor care l-au însoţit pe Balduin la Edessa. Lui i se alăturaseră însă supravieţuitorii Cruciadei lui Petru Eremitul şi ai Cruciadei germane eşuate, precum şi câţiva dintre marinarii lui Guynemer. Ultimii, atâta timp cât stăpânul lor era originar din Boulogne, s-au asociat în chip natural contelui de Boulogne şi fraţilor acestuia.

Numărul oştenilor lui Robert de Normandia a fost, la Rugia, egal cu al lui Godefroy. Dacă Godefroy conducea 1.000 de cavaleri, Robert trebuie să fi avut o forţă egală. Un secol mai târziu, Normandia era obligată să pună la dispoziţia ducelui său o cifră puţin sub 600 de cavaleri.[480] Pentru Cruciadă, Robert trebuie să fi fost în măsură să recruteze un număr mai mare de călăreţi, probabil 650. Lui i s-au alăturat războinici din Bretania şi de peste Canalul Mânecii, ceea ce i-ar fi pus la dispoziţie alţi 100 – 150 de călăreţi. Mai mult decât atât, după întoarcerea lui Ştefan de Blois şi a lui Hugues de Vermandois în Europa, a preluat comanda forţelor rămase ale acestora. Ştefan, ale cărui domenii nu erau întinse, dar erau, în schimb, bogate, trebuie să fi avut 250 – 300 de călăreţi. Hugues trebuie să fi adus cu el puţin peste 100. Cu totul, Robert trebuie să fi avut la Rugia sub comanda sa o cifră apropiată de 1.000 de cavaleri.

Pe acelaşi principiu, Robert de Flandra trebuie creditat cu 600 de călăreţi, unii dintre ei provenind din teritoriul învecinat al contelui de Hainault. De drept, Robert datora seniorului său, regele Franţei, doar 20 de cavaleri complet echipaţi. Însă, în 1103, se oferea într-un tratat cu Henric I al Angliei să pună la dispoziţia acestuia 1.000 de călăreţi.[481] Drept urmare, putea cu uşurinţă mobiliza 600 pentru Cruciadă.

Forţa de 500 de călăreţi a lui Bohemund, menţionată de *Cronica din Lucea*, se potriveşte acestor cifre. Dacă presupunem că oştile seniorilor de rang inferior trebuie socotite la un loc cu oştile importante şi că sumele oferite de Raymond la Rugia au fost cu totul personale, ajungem la un total de 4.200 – 4.500 de călăreţi şi 30.000 de pedestraşi pentru toată expediţia, incluzându-i şi pe civilii care puteau fi constrânşi să ia armele. Scrisoarea trimisă de Daimbert papei estimează oastea cruciată la 5.000 de călăreţi şi 15.000 de pedestraşi. Ultima cifră îi include probabil doar pe luptători. Prima cifră este o

exagerare acceptabilă a celei de 4.000.[482]

Pare a fi o oaste destul de mică. Cu toate acestea, când ajungem la estimările date de cronicari pentru fiecare bătălie, cifrele sunt şi mai mici. La bătălia de la lacul Antiohiei, când, după cum se spune, au fost folosiţi toţi cavalerii, ar fi luat parte doar 700. La vremea respectivă, mulţi cavaleri erau însă bolnavi şi, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Anselm de Ribemont, ceea ce lipsea cu adevărat erau caii. Anselm estimează că doar 700 erau disponibili pe timpul asediului Antiohiei, pentru că mulţi pieriseră de foame şi de frig; în schimb, oamenii de arme nu ar fi lipsit. Mai mult, în ocazia respectivă, Raymond a rămas probabil cu cavaleria să apere tabăra. În luna următoare, expediţia de jaf condusă de Bohemund şi de Robert de Flandra ar fi numărat 2.000 de călăreţi şi 15.000 de pedestraşi, efective ce nu au inclus oastea lui Raymond. La asediul Ierusalimului au participat, din nou, doar 1.200 – 1.300 de călăreţi şi ceva mai mult de 10.000 de pedestraşi. Forţa oştii de la Ascalon trebuie să fi fost una similară. Deşi mulţi ostaşi au murit sau au fost ucişi, iar mulţi alţii s-au întors acasă, este imposibil ca puterea oştirii să se fi redus cu două treimi în perioada cuprinsă între adunarea de la Rugia şi asediul Ierusalimului.

E necesar, prin urmare, să repetăm că orice estimare trebuie privită cu rezerve. Cred că întreaga oştire la momentul părăsirii Constantinopolului a atins, în linii mari, totalul sugerat mai sus. În decursul următorilor doi ani, cifra s-a redus foarte mult, iar la Rugia, Raymond a utilizat o estimare depăşită şi optimistă ca reper pentru oferta sa. Cifrele mici prin comparaţie oferite de cronici pentru isprăvile lui Balduin pot fi, cred, acceptate ca destul de corecte.

Mărimea efectivelor iniţiale ale expediţiei lui Petru Eremitul este imposibil de calculat. Cifra de 40.000 de oameni dată de Albert d'Aix este evident exagerată, dar cei care l-au urmat ar fi putut număra 20.000. Dintre aceştia, marea majoritate o alcătuiau necombatanţii.[483]

Ca termen de comparaţie, se poate aminti că întreaga oaste bizantină din secolul al IX-lea este estimată la 120.000 de oameni. Pierderea provinciilor anatoliene trebuie să fi condus la o diminuare a forţelor disponibile la sfârşitul secolului al XI-lea. Alexie însă dispunea de circa 70.000 de oameni, dintre care mulţi erau necesari pentru paza întinselor frontiere, în timp ce alţii erau lăsaţi la vatră în fiecare iarnă din motive de economie. Este improbabil ca cea mai însemnată oaste bizantină a perioadei să fi numărat mai mult de 20.000 de oameni bine echipaţi şi bine antrenaţi. Este imposibil să apreciem mărimea oştilor musulmane. Oastea lui Kerbogha număra probabil în jur de 30.000, dar nu există niciun fel de indiciu în acest sens. Respectiva oaste a fost în măsură să exercite o blocadă mai eficientă asupra Antiohiei decât o putea susţine cea cruciată. La Ascalon, oastea egipteană a fost cu siguranţă mai mare decât cea cruciată, dar

mărimea sa reală poate doar să fie presupusă. Este îndoielnic că oastea turcească de la Dorylaeum a fost la fel de mare cu cea a cruciaţilor. Turcii s-au bazat pe atacul lor surpriză şi pe mobilitate pentru a compensa dezavantajul numeric.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse originale

1. Colecţii de documente

[*Notă*: Prescurtările de la sfârşitul unor titluri se referă la menţiunile acestor titluri în note şi din secţiunea următoare a bibliografiei]

ACHÉRY, L.D, *Spicilegium sive Collectio veterum aliquot Ser ip tor am*, 13 vol., Paris, 1655 – 1677, ed. a II-a, (ed. L.F.J. de la Barre), 3 vol., Paris, 1723. *Acta Sanctorum* (*Bollandiana*), Antwerp-Paris-Roma-Brussels, 1643 (în curs de apariţie) [*Aa*. 55.].

Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicţi (ed. J. Mabillon şi L. d'Achery), 9 vol., Paris, 1668 – 1701.

Amedroz, H.F. şi D.S. Marrgoliouth, The Eclipse of Abbasid Caliphate: Original Chronicles of the Fourth Islamic Century, 6 vol. Şi index, Oxford, 1920 – 1921. Archives de TOrient Latin, pub. Société de l'Orient Latin, 2 vol., Paris, 1881 – 1884. Assemani, J.S., Bibliotheca Orientalis, 3 vol., Roma, 1719 – 1728. Benechewitch, V. Catalogus Codicum Manuscriptorum Graecorum qui în Monasterio Sanctae Catbarinae în Monte Sinai Asservantur, St. Petersburg, 1911.[484]

Bouquet, M etalii, *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, 23 vol., Paris, 1738 – 1876; serie nouă, Paris, 1899(în curs de apariţie) [*R.H.F.*]. Brosset, M.F., *Colle*ction *d'Historiens Arméniens*, 2 vol., St. Petersburg, 1874 – 1876. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* (ed. J.B. Chabot etalii), Paris 1903(în curs de apariţie) [C.S.C.O.].

Corpus Scriptorum Eclesiasticorum Latinorum, Viena, 1866(în curs de apariţie). Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1828 – 1897 [C.S.H.B.].

DÖL. GER, F., Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches, 3 vol., München-Berlin, 1924 – 1932.

Fonti perla Storia dâtalia, Instituto Storico Italiano, Roma, 1887(în curs de apariţie). Hagenmeyer, H., Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088 – 1100, Innsbruck, 1902.

Jaffé, P. Bibliotheca Rerum Germanicarum, 6 vol., Berlin, 1864 –

1873.

Jaffé, P. *Regesta Pontificum Romanorum*, ed. a 2-a, (ed. W. Wattenbach, S.

Loewenfeld etalii), 2 vol., Leipzig, 1885 – 1888.

Leib, B., Deux Inédits Byzantins sur les Azymites au Début du Xlle Siècle, Roma, f.d. (1924).

Liber Pontificalis (ed. L. Duchesne), 2 vol., Paris, 1884 – 1892.

Mabillon, J., Annales Ordini Sancti Benedicţi, 6 vol. Paris, 1703 – 1739. Mabillon, J., De Re Diplomata Libri VI, Paris, 1681.

Mansi, J.D., *Sacrorum Conciliorum Amplissima Collecttio*, 31 vol., Florenţa, Veneţia 1759 – 1798. *Continuation* (ed. J.B. Martin şi L. Petit), Paris, 1900(în curs de apariţie).

Migne, J.P., Patrologiae Cursus Completus.

I. *Patrologia Latina*, 221 vol., Paris, 1844 – 1855 [*M.P.L.*].

IL Patrologia Greaco-Latina, 161 vol., în 166. Paris, 1857 – 1866 [M.P.G.]. Montfaucon, B. De, Bibliotheca Coisliniana, Paris, 1715.

Monumenta Germaniae Historica (ed. G.H. Pertz, T. Mommsen etalii).

Hannovra, 1826(în curs de apariţie) [*M.G.H.*].

Muratori, L.A., *Rerum Italicarum Scriptores*, 25 vol., Milano, 1723 – 1751 [*Æ./*. Ss.]. Neubauer, A. şi M. Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden în Deutschland*, 2 vol., Berlin, 1892.

Palestine Pilgrims Text Society, 13 vol. Şi indice, Londra, 1896 – 1897 [P.P.T.S.]. *Patrologia Orientalis* (ed. R. Graffin şi F. N-au), Paris, 1907(în curs de apariţie) [*P.O.l*

Recueil des Historiens des Croisades, Académie des inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1841 – 1906.

Documents Arméniens, 2 vol., 1869 – 1906 [R.H.C. Armé].

Historiens Grecs, 2 vol., 1875 – 1881 [/?. //.C.G.].

Historiens Occidentaux, 5 vol., 1844 – 1895 [R.H.C. Occ.].

Historiens Orientaux, 5 vol., 1872 – 1906 [/?. //.C. Or.].

Riant, P. Inventaire critique des Lettres historiques des Croisades, Archives de l'Orient latin, vol. 1, Paris, 1881.

Röhricht, R., Regesta Regni Hierosolymitani, 2 vol., Innsbrück, 1893 – 1904. Rozi ÈRE, E. de Recueil général des Formules usitées dans l'Empire des Francs du Veme au Xeme Siècle, 2 vol., Paris, 1859.

Sathas, K.N., „Majaiarvixr) Bi (3Ài09 qKqM, *Bibliotheca Graeca Medii Aevi*, *7* vol., Veneţia-Paris, 1872 – 1879.

Tobler, T. şi A. Molinier, Itinera Hierosolymitana et Descriptiones Terrae Sanctae, 2 vol., Geneva, 1879.

Ughelli, F., *Italia Sacra*, 9 vol., Roma, 1644 – 1662.

2. Surse occidentale, latine, germane şi în franceza veche

Adamann, Arculfs Narrative about the Holy Places (trad. J.R. Macpherson), P.P.T.S., vol. III.

Actheria, vezi Pilgrimage of Saint Silvia.

Aimé of Monte Cassino, *Chronicon*, *l'Ystoire de li Normant* (ed. O. Delarcq), Rouen, 1892.

Albert d'Aix (Albertus Aquensis), Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione, Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, în R.H.C. Occ., vol. IV.

Alexie I Comnenul, scrisorile nr. I, V şi XI, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*.

Ambrozie, Sf., Arhiepiscopul Milanului, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. XVI.

Annales AItahenses Majores, în M.G.H. Scriptores, vol. XX.

Annales Pisani (ed. P. Tronci), 4 vol., Pisa, 1828 – 1829.

Anonymi Gesta Francorum etăliorum Hierosolimitorum (ed. L. Bréhier cu titlul Histoire Anonyme de la Première Croisade), Paris, 1924 (vezi şi ed. H. Hagenmeyer, Heidelberg, 1890.)

Anselm de Ribemont, scrisorile nr. VIU ŞI XV, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*.

Augustin de Hippo, *Contra Faustum*, în *M.P.L.*, vol. XLII.

Augustin de Hippo, *De Civitate Dei*, în *M.P.L.*, vol. XLI.

Augustin de Hippo, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. XXXIII.

Bartolf de Nangis, Gesta Francorum Iherusalem Expugnantium, în R.H.C. Occ., vol. III.

Baudri de Dol, Historia Jerosolimitana, în R.H.C. Occ., vol. IV.

Baudri de Dol, *Vita di Roberti de Arbrisello*, în *A a. Ss.* (23 februarie), vol. III.

Bechada, Grégoire, *Chanson d'Antioche en provençal*, (ed. P. Meyer) în „Fragment d'une Chanson d'Antioche en provençal" în *Archives de l'Orient Latin*, vol. IL

Benedict de Accolti, *Historia Gotefridi*, în *R.H.C. Occ.*, vol. V, pentru IL

Berno, Lihello de Officio Missae, în M.P.L., vol. EXLII.

Bernold de Constance (Saint-Biaise), *Chronicon*, în *M.G.H. Scriptores*, vol. V.

Bohemund, documentul nr. X şi scrisori (adresate altor prinţi) nr. XII ŞI XVI, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugshriefe*.

Caffaro de Caschifelone, Annales Ianuenses, în Fonti per la Storia d'Italia, vol. I şi II.

Caffaro de Caschifelone, De Liberatione Civitatum Orientis Liber, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru I.

Cartulaire de Saint-Chaffre (ed. U. Chevalier), Paris, 1881.

Chanson du Chevalier au Cygne (ed. Hippeau), 2 vol., Paris, 1874 – 1877.

Chronicon Barense, în Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, vol. V.

Chronique de Zimmern (text german cu trad. franceză, ed. Hagenmeyer) în *Archives de l'Orient Latin*, vol. II.

Clementia, contesă de Flandra, documentul nr. VII, în Hagenmeyer, *Die*

Kreuzzugsbriefe.

Clerul din Lucea, scrisoarea nr. XVII, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*.

Commemoratiorum de Casis Dei vei Monasteriis, în Tobler şi Molinier, Itinera Hierosolymitana.

Cosmas de Praga, *Chronicon*, în *M.G.H. Scriptores*, vol. VII.

Daimbert (Dagobert), arhiepiscopul Pisei şi patriarhul Ierusalimului, scrisorile nr. XVIII ŞI XXI, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*.

De Sancto Wlphlagio, în *Aa. Ss.* (7 iunie), iunie, vol. II.

Ekkehard de Aura, *Hierosolymita*, în *R.H.C. Occ.*, vol. V, pentru I.

Ekkehard de Aura, Libellum pro Sinodo, în Corpus Scriptorum Eclesiasticorum Latinorum, vol. VI, Vienna, 1882.

Expeditio Contra Turcos (ed, bazată pe Tudebode), în *R.H.C. Occ.*, vol. III. Fulbert de Chartres, *Epistolae*, în *R.H.F.*, Vol. X.

Fulcher de Chartres, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* (ed. H. Hagenmeyer), Heidelberg, 1913.

Pactul genovez cu Bohemund nr. XTV, în Hagenmeyer, Die Kreuzzugsbriefe. Gesta Adhemari Episcopi Podiensis Hierosolymitana, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru II. Gesta Francorum. Vezi Anonymi Gesta Francorum.

Gilon, De Via Hierosolymitana, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru II.

Glaber. Vezi Raoul.

Graindor de Douai. Vezi Richard Pelerinul.

Grigore al VII-lea, papă, Epistolae, în Monumenta Gregoriană, vol. II din Jaffé, Bibliotheca Rerum Germanicarum.

Grigore al VII-lea, papă, *Registra* (ed. E. Caspar), în *M.G.H. Epistolae*, vol. II. Grégoire de Tours, *De Gloria Martyrum*, în *M.P.L.*, voi. LXXI.

Guibert de Nogent, Historia Hierosolymitana, în R.H.C. Occ., vol. IV. Guillaume de Tyr, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, în R.H.C. Occ., vol. I, pentru I şi II. Versiunea franceză veche LEstoire de Era cles Empereur et la Conquête de la Terre d'Outremer, ibidem.

Günther de Basle, Solymarius, în Archives de TOrient Latin, vol. I.

Henry of Huntingdon, De Captione Antiochiae, în R.H.C. Occ., vol. V., pentru II. Historia Belii Sacri (Tudebodus Continuatus), în R.H.C. Occ., vol. III.

Historia et Gesta Ducis Gotfridi, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru II.

Hugues de Fleury, Itineris Hierosolymitani Compendium, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru II.

Hugues de Lerchenfeld, Breviarium Passagii în Terram Sanctam, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru IL

Ieronim, Sf., *De Viris Illustribus*, în *M.P.L.*, vol. XXIII.

Ieronim, Sf., *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. XXII.

Ieronim, Sf., *Liber Paralipumenon*, în *M.P.L.*, vol. XXVIII.

Ioan al VIII-lea, papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. EXXVI.

Itinerary of Bernard the Wise (trad. J.H. Bernard), în P.P.T.S., vol. III.

Itinerary of the Bordeaux Pilgrim (trad. A. Stewart), în P.P.T.S., vol. I.

Joseph of Exeter, *Poemata* (ed. J. Jusserand), *De Josepho Exoniensi*, Paris, 1877.

Joseph Istoriograful, Tractatus de Exordio Sacrae Domus Hospitalis Jerosolimitani, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru II.

Lambert of Arras, „Canons of the Council of Clermont", în Mansi, *Concilia*, vol. XX.

Leon al IX-lea, papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. EXLIII.

Leo of Ostia, Chronicon Monasterii Casinensis, în M.G.H. Scriptores, vol. VII.

Lisiard of Tours, Historiae Hierosolimitanae Secunda Pars, în R.H.C. Occ., vol. III.

Liudprand of Cremona, *Opera* (ed. J. Becker), Hanover-Leipzig, 1925.

Malaterra, Gaufredus, *Historia Sicula*, în *M.P.L.*, vol. EXLIX.

Martin I, papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. LXXXVII.

Milites Regni Franciae, în R.H.F., vol. XXII.

Miracles de Saint-Benoît (ed. E. de Certam), Paris, 1856.

Miracula Sancti Wolframni Senonensis, în Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicţi, ser. III, pentru IL

Monitum în Balduini III Historiae Nicenae vei Antiochenae Prologum, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru I.

Nicolae I, papă, *Epistolae*, în *M.G.H. Epistolae*, vol. VI.

Notiţiae Duae Lemovicenses de Predicatione Cruciş în Aquitania, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru IL

Orderic Vitalis, *Historia Eclesiastica* (ed. A. Le Prévost, L. Delisle), în Société de l'Histoire de France, 5 vol., Paris, 1838 – 1855.

Pascal al II-lea, papă, scrisorile nr. XEX ŞI XXII, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*.

Peregrinatio Frotmundi, în *A a. Ss.* (24 octombrie), octombrie, vol. X.

Pilgrimage of Saint Silvia of Aquitaine (trad. A. Stewart), în

P.P.T.S., vol. I.

Prudentius, Carmina (ed. J. Bergman) în Corpus Scriptorum Eclesiasticorum Latinorum, vol. LXI.

Raoul of Caen, Gesta Tancredi Siciliae Regis în Expeditione Hierosolymitana, în R.H.C. Occ., vol. III.

Raoul Glaber, Historiarum Suiş Temporis Libri V, în R.H.F., vol. X.

Raymond d'Aguilers, Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem, în R.H.C. Occ., vol. III.

Richard Pelerinul, La Chanson d'Antioche, în Roman des Douze Pairs: La Chanson d'Antioche composée au Commencement du XIIème siècle par le Pelerin Richard, renouvelée sous le Règne de Philippe Auguste par Graindor de Douai et publiée pour la première fois par Paulin Paris, 2 vol., Paris, 1848.

Robert Călugărul, Historia Hierosolymitana, în R.H.C. Occ., vol. III.

Sigebert de Gembloux, *Chronicon*, în *M.G.H. Scriptores*, vol. VI.

Ştefan de Blois, scrisorile nr. IV ŞI X în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*. Simeon, patriarhul Ierusalimului, scrisorile nr. VI ŞI IX, în Hagenmeyer, *Die* Kreuzzugsbriefe.

Tolomeo, Annales Lucchenses, în M.G.H. Scriptores (s.n.), vol. VIII.

Translatio Sancti Nicolai in Venetiam, în R.H.C. Occ., vol. V, pentru I.

Tudebodus, De Hierosolymitano Itinere, în R.H.C. Occ., vol. III.

Urban al II-lea, papă, scrisorile nr. II şi III, în Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe*. Victor al II-lea, papă, scrisoarea nr. 1 (atribuită greşit lui Victor al III-lea), în *M.P.L.*, vol. EXLIX.

Victricius, Sf. Liber de Laude Sanctorum, în M.P.L., vol. XX.

Vita Genovefae Virginis Parisiensis, în M.G.H. Scriptores Rerum Merovingicarum, vol. III.

Vita Lietbertiy în d'Achéry, Spicilegium, vol. IX.

Vita Urbani II, în Liber Pontificalis, vol. II.

William of Malmesbury, *Gesta Regum* (ed. W. Stubbs), Rolls Sériés, 2 vol., Londra, 1887 – 1889.

Willibald, *Hodoeporicon* (trad. W.R. Brownlow), în *P.P.T.S.*, vol. III.

3. Surse greceşti

Anna Comnena, *Alexiad* (ed. B. Leib), în *Colle*ction *byzantine de VAssociation Guillaume Budé*, 3 vol., Paris, 1937 – 1945. (De asemenea, ed. Ducange, în *R.H.C.G.*, vol. I.)

Attaliates, Mihail, *Historia*, (ed. I. Bekker), în *C.S.H.B.*, Bonn, 1853. Bryennios, Nikephoros, *Historia* (ed. A. Meineke), în *C.S.H.B.*,

Bonn, 1836. *Chronicon Paschale* (ed. L. Dindorf), în *C.S.H.B.*, 2 vol., Bonn, 1832. Constantin Porphyrogenetul, *De Ceremoniis Aulae Byzantinae* (ed. J.J. Rieske), în *C.S.H.B.*, *2* vol., Bonn, 1829 – 1830 (cf. ed. A. Vogt, în *Collection byzantine de l'Association Guillaume Budé*, 4 vol., Paris, 1935 – 1940).

Doctrina Jacobi nuper Baptizati (ed. N. Bonwetsch), în Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaft zu Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, Neue Folge, vol. XII, nr. 3, Berlin, 1910.

Eusebiu din Cezareea, *Eclesiastical History* (trad. H.J. Lawlor, J.E.L. Oughton), 2 vol., Londra, 1928.

Glykas, Mihail, *Chronicon* (ed. I. Bekker), în *C.S.H.B.*, Bonn, 1836.

Grigore din Nazianz, Sf. *Epistolae*, în *M.P.G.*, vol. XLVI.

Ioan al VI-lea Cantacuzino, *Historia* (ed. L. Schopen), în *C.S.H.B.* 3 vol., Bonn, 1828 – 1832.

Ioan Chrysostomul, Sf., *Opera*, în *M.P.G.*, vol. XLVII-LXIV.

Ioan Oxites, patriarhul Antiohiei, *Peri ton Azymon*, în Leib, *Deux Inédits Byzantins*. Kedrenos, Georgios, *Synopsis Historiarum*, (ed. I. Bekker), în *C.S.H.B.* 2 vol. Bonn 1839.

Kerularios, Mihail, patriarh, *Epistolae*, *în M.P.G.* vol. EXX.

Nikephoros Kallistos, *Historia Eclesiastica*, în *M.P.G.* vol. EXLVI. Nikephoros, patriarh, *Opuscula Historica* (ed. C. De Boor), în Bibliotheca Teubneriana, Leipzig, 1880.

Origene*, în Ioannem*, în *M.P.G.*, vol. XIV.

Passyo LX Martyrum et Legenda Sancti Floriani (ed. H. Delehaye) în Analecta Bollandiana, vol. XXIII, Bruxelles, 1903.

Patriarhii Răsăriteni, Scrisoare către Theophil, în *M.P.G.*, vol. XCV.

Petru, patriarhul Antiohiei, Scrisoare către Mihail Kerularios, în *M.P.G.*, voi. EXX. *Synopsis Chronicon*, în Sathas, *Mesaj onike Bibliotheke*, vol. VII Theodosius, patriarhul Ierusalimului, Scrisoare către Ignatie de Constantinopol, în Mansi, *Concilia*, vol. XVI.

Theophanes Confessor, *Chronographia* (ed. C. De Boor), 2 vol., Leipzig, 1883 – 1885. Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, *Epistolae*, în *M.P.G.*, vol. EXXVI.

Vasile, Sf., *Opera*, în *M.P.G.*, vol. XXIX-XXXII.

Zonaras, Ioan, *Epitome Historiarum*, vol. III (ed. T. Büttner-Wörst) în *C.S.H.B.*, Bonn, 1897.

4. Surse arabe şi persane

Abul Feda, *Analele musulmanilor* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C. Or.*, vol. I; text integral cu trad. în lat., ed. J. Reiske, Copenhaga, 1789 – 1794.

Abul Mahasin, pasaje citate cu o traducere în limba rusă în Rosen,

Împăratul Vasile Bulgaroctonul.

Agapius de Maboug, *Cronica universală* (ed, cu trad. fr, de A.A. Vasiliev), în *P.O.*, vol. V, VII ŞI VIII.

Antiochos Strategul, *Cucerirea Ierusalimului de către perşi*, vers, arabă cu trad. franceză de A. Couret, în *Revue de l'Orient Chrétien*, Paris, 1897.

Balâdhuri, *Cucerirea popoarelor*, text arab, Cairo, A.H. 1319 (trad. engleză de P.K. Hitti, F.C. Murgotten, 2 vol., New York, 1916 – 1924).

Cronica din Seert (ed, cu trad. fr, de A. Scher), în *P.O.*, vol. IV, V, VII ŞI XIII.

Eutychius, patriarhul Alexandriei, *Anale* (trad. latină în *M.P.G.*, vol. EXI).

Ibn al-Athir, *Istoria atabegilor din Mosul* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C. Or.*, vol. II, pentru II.

Ibn al-Athir, *Istoria completă a lumii* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C. Or.*, vol. I; (text arab integral, ed. C.J. Tomberg, 14 vol., Leyden-Upsala, 1851 – 1876).

Ibn Khaldün, *Istoria universală*, text arab, 7 vol. Bulaq, A.H. 1287 (trad. latină parţială de C.J. Tomberg, Upsala, 1840).

Ibn al-Qalânisî, *Continuarea Cronicii din Damasc*: *Cronica din Damasc a Cruciadelor* (selecţie şi trad. engleză de H.A.R. Gibb), Londra, 1932 (text arab integral, ed. H.F. Amedroz, Leyden, 1908).

Al-Jahiz, *Trei eseuri* (ed. J. Finkel), Cairo, 1926.

Kemal AD-Din, *Cronica din Alep* (selecţie şi trad. franceză), în *R.H.C.* Orvol. III.

Miskawaihi, *Practicile popoarelor* (fragmente finale cu trad. engleză de D.S. Margoliouth), în Amedroz şi Margoliouth, *Eclipse of the A bbasid Caliphate*, vol. I ŞI II (text arab); vol. IV ŞI V (text englez).

Mukadassi, *Descrierea Siriei* (trad. engleză de G. Le Strange), în *P.P.T.S.*, vol. III.

Nasir i-Khusrau, *Jurnal de călătorie în Siria şi Palestina* (trad. engleză din persană de G. Le Strange), în *P.P.T.S.*, vol. IV.

Severus din Aschmounein, *Istoria patriarhilor din Alexandria* (ed. şi trad. engleză de B. Evetts), în *P.O.*, vol. I ŞI V.

5. Surse armene

Aristakes din Lastivert, *Istoria* (text armean), Venezia, 1844.

Kirakos din Gantzag (Guiragos din Kantzak), *Istoria* (fragmente şi trad. franceză), în *R.H.C. Arm. y* vol. I.

Matei din Edessa, *Cronica* (trad. franceză de E. Dulaurier), Paris, 1858 (fragmente şi trad. franceză în *R.H.C. Arm.*, vol. I).

Mekhitar din Airavanq, *History* (text armean), St. Petersburg, 1867.

Samuel din Ani, *Tabele cronologice* (trad. franceză), în Brosset, *Collection d'Historiens Arméniensy* vol. IL

Sebeos, *Istoria lui Heraclius* (text armean), Constantinopol, 1851.

Sembat, conetabilul Armeniei, *Cronica* (text armean), Paris, 1859.

Vahram Rabuni, *Istoria dinastiei rupenide* (cronică rimată; text armean cu trad. franceză în *R.H.C.* Armvol. I).

Vartan cel Mare, *Istoria* (fragmente şi trad. franceză), în *R.H.C. Arm.*, vol. I.

6. Surse siriace

Bar Hebraeus, Gregorios, zis Abul Faraj, *Chronography*, part. I *Political History* (ed. şi trad. engleză E.A.W. Budge), 2 vol., Oxford, 1932; part. II şi III Eclesiastical *History* (ed. şi trad. latină de J.B. Abeloos, T.J. Lamy), 2 vol., Louvain 1872 – 1877 (fragmente în Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, vol. II). *Cronică anonimă* (ed. şi trad. engleză A.S. Tritton) în „First and Second Crusades from an anonymous Syriac chronicle", în *Journal of Royal Asiatic Societyy* London, 1933.

Cronică anonimă (ed. şi trad. latină de I. Guidi), în *C.S.C.O. Scriptores Syri*, ser. III, vol. IV. (citat ca *Anon. Guidi*).

Elias din Nisibin, *Cronica* (ed. şi trad. franceză de E.W. Brooks, J.B. Chabot), în C.5.C.O. *Scriptores Syriy* ser. III, vol. VII ŞI VIII.

Mihail Sirianul, *Cronica* (ed. şi trad. franceză de J.B. Chabot), 4 vol., 1899 – 1910. „Thomas the Priest", *Book of the Caliphs* (ed, drept *Chronicon Miscellaneum ad annum Domini 724 pertinens* cu trad. latină de E.W. Brooks) în *C.S.C.O. Scriptores Syriy* ser. III, vol. IV.

7. Surse ebraice

Anonimul din Mainz-Darmstadt, *Memorial* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II

Eliezer bar Nathan, *Relation* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. IL

Ephraïm bar Jacob, *Relation* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II.

Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches (ed. şi trad. germană), în Safeld, Quellen zur Geschichte der Juden, vol. III, Berlin, 1898.

Salomon bar Simeon, *Relation* (ed. şi trad. germană), în Neubauer şi Stern, *Quellen zur Geschichte der Juden*, vol. II.

8. Surse diverse

Antiochos Strategul, *Cucerirea Ierusalimului de către perşi*, în

georgiană (ed. şi trad. rusă de A. Marr) în *Textes et Recherches rélatifs à la Philologie Arménienne*, vol. IX, St. Petersburg, 1909. (Originalul acestei lucrări a fost probabil scris în greacă; versiunea georgiană derivă dintr-una arabă pierdută a cărei formă prescurtată este menţionată în Bibliografie. De atunci au fost descoperite o a doua versiune în georgiană şi o variantă în arabă puţin mai extinsă. Vezi P. Peeters în *Analecta Bollandiana*, vol. XXXI ŞI XXXVIII.)

Ioan din Nikiu, *Chronicle* (trad. din etiopiană de R.H. Charles), Londra, 1916. (Lucrarea a fost scrisă iniţial în greacă şi tradusă apoi în arabă, iar din arabă în etiopiană. Variantele greacă şi arabă nu s-au păstrat.)

II. Lucrări moderne

Amann, E. şi A. Dumas, *LEglisee au pouvoir des Laïques*, vol. II din A. Fliehe, V. Martin, *Histoire de TEglise*, Paris, 1940.

Amantos, K., Iotopia tov BvÇavâivov Kpârove, 2 vol., Atena, 1939 – 1948.

Amari, M., *Storia dei Musulmani di Sicilia*, 9 vol., Florenţa, 1854 – 1872.

Amélineau, E., „La Conquête de VEgypte par les Arabes", în *Revue Historique*, voi. EXIX, Paris, 1915.

Anderson, J.G.C., „The Road-System of Eastern Asia Minor", în *Journal of Hellenic Studies*, vol. XVII, Londra, 1897.

Archer, T.A. şi C.L. Kingsford, *The Crusades*, Londra, 1894.

Arnold, T. şi A. Guillaume, *The Legacy of Islam*, Oxford, 1931.

Ballesteros Y Beretta, A., *Historia de España*, vol. II, Barcelona, 1908.

Barker, E., articolul „The Crusades", în *Encyclopaedia Britannica*, ed. a XI-a.

Barthold, W., articolul „Turks" în *Encyclopaedia of Islam*.

Barthold, W., *Turkestan down to the Mongol Invasion*, Gibb Memorial Séries, Oxford, 1928.

Baudrillart, A., A. Vogt, şi M. RouziÈS, Dictionnaire de Histoire et de Géographie Ecclésiastique, Paris, 1912

Beaumont, A.A., „Albert of Aachen and the County of Edessa", în *The Crusades and other essayspresented to D.C. Munro*, New York, 1928.

Becker, C.H., articolul „Djizya", în *Encyclopaedia of Islam*.

Berchem, M. Van, „The Mozaic of the Dôme of the Rock al Jerusalem and of the Great Mosque al Damascus", cap. V din Creswell, *Early Muslim Architecture*.

Bleye, A., *Manual de Historia de España*, 2 vol., Bilbao, 1927 – 1928.

Bogia TZIDES, L, *Historikai Meletai*, Thessalonic, 1932.

Boisă ONNADE, P., „Cluny, la Papauté et la première grande Croisade internaţionale contre les Sarrasins d'Espagne", în *Revue des Questions Historiques*, vol. EXVII, Paris, 1932.

BRÉHIER, L., L'Église et l'Orient au Moyen Âge. Les Croisades, Paris, 1928.

BRÉHIER, L. şi A. AIGRAN, Grégoire le Grand les Etats barbares et la Conquête Arabe, vol. V din Fliehe şi Martin, Histoire de l'Église.

BREYSIG, T., „Gottfried von Bouillon vor dem Kreuzzuge" în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte*, vol. XVII, Trier, 1898.

Browne, L.E., The Eclipse of Christianity în Asia, Cambridge, 1933.

Buckler, G., *Anna Gomnena*, Oxford, 1929.

Buhl, F., articolele „Al Kuda" şi „Muhammed" în *Encyclopaedia of Islam*.

Burkitt, F.C., Early Eastern Christianity, Londra, 1904.

Bury, J.B., *Selected Essays* (ed. Temperley), Cambridge, 1930.

Bury, J.B., „The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogennetos", în *English Historical Review*, vol. XXII, Londra, 1907.

Butler, A.J., The Arab Conquest of Egypt, Oxford, 1902.

Byrne, E.H., „Genoese Colonies în Syria", în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munro*, New York, 1928.

Cabrol, F. şi H. Leclercq, Dictionnaire de VArchéologie chrétienne et de Liturgie, Paris, 1907

Caetani, L.C., *Annali dell'Tslam*, 7 vol., Milano, 1905 – 1914.

Cahen, C., „Diyar Bakr au temps des premiers Artuqides" în *Journal Asiatique*, vol. CCXXVII, Paris, 1935.

Cahen, C., „La Campagne de Mantzikert d'après les Sources Musulmanes", în *Byzantion*, vol. IX, Bruxelles, 1934.

Cahen, C., „La Première Pénétration turque en Asie Mineure", în *Byzantion*, vol. XVIII, Bruxelles, 1948.

Cahen, C., La Syrie du Nord a l'époque des Croisades, Paris, 1940.

Cahen, C., „La Tughra Seldjucide", în *Journal Asiatique*, vol. CCXXXIV, Paris, 1943 – 1945.

Cambridge Medieval History (planned byj. B. Bury), 8 vol., Cambridge, 1911 – 1936.

Cauwenbergh, E. VAN, Les Pèlerinages expiatoires et judiciares dans le droit communal de la Belgique au Moyen Âge, Louvain, 1922.

Cavaignac, E., *Histoire du Monde*, vezi Gaudefroy-Demombynes.

Chalandon, F., Essai sur le régne d'Alexis Comnéne Iar, Paris, 1900.

Chalandon, F., Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile, 2 vol., Paris, 1907.

Chalandon, F., Histoire de la première Croisade, Paris, 1925.

Chalandon, F., Les Comnènes, U, Jean II Comnéne et Manuel Comnéne, Paris, 1913.

Chamich, M., *History of Armenia* (trad. J. Avdall), 2 vol., Calcutta, 1827.

Christensen, A., *L'Iran sous les Sassanides*, Paris-Copenhaga, 1936.

Cognasso, F., La Genesi delle Crociate, Torino, 1934.

Couret, A., La Palestine sous les Empereurs grecs, Grenoble, 1869.

COURET, A., La Prise de Jérusalem par les Perses en 614, Orléans, 1896.

CRESWELL, K.A.C., *Early Muslim Architecture*, 2 vol., Oxford, 1932 – 1940.

CROZET, R. „Le Voyege d'Urban II et ses arrangements avec le Clergé de France", în *Revue Historique*, vol. CLXXIX, Paris, 1937.

David, C.W., *Robert Curthose*, Cambridge Mass., 1920.

Delbrück, H., Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, 3 vol., 1907.

Delehaye, H., Les Origines du Culte des Martyres, în Analecta Bollandiana, vol. XLIV, Bruxelles, 1925.

Delehaye, H., Sanctus: Essai sur le Culte des Saints, Bruxelles, 1927.

Der Nersessian, S., Armenia and the Byzantine Empire, Cambridge Mass., 1945.

Deschamps, P., Les Châteaux des Croisés en Terre Sainte, vol. I Le Crac des Chevaliers, Paris, 1934; vol. Îl la Défense du Royaume de Jérusalem, Paris, 1939.

Devreese, R., Le Patriarchat d'Antioche, Paris, 1945.

Diehl, C. şi G. Marcais, Le Monde Oriental de 395 à 1081, vol. III din Histoire Générale, bazat pe G. Gloetz, Histoire du Moyen Âge, Paris, 1936.

Diehl, C., G. Marcais, L. Oeconomos, R. Guillaud şi R. Grousset, *L'Europe Orientale de 1081 à 1453*, *ibid.*, vol. IX, Paris, 1945.

Dodu, G., Histoire des Institutions Monarchiques dans le Royaume Latin de Jérusalem, Paris, 1894.

Dölger, F., Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches, vol. II, München-Berlin, 1925.

Dozy, R., *Histoire des Musulmans d'Espagne*, (ed. en.), 3 vol., Leiden, 1932.

Ducange, C. Du Fresne, *Les familles d'Outremer* (ed. E.G. Rey), Paris, 1932.

Duchesne, L., Les Premiers Temps de l'état Pontifical, Paris, 1898.

Duncalf, F., „The Pope's Plan for the First Crusade" în *The Crusadesandother essayspresented to D.C. Munro*, New York, 1928.

Duval, R., Histoire politique, religieuse et littéraire d'Edesse,

Paris, 1892.

Dussand, R., Topographie historique de la Syrie antique et medievale, Paris, 1927.

Dvornik, F., *The Photian Schism*, Cambridge, 1948.

Ebersolt, J., Les Sanctuaires de Byzance, Paris, 1921.

Ebersolt, J., *Orient et Occident*, 2 vol. Paris, 1928 – 1929.

Encyclopaedia of Islam, *4* vol., Leiden-Londra, 1908 – 1934.

Enlart, C., *Les Monuments des Croisés*, *2* vol., Paris, 1925 – 1928.

Erdmann, C., Die Enstehung des Kreuzzugsgedankens, Stuttgart, 1935.

Every, G., The Byzantine Patriarchate, Londra, 1947.

Fliche, A., Le Régne de Philippe ler, Roi de France, Paris, 1912.

Fliche, A., L'Europe Occidentale de 888 à 1125,vol. II din Histoire Générale, bazat pe G. Gloetz, Histoire du Moyen Âge, Paris, 1930.

Fliche, A., „Urban II et la Croisade", în *Revue de l'Histoire de l'Église de France*, vol. XIII, Paris, 1927.

Fliche, A. şi E.V. Martin, *Histoire de l'Église*, vezi Amann şi Bréhier.

Pritsche, E., Islam und Christentum im Mittelalter, Breslau, 1930.

Frye, R. şi A. Sayili, „Selcuklardan ewel Ontasarkta Türkler", în *Belleten*, vol. VII, Istanbul, 1946.

Gaudefroy-Demombynes, J. şi S.F. Platonov, Le Monde Musulman et Byzantin jusqu'aux Croisades, în E. Cavaignac, Histoire du Monde, vol. V111, Paris, 1931. Gay, J., L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin, Paris, 1904.

Gay, J., Les Papes du XIE siècle et la Chrétienté, Paris, 1926.

Gibbon, E „*Decline and Fall of the Roman Empire* (ed. J.B. Bury), 7 vol., Londra, 1896.

GÂNDLER, P., Graf Balduin I von Edessa, Halle, 1901.

Goeje, M.J. De, Mémoires sur la Conquête de la Syrie par les Arabes, Leyden, 1900. Gordievsky, A., Seldjuk Empire în Asia Minor (în rusă), Moscova, 1941. Graefe, E., articolul „Hakim", în Encyclopaedia of Islam.

Graetz, H., *Geschichte der Juden*, 11 vol., Leipzig, 1866 – 1878.

Graf, G., Geschichte der Christlichen Arabischen Litteratur, 2 vol., Gitta del Vaticano, 1944 – 1947.

Grandelaude, M., Études Critique sur les Livres des Assises de Jérusalem, Paris, 1930.

Grégoire, H., „Mahomet et le Monophysisme", *în Mélanges Charles Diehl*, vol. I, Paris, 1930.

Grégoire, H., „Notes sur Anne Comnène", în Byzantion, vol. III, Bruxelles, 1926. Grousset, R., Histoire de l'Arménie des Origines a 1071, Paris, 1947. Grousset, R., Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jérusalem, 3 vol. Paris, 1934 – 1936.

Grousset, R., L'Empire du Levant, Paris, 1946.

Grumel, V., „Jérusalem entre Rome et Byzance”, în *Echos d’Orient*, vol. XXXVIII, Paris, 1939.

Grumel, V., „Les Patriarches d’Antioche du nom de Jean”, în *Echos d’Orient*, vol. XXXII, Paris, 1933.

Grunebaum, G.E.V., *Medieval Islam* (ed. a II-a), Chicago, 1947.

Güterbock, C., Der Islam im Lichte der byzantinischen Polemik, Berlin, 1912. Hagenmeyer, H., Chronologie de la Premiere Croisade, Paris, 1902. Hagenmeyer, H., Die Kreuzzugsbriefe, vezi Bibliografia.

Hagenmeyer, H., *Peter der Eremite*, Leipzig, 1879; trad. franceză fără anexă de Furcy Raynaud, *Le Vrai et le Faux sur Pierre L’Hermite*, Paris, 1883.

Halphen, L., *L’Essor de l’Europe*, vol. VI din Peuples et civilisations (ed. L. Halphen, P. Sagnac), ed. a II-a, Paris, 1940.

Hansen, W., Das Problem des Kirchenstaates în Jerusalem, Freiburg, 1928.

HaTEM, A., Les Poèmes Epiques des Croisades, Paris, 1932.

Heermann, O., Die Gefechtsführung der abendländischen Heere im Orient in der Epoche des ersten Kreuzzuges, Marburg, 1887.

Hefele, C.J., *Histoire des Conciles* (trad. și ed. H. Leclercq), Paris, 1907

Hergenrö THER, J., Photius, Patriarch von Konstantinopel, 3 vol. Regensburg, 1887 – 1889.

Heyd, W., *Histoire du Commerce du Levant* (trad. Furcy Reynaud), 2 vol., Leipzig, 1936.

Hill, G., *A History of Cyprus*, vol. I, Cambridge, 1940.

Hogarth, D.G. şi J.A.R. Munro, Modern and Ancient Roads în Eastern Asia Minor. Royal Geographical Society, Supplementary Papers (serie nouă), vol. III, Londra, 1893.

Holtzmann, W., „Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089”, în *Byzantinische Zeitschrift*, vol. XXVIII, Leipzig, 1928.

Honigmann, E., Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071, în Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae, vol. III, Bruxelles, 1935.

HONIGMANN, E., articolele „al Ladhiqiya”, „Izniq”, „Macarrat al Numan”, „Malatya”, „Marash”, „Missis”, „Orfa”, „Ortoqids” şi „Shaizar” în *Encyclopaedia of Islam*.

Houtsma, M.T., articolul „Seljuks”, în *Encyclopaedia Britannica*, ed. a XI-a; articolele „Menguchek” şi „Tutuş”, în *Encyclopaedia of Islam*.

Huart, G., *Histoire des Arabes*, 2 vol., Paris, 1911 – 1912.

Huberti, L., Studien zur Rechtsgeschichte der Gottesfrieden und Landfrieden, Ansbach, 1892.

HUSSEY, J.M., Church and Learning in the Byzantine Empire, Oxford, 1937.

Iorga, N., Histoire de la Vie Byzantine, 3 vol., Paris, 1934.
Iorga, N., Histoire des Croisades, Paris, 1924.
Iorga, N., Les Narrateurs de la Première Croisade, Paris, 1928.
Islam Ansiklopedisi, Istanbul, 1940
JIREÔEK, C., Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe, Praga, 1877.
JORANSON, E., „The Great German Pilgrimage of 1064 – 1065", în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munroy* New York, 1928.
Jugie, M., Le Schisme Byzantin, Paris, 1941.
JUGIE, M., „Le Schisme de Michel Cerulaire", în *Echos d'Orient*, vol. XXXV, Paris, 1937.
Juynboll, T.W., articolul „Kharadj", în *Encyclopaedia of Islam*.
Klein, C., Raymund von Aguilers: Quellenstudie zur Geschichte des ersten Kreuzzuges, Berlin, 1892.
Knappen, M.M., „Robert II of Flanders in the First Crusade", în *The Crusades and other essays presented to D.C. Munro*, New York, 1928.
Köpr ÜLÜ, M.F., „Anadolun Selcuklarî Tarihi nin Yerli Kaynaklari", în *Belleten*, vol. VII, Istanbul, 1943.
Köpr ÜLÜ, M.F., Les Origines de l'Empire Ottoman, Paris, 1935.
KRAUSS, S., Studien zur byzantinisch-jüdischen Geschichten, Leipzig, 1914.
Krebs, F., Zur Kritik Alberts von Aachen, Münster, 1881.
Krey, A.C., „A Neglected Passage in the Gesta", în The Crusadesand other essays presented to D.C. Munro, New York, 1928.
Krey, A.C., „Urban's Crusade, Succes or Failure?", în *American Historical Review*, vol. LEI, New York, 19 18.
Krumbacher, K., Geschichte der byzantinischen Litteratur, Müchen, 1897.
KÜGLER, B., *Albert von Aachen*, Stuttgart, 1885.
KÜGLER, B., Bohemund und Tankred, Tübingen, 1862.
KÜGLER, B., Geschichte der Kreuzzüge, Berlin, 1891.
KÜGLER, B., „Peter der Eremite und Albert von Aachen", în *Historische Zeitschrift*, vol. XLIV, Berlin-München, 1880.
Kühne, E., Zur Geschichte des Fürstentums Antiochien, 1098 – 1130, Berlin, 1897.
Kulakovsky, Y., „Critica dovezilor la Theophanes" (în rusă), în *Vizantiiski Vremennik*, vol. XXI, St. Petersburg, 1915.
Kulakovsky, Y., *Istoria Bizanţului* (în rusă), 3 vol., Kiev, 1913 – 1915.
Kurat, A.N., *Peçenek Tarihi*, Istanbul, 1937.
Kuseir 'Amra, publ, de Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 2 vol., Wien, 1907.
Labourt, J., De Timotheo INestorianorum Patriarcha, Paris, 1904.

Labourt, J., Le Christianisme dans l'Empire Perse, Paris, 1904.
Lammens, H., Étude sur le Siècle des Ommayades, Beirut, 1930.
Lammens, H., L'Arabie Occidentale avant l'Hegire, Beirut, 1928.
Lammens, H., La Syrie: Precis Historique, 2 vol., Beirut, 1921.
La Monte, J.L., Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem, Cambridge Mass., 1932.
Lane Poole, S., A History of Egypt in the Middle Ages, Londra, 1925.
Lane Poole, S., The Mohammedan Dynasties, Paris, 1925.
Langlois, V., Numismatique de l'Arménie au Moyen Âge, Paris, 1855.
Laurent, J., Byzance et les Turcs Seldjoucides jusqu en 1081, Nancy, 1913.
Laurent, J., „Byzance et les Origines du Sultanat du Roum", în *Mélanges Charles Diehl*, vol. I, Paris, 1930.
Laurent, J., „Des Grecs aux Croisés: Étude sur L'histoire d'Edesse", în *Byzantion*, vol. I, Bruxelles, 1924.
Laurent, J., L'Arménie entre Byzance et l'Islam, Paris, 1919.
LAURENT, J., „Le Duc d'Antioche Katchatour", în *Byzantinische Zeitschrift*, vol. XXX, Leipzig, 1929 – 1930.
Laurent, J., „Les Arméniens de Cilicie" în *Mélanges Schlumberger*, vol. I, Paris, 1924.
Leib, B., Deux Inédits Byzantins sur les Azymites, vezi Bibliografia.
Leib, B., Rome, Kiev et Byzance à la fin du Xléme siècle, Paris, 1924.
Le Strange, G., Lands of the Eastern Caliphate, Cambridge, 1905.
Le Strange, G., *Palestine under the Moslems*, Londra, 1890.
Loewe, H.M.J., „The Seljuks", în *Cambridge Medieval History*, vol. IV, Cambridge, 1923.
Longnon, J., Les Français d'Outremer au Moyen Âge, Paris, 1929.
Lot, F., L'Art Militaire et les Armées du Moyen Âge, 2 vol., Paris, 1946.
Luchaire, A., „Les premiers Capétiens", în E. Lavisse, *Histoire de France*, vol. II, 2, Paris, 1901.
ManselI, R., „Normanni d'Italia alla Prima Crociada: Boemondo d'Altavilla", în *Japigia*, vol. IX, Napoli, 1940.
Manteyer, G. DE, La Provence de ler au XIIE Siècle, Paris, 1908.
Maricq, A., „Un Comte de Brabant et des Brabançons dans deux textes byzantins", în *Academie Royale de Belgique*. *Bulletin de la Classe des Lettres*, ser. 5, vol. XXXIV, Bruxelles, 1948.
MÉly, F. De, „La Croix des Prémiers Croisés", în vol, supliment din Riant, *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, Paris, 1904.
Mich aud, J.F., *Histoire des Croisades*, 5 vol., Paris, 1817 – 1822.

Michel, A., Amalfi und Jerusalem im griechischen Kirchenstreit, Orientalin Christiana Analecta, nr. 121, Roma, 1939.

Michel, A., *Humbert und Kerularios*, 2 vol., Paderborn, 1924 – 1930.

Moeller, C., „Godefroid de Bouillon et l'Avouerie du Saint-Sepulere", în *Mélanges Gottfried Kurth,* vol. I, Liège, 1908.

Moravesik, G., *Byzantinoturcica*, *2* vol., Budapesta, 1942 – 1943.

Mordtmann, J.H., articolele „Izmir" şi „Eskişehir", în *Encyclopaedia of Islam*.

Muir, W., The Caliphate, ist Rise, Decline and Fall (ed. rev.), Edinburgh, 1915.

Mukrevun Halil (Yinanc), articolul „Danishmend", în *Islam Ansiklopedisi*.

Mukrimin Halil (Yinanc), Türkiye Tarihiy Selcuklu Dairiy voi, lyAnadolun Fethiy Istanbul, 1934.

Munro, D.C., „Did the Emperor Alexius I ask for aid at the Council of Piacenza?", în *American Historical Reviewy* vol. XXVII, New York, 1922.

Munro, D.C., The Kingdom of the Crusaders, New York, 1936.

Munro, D.C., „The Speech of Pope Urban II at Clermont", în *American Historical Reviewy* vol. XI, New York, 1906.

Nau, F., Les Arabes Chrétiens de Mésopotamie et de Syrie du VIIème au VIIème siècle, Paris, 1933.

Nicholson, R.H., *Tancredy* Chicago, 1940.

Norden, W., Das Papstum und Byzanz, Berlin, 1903.

Oeconomos, I., La Vie réligieuse dans l'Empire Byzantin, Paris, 1918.

O'Leary de L., Arabia before Mohammed, Londra, 1927.

O'Leary de L., A short History of the Fatimid Khalifate, Londra, 1923.

O'Leary de L., How Greek Science passed to the Arabs, Londra, 1948.

Oman, C.W.C., *A History of the Art of War in the Middle Ages* (ed. a II-a), 2 vol., Londra, 1924.

Ormanian, M., L'Église Arménienne, Paris, 1910.

OSTROGORSKY, G., „Agrarian Conditions in the Byzantine Empire", în *Cambridge Economie History of Europe*, vol. I, Cambridge, 1942.

Ostrogorsky, G., Geschichte des byzantinischen Staates, München, 1940.

Paris, G., „La Chanson d'Antioche provençale et la Grande Conquista de Ultramar", în *România*, vol. XVII, XIX ŞI XXII, Paris, 1888, 1890, 1893.

Paulot, L., Un Pape Français: Urban II, Paris, 1903.

Pernice, A., L'Imperatore Eradio, Firenze, 1905.

Pfister, C., Études sur le régne de Robert le Pieux, Paris, 1885.

Pigeonneau, H., Le Cycle de la Croisade et la famille de Bouillon, Saint-Cloud, 1877.

PIGNOT, J.H., Histoire de l'Ordre de Cluny, 3 vol., Autun, 1868.

PIGULEVSKAYA, N.V., Bizanţul şi Iranul în secolele al VI-lea şi al VII-lea (în rusă), Moscow, 1946.

Pontieri, E., Tra INormanni dell'Ttalia meridionale, Napoli, 1948.

Poupardin, R., Le Royaume de Borgogne, Paris, 1907.

PRUTZ, H.G., *Wilhelm von Tyrus*, München, 1883.

Ramsay, W.M., „The Historical Geography of Asia Minor", în *Royal Geography Society*, *Supplementary Papers*, vol. IV., Londra, 1890.

Ramsay, W.M., „The Intermixture of Races în Asia Minor", în *Proceedings of the British Academy*, vol. VII, Londra, 1917.

Rasovsky, D., „Cumanii" (în rusă), în *Seminarium Kondakovianum*, vol. VI-X, Praga-Belgrad, 1935 – 1939.

Rey, E.G., Les Colonies Franques de Syrie, Paris, 1883.

Rey, E.G., „Les Dignitaires de la Principauté d'Antioche", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. VIII, Paris, 1900 – 1901.

Riant, P., „Donation de Hugues, Marquis de Toscane", în *Academie d'inscriptions et de Lettres*, *Histoires et Mémoires*, vol. XXXI, Paris, 1884.

Riant, P., Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte, Paris, 1865.

Riant, P., Exuviae Sacrae Constantinopolitanae, 2 vol., Geneve, 1877 – 1878.

Riant, P., Inventaire critique des Lettres historiques des Croisades, vezi BIBLIOGRAFIA.

Richmond, E.T., The Dôme of the Rock în Jerusalem, Oxford, 1924.

Röhricht, R., „Die Pilgerfahrten nach dem Heiligen Land vor den Kreuzzügen", în Raumer, *Historisches Taschenbuch*, vol. V, Folge 5, Leipzig, 1875.

Röhricht, R., Geschichte des ersten Kreuzzuges, Innsbruck, 1901.

RÖHRICHT, R., Geschichte des Königreichs Jerusalem, Innsbruck, 1908.

Röhricht, R., Regesta Regni Hierosolymitani, vezi Bibliografia.

Rosen, V.R., *împăratul Vasile Bulgaroctonul* (în rusă), St. Petersburg, 1883.

ROUSSET, P., Les Origines et les Caractères de la Première Croisade, Neuchâtel, 1945.

Runciman, S., „Charlemagne et Palestine" în *English Historical Review*, vol. L, Londra, 1935.

Runciman, S., „The Byzantine Protectorate in the Holy Land", în *Byzantion*, vol. XVIII, Bruxelles, 1948.

Runciman, S., The Emperor Romanus Lecapenus, Cambridge, 1929.

Runciman, S., „The Holy Lance found al Antioch", în *Analecta Bollandiana*, voi. LXVIII, Bruxelles, 1950.

Sackur, E., *Die Cluniacenser*, 2 vol., Halle, 1892 – 1894.

Schlumberger, G., „Deux Chefs Normans des Armées byzantines", în *Revue historique*, vol. XVI, Paris, 1881.

Schlumberger, G., *L'Epopée byzantine*, 3 vol., Paris, 1896 – 1905.

Schlumberger, G., Numismatique de l'Orient Latin, 2 vol., Paris, 1878 – 1882.

Schlumberger, G., Récits de Byzance et des Croisades, 2 vol., Paris, 1917 – 1922.

Schlumberger, G., Sigillographie de l'Empire Byzantin, Paris, 1884.

Schlumberger, G., *Sigillographie de l'Orient Latin* (continuată de F. Chalandon şi completată de A. Blanchard), Paris, 1943.

Schlumberger, G., Un Empereur Byzantin, Nicéphore Phocas, Paris, 1890.

Simon, G., Der Islam und die Christliche Verkündigung, Gütersloh, 1920.

SOBERNHEIM, M., articolul „Ibn Ammar", în *Encyclopaedia of Islam*.

STARR, J., „Byzantine Jewry on the Eve of the Arab Conquest", în *Journal of the Palestine Oriental Society*, vol. XV, Jerusalem, 1935.

Starr, J., The Jews in the Byzantine Empire, 641 – 1204, Atena, 1939.

Stevenson, W.B., „Islam în Syria and Egypt" şi „The First Crusade", în *Cambridge Medieval History*, vol. V, cap. VI-VII, Cambridge, 1926.

Stevenson, W.B., The Crusaders in the East, Cambridge, 1907.

Sybel, H. VON, *Geschichte des ersten Kreuzzuges* (ed. a II-a), Leipzig, 1881.

Ter Mikelian, A., Die Armenische Kirche în ihren Beziehungen zur Byzantinischen Kirche, Leipzig, 1892.

Ter Minassiantz, A., Die Armenische Kirche în ihren Beziehungen zu den Syrischen Kirchen, Leipzig, 1904.

Thibaudet, A., *Cluny*, Paris, 1928.

Thurot, C., „Études Critiques sur les Historiens de la Première Croisade", în *Revue historique*, vol. I, Paris, 1876.

Tomaschek, W., Zur Historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter, Sitzungsberichte der Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Phil.

— Hist. Classe, vol. EXXIV, Wien, 1891.

TOURNEBIZE, F., Histoire politique et religieuse de l'Arménie,

Paris, 1910.

Tritton, A.S., The Caliphs and their non-Muslim Subiects, Oxford, 1930.

USENER, H., Der Heilige Tychon, Sonderbare Heilige, nr. 1, Leipzig-Berlin, 1907.

UsPENSKY, F.I., *Istoria cruciadelor* (în rusă), St. Petersburg, 1900.

Vacant, A. şi E. Mangenot, Dictionnaire de Théologie Catholique, Paris, 1899

VailhÉ, S., „La Prise de Jérusalem par les Perses en 614", în *Revue de l'Orient Chrétien*, vol. VI, Paris, 1901.

VailhÉ, S., „Les Juifs et la Prise de Jérusalem en 614", în *Echos d'Orient*, vol. XII, Paris, 1907.

Vaiss ÈTE, Dom, *Histoire de Languedoc* (ed. A. Molinier), 10 vol., Toulouse, 1874.

Vasiliev, A.A., *Bizanţul şi arabii* (în rusă), 2 vol., St. Petersburg, 1900 – 1902; vol. I, trad. de H. Grégoire şi, E.M. Canard cu titlul *Byzance et les Arabes*, în *Corpus Bruxellense Hist or iae Byzantinae*, vol. I, Bruxelles, 1935.

Vasiliev, A.A., Histoire de l'Empire Byzantin, 2 vol., Paris, 1932.

Vasiliev, A.A., „The Opening Stages of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium in the Eleventh Century", în *Seminarium Kondakovianum*, vol. IX, Praga-Belgrad, 1937.

Vasilievsky, V.G., Opere (în rusă); vol. I cuprinde Bizanţul şi pecenegii şi The Varango-Russians and the Varango-English Company în Constantinople, St. Petersburg, 1908.

Verlinden, C., „Robert Iar, Le Frison, Comte de Flandre", în Werken mitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerde en Letter en te Gent, Ghent, 1935.

VILLEY, M., La Croisade: Essai sur la Formation d'une Théorie juridique, vol. VI din H.X. Aquillière, LEglise et l'état au Moyen Âge, Paris, 1942.

Vincent, H., Abel, R. *Jérusalem*, vol. II *Jérusalem Nouvelle* (2 fasc.), Paris, 1914 – 1926.

Wellhausen, J., Die Arabische Reich und sein Sturz, Berlin, 1902.

WIET, G., L'Égypte Arabe, vol. IV din C. Hanataux, Histoire de la Nation Égyptienne, Paris, 1937.

WILKEN, F., *Geschichte der Kreuzzüge*, 7 vol., Leipzig, 1807 – 1832.

WITTEK, P., „Byzantinisch-seldschukische Beziehungen", în Ostersche Genootschap în Nederland, Verlag van het achste Congress, Leiden, 1936.

Witter, P., „Deux Chapitres de l'Histoire des Tures de Roum", în *Byzantion*, vol. XI, Bruxelles, 1936.

Witter, P., „Le Sultan de Rum", în Annuaire de l'Institut de

Philologie et d'Histoire orientales et slaves, vol. VI, Bruxelles, 1938.

Witter, P., The rise of the Ottoman Empire, Londra, 1938.

WoLFF, T., Die Bauernkreuzzüge des Jahres 1096: ein Beitrag zur Geschichte des ersten Kreuzzuges, Tübingen, 1891.

YARUBOVSRY, A., „Invazia selgiucidă şi turcomanii în secolul al XI-lea" (în rusă), în *Doklady Akademii Nauk SSSR*, Moscova, 1936.

Yewdale, R.B., *Bohemund the First*, New York, 1917.

YINANC, vezi Mukrimin Halii.

ZETTERSTEEN, K.V., articolele „Sukman ibn Ortok" şi „Suleiman ben Qutulmush" în *Encyclopaedia of Islam*.

ZLĂTARSRY, V.N., *Istoria Imperiului Bulgar* (în bulgară), 3 vol., Sofia, 1918 – 1940.

Observații

[←1]

Anthony Bryer, „Sir Steven Runciman: the Spider, the Owl and the Historian“, în History Today, 51, 201, no. 5.

[←2]

Interviu acordat de Steven Runciman revistei greceşti Pemptousia la 14 iulie 2000 pe site-ul http://www.impantokratoros.gr/b8be43f5.en.aspx (ultima accesare 30 august 2014). J.B. Bury era o fire solitară şi taciturnă, care nu agrea ideea de a avea discipoli. A acceptat să-l primească pe Runciman ca student doar după ce a aflat că acesta cunoştea limba rusă.

[←3]

În prezentul volum poate fi citat în sprijinul acestei afirmaţii modul în care este descrisă lupta de la Dorylaeum, în urma căreia cruciaţii şi-au putut continua drumul prin Asia Mică.

[←4]

Vezi articolul medievistului american Giles Constable, Sir Steven Runciman, în The Times Literary Supplement, 2 februarie 2001 (accesibil on-line la adresa http://www.myriobiblos.gr/texts/english/constable 1 .html) (ultima accesare 1 septembrie 2014).

[←5]

Prefaţă la vol. I din A History of the Crusades. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem, Cambridge University Press, 1951, p. XIII.

[←6]

Ibidem.

[←7]

Giles Constable, art. cit.

[←8]

A History of the Crusades, vol. I The First Hundred Years, ed. Marshall W. Baldwin, University of Pennsylvania Press, 1955.

[←9]

Steven Runciman, Prefaţă la vol. I din A History of the Crusades.

[←10]

Theophanes, ad ann. 6127, p. 333, Eutychius, Annales, col. 1099; Mihail Sirianul, vol. II, pp. 425-426; Elias de Nisibin, p. 64. Un rezumat excelent al surselor la Vincent şi Abel, Jérusalem Nouvelle, vol. II, pp. 930-932.

[←11]

Vezi articolul „Jizya“ de Becker în Encyclopaedia of Islam şi Browne, The Eclipse of Christianity in Asia, pp. 29-31.

[←12]

„Σωφρόνιος, ὁ μελίγλωσσος ἀληθειας πρόμαχος“, în Mansi, Concilia. Nova collection vol X, col. 607. Se ştie cu certitudine că patriarhul Sofronie şi Sofronie prietenul lui Moscul sunt aceeaşi persoană. Vezi Usener, Der Heilige Tychon, pp. 85-104.

[←13]

Cea mai bună abordare a istoriei timpurii a bisericilor nestoriene şi monofizite este oferită de Vacant şi Mangenot, Dictionnaire de Théologie Catholique, articolele „Nestorius“ de Amann şi „Monofizitismul“ de Jugie, precum şi capitolele scrise de Bardy în vol. IV şi Bréhier în vol. IV şi V din Histoire de l'Eglise, ed. Fliehe şi Martin.

[←14]

Pentru legislaţia imperială privind evreii, arbitrară fără a fi opresivă, vezi Bury, Later Roman Empire (A.D. 395-565), vol. II, p. 366, şi Krauss, Studien zur byzantinisch-jüdischen Geschichten, pp. 1-36.

[←15]

Bréhier, op. cit., vol. IV, pp. 489-493; Devresse, Le Patriarchat d'Antioche, pp. 77-99.

[←16]

Teophanes, ad ann. 6101, p. 296; Ioan de Nikiu, p, 166, Sebeos, pp. 113-114; Eutichius, Annales, col. 1084 (despre răscoalele din Tir); Chronicon Pascale, p. 699 (în care uciderea patriarhului este atribuită soldaţilor); Kulakovksy, „Critica dovezilor la Theophanes“ (în limba rusă), în Vizantijski Vremennik, vol. XXI, pp. 1-14, şi Istoria Bizanţului, vol. III (în limba rusă), pp. 12-15, unde autorul strânge dovezile şi stabileşte data evenimentului.

[←17]

Antioh Strategul, pp. 9-15; Sebeos, pp. 130-131; Anon. Guidi., p. 3; Chronicon Pascale, pp. 704-705; Teophanes, ad. ann. 6106, pp. 300-301. întâmplarea cu mozaicurile din Betleem este povestită în scrisoarea patriarhilor din Răsărit către Teophilus, în Migne, Patrologia Graeco-Latina, vol. XCV, col. 380-381.

[←18]

Pentru istoria războiului persan vezi Kulakovsky, Istoria Bizanţului, vol. III, pp. 33-49; Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, pp. 51-66; Bréhier, op. cit., pp. 79-101; Pernice, Limperatore Eraclio, pp. 58-119, passim.

[←19]

Guillaume de Tyr, I,1-2, vol. I, partea I, pp. 9-13. Titlul întreg al traducerii franceze este L ’Estoire de Eracles, Empereur, et la Conqueste de la Terre d’Outremer.

[←20]

Sinodul de la Ctesiphon a fost descris de Sebeos, pp. 189-192 şi Anon. Guidi, p. 20, acesta din urmă exagerând probabil rolul jucat de nestorieni şi de succesul lor.

[←21]

Bréhier oferă întreaga istorie, cu referinţele de rigoare, op. cit., pp. 108-111. Principalele surse sunt Theophanes, ad. ann. 6120, pp. 328-329 şi Eutichius, col. 1089. Pentru decretul privind botezarea evreilor vezi Dölger, Regesten, nr. 206, vol. I, p. 24. Vezi şi Doctrina Jacobi, ed. Bonwetsch, p. 88.

[←22]

Cea mai bună sinteză privind monoenergismul şi monotelismul este oferită de Bréhier, op. cit., pp. 111-124 şi 160-200.

[←23]

Browne, op. cit.y cap. 1, şi Lammens, L’Arabie Occidentale avant l’Hegire, passim.

[←24]

Pentru cea mai bună sinteză critică despre Mahomed şi apariţia islamului vezi Caetani, Annali dell'Islam, vol. 1. Vezi şi articolul „Muhammed" al lui Buhl în Encyclopaedia of Islam. Pentru o discuţie privind influenţa monofiziţilor asupra islamului vezi Grégoire, „Mahomet et la Monophysisme", în Mélanges Charles Diehl, vol. 1, pp. 107-119.

[←25]

Theophanes, ad ann. 6123-6124, pp. 335-336; „Thomas the priest“, în Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Syri, vol. IV, p. 114; Mihail Sirianul, vol. II, p. 413. Istoria martirilor din Gaza este publicată în Passio LX Martyrum et Legenda Sancti Floriani, ed. de Delehaye, în Analecta Bollendiana, voi. XXIII, pp. 289-307.

[←26]

Pentru bătălia de la Ajnadain vezi Teophanes, ad ann. 6125, pp. 336-337; Sebeos, p. 165. Teophanes numeşte câmpul de luptă „Gabitha“; conform lui Sebeos, a cărui relatare este cam neclară, acesta se numea „Rabboth-Moab“. Pentru bătălia de la Yarmuk, vezi Teophanes, ad ann. 6126, pp. 337-338; Nikephorus, pp. 23-24; Mihai Sirianul, vol. II, pp. 420-424; Sebeos, pp. 166-167; Eutychius, col. 1097. Sursele arabe sunt adunate de Pernice, op. citpp. 279-281 şi ibidem, pp. 321 pentru localizarea bătăliei.

[←27]

Povestea slujbei de mijlocire şi a despărţirii e oferită de Mihail Sirianul, vol. II, pp. 424, autor care îl acuză pe nedrept pe împărat că a jefuit oraşele siriene înainte de plecare. Tradiţia acestei atitudini resemnate este repetată de Agapius, Kitabal-Unvan, p. 471, unde se spune că împăratul ar fi refuzat să lupte împotriva voinţei lui Dumnezeu. Nikephorus, p. 23, Theodorus punea aceste dezastre pe seama căsătoriei incestuoase a împăratului cu nepoata lui.

[←28]

Vezi Caetani, op. cit., vol. III, p. 1119 şi urm., şi de Goeje, Mémoire sur la Conquête de la Syrie, passim; Pernice, op. cit., pp. 267-289; Kulakovsky, op. cit., vol. III, pp. 152-156. Rolul jucat de evrei este evidenţiat de toate sursele, în special Sebeos, pp. 173-174, şi în Doctrina Jacobi, pp. 86-88, scrisă de un evreu din Constantinopol, care la vremea aceea se afla la Cartagina.

[←29]

Caetani, op. cit., vol. III, p. 629 şi urm.; Christensen, L'Iran sous les Sassanides, pp. 494-503.

[←30]

Bréhier, op. cit., pp. 134-138; Amélineau, „La conquête de l'Egypte par les Arabes“, în Revue Historique, vol. CXIX, pp. 275-301. O relatare completă este oferită de Butler, The Arab Conquest of Egypt, care este încă utilă, deşi depăşită pe alocuri.

[←31]

Mihail Sirianul, vol. II, pp. 412-413 (textul siriac, p. 412).

[←32]

Ioan de Nikiu, pp. 195, 200-201.

[←33]

Statutul de nelegiuiţi al mardaiţilor sub califul Moawiya este descris de Teophanes, ad ann. 6169, p. 355. Vezi şi Sathas, Bibliotheca Graeca Medii Aevii, vol. II, p. 45 şi urm.

[←34]

Encyclopaedia of Islam, articolele „Djizya“ de Becker şi „Kharadj“ de Juynboll; Browne, op. cit., cap. V; Tritton, The Caliphs and their non-Muslim Subjects, cap. XV; Vincent şi Abel, op. cit., vol. II, pp. 935-944.

[←35]

Runciman, „The Byzantine «Protectorate» in the Holy Land“, în Byzantion, voi. XVIII, pp. 207-215.

[←36]

Pentru structura societăţii din Palestina şi Siria sub califi vezi Le Strange, Palestine under the Moslems, passim; Gaudefroy-Demombynes şi Platonov, Le monde musulman, pp. 233-247; Browne, op. cit., cap. V; O'Leary, How Greek Science passed to the Arabs, pp. 135-139.

[←37]

Pentru civilizaţia omeiadă vezi Diehl şi Marçais, Le Monde Oriental de 395 a 1081 y pp. 335-344, şi Lammens, Etudes sur le Siècle des Ommayades. Pentru arta ei, vezi Creswell, Early Muslim Architecture, în special cap. V, despre mozaicuri al lui M. van Berchem. Pentru construcţii vezi Richmond, The Dome of theRock, şi cele două volume KuseirAmra, publicate de Kaiserliche Akademie der Wissenschaften din Viena.

[←38]

Diehl şi Marçais, op. cit., pp. 345-348; Gaudefroy-Demombynes şi Platonov, op. cit., pp. 260-268.

[←39]

Al-Jahiz, Three Essays, ed. Finkel, p. 18. Labourt, De Timotheo I, Nestorianorum Patriarcha, pp. 33-34 oferă exemple despre influenţa nestorienilor la Curtea califului.

[←40]

Despre scrisoarea lui Theodosius din Ierusalim către Ignatius din Constantinopol vezi Mansi, *Concilia,* voI. XVI, pp. 26-27.

[←41]

În 923 şi 924 gloate musulmane au distrus bisericile ortodoxe din Ramla, Ascalon, Cezareea şi Damasc; califul al-Muqtadir i-a ajutat pe creştini să le refacă (Eutychius, col. 1151).

[←42]

Bar Hebraeus, citat în Assemani, Bibliotheca Orientalis, vol. II, pp. 440-441.

[←43]

Baldhuri, text în arabă, p. 142, tradus de Hitti şi Murgotten, pp. 208-209. Vezi Nau, Les Arabes Chrêtienes de Mésopotamie et de Syrie, pp. 106-111.

[←44]

Runciman, „Charlemagne and Palestine“, în English Historical Review, vol. I, p. 606 şi urm.

[←45]

Vassiliev, Bizanţul şi arabii (în limba rusă), vol. II, pp. 229-237; Runciman, The Emperor Romanus Lecapenus, pp. 135-150.

[←46]

Schlumberger, Un Empereur Byzantin, Nicéphore Phocas, cap. VIII şi X.

[←47]

Yachya de Antiohia, în P.O., voi. XVIII, pp. 799-802. Data este discutată de Rosen, în împăratul Vasile Bulgaroctonul (în limba rusă), p. 351.

[←48]

Schlumberger, op. cit., cap. XIV.

[←49]

Schlumberger, L'Epopée Byzantine, vol. I, cap. IV.

[←50]

Constantin Porfirogenetul, De Ceremoniis (ed. Bonn), vol. I, pp. 332-333, ed. de Vogt, vol. II, pp. 135-136. Cel mai probabil că aceste cântări au fost folosite prima dată pentru victoria din 863 a lui Mihail al III-lea asupra sarazinilor. Vezi Bury, „The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogenetos“, în English Historical Review, voi. XXII, p. 434.

[←51]

Zonaras, vol. III, p. 506.

[←52]

Schlumberger, Un Emperor Byzantin, pp. 427-430, citând un manuscris arab de la Viena.

[←53]

Matei din Edessa, pp. 13-20.

[←54]

Miskawaihi, „The Expériences of Nations“, în Amedroz şi Margoliouth, Declinul Califatului Abbasid, vol. II, pp. 303-305 (text arab) şi vol. V, pp. 326-328 (traducerea în limba engleză).

[←55]

Activitatea lui Vasile al II-lea în Siria este descrisă de surse arabe (Kemal ad-Din, Ibn al-Athir şi Abu'l Mahasin) în Rosen, op. cit., pp. 239-266, 309-311. In 987-988, Vasile al II-lea a trimis ambasadori la Cairo care au oferit bani pentru întreţinerea Sfântului Mormânt la Ierusalim: ibidem, pp. 202-205, citând un text dintr-un manuscris al lui Abu'l Mahasin. Pentru graniţă vezi Honigmann, Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches, pp. 106-108,134 şi urm., precum şi de acelaşi autor articolul „Shaizar" din Encyclopaedia of Islam. Shaizar a fost administrat de un episcop în numele împăratului până în 1081 (Mihail Sirianul, vol. II, p. 178.).

[←56]

O sinteză completă, cu referinţe bibliografice, a istoriei Armeniei din această perioadă la Grousset, Histoire de l'Arménie, p. 531 şi urm.

[←57]

Vezi articolul „Hakim“ de Graefe în Encyclopaedia of Islam; de asemenea Browne, op. cit., pp. 60-62.

[←58]

Guillaume din Tyr, vol. I, partea I, pp. 391-393; Schlumberger, L'Epopée Byzantine, vol. III, pp. 23, 131, 203-204; Riant, Donation de Hugues, Marquis de Toscane, p. 157; Mukaddasi, Description of Syria, trad. Le Strange, p. 37. Aflăm de la Mukaddasi (p. 77) că în Siria şi Palestina scribii şi medicii erau aproape toţi creştini, în timp ce tăbăcarii, vopsitorii şi bancherii erau evrei.

[←59]

Nasir-i-Khusrau, Diary of a Journey through Syria and Palestine, trad. Le Strange, p. 59.

[←60]

Guillaume de Tyr, vol. 1, 2, pp. 822-826; Aimé, Chronicon, p. 320.

[←61]

Nasir-i-Kushrau, op. cit., p. 6-7; Mukaddasi, op. cit., pp. 3-4, scriind despre anul 985 spunea că în Siria „oamenii trăiau permanent cu teama de bizantini... deoarece frontierele lor sunt atacate tot timpul, iar fortăreţele lor sunt mereu distruse“.

[←62]

Sf. Ieronim, Epistolae, XLVI, 9, M.P.L., voi. XXII, col. 489, se referă la pelerinaje timpurii în Palestina. Primul pelerin al cărui nume îl cunoaştem a fost un episcop de Cezareea în Asia Mică la începutul veacului al IlI-lea, pe nume Fermilian (Sf. Ieronim, De Vins Illustribus, M.P.L, voi. XXIII, col. 665-666). Mai târziu în acelaşi secol aflăm despre un episcop din Cappadocia, Alexandru, care a vizitat Palestina (Eusebiu, Historia Ecclesiastica, pp. 185-186). Origene (In Joannemy VI, 29, M.P. G.y vo. XIV, col. 269) vorbeşte despre dorinţa creştinilor de „a căuta urmele paşilor lui Hristos“.

[←63]

Eusebiu, Vita Constantini, cap. XXV-XL, cf. Palestine Pilgrimsf Text Societyy vol. 1.

[←64]

Itinerary of the Bordeaux Pilgrimy în P.P. T.S., vol. I, trad. A. Stewart.

[←65]

Pelerinajul Aetheriei este publicat în traducere engleză de J.H. Bernard în P.P.T.S. vol. I, sub titlul The Pilgrimage of Saint Silvia of Aquitainey cu care editorul în mod eronat o identifică.

[←66]

Scrisoarea trimisă de Paula şi Eustochion Marcellei, în care este descrisă viaţa lor din Palestina în cercul Sfântului Ieronim, este publicată împreună cu scrisorile acestuia sub nr. XLVI (col. 483 şi urm. în M.P.L., vo. XXII). Ieronim recomanda prietenului său Desiderius, în scrisoarea nr. XLVII, 2 (iibidem, col. 493), vizitarea Locurilor Sfinte. Tot el spune că vizita în Palestina l-a ajutat să înţeleagă mai bine Sfintele Scripturi (Liber Paralipumenon, prefaţă, în M.P.L., voi. XXVIII, col. 1352-1356). In momentele lui de nemulţumire, precum în scrisoarea LVIII, 2, către Paulinus din Nola (ibidem, voi. XXII, col. 580), era însă de părere că nu avea nimic de pierdut dacă nu vizita Ierusalimul.

[←67]

Sfântul Augustin, scrisoarea LXXVIII, 3, în M.P.L., voi. XXXIII, col. 268-269, Contra Faustum XX, 21, ibideniy voi. XLII, col. 384-385. Sfântul Grigore de Nyssa se împotrivea puternic pelerinajelor (scrisoarea nr. II in M.P.G., voi. XLVI, col. 1009). Sfântul Ioan Gură de Aur le dezaproba şi el (Ad Populum Antiochenum, V, 2, în M.P.G. vol. XLIX, col. 69), deşi în altă parte ar fi dorit ca îndatoririle să îi permită să plece în pelerinaj (In Ephesianosy VIII, 2, ibidem, voi. LXII, col. 57).

[←68]

Vezi nota 55.

[←69]

Couret, La Palestine sous les Empereurs grecs, p. 212.

[←70]

Vezi Bury, Later Roman Empire (A.D. 395-565), vol. I, pp. 225-231. Pentru vânătoarea de relicve a Evdochiei vezi Nicephorus Callistus, Historia Ecclesiastica, în M.P.G., vol CXLVI, col. 1061.

[←71]

Prudentius, Peristephanon, VI, pp. 132,135; Ennodius, Libellumpro Synodo, p. 315. Sfântul Ambrozie credea cu tărie în puterea moaştelor, fiind el însuşi convins să le caute (scrisoarea XXII în M.P.L., vol. XVI, col. 109 şi urm.). Sfântul Victricius în a sa Liber de Laude Sanctorum afirmă că relicvele deţin virtute şi har (M.P.L., vol. XX, col. 453-454). Sfântul Vasile cel Mare însă dorea să fie absolut sigur de autenticitatea acestora. Vezi scrisoarea către Sfântul Ambrozie despre trupul unui episcop din Milan, scrisoarea nr. CXCVII, în M.P.G., voi. XXXII, col. 109-113.

[←72]
Historia Translationum Sancti Mamantis vel Mammetis, în *Acta Sanctorum,*17 august, voI. III, pp. 441-443.

[←73]

Historia Translationum Sancti Mamantis velMammetis, în Acta Sanctorum, 17 august, vol. III, pp. 441-443.

[←74]

Grigore din Tours, De Gloria Martyrum, în M.P.L., voi. LXXI, col. 719-720. Vezi şi Delehaye, Les Origines du Culte des Martyres, p. 99.

[←75]

Vita Genovefae Virginis Parisiensis, p. 226.

[←76]

Martin I, scrisoare către Theodorus, în M.P.L., vol. LXXXVII, co. 199-200.

[←77]

Relatarea lui Arculf, scrisă de Adamnan, este publicată în P.P.T.S., voi. III, trad. J.R. Macpherson.

[←78]

De Sancto Wlphlagio, în A a. Ss., 7 iunie, iunie, vol. II, pp. 30-31.

[←79]

Hodoeporicon-ul lui Willibald, tradus în engleză de Brownlow, este publicat în P.P. T.S., vol. III.

[←80]

„Commemoratorium de Casis Dei vel Monasteriis“, în Tobler şi Molinier, Itinera Hierosolymitana, vol. I, p. 303.

[←81]

Itinerary of Bernard the Wise, trad. J.H. Bernard, în P.P.T.S., vol. III.

[←82]

Vezi de Rozière, Recueil général des Formules usitées dans l'Empire des Francs, vol. II, pp. 939-941. Fromond, un nobil franc care a plecat în Palestina la mijlocul secolului al IX-lea împreună cu fraţii săi pentru a ispăşi pedeapsa pentru o crimă, este primul penitent de acest fel al cărui nume este cunoscut. Peregrinatio Frotmundi este publicată în Aa. Ss., 24 octombrie, oct., vol. X, p. 847 şi urm. Vezi şi van Cauwenbergh, Les Pèlerinages expiatoires et judiciaires, passim, şi Villey, La Croisade: Essai sur la Formation d'une Théorie juridique, p. 141 şi urm.

[←83]

Vezi Bréhier, L'Eglise et l'Orient au Moyen Age, pp. 32-33 şi Ebersolt, Orient et Occident, vol. I, pp. 72-73, care fac referire la aceste călătorii.

[←84]

Raoul Glaber în Bouquet, R.H.F., vol. X, p. 20, 32, 52, 74, 106,108. Vezi Bréhier, op. cit., pp. 42-45; Ebersolt, op. cit., pp. 75-81.

[←85]

Bréhier, op. cit., p. 42 crede că „schisma“ lui Mihail Cerularie a dus la resentimente între bizantini şi pelerini. Riant, Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves, p. 125, afirmă chiar că autorităţile bizantine au închis deliberat drumul spre Palestina, bazându-se pe o interpretare personală a experienţei lui Lietbert de Cambrai (vezi mai jos), care însă este explicată de situaţia din Siria la acea vreme. Scrisoarea papei Victor (vezi mai jos) sugerează, pe de altă parte, că oficialii imperiali nu erau mereu amiabili în tratamentul aplicat pelerinilor. Orice atitudine distantă se explică mai degrabă prin antipatia faţă de normanzi şi nu prin vreo schismă.

[←86]

Riant, op. cit., pp. 97-129, cu o descriere completă a pelerinilor nordici.

[←87]

Orderic Vitalis, Historia Ecclesiastica, III, 4, vol. II, p. 64.

[←88]

Vezi Riant, op. cit., p. 60.

[←89]

Guillaume de Tyr, XVIII, 4-5,1, pp. 822-826; Aimé, Chronicon, p. 320.

[←90]

„Vita Litberti“, în d’Achery, Spicilegium, vol. IX, pp. 706-712. Marele pelerinaj german din 1064-1065, la care au participat 7 000 de pelerini, a considerat condiţiile de la sud de graniţa bizantină foarte neplăcute. Relatarea este oferită în Annales Altahenses Majores, p. 815. Vezi Joranson, „The Great German Pilgrimage of 1064-1065.“

[←91]

„Miracula Sancti Wolframni Senonensis“, în Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti, saeculum III, pars I, pp. 381-382. Lietbert s-a întâlnit cu călători care fuseseră alungaţi din Palestina („Vita Lietberti“, loc. cit).

[←92]

Scrisoarea lui Victor al II-lea în M.P.L., vol. CXLIX, col. 961-962, greşit atribuită lui Victor al III-lea; Riant, Inventaire critique des Lettres historiques des Croisades, pp. 50-53.

[←93]

Ebersolt, Les Sanctuaires de Byzance, p. 105 şi urm.

[←94]

Pentru civilizaţia bizantină a epocii vezi Nicolae Iorga, Histoire de la Vie Byzantine, vol. II, pp. 230-249; Vasiliev, Histoire de VEmpire Byzantin, vol. I, pp. 476-492. Pentru problema agrară din Bizanţ vezi Ostrogorsky, „Agrarian Conditions in the Byzantine Empire“, în The Cambridge Economic History of Europe, vol. I, p. 204 şi urm. Pentru istoria politică vezi Bury, „Roman Emperors from Basil II to Isaac Komnenos“, în Selected Essays, pp. 126-214; Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, pp. 224-240.

[←95]

Ostrogorsky, op. cit., pp. 238-242; Diehl şi Marçais, Le Monde Oriental de 395 a 1081, pp. 523-531.

[←96]

Cea mai bună sinteză a infiltrării normande în sudul Italiei şi a cuceririi acestei regiuni este oferită de Chalandon, Histoire de la Domination normande en Italie et en Sicilie, vol. I, cap. II-VII, şi Gay, Ultalie Méridionale et VEmpire Byzantin, cartea V, II-V.

[←97]

Cea mai bună sinteză a istoriei timpurii a turcilor este în articolul „Turks“ de Barthold în Encyclopaedia of Islam. Vezi şi articolul „Seljuks“ de Houtsma în Encyclopaedia Britannica, ed. 11. Pentru Mahmud Ghaznavidul vezi Barthold, Turkestan down to the Mongol Empire, pp. 18 şi urm.

[←98]

Laurent, Byzance et les Turcs Seldjoucides, pp. 16-24; Cahen, „La première Pénétration turque en Asie Mineure“, pp. 5-21, în Byzantion, vol. XVIII. Vezi şi Mukrimin Halii, Türkiye Tarihi, vol. I, Anadolun Fethi, passim.

[←99]

pp. 613-642. Vezi şi Laurent, op. cit., p. 43 şi nota 10. Strategiile şi tacticile bătăliei sunt bine surprinse de Oman, History of the Art of War, pp. 217-219. Delbrück, Geschichte der Kriegskunst, vol. III, p. 206 şi Lot, L'Art Militaire et les Armées du Moyen Age, vol. I, pp. 71-72 îl critică pe Oman pentru că preia cifrele enorme din cronicile răsăritene privind armata lui Romanus al IV-lea (peste 100 000 de oameni), dar armata a fost extrem de mare, fără îndoială. Laurent, op. cit., pp. 45-59, arată că din cauza economiilor făcute de Constantin al X-lea echipamentul era nepotrivit şi soldaţii instruiţi erau foarte puţini.

[←100]

Guillaume de Tyr, 1, 2, vol. I, p. 29, era de părere că acest dezastru justifica mişcarea cruciată de vreme ce Bizanţul nu mai putea proteja creştinătatea răsăriteană. Delbrück, loc. cit., afirmă că importanţa bătăliei este exagerată. Este evident totuşi că în urma ei imperiul nu a mai reuşit să arunce pe câmpul de luptă o armată eficientă pentru multă vreme. Vezi Laurent, loc. cit.

[←101]

Articolul „Suleiman ben Kutlumush“ de Zettersteen în Encyclopaedia of Islam, Laurent, op. cit., pp. 9-11; Cahen, „La première Pénétration turque“, în Byzantion, voi. XVIII, pp. 31-32; Vezi şi Wittek, „Deux Chapitres de l’Histoire des Turcs de Roum“ în Byzantion, vol. XI, pp. 285-319. Pentru problema turcomanilor vezi Ramsay, „Intermixture of Races in Asia Minor“, în Proc. Brit. Acad., vol. VII, pp. 23-30 şi Yakubovsky, „Invazia selgiucidă şi turcomanii în secolul al XI-lea“ (în limba rusă), în Proc. Acad. Sei. U.S.S.R., 1936.

[←102]

Cea mai importantă sursă pentru această perioadă tulbure din istoria bizantină este Nikephorus Bryennius, care o descrie în detaliu. Rezumate recente la Diehl şi Marçais, op. cit., p. 554 şi urm., şi Ostrogorsky, op. cit., pp. 243-247.

[←103]

Despre cariera lui Roussel au scris Bryennius, pp. 73-96 şi Attaliates, p. 183 şi urm. Vezi Schlumberger, „Deux Chefs normands“, m Revue Historique, vol. XVI.

[←104]

Pentru anglo-saxonii din garda varegă vezi Vasilievsky, Opere (în limba rusă), vol. I, pp. 355-377; Vasiliev, „Opening Stages of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium“ în Seminarium Kondakovianum, vol. IX, pp. 39-70.

[←105]

Chalandon, op. cit., vol. I, pp. 264-265, Gay, Les Papes du XIe Siècle, pp. 311-312.

[←106]

Cea mai bună sinteză a domniei lui Botaniates este oferită de Chalandon, Essai sur le Regne d'Alexis Comnène, pp. 35-50.

[←107]

Ana Comnena descrie în termeni măgulitori trăsăturile fizice ale tatălui ei în Alexiada, III, ii, 5, vol. I, pp. 106-107. Caracterul lui Alexie este sintetizat în Chalandon, op. cit., pp. 51-52. Lucrarea anonimă Synopsis Chronicon, care nu îi e întotdeauna favorabilă împăratului, îl numeşte „măreţ în voinţă şi în fapte“ (p. 185): „peyaAoßouÄog Kai p £yaÀouQyôç”.

[←108]

Pentru pecenegi vezi Vassilievksy, Opere (în limba rusă), vol. I, p. 38 şi urm. Pentru Suleiman vezi art. cit. în Encyclopaedia of Islam şi articolul „Izniq“, ibidem, de Honigmann. Pentru danişmenzi, vezi articolul „Danishmend“ de Mukrimin Halii in Islam Ansiklopedesi, şi Cahen, „La premiere Pénétration turque“ op. cit., pp. 46-47, 58-60. Pentru Mengucuk vezi articolul „Menguchek“ de Houtsma în Encyclopaedia of Islam. Pentru Chaka, despre care ştim doar de la Ana Comnena, Alexiada, VII, VIII, 1-8, vol. II, pp. 110-116, iar pentru începuturile carierei sale vezi articolul „Izmir“ de Mordtmann în Encyclopaedia of Islam. Pentru populaţiile locale vezi Bogiatzides, „IcrtOQiaL MeÀETai“, vol. I, partea I, passim şi Köprülü, Les Origines de VEmpire Ottoman, p. 48 şi urm.

[←109]

Laurent, op. cit., p. 81 şi urm.; idem, „Des Grecs aux Croisés“, pp. 368-403; Grousset, Histoire des Croisades, pp. xl-xliv. Cariera lui Filaret ne este cunoscută din relatarea ostilă oferită de Matei din Edessa (II, cvi şi urm, p. 173 şi urm.), care îl detesta, fiind ortodox.

[←110]

Pentru războiul normand, vezi Chalandon, op. cit., pp. 58-94.

[←111]

Laurent, „Des Grecs aux Croisés“, pp. 403410 (cu trimiteri); de asemenea, şi articolul „Malatya“ de Honigmann din Encyclopaedia of Islam.

[←112]

Vezi articolele „Tutuş“ de Houstma şi „Ortoqids“ de Honigmann în Encyclopaedia of Islam. Volumul coptic History of the Patriarchs of Alexandria apreciază favorabil dominaţia turcă asupra Palestinei în comparaţie cu cea francă (pp. 187, 207). Faimoasa săgeată trasă de Ortoq asupra acoperişului Mormântului Sfânt nu era o insultă, ci un semn al suzeranităţii. Vezi Gaben, „La Tughra Seljucide“, în Journal Asiatique, vol. CXXXIV, pp. 167-173. Patriarhul Eutymius al Ierusalimului se afla la Constantinopol la finele anului 1082, când a fost trimis într-o misiune diplomatică la Bohemund. Succesorul lui, Simeon, s-a aflat la Constantinopol la Sinodul din 1086 care l-a condamnat pe Leon la Calcedon. (Vezi Dölger, Regesten, nr. 1087, vol. II, p. 30 şi Montfaucon, Bibliotheca Coisliniana, p. 102 şi urm. pentru Sinodul de la Constantinopol din acel an.) S-a întors însă la Ierusalim în 1089. Patriarhul Antiohiei a fost şi el prezent la acel sinod.

[←113]

Moartea lui Chaka este descrisă în Anna Comnena, IX, iii, 3, vol. II, pp 165-166. In naraţiunea ei apare un alt Chaka (IX, v, 3, vol. III, pp. 24-25), care probabil că a fost fiul primului Chaka şi este cunoscut drept Ibn Chaka, dar căruia Ana îi simplifică numele. Kilij Arslan este numit Suleiman de către autorii occidentali care erau obişnuiţi cu numele de Ibn Suleiman. Războiul lui Alexie cu Chaka este descris de Chalandon, op. cit., p. 126 şi urm.

[←114]

Vezi articolul „Sukman ibn Ortok“ de Zettersteen în Encyclopaedia of Islam. Guillaume de Tyr, I, 8, vol. I, pp. 25-26 descrie impresiile pelerinilor. Simeon al Ierusalimului s-a retras în Cipru cu mult înainte de începerea Cruciadei, dar data precisă nu este cunoscută.

[←115]

Sfântul Vasile, scrisoarea nr. 188, în M.P.G., voi. XXXII, col. 681.

[←116]

Pentru atitudinea Anei Comnena vezi Buckler, Anna Comnena, pp. 97-99.

[←117]

Sfântul Augustin, De civitate Dei, în M.P.L., voi XLI, col. 35.

[←118]

Mansi, Concilia,, vol. XIV, p. 888.

[←119]

Ioan al VIII-lea, scrisori, în M.P.L., vol. CXXVI, col. 696, 717, 816; Mansi, Conciliai voi. XVII, p. 104.

[←120]

Scrisoare lui Nicolae I în Monumenta Germaniae Historica. Epistolaey vol. VI, p. 658. Această scrisoare a fost inclusă în colecţiile canonice ale lui Burchard şi Gratian.

[←121]

Vezi Erdmann, Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens, p. 97, nota 35, oferind referinţe către textele relevante.

[←122]

Mansi, Conciliai vol. XIX, pp. 89-90.

[←123]

Cartulaire de Saint-Chaffrei p. 152.

[←124]

Mansi, Concilia, vol. XIX, pp. 267-268; Fulbert de Chartres, scrisoare în Bouquet, Historiens de la France, vol. X, p. 463.

[←125]

Hefele-Leclercq, *Histoiredes Conciles,* voI. IV, partea a 2-a, p. 1409; Raoul de Glaber, în Bouquet, *R.H.F.,* vol. X, pp. 27-28. Vezi Pfister, *Etudes sur le Regne de Robert le Pieux,* p. lx; Huberti, *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottesfrieden und Landfrieden,* p. 165.

[←126]

Miracles de Saint-Benoît, ed. de Certain, p. 192.

[←127]

Mansi, Concilia, vol. XIX, pp. 483-488.

[←128]

Ibidem, pp. 593-596.

[←129]

Constitutiones et Acta Publica Imperatorum etRegum, vol. I, p. 599. Vezi Huberti, op. cit., pp. 296 şi 303.

[←130]

Mansi, Concilia, vol. XIX, pp. 597-600.

[←131]

Ibidem, p. 1042.

[←132]

Ibidem, pp. 827-832.

[←133]

Anna Comnena, Alexiad, X, VIII, 8, vol. II, pp. 218-219; X, IX, 5-6, vol. II,
p. 222.

[←134]

Liudprand, Antapodosis, pp. 61-62. Leon din Ostia, p. 50 şi urm. Gay, L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin, p. 161, a stabilit ca dată anul 915. Runciman, The Emperor Romanus Lecapenus, pp. 184-185.

[←135]

Liudprand, op. cit., pp. 135, 139; Poupardin, Le Royaume de Bourgogne, p. 94 şi urm.

[←136]

Pentru Almanzor, vezi Dozy, Histoire des Musulmanes en Espagne, ed. rev., vol. II, p. 235 şi urm.

[←137]

Ballesteros, Historia de Espana, vol. II, p. 389 şi urm.

[←138]

Boissonade, De nouveau sur la Chanson de Roland, pp. 6-22. Fliehe, în L'Europe Occidentale de 888 a 1125, pp. 551-553, consideră că Boissonade şi Raten (Les Poèmes Epiques des Croisades, pp. 43-63) deopotrivă au exagerat rolul abaţiei de la Cluny în organizarea războaielor sfinte în Spania. Halphen, într-o serie de prelegeri de la Ecoles des Hautes Etudes de la Paris, încă inedită, a discutat pe larg această problemă şi e de părere că rolul jucat de Cluny a fost unul important, dar că abaţia nu a organizat direct expediţiile militare. Vezi şi Rousset, Les Origines et les Caractères de la premiere Croisade, pp. 31-35.

[←139]

Boissonade, op. cit.y pp. 22-28; Fliehe, op. cit.y pp. 551-552.

[←140]

Grigore al VII-lea, Registrum, I, 7, pp. 11-12. Vezi şi Villey, La Croisade: Essai sur la Formation d'une Théorie juridique, p. 71.

[←141]

Boissonade, op. cit., pp. 29-31.

[←142]

Ibidem, pp. 31-32.

[←143]

Riant, Inventaire critique, pp. 68-69.

[←144]

Jaffé-Wattenbach, Regesta, nr. 4530, vol. I, p. 573.

[←145]

Grigore al Vll-lea, loc. cit.

[←146]

Ibidem, VII, 14 B, p. 480 şi urm.

[←147]

Cea mai bună sinteză asupra relaţiilor dintre Roma şi Constantinopol poate fi găsită în Every, The Byzantine Patriarchate, passim.

[←148]

Pentru acest incident vezi Michel, Humbert und Kerularios, vol. 1, pp. 20-40. Există dovezi că filioque a fost inclus în Crez la Roma în momentul încoronării lui Henric al II-lea din 1014. Berno, Libellus de Officio Missae, în M.P.L., voi. 142, col. 1061-1062.

[←149]

Raoul Glaber în Bouquet, R.H.F., vol. X, pp. 44-45. Nicio sursă grecească nu aminteşte aceste negocieri, dar nu există niciun motiv de a pune sub semnul întrebării desfăşurarea lor.

[←150]

Pentru aşa-numita „schismă“ a lui Cerularie, vezi Michel, op. cit., passim, mai ales vol. 1, pp. 42-65; Jugie, Le Schisme Byzantin, mai ales p. 187 şi urm.; Keib, Rome, Kiev et Byzance, p. 27 şi urm.; Every, op. cit., pp. 153-172. Jugie, op. cit., p. 188, deduce din scrisoarea lui Leon al IX-lea către Cerularie din M.P.L., voi. 143, col. 773-774 şi din scrisoarea lui Cerularie către Petru al Antiohiei din M.P.G., voi 120, col. 784, că patriarhul era dornic să restaureze numele papei în diptice. Motivul lui Petru al Antiohiei era probabil conjunctural, dar atitudinea sa reiese limpede din corespondenţa cu Cerularie. Vezi scrisorile din M.P.G., voi. 120, col. 756-820.

[←151]

Vezi scrisorile lui Grigore al VII-lea în Registra, I, 46, 49, II, 37; vol. I, pp. 70, 75, 173. Vizita lui Dominic la Constantinopol este consemnată în ibidem, I, 18, pp. 31-32. Cel mai probabil Grigore nu a trimis o scrisoare sistatică patriarhiilor răsăritene la înscăunarea sa. Vezi Dvornik, ThePhotian Schism, pp. 327-328.

[←152]

Jaffé, Monumenta Gregoriană., 1,46,49, II, 3,137; Bibliotheca Rerum Germa- nicarum, vol. II, pp. 64-65, 69-70, 11-112, 150-151.

[←153]

Anna Comnena, Alexiad, IE, X, 1-8, vol. 1, pp. 132-136; Malaterra, Historia Sicula, în M.P.L., voi. 149, col. 1192. Ana Comnena oferă o relatare ostilă şi defăimătoare a disputei dintre Grigore şi Henric al IV-lea (op. cit., I, XIII, 1-10, vol. I, pp. 47-51).

[←154]

Pentru cariera timpurie a lui Urban, vezi Leib, op. cit., pp. 1-4, şi Gay, Les Papes du XIe siècle, pp. 356-358.

[←155]

Gay, op. cit.y pp. 358-363.

[←156]

Darea de seamă a sinodului a fost publicată, împreună cu scrisorile relevante, în Holtzmann, „Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089“, Byzantinische Zeitschrift, vol. 28, pp. 60-67. Formularea rezultatelor investigaţiei sinodului în cuvintele mai sus citate trebuie înţeleasă ca o dovadă că, în 1009, patriarhul Sergiu al II-lea a acţionat fără a aduce chestiunea în faţa unui sinod şi fără a se sfătui cu ceilalţi patriarhi. Pentru conciliul lui Guibert, vezi Jaffe-Loewnfeld, Regesta, vol. 1, p. 652.

[←157]

Pentru darea de seamă a soliei lui Alexie la Urban, vezi Holtzmann, op. cit., pp. 64-67. Tratatul lui Teofilact este publicat în M.P.G., voi. 126, col. 222-250.

[←158]

Tratatul lui Simeon a fost publicat de Leib, Deux Inédits Byzantins sur les Azymites, pp. 85-107. Leib a pus la îndoială paternitatea lui Simeon, întrucât tratatul pare a răspunde celui scris de Bruno de Segni în jurul anului 1108. Dar Michel a arătat în Amalfi und Jerusalem im griechischen Kirchenstreit că el răspundea de fapt tratatului unui oarecare Laycus, pe care Bruno l-a plagiat.

[←159]

Bernold din Konstanz, ad ann. 1095, p. 161; Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, vol. V/1, pp. 394-395. Vezi de asemenea şi Munro în American Historical Review y vol. 27, pp. 731-733.

[←160]

Pentru itinerarul lui Urban vezi Gay, op. cit., pp. 369-372; Chalandon, Histoire de la premiere Croisade, pp. 19-22.

[←161]

Hefele-Leclercq, op. cit., vol. V/l, pp. 399-403; Mansi, Concilia, vol. XX, pp. 695-696, 815 şi urm.

[←162]

Cuvântarea lui Urban este consemnată de cinci cronicari: Foucher de Chartres, I, 3, pp. 130 – 138; Robert Călugărul, 1, 1 – 2, pp. 727 – 729; Baudri, *Historia Jerosolimitana* 1, 4, pp. 12 – 15; Guibert de Nogent, II, 4, pp. 137 – 140 şi William de Malmesbury, *Gesta Regum*, vol. II, pp. 393 – 398. William a scris la aproximativ treizeci de ani după evenimente, dar ceilalţi patru au consemnat cuvântarea papei ca şi cum ar fi fost de faţă. Iar Baudri chiar pretinde explicit că ar fi fost acolo. Atât Baudri, cât şi Guibert recunosc că versiunile pe care le consemnează s-ar putea să nu fie întru totul exacte. Există diferenţe substanţiale între versiuni. Munro, în „The Speech of Pope Urban II al Clermont", *American Historical Review*, vol. XI, p. 231 fi, a analizat aceste diferenţe, în speranţa că identificând elementele comune va putea reconstitui textul original. Dar este limpede că fiecare autor a scris discursul pe care el credea că papa ar fi trebuit să-l ţină, adăugându-i artificiile retorice preferate.

[←163]

Robert Călugărul, I, 2-3, pp. 15-16; Baudri, I, 5, p. 15.

[←164]

Canoanele Conciliului de la Clermont sunt consemnate de Lambert de Arras în Mansi, Concilia, vol. XX, pp. 815-820. Doar ultimul canon, cel de-al treizeci şi treilea, priveşte în mod direct Cruciada. Insă chiar dacă Graţian îl atribuie conciliului, acesta nu se regăseşte printre canoanele Conciliului de la Rouen, care le repetă pe cele de la Clermont. Vezi Hefele-Leclercq, op. cit., voi. V, p. 339. Chalandon, op. cit., pp. 44-46, pe baza surselor diferite şi, întru câtva, confuze, analizează rânduielile papei.

[←165]

Robert Călugărul, I, 4, p. 731; Guibert, II, 5, p. 140. Pentru biografia lui Adhemar, vezi textele strânse în Chevalier, Cartulaire de Saint-Chaffre, pp. 13-14, 139, 161-163.

[←166]

Baudri, I, 5, p. 16.

[←167]

Orderic Vitalis, Historia Ecclesiastica, IX, 3, voi. HI, p. 470; Riant, Inventaire, p. 109. Riant, op. cit., p. 113, citează un text din veacul al XVI-lea, care se pare că ar folosi un document pierdut, în care se spune că papa le-a adus la cunoştinţă nobililor laici dorinţele sale. Itinerarul lui Urban este reconstituit în detaliu de Crozet, „Le voyage d'Urban II," Revue Historique, vol. 179, pp. 271-310.

[←168]

Scrisoarea este editată în Hagenmeyer, Die Kreuzzugsbriefe, pp. 136-137. In scrisoare Urban dă data de 15 august pentru plecarea în cruciadă.

[←169]

Jaffé-Loewenfeld, Regesta, vol. I, p. 688. Filip nu şi-a ţinut promisiunile de a se pocăi.

[←170]

Caffaro, De Liberationey pp. 49-50.

[←171]

Pentru liste mai complete ale cruciaţilor, vezi mai jos, cartea a IlI-a, capitolul 1.

[←172]

Urban II, Letter to the Bolognese, în Hagenmeyer, op. cit., pp. 137-138.

[←173]

Guibert, 1,7, p. 142. Discuţia cea mai detaliată cu privire la originea lui Petru şi la începuturile carierei sale este cea din Hagenmeyer, Le Vrai et le Faux sur Pierre l' Hermite, trad. Furcy Raynaud, pp. 17-63. Guibert îl descrie pe Petru în II, 8, p. 142. Orderic Vitalis apreciază că era urmat de 15 000 de adepţi, vezi IX, 4, vol. III, p. 477.

[←174]

Hagenmeyer, op. cit., pp. 127-151; Chalandon, op. cit., pp. 57-59.

[←175]

Ekkerhard, Chronicony ad ann. 1094, p. 207; Sigebert de Gembloux, Chronicon, ad ann. 1095, p. 367; Robert Călugărul, 1,1, p. 728. Ploaia de meteoriţi, interpretată de episcopul Gislebert de Lisieux ca o prevestire a plecării în masă spre Locurile Sfinte, este consemnată de Orderic Vitalis, IX, 4, voi. IU, pp. 461-462.

[←176]

Evanghelismul apocaliptic al lui Robert d'Arbrissel (a cărui viaţă, scrisă de Baudri, este inclusă în Aa. SS.y 23 februarie, vol. III) este caracteristic pentru acea epocă. La cererea lui Urban, Robert a predicat şi cruciada (ibidem, p. 695).

[←177]

Fragmentul din Ana Comnena este preluat din traducerea Marinei Mari- nescu, vezi Alexiada, voi. 2, Bucureşti, 1977, p. 84 (n. tr.).

[←178]

Anna Comnena, Alexiad, X, V, 4-7, vol. II, pp. 206-208. Ana pune pe seama lui Petru organizarea Cruciadei, probabil pentru că primul ei contact cu cruciaţii a fost cu gloata lui Petru, care era convinsă de acest lucru.

[←179]

Singura relatare autentică detaliată a călătoriilor lui Petru Eremitul şi Gauthier Fără-Căpătâi este cea a lui Albert d'Aix. Veridicitatea acestei relatări (vezi mai jos Anexa I) a fost aspru contestată. Pare însă destul de limpede că Albert d'Aix a fost informat de martori oculari care, probabil, s-au folosit de însemnări scrise. Unele dintre estimările sale sunt neconvingătoare, iar comportamentul lui Petru pare câteodată contradictoriu, dar autorul a dorit probabil să-l pună întotdeauna într-o lumină bună, fără să-i pese de aceste contradicţii. Cronica din Zimmern oferă câteva informaţii suplimentare, dar se pare că face confuzie între Cruciada din 1096 şi cea din 1101. Există de asemenea o scurtă însemnare în Cronica din Bari, p. 147. întreaga poveste a fost analizată în detaliu în Hagenmeyer, op. cit., pp. 151-241. Sunt de acord, în linii mari, cu concluziile sale.

[←180]

Vezi Hagenmeyer, op. cit., pp. 158-160 şi 165-166, mai ales p. 160, n. 2 şi p. 166, n. 1, pentru nobilii germani care i s-au alăturat lui Petru. Ekkehard, Hierosolymita, pp. 18-19, relatează că, din pricina schismei, Cruciada nu a fost predicată în mod oficial în Germania.

[←181]

Astăzi Zemun în Serbia (n. tr.).

[←182]

Călătoria lui Gauthier este relatată de Albert d'Aix, I, 6, pp. 274-276 şi, mai succint, în Orderic Vitalis, IX, 4, vol. III, pp. 478-479.

[←183]

Albert d'Aix, I, 7, p. 276. Malavilla trebuie cu siguranţă identificată cu Semlin (Hagenmeyer, op. cit., p. 169, n. 1); Guibert, II, 8, pp. 142-143, afirmă că Petru a avut necazuri la trecerea prin Ungaria, dar pare să-l confunde cu Emich.

[←184]

Albert d'Aix, I, 7, 8, pp. 276-278. In acest caz Albert îl înfăţişează pe Petru, care în alte părţi pare un personaj paşnic, drept însetat de răzbunare. Motivul cel mai probabil este că sursa lui Albert credea că o asemenea sălbăticie ar fi fost spre lauda lui Petru.

[←185]

Albert d'Aix, 1,9, p. 278. Urmez cronologia lui Hagenmeyer (Chronologie, pp. 30-31).

[←186]

Escorta care a fost trimisă de la Constantinopol în întâmpinarea lui Petru i s-a alăturat acestuia la Sofia pe 9 sau 10 iulie, după ce a străbătut mai bine de 640 de kilometri. Chiar dacă era probabil o escortă călare, deci rapidă, aceasta trebuie să fi părăsit capitala înainte ca vreun mesager, trimis după 3 iulie, atunci când Petru a ajuns la Niş, să fi putut sosi la curtea imperială. Potrivit lui Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, p. 9, tătarii care duceau poşta imperială austriacă la începutul secolului al XIX-lea parcurgeau drumul în cinci zile, mergând la galop întins şi folosind schimburi de cai. (Distanţa este mai bine de 1 000 de kilometri). Drumurile bizantine erau ceva mai bune decât cele otomane, dar schimburile de cai de poştă nu erau probabil la fel de bine organizate. In acea vreme, un mesager special ar fi putut ajunge de la Niş la Constantinopol în cinci sau şase zile. Prin urmare, Nicetas a trimis spre capitală vestea venirii lui Petru, înainte ca acesta să treacă propriu-zis frontiera. Nicetas, pe care sursele apusene îl numesc Nichita, ne este de asemenea cunoscut dintr-un sigiliu, publicat în Schlumberger, Sigillographie de l'Empire Byzantin, p. 239. Nu trebuie confundat cu Leon Nicerites, duce de Paristrion, cu care Chalandon, Essai sur le Regne d'Alexis Comnene, p. 167, n. 4, îl identifică în mod greşit.

[←187]

Albert d'Aix, I, 9-12, pp. 278-282. Albert afirmă că rămăseseră 30 000 dintr-o oaste de 40 000.

[←188]

Ibidem, I, 13-15, pp. 282-283; Anna Comnena, Alexiad, X, V-VI, vol. II, p. 210.

[←189]

Albert d’Aix, I, 15, pp. 283-284; Gesta Francorum, I, 2, p. 6, unde este amintită atitudinea de răzmeriţă a oştirii; Anna Comnena, loc. cit. Orderic Vitalis, IX, 5, vol. III, pp. 490-491, ne spune că Alexie pregătise Civetot pentru trupele sale engleze. Vezi Vasilievsky, Opere (în ruseşte), vol. I, pp. 363-364. Pentru cronologie, vezi Hagenmeyer, Chronologie, p. 32.

[←190]

In calendarul catolic (n. red.).

[←191]

Albert d'Aix, I,16-22, pp. 284-289 şi Gesta Francorum,, 1,2, pp. 6-12, ambele surse conţin relatări complete ale incursiunilor şi ale sfârşitului dezastruos al armatei lui Petru. Autorul Gesta, care s-a inspirat probabil din relatarea unui supravieţuitor pe care l-a întâlnit la Constantinopol, susţine de la un capăt la celălalt că Alexie îi era ostil lui Petru şi că a fost încântat de masacrarea oamenilor acestuia, deşi tot el admite că, în schimb, cruciaţii s-au purtat urât şi că au ars biserici. Versiunea lui Albert îi este recunoscătoare împăratului pentru generozitatea sa, pentru sfaturile bune şi pentru intervenţia promptă în salvarea supravieţuitorilor. Ana Comnena, X, VI, 1-6, relatează pe scurt evenimentele, plângându-se de purtarea francilor şi afirmând că Petru, despre care credea în mod greşit că ar fi fost alături de oaste, ar fi dat vina pentru acest dezastru pe păcatele acelor cruciaţi care nu l-ar fi ascultat. Chronicle of Zimmern consemnează lista germanilor ucişi la Civetot (p. 29).

[←192]

Pentru situaţia evreilor în această perioadă vezi Graetz, Geschichte der Juden, vol. VI, pp. 89 şi urm.

[←193]

Scrisoare editată în M.P.L., vol. CLXVI, col. 1387.

[←194]

Hagenmeyer, Chronologie, p. 11; Anonimul din Mainz-Darmstadt, în Neubauer şi Stern, Quellen zur Geschichte der Juden, vol. II, p. 169.

[←195]

Salomon bar Simeon, Relation, în Neubauer şi Stern, op. cit., pp. 25, 131. Notitiae Duae Lemovicenses de Praedicatione Cruciş in Aquitania, p. 351, face aluzie în termeni vagi la masacre din câteva oraşe franceze.

[←196]

Salomon bar Simeon, p. 87; Ekkehard, Chronicon, ad ann. 1098, p. 208.

[←197]

Ekkehard, Hierosolymita, p. 20; Cosmas din Praga, Chronicon., III, 4, p. 103.

[←198]

Albert d’Aix, I, 23, pp. 289-290; Ekkehard, op. cit., p. 20.

[←199]

Albert d'Aix, 1,27,28, pp. 292-294,30, p. 295,31, p. 299; Ekkehard, op. cit., pp. 20-21.

[←200]

Salomon bar Simeon, Eliezer bar Nathan şi Anonimul din Mainz-Darmstadt, în Neubauer şi Stern, op. citvol. II, pp. 84, 154-156, 171; Bernold, Chronicon, p. 465.

[←201]

Salomon bar Simeon, p. 84; Eliezer bar Nathan, pp. 155-156; Anonimul din Mainz-Darmstadt, p. 172.

[←202]

Salomon bar Simeon, pp. 87-91; Eliezer bar Nathan, pp. 157-158; Anonimul din Mainz-Darmstadt, pp. 178-180; Albert d'Aix, I, 27, pp. 292-293, plasează masacrul din Mainz după cel din Köln.

[←203]

Salomon bar Simeon, pp. 116-117; Martyrology ofNuremburg, p. 109; Albert d'Aix, I, 26, p. 292.

[←204]

Salomon bar Simeon, pp. 117-137; Eliezer bar Nathan, pp. 160-163.

[←205]

Cosmas din Praga, loc. cit.

[←206]

Astăzi Székesfehérvàr (n. tr.).

[←207]

Ekkehard, op. cit., pp. 20-21; Albert d'Aix, I, 23-24, pp. 289-291.

[←208]

Ekkehard, loc. cit.; Albert d'Aix, I, 28-29, pp. 293-295.

[←209]

Albert d'Aix, I, 29, p. 259. Ekkehard, Hierosolymita, p. 21, afirmă că multor oameni ideea de cruciadă li se părea lipsită de rost şi neserioasă.

[←210]

Anna Comnena, Alexiad, X, VII, 1, vol. II, p. 213; Gesta Francorum, p. 14; Foucher de Chartres, pp. 144-145; Ana ne spune (X, VII, 3, p. 213) că Hugo a fost însoţit în expediţia sa de contele TC,£pTi£VTi)pLOç; iar Albert d'Aix (II, 7, p. 304) că Drogo şi Clarambald l-au însoţit. Ana îl numeşte pe Hugo „Uvos".

[←211]

Anna Comnena, X, VII, 2-5, vol. II, pp. 213-215. Ana recunoaşte că Ioan Comnenul nu l-a lăsat pe Hugo în deplină libertate, dar relatarea ei este completă şi convingătoare. Sursele apusene, Gesta Francorum, Foucher şi Albert (loc. cit.) susţin că Hugo a fost ţinut întru totul, fără voia sa, prizonier. Purtarea sa ulterioară contrazice acest lucru.

[←212]

Pentru cariera timpurie a lui Godefroy de Lorena, vezi Breysig, „Gottfried von Bouillon vor dem Kreuzzuge,“ în Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte, vol. XVII, pp. 169 şi urm. Albert d’Aix, II, 1, p. 229, include o listă a însoţitorilor săi. înfăţişarea sa este descrisă de Guillaume de Tyr (IX, 5, p. 371), iar cea a lui Balduin ibicL (X, 2, pp. 401-402). Potrivit lui Albert (II, 21, p. 314), Eustache de Boulogne a călătorit împreună cu oastea franceză din nord, dar Foucher, care a mers cu acea oaste şi, prin urmare, era foarte bine informat, nu aminteşte de prezenţa lui. Probabil că Eustache este unul dintre cavalerii care au sosit la Constantinopol la puţin timp după Godefroy, venind pe mare.

[←213]

Astăzi Şopron (n. tr.).

[←214]

Astăzi Zemun (n. tr.).

[←215]

Călătoria lui Godefroy este descrisă în detaliu de Albert d'Aix, II, 1-9, pp. 299-305. Chronicle of Zimmern, pp. 21-22, cuprinde o relatare succintă. Niciuna dintre sursele greceşti nu aminteşte călătoria propriu-zisă.

[←216]

Astăzi Silivri (n. tr.)

[←217]

Cele mai detaliate relatări ale perioadei petrecute de Godefroy la Constantinopol sunt cele incluse în Anna Comnena, *Alexiad*, X, 9, 1-II, vol. II, pp. 220 – 226 şi Albert d'Aix, II, 9 – 16, pp. 305 – 311. După cum a arătat Chalandon, *Histoire de la premise Croisade*, pp. 119 – 129, relatarea Anei Comnena este mult mai convingătoare decât cea a lui Albert şi poate fi acceptată drept adevărată, cu excepţia exagerărilor privind puterea oştii lui Godefroy. Mai există o relatare succintă, cu multe idei preconcepute, în *Gesta Francorum*, I, 3, pp. 14 – 18. Locul exact unde se afla Pelecanum este necunoscut. Leib, în ediţia sa a Anei Comnena (vol. II, p. 226, n. 2), identifică Pelecanum cu Hereke, la vreo şaisprezece mile spre apus de Nicomedia. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, p. 185, lasă să se înţeleagă că ar fi fost mai aproape de Calcedon. Reiese limpede din relatarea Anei că Pelecanum era aproape de trecerea spre Civetot şi că era amplasat convenabil pentru a păstra legătura cu Constantinopolul. Ioan Cantacuzino, singurul autor bizantin care-l mai aminteşte, îl plasează la răsărit de Dacibyza, Gebze de astăzi (vol. I, pp. 342 şi urm.). Trecerea spre Civetot pleca din Aegiali, la jumătatea distanţei dintre Gebze şi Hereke, la aproximativ şase mile distanţă de fiecare. Potrivit Anei (XI, 3, 1, vol. III, p. 16) Alexie i-a primit pe cruciaţi după căderea Niceei la Pelecanum, dar Ştefan de Blois (Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbrief* ei p. 140) spune că Alexie se afla pe o insulă atunci când l-a întâlnit cu acel prilej. Este limpede că Pelecanum, oriunde ar fi fost, nu era o insulă; după cum nu poate să fi fost nici peninsula Aegiali, pe care Ana o numeşte explicit. Iar mărturia lui Ştefan este demnă de încredere în această privinţă. Prin urmare, probabil că Pelecanum era aproape de Aegiali, dar Alexie s-a înapoiat fie pe una dintre insulele de lângă coastă, fie pe insula aflată în faţa Tuzlei (la douăsprezece mile apus de Aegiali), unde mai există însă însemnate ruine din vremurile bizantine, fie pe insula sfinţilor Petru şi Pavel, vizavi de Pendik, care era un bine-cunoscut loc de odihnă în Bizanţ.

[←218]

Anna Comnena, X, x, 1-7, vol. II, pp. 226-230. Ana îl numeşte pe conducătorul acestui grup de cruciaţi „Contele Raoul“ - „o 'PaoùÀ KaÀoùpevoç Kôprjç“. Identitatea lui este necunoscută, întrucât nu mai este amintit nicăieri altundeva. De vreme ce împăratul a considerat că merită efortul să-l aducă pe Godefroy pentru a asista la ceremonia depunerii jurământului, cred că aceşti cruciaţi veneau din părţile Lorenei, şi nu din Franţa, caz în care prezenţa lui Hugo ar fi fost mai potrivită. Ştim că Rainaud de Toul a mers în cruciadă sub protecţia lui Godefroy. Albert d'Aix îl aminteşte ca unul dintre cei care l-au însoţit pe Godefroy de la bun început, însă mărturia lui nu trebuie luată ad litteram. Ana nu se descurca prea bine cu numele apusene şi, precum în cazul lui Raymond pe care-1 numeşte „Isangeles“, uneori se referă la conţi folosind titlurile lor. Dar „Raoul“ era un nume pe care-1 mai întâlnise cu prilejul soliei trimise de Guiscard, conduse de un anume Raoul. Prin urmare, se poate ca ea să fi condensat „Rainaud de Toul“ într-un nume care îi era familiar.

[←219]

Gesta Francorum, I, 4, pp. 18-20. Vezi Chalandon, Histoire de la Domination normande en Italie, vol. II, p. 302.

[←220]

Cunoscut drept Richard din Principat.

[←221]

Gesta Francorum, I, 4, p. 20.

[←222]

Aproximativ 1220 metri (n. tr.).

[←223]

Gesta Francorum, I, 4, pp. 20-22. Probabil că Bohemund a mers pe drumul care trece pe dincolo de actuala frontieră albaneză, prin Premeti şi Korça, făcând apoi un cot înspre nord înainte de a trece frontiera şi de a ajunge la sud-est de Castoria.

[←224]

Ibidem, pp. 22-24.

[←225]

Pentru un portret al lui Bohemund, vezi Anna Comnena, Alexiad, XIII, X, 4-5, vol. III, pp. 122-124.

[←226]

Ibidem, X, XI, 1-7, vol. II, pp. 230-234. Gesta Francorum, II, 6, pp. 28-32 cuprinde, ca de obicei, o relatare foarte ostilă împăratului. Pasajul în care se povesteşte despre un tratat secret încheiat între împărat şi Bohemund cu privire la Antiohia (p. 30, II, 14-20, „Fortissimo autem ... preteriret“) este o interpolare târzie în text, făcută la porunca lui Bohemund. Vezi Krey, „A Neglected Passage in the Gesta“, pp. 57-78. Albert d'Aix, II, 18, p. 312, spune că Bohemund a depus jurământul împotriva voinţei sale. Acest lucru pare neadevărat.

[←227]

Gesta Francorum, II, 7, pp. 32-34; Albert d'Aix, II, 19, p. 313.

[←228]

Pentru carierea timpurie a lui Raymond, vezi Vaissète, Historie de Languedoc, vol. III, pp. 466-477 şi Manteyer, La Provence du Ier au XIIe Siècle, pp. 303 şi urm. Numele celorlalte căpetenii cruciate venite din sudul Franţei sunt incluse într-o listă, mai degrabă confuză, a lui Albert d'Aix, II, 22-23, pp. 315-316. Pentru referinţele la Adhémar şi familia lui, pp. 109-110.

[←229]

Drumul lui Raymond la Constantinopol este descris pe larg de Raymond d'Aguilers, I-II, pp. 235-238, cu o exprimare plină de amărăciune la adresa bizantinilor.

[←230]

Negocierile lui Raymond cu împăratul sunt relatate în Raymond de Aguilers, II, p. 238 şi Gesta Francorum, II, 6, p. 52. Potrivit celor două relatări, Raymond era nerăbdător să se răzbune pentru înfrângerea oştii sale la Rodosto şi doar cu mare greutate l-au convins ceilalţi principi să depună un fel de jurământ. Ambele relatări consemnează termenii jurământului pe care acesta l-a depus. Insă doar Raymond de Aguilers include precizarea importantă că Raymond era gata să slujească sub comanda personală a lui Alexie. Cred că motivele sale sunt uşor de explicat prin gelozia faţă de Bohemund. Ana Comnena, pe care evenimentele ulterioare au îndemnat-o să-l privească favorabil pe Raymond, nu aminteşte nimic de aceste negocieri, mulţumindu-se să spună că tatăl ei îl plăcea şi respecta pe „Isangeles“ - adică pe contele de Saint-Gilles - pentru curtoazia şi cinstea lui. Ana Comnena adaugă că Alexie a avut lungi discuţii cu contele şi aminteşte vorbele prin care Raymond îl avertiza pe împărat cu privire la Bohemund şi prin care-i promitea să lucreze împreună cu bizantinii (Alexiad, X, XI, 9, vol. II, pp. 234-235). Nu văd niciun motiv pentru a presupune că Ana Comnena a confundat această vizită cu cea pe care Raymond i-a făcut-o lui Alexie în 1100. Albert d'Aix, ale cărui informaţii proveneau de la unul dintre ostaşii lui Godefroy, confirmă că Raymond a părăsit Constantinopolul în cele mai bune relaţii cu Alexie, după ce a mai rămas acolo două săptămâni (II, 20, p. 314). Pentru exemple din Languedoc de depunere a unui jurământ de nevătămare, vezi Vaissète, Histoire de Languedoc, voi. V, pp. 372, 381 şi VII, p. 134 şi urm.

[←231]

Pentru Robert de Normandia, vezi David, Robert Curthose, passim. In Anexa D, pp. 221-229, poate fi găsită lista completă a însoţitorilor lui Robert.

[←232]

Pentru Ştefan de Blois, vezi Hagenmeyer, Die Kreuzzugsbriefe, pp. 48-56.

[←233]

Pentru Robert şi Clementia de Flandra, vezi ibidem, pp. 247-249. Numele cavalerilor din nordul Franţei aflaţi în rândul oştii cruciate este consemnat în lista lui Albert d'Aix (II, 22-23, pp. 315-316).

[←234]

Foucher de Chartres, I, VII, pp. 163-168. Un document al Clementiei, contesa de Flandra, în Hagenmeyer, op. cit.> pp. 142-143.

[←235]

Foucher de Chartres, loc, cit., p. 168; Anna Comnena, *Alexiad*, X, 8, – 10, vol. II, pp. 215 – 220. Maricq – „Un «Comte de Brabant» et des «Brabançons» dans deux textes byzantins” în *Bulletin de la Classe des Lettres* al Academiei Regale a Belgiei, vol. XXXIV, pp. 463 şi urm. – l-a identificat convingător pe „o Κόμης ΓΙρεβέντζας” din istoria Anei Comnena, cu Balduin al II-lea, conte de Alost. Astfel a fost înlocuită interpretarea anterioară sugerată de Grégoire, potrivit căreia ar fi fost vorba de Richard din Principat („Notes sur Anne Comnène”, în *Byzantiony* vol. III, pp. 312 – 313, care include de asemenea o discuţie interesantă cu privire la cuvântul τζάγγρα amintit aici de Ana). Teoria lui Ducange potrivit căreia „Κόμης ΓΙρεβέντζας” ar fi Raymond de Toulouse, care era de asemenea şi marchiz de Provenţa, teorie pe care o preia doamna Buckler, *Anna Comnena*, p. 465, este neverosimilă, de vreme ce Ana îl numeşte întotdeauna pe Raymond „Isangeles”, iar itinerarul lui ne este bine cunoscut.

[←236]

Raymond de Aguilers, II, p. 238.

[←237]

Foucher de Chartres, II, VIII, pp. 168 – 176; scrisoarea lui Ştefan de Blois către soţia lui în Hagenmeyer, op. cit., pp. 138 – 140. Scrisoarea a fost trimisă din Niceea.

Ştefan aminteşte o scrisoare anterioară, trimisă din Constantinopol, în care era povestită călătoria până acolo, dar care din păcate s-a pierdut.

[←238]

Vezi Anexa II.

[←239]

Foucher de Chartres, I, 8, 9, pp. 175-176,1, 9, 3, p. 179.

[←240]

Scrisoarea lui Teofilact din Bulgaria în M.P.G., vol. CXXVI, col. 324-325.

[←241]

Mişcările prinţilor sunt greu de trasat. Oastea lui Godefroy a fost la Pelecanum de la începutul lui aprilie şi ei i s-a alăturat cea a lui Bohemund. Probabil aceste două oşti au pornit la drum; Godefroy, cu un avans de trei zile în faţa lui Bohemund, înainte ca oastea lui Raymond să ajungă la Pelecanum şi să supraaglomereze tabăra. Oastea lui Raymond şi-a aşteptat conducătorul cât timp acesta s-a întors să îl viziteze pe împărat.

[←242]

Matei din Edessa, II, CXLIX-CL, pp. 211-12, 215, descrie atacul lui Kilidj Arslan asupra cetăţii Melitene şi afirmă că acesta era angajat aici în momentul în care francii au atacat Niceea.

[←243]

Gesta Francorum, II, 7, p. 34 descrie marşul lui Godefroy spre Niceea. Anna Comnena, XI, i, 1, vol. III, p. 7, afirmă că o parte din oaste a mers pe mare de la Pelecanum direct la Civetot. Albert d'Aix susţine că Godefroy a ajuns la „Rufinel" în noaptea în care a plecat din tabăra de la Pelecanum şi s-a oprit acolo pentru a primi un mesaj de la Constantinopol, trimis de Raymond şi pentru a face joncţiunea cu Petru Eremitul (Albert II, 20, pp. 313-314). Prin „Rufinel" trebuie să fi desemnat Nicomedia, care se află la o zi de mers de Pelecanum. Sosirea lui Raymond la 16 mai este menţionată de Gesta Francorum, II, 8, p. 36, iar cea a celor din nordul Franţei, ibidem, p. 38, precum şi de Foucher de Chartres, I, x, 3, p. 182, care precizează şi data.

[←244]

Anna Comnena, XI, 1,3-4, vol. III, pp. 8-9 afirmă limpede că turcii au trimis două forţe separate pentru a elibera Niceea. Albert d'Aix, II, 25-26, pp. 318-319, vorbeşte despre capturarea unor iscoade turceşti chiar înainte de atacul principal al turcilor. Bătălia este descrisă de Gesta Francorum, II, 8, pp. 36-38, şi de Raymond d'Aguilers, III, p. 239, şi Albert d'Aix II, 27, pp. 319-320.

[←245]

Gesta Francorum, loc. cit.; Albert d'Aix II, 28, pp. 320-1. Moartea lui Balduin de Ghent este menţionată de Ştefan de Blois, Hagenmeyer, op. cit., p. 139.

[←246]

Gesta Francorum, loc. cit.; Albert d'Aix, II, 31, pp. 322-323; Anna Comnena, XI, I, 6-7, vol. III, pp. 9-10.

[←247]

Gesta Francorum, ibidem, p. 40; Albert d'Aix, II, 32, pp. 323-24. Anna Comnena, XI, II, 3-4, vol. III, pp. 11-12, indică motivele tatălui său de a trimite, în cele din urmă, ambarcaţiuni pe lac şi susţine că, în acelaşi timp, au fost trimise trupe de uscat conduse de Tatikios şi Tzitas pentru a-i ajuta pe cruciaţi.

[←248]

Anna Comnena, XI, II, 4-6, vol. III, pp. 12-13, dă o relatare completă a predării oraşului, admiţând cu francheţe că au fost înşelaţi cruciaţii. Sursele occidentale abia dacă amintesc că Niceea s-a predat împăratului.

[←249]

Raymond d'Aguilers, III, pp. 239-240 afirmă că împăratul le promisese prinţilor toată prada luată la Niceea şi se angajase să întemeieze o mănăstire catolică şi un han. Neonorarea promisiunilor a provocat o mare nemulţumire. Insă Foucher de Chartres, I, X, 10, pp. 189-189, Anselm de Ribemont (Hagenmeyer, op. cit., p. 145) şi Ştefan de Blois vorbesc despre marea sa generozitate, ultimul afirmând că a distribuit prăzile cele mai valoroase prinţilor, iar soldaţilor săraci le-a dat hrană. Chiar şi Gesta Francorum susţine (III, 9, p. 42) că a făcut milostenii însemnate francilor săraci. Anna Comnena XI, III, 1-2, vol. III, pp. 16-17, vorbeşte despre depunerea celui de-al doilea jurământ. Grousset, Histoire des Croisades, vol. I, p. 31, fără a avea un motiv evident, susţine că Tancred a refuzat în continuare să depună jurământul, şi chiar Chalandon, Essai sur le Regne d'Alexis Comnene, p. 123, n. 4, crede acelaşi lucru pe considerentul că, mai târziu, Alexie nu l-ar fi acuzat niciodată că şi-ar fi încălcat jurământul. Relatarea Annei este însă clară şi convingătoare. Pe de altă parte, versiunea episodului dată de Radulf de Caen (XVIII-XIX, pp. 619-620) este în mod clar imaginară, reprezentând versiunea pe care Tancred a vrut să o impună drept adevărată. Vezi Nicholson, Tancred, p. 32, n. 5. Anselm, loc. cit., admite că unii dintre prinţi erau nemulţumiţi de împărat. Albert d'Aix II, 28, p. 321 aminteşte o distribuire de daruri făcută prinţilor de către Alexie pe timpul asediului.

[←250]

Gesta Francorum (II, 8, pp. 40-42) declară că împăratul i-a tratat pe captivi cu generozitate, pentru ca mai târziu aceştia să se întoarcă împotriva cruciaţilor.

[←251]

Ştefan de Blois, loc. cit. Cruciaţilor li s-a permis să viziteze Niceea în grupuri de câte zece persoane (Anna Comnena, XI, II, 10, vol. III, p. 16)

[←252]

Pentru drumurile ce străbăteau Asia Mică, vezi Ramsay, Historical Geography of Asia Minor, pp. 74-82.

[←253]

Oastea lui Bohemund a pornit la 26 iunie (Gesta Francorum, III, 9, p. 44), Raymond la 28 iunie (Raymond d'Aguilers, III, p. 240; Anselm de Ribemont, loc. cit), iar cei din nordul Franţei la 29 iunie (Foucher de Chartres, I, XI, 1, p. 190). Anna Comnena, XI, III, 3, vol. III, pp. 16-17, menţionează că unii dintre franci au rămas cu Butumites.

[←254]

Anna Comnena, XI, III, 4, vol. III, p. 18; Gesta Francorum, III, 9, p. 44; Albert d'Aix, II, 38, pp. 328-329.

[←255]

9, pp. 44-8; Raymond d'Aguilers, IV, pp. 240-241, descrie rolul jucat de Adhémar; Foucher de Chartres, I, XI, 3-10, pp. 189-197; Albert d'Aix, II, 39-42, pp. 329-332; scrisorile prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, Die Kreuzzugsbriefe, p. 161. Dorylaeum, de la care se trage numele bătăliei, este aşezat la două mile spre nord-vest de actualul Eskişehir. Locul exact al desfăşurării bătăliei este obiect de controversă. Anna vorbeşte de câmpia de la Dorylaeum; prinţii, în scrisoarea lor către Urban al II-lea, amintesc de „valea Dorotillei", prin care trebuie probabil înţeles Dorylaeum. Raymond d'Aguilers desemnează locul drept „Campus Floridus" (Câmpul înflorit), iar Albert d'Aix vorbeşte de „valea Degorganhi care acum se numeşte Ozellis". Potrivit lui Hagenmeyer, *Chronologie de la Premiere Croisade*, pp. 86 – 87, cruciaţii nu puteau ajunge la Dorylaeum în noaptea de 30 iunie, întrucât se afla la 22 de ore distanţă de mers de Leuke. El plasează lupta lângă actualul „Bosuzuk" (vrea să spună Bosoyuk) sau Inönü. Însă drumul direct bizantin ocolea ambele locuri, străbătând Sögüt şi pătrunzând în câmpie cam la treisprezece kilometri nord-vest de Dorylaeum. Turcii au lansat un atac-surpriză, deci trebuie să se fi ascuns în spatele dealurilor, iar Adhémar a folosit la rândul său dealurile pentru a-i ataca pe turci din spate. Înainte ca drumul să intre în câmpie, munţii sunt prea abrupţi pentru a îngădui astfel de manevre, dar câmpia Sari-su (în greceşte Bathys), în care pătrundea drumul, este separată de câmpul Porsuk (grecescul Tembris) de un lanţ muntos de mică altitudine, uşor de trecut, mergând spre unirea a doua cursuri de apă, chiar mai sus de Dorylaeum. Dacă cruciaţii şi-au aşezat tabăra în valea Sari-su, turcii puteau ataca surprinzător dinspre valea Porsuk, în timp ce un punct de observaţie de pe înălţimile de la Karadjaşehir, chiar la sud de Porsuk, le permitea să urmărească mişcările cruciaţilor. Adhémar, la rândul său, probabil a traversat valea Porsuk pentru a-i ataca din spate pe turci. Ca rezultat al unei cercetări personale a ţinutului, plasez bătălia în câmpia de la Sari-su, în care pătrundea drumul ce venea de la Leuke. Pentru a ajunge în acest punct, avangarda trebuia să parcurgă 140 de kilometri în patru zile, căci plecase din Niceea la 26 iunie, dar a zăbovit probabil o zi întreagă la Leuke. Ariergarda a părăsit Niceea cu două zile mai târziu, dar se pare că nu s-a oprit la Leuke. După un marş forţat, a fost în măsură să stabilească legătura cu avangarda în după-amiaza bătăliei. Conducătorii ariergărzii, fiind călare, au ajuns probabil la Leuke pentru a se sfătui cu omologii lor înainte de sosirea infanteriei.

[←256]

Gesta Francorum, III, 9, pp. 50-52.

[←257]

Ibidem, IV, 10, pp. 52-54.

[←258]

Nu există plângeri împotriva lui Tatikios şi a bizantinilor până ce oastea a ajuns la Antiohia. Din acel moment a devenit însă „inimicus“ (Gesta Francorum, VI, 16, p. 78). Resentimentul împotriva lui trebuie să fi crescut permanent, altfel ar fi greu de explicat de ce propaganda lui Bohemund a avut succes imediat.

[←259]

Gesta Francorum, IV, 10, p. 55; Foucher de Chartres, I, XIII, 1-5, pp. 199-203; Albert d'Aix, III, 1-3, pp. 339-41.

[←260]

Gesta Francorum, ibidem, p. 56; Foucher de Chartres, ibidem, p. 200; Raymond d'Aguilers, IV, p. 241 vorbeşte de boala lui Raymond, care trebuie plasată în acest context, iar Albert d'Aix, III, 4, pp. 341-342, redă păţania lui Godefroy.

[←261]

Gesta Francorum, loc. cit; Anna Comnena, XI, III, 5, vol. III, pp. 18-19, menţionează bravura lui Bohemund în această luptă. Informatorul ei trebuie să fi fost Tatikios. Foucher de Chartres, I, XIV, pp. 203-205, aminteşte de cometă.

[←262]

Gesta Francorum, IV, 11, pp. 60-62; Ştefan de Blois în Hagenmeyer, op. cit., p. 150; Baudri, VII, pp. 38-39; Anna Comnena, XI, III, 6, vol. III, p. 19.

[←263]

Gesta Francorum, IV, 11, p. 62.

[←264]

Moartea soţiei lui Balduin, Godvere (sau Godhild) de Tosni, este amintită de Albert d'Aix, III, 27, p. 358.

[←265]

Călătoria de la Coxon la Antiohia este descrisă în Gesta Francorum, IV, 11, p. 64, unde sunt subliniate dificultăţile drumului muntos, dar şi în Albert d'Aix, III, 27-29, pp. 358-359. Instalarea lui Thatoul ca stăpân la Maraş este menţionată de Matei din Edessa, II, CLXVI, pp. 229-230.

[←266]

Anna Comnena, Xl, V, 1-6, voI. III, pp. 23·27.

[←267]

Pentru Thoros, vezi Laurent, „Des Grecs aux Croises“, pp. 405-410; pentru Gabriel vezi ibidem, p. 410, şi articolul „Malatya“ scris de Honigmann în Encyclopaedia of Islam.

[←268]

Pentru Kogh Vasile, vezi Chalandon, Les Comnenes, pp. 99 şi urm. Fiind cel mai important prinţ ce ţinea de Biserica Armeană a oferit adăpost catolico- sului armean Grigore Vahram (Matei din Edessa, II, CLXXXVIII, p. 258). Exista un catolicos rival, Vasile, cu reşedinţa la Ani (ibidem, II, CXXXIV, pp. 201-202).

[←269]

Cariera lui Oşin este menţionată de Matei din Edessa, II, CLI, p. 216. Vezi Laurent „Les Arméniens de Cilicie“, în Mélanges Schlumberger, vol. I, pp. 159-168. Potrivit lui Matei, fratele lui Oşin, Pazouni era încă în viaţă. La Raoul de Caen, XL, pp. 634-635, Oşin este numit Ursinus.

[←270]

Pentru Constantin vezi Matei din Edessa, loc. cit.; Sembat, Chronicle, p. 610.

[←271]

Cariera timpurie a lui Bagrat şi legătura cu Balduin sunt menţionate de Albert d'Aix, III, 17, pp. 350-351. Guillaume de Tyr, VII, 5, vol. I, pp. 383-384 menţionează legătura de familie cu Kogh Vasile.

[←272]

Povestea campaniei ciliciene este redată în detaliu de Albert d'Aix, III, 5-17, pp. 342-350, şi de Raoul de Caen, XXXIII-XLVII, pp. 629-641. O versiune mai scurtă, favorabilă lui Tancred, se găseşte în Gesta Francorum, IV, 10, pp. 55-60. Raoul (p. 634) afirmă că Ursinus (= Oşin) stăpânea la acel moment A dana, dar Albert (p. 346) susţine că era în stăpânirea lui Welf. Albert (pp. 348-349) relatează sosirea lui Guynemer.

[←273]

Potrivit lui Matei din Edessa II, CLIV, p. 219, Balduin avea cu sine 100 de călăreţi atunci când a cucerit Turbessel şi 60 atunci când a plecat spre Edessa. Foucher de Chartres, care l-a însoţit (I, XIV, 2, p. 206; 15, p. 215), spune că avea puţini cavaleri (milites paucos) când a pornit la drum (I, XIV, 4, p. 208) şi 80 atunci când a traversat Eufratul (I, XIV, 7, p. 210).

[←274]

Guillaume de Tyr, III, 25, 1, p. 149, menţionează că marinarii au rămas alături de Tancred.

[←275]

Scrisoarea lui Grigore în Jaffé, Monumenta Gregoriană, VIII, I, Biblioteca Rerum Germanicarum, vol. II, pp. 423-424.

[←276]

Albert d’Aix, III, 17-18, pp. 350-351.

[←277]

Albert d'Aix, III, 19, p. 352; Foucher de Chartres, I, XIV, 5-6, pp. 209-210; Matei din Edessa, II, CLIV, pp. 218-221; Laurent, op. cit., pp. 418-423.

[←278]

Albert d’Aix, III, 18, p. 351.

[←279]

Albert d’Aix, III, 19-21, pp. 352-354; Foucher de Chartres, I, XIV, 7-12, pp. 210-213. Guibert, XIV, p. 165, descrie la rândul său ceremonia adopţiei.

[←280]

Albert d'Aix, III, 21, pp. 353-354. Matei din Edessa, II, CLIV, pp. 218-221, spune pur şi simplu că expediţia a fost un dezastru.

[←281]

Matei din Edessa, loc. cit., subliniază trădarea lui Balduin; Foucher de Chartres, I, XIV, 13-14, pp. 213-215 are o relatare scurtă şi mai degrabă stânjenită; Albert d'Aix, III, 22-23, pp. 354-355. Vezi Laurent, op. cit.3 care susţine convingător că Matei era prezent la Edessa în momentul respectiv.

[←282]

Albert d’Aix, III, 24, pp. 355-356.

[←283]

Identitatea socrului lui Balduin nu poate fi stabilită cu exactitate. Albert d'Aix, III, 31, p. 361, îl numeşte Tafnuz şi spune că era frate cu Constantin. Guillaume de Tyr, X, I, 1, p. 402, îl numeşte Tafroc. Dulaurier, p. 431, n. 2, în ediţia sa la Matei din Edessa, susţine că trebuie să fi fost un frate al lui Constantin Rupe-n, pe nume Thoros, dar admite că nu se cunoaşte un frate al lui Constantin care să fi purtat acest nume. Hagenmeyer, p. 421, n. 7, în ediţia la Foucher de Chartres, acceptă această identificare, dar este evident că acel Constantin, la care se referă Albert, este Constantin de Gargar. Articolul Maraş al lui Honigmann din *Encyclopaedia of Islam* sugerează că Tafnuz este una şi aceeaşi persoană cu Thatoul. În sprijinul acestei păreri, ştim că Thatoul se retrăsese la Constantinopol în 1104 (Matei din Edessa, III, CLXXXVI, p. 257) şi că soţia lui Balduin a cerut permisiunea să li se alăture părinţilor săi în Constantinopol curând după ce fusese repudiată în 1104 (Guillaume de Tyr, XI, I, 1, pp. 451 – 452). Nu există niciun motiv să presupunem că ar fi purtat numele de Ardă, sub care este numită uneori. Vezi ediţia lui Hagenmeyer la Foucher, loc. cit., Albert d'Aix, V, 15, pp. 441-442, dă numele cavalerilor ce i s-au alăturat lui Balduin.

[←284]

Albert d’Aix, III, 25, pp. 356-357.

[←285]

Idem, IV, 10-12, pp. 396-397; Foucher de Chartres, I, XIX, pp. 242-243; Matei din Edessa, II, CLV, p. 221.

[←286]

Albert d’Aix, V, 16-18, pp. 442-443.

[←287]

Abu'l Feda, Annales, p. 3; Ibn al-Athir, Kamil at-Tawarikh, p. 192; Kemal ad-Din, Cronica din Alep, pp. 578-579.

[←288]

Kemal ad-Din, loc. cit.

[←289]

Albert d'Aix, III, 28·35, pp. 358-364; *Gesta Francorum,* V, 12, pp. 66-67.

[←290]

Foucher (I, XV, 2-4, pp. 217-218) şi Raymond d'Aguilers (V, pp. 241-242) dau o scurtă descriere a Antiohiei. Guillaume de Tyr (IV, 9-10,1, pp. 165-169) o descrie mai în amănunt. Cronicile occidentale folosesc fie numele Ferrins pentru fluviul Orontes (Foucher de Chartres, I, XV, 1, p. 216, „Orontes sau Ferrins"), fie pe cel de Far (Guillaume de Tyr, IV, 8, 1, p. 164, care spune că e o greşeală obişnuită), fie Far far (Gesta Francorum, X, 34, p. 180) fie, în sfârşit, Pharpar (Albert d'Aix, loc. cit.).

[←291]

Albert d'Aix, III, 38-39, pp. 365-366, aminteşte dispunerea trupelor. Gesta Francorum, V, 12, pp. 66-68 descrie lipsa de reacţie a garnizoanei, iar Raymond d'Aguilers (V, pp. 242-243), construcţia podului de vase şi aşezarea taberei lui Raymond.

[←292]

Raymond d’Aguilers, IV, p. 241.

[←293]

Gesta Francorum, V, 12, p. 68; Kemal ad-Din, op. cit., p. 577.

[←294]

Gesta Francorum, ibidem, pp. 68-70.

[←295]

Ibidem, V, 13, p. 70. Raymond d'Aguilers, V, p. 242; Caffaro, De Liberatione, p. 50.

[←296]

Raymond d'Aguilers, V, pp.243-244; Gesta Francorum, VI, 14, pp. 74-76.

[←297]

Gesta Francorum, V, 13, pp. 70-72; Albert d'Aix, III, 50-51, pp. 373-374; Kemal ad-Din, op. cit., p. 580.

[←298]

Anselm de Ribemont, scrisoare în Hagenmeyer, Die Kreuzzugsbriefe, p. 157 (menţionează în special situaţia cailor); Ştefan de Blois, ibidem, p. 150 (menţionează vremea groaznică); Foucher de Chartres, I, XV, 2-XVI, 6, pp. 221-228 (o relatare moralizatoare care îi condamnă pe cruciaţi pentru păcatele lor); Raymond d'Aguilers, VI, p. 245 (menţionează aurora boreală şi postul); Gesta Francorum, VI, 14, p. 76 (oferă preţurile pretinse de speculanţii locali); Matei din Edessa, II, CLI, p. 217 (vorbeşte de generozitatea prinţilor şi călugărilor armeni),

[←299]

Albert d'Aix, VI, 39, p. 489. Simeon a trimis în dar cruciaţilor rodii, „mere din cedrii de Liban", şuncă şi vin. Scrisoarea datată în octombrie a fost trimisă din Antiohia spre a raporta Bisericii occidentale succesele Cruciadei în numele lui Simeon şi al lui Adhémar „în special al celui de-al doilea, care fusese împuternicit cu grija oştii de papa Urban", Hagenmeyer, op. cit.y pp. 141-142.

[←300]

Gesta Francorum, VI, 15, pp. 76-78.

[←301]

Scrisoare în Hagenmeyer, *op. cit.,* pp. 146-149.

[←302]

Raymond d'Aguilers, V, pp. 254-256 afirmă că Tatikios a propus o blocadă mai riguroasă. Ideii nu i s-a dat curs. Curând după aceea ar fi fugit ca un trădător, după ce îi cedase lui Bohemund oraşele Mamistra, Tarsus şi Adana. Acest dar cu totul improbabil trebuie să fi fost inventat de Bohemund şi pus în circulaţie printre oşteni. Gesta Francorum, VI, 16, pp. 78-80, spune că a fugit din laşitate sub pretextul că dorea să pună la punct o mai bună aprovizionare pentru oaste. Albert d'Aix susţine că şi-a instalat cortul la marginea taberei, dovadă că intenţionase, de la bun început, să fugă. Atunci când a plecat, a promis în mod fals că va reveni (III, 38, p. 366; IV, 38, p. 416). Versiunea Anei Comnena, care se bazează probabil chiar pe rapoartele lui Tatikios, este cea mai convingătoare (XI, IV, 3, vol. II, p. 20).

[←303]

Raymond d’Aguilers, loc. cit.

[←304]

Gesta Francorum, VI, 17, pp. 80-86; Raymond d' Aguilers, vn, pp. 246-248.

[←305]

Gesta Francorum, VII, 18, pp. 88-96; Raymond d'Aguilers, VII-VIII, pp. 248-249; Albert d'Aix, III, 53-55, pp. 383-386; scrisoare a lui Ştefan de Blois în Hagenmeyer, op. cit., pp. 151-152; scrisoare a lui Anselm de Ribemont în Hagen- meyer, op. cit., pp. 158-159; scrisoare a clerului din Lucea în Hagenmeyer, op. cit., pp. 165-167, unde se susţine că un orăşean din Lucea, pe nume Bruno, a sosit la acel moment în portul Sf. Simeon, venind cu flota engleză. David, Robert Curthose, pp. 236-237, se îndoieşte că Edgar Atheling s-ar fi putut găsi cu flota cât timp el se afla în Scoţia în toamna lui 1097 şi ar fi trebuit să părăsească Anglia înaintea acelei date. Flota a fost însă compusă în mod singur din „varegi" englezi, care părăsiseră Anglia cu mult timp înainte şi navigaseră în Mediterana la porunca împăratului, în al cărui nume îi găsim acţionând mai târziu. Edgar ar fi putut foarte bine să călătorească repede până la Constantinopol pentru a-şi oferi temporar serviciile împăratului şi s-ar fi putut alătura acolo flotei. Orderic Vitalis (X, 11, vol. IV, pp. 70-72) este ferm când spune că Edgar era cu flota şi că a capturat Latakia pe durata asediului, în timp ce William of Malmesbury (II, p. 310) plasează capturarea Latakiei la o dată ceva mai târzie.

[←306]

Gesta Francorum, VII, 18, VIII, 19, pp. 88,96-98; Raymond d'Aguilers, VIII, pp. 249·250; scrisoare a lui Anselm de Ribemont in Hagenmeyer, *op. cit.,* pp. 158-159; scrisoare a clerului din Lucea, *ibidem,* p. 166.

[←307]

Potrivit Historia Belii Sacri (Tudebodus Imitatus), p. 181, cruciaţii trimiseseră, la sfatul lui Alexie, o solie spre Egipt încă de la Niceea. Lista ambasadorilor este suspectă. E posibil ca aceştia să fi făcut parte din solia trimisă de la Antiohia. Este însă probabil ca sfatul împăratului să fi fost ţinut minte. Solia egipteană la Antiohia este menţionată de Raymond d'Aguilers, VII, p. 247, de Ştefan de Blois, în Hagenmeyer, op. cit., p. 151, de Anselm de Ribemont, în Hagenmeyer, op. cit., p. 160 şi de Gesta Francorum, VI, 17, p. 86, VII, 19, p. 96. Ibn al-Athir menţionează negocierile cruciaţilor cu Duqaq (op. cit., p. 193).

[←308]

Gesta Francorum, VIII, 19, pp. 100-102 coroborat cu Ana Comnena, XI, IV, 4, vol. III, p. 21. Relatarea lui Guillaume de Tyr (V, 17, 1, pp. 220-221) aminteşte de nemulţumirea lui Raymond.

[←309]

Gesta Francorum, VIII, 20, p. 100. Autorul îl numeşte „Pirrus“ şi afirmă că era turc. Anna Comnena, XI, IV, 2, vol. II, p. 19 spune despre el că era un „armean oarecare“. Raoul de Caen, LXII, pp. 651-652 îl numeşte „un armean bogat“; Matei din Edessa „unul dintre oamenii de frunte ai oraşului“, fără a-i atribui vreo origine etnică (II, CIV, p. 222); Raymond d'Aguilers, VIII, p. 251, îl desemnează drept „un turc ooarecare“ (quidam de Turcatis) vrând să dea de înţeles că era un creştin renegat. Sursele arabe Kemal ad-Din (op. cit., pp. 581-2) şi Ibn al-Athir (op. cit.y p. 192) nu îi atribuie nicio origine etnică. Primul spune că era un armurier cunoscut drept „Zarrad“, meşterul de cuirase pe care Yaghi-Siyan îl pedepsise pentru stocurile făcute. Guillaume de Tyr, V, 11, 1, pp. 212-213, bazându-se, se pare, pe surse arabe, spune că aparţinea breslei 'Beni Zarra, care în limba latină s-ar traduce prin copiii făuritorilor de platoşe (quod in lingua latina interpretatur filii loricatoris). Aparţinea unei familii bune. Traducerea în franceza veche a cronicii lui Guillaume adaugă că era „Hermin“, adică armean.

[←310]

Foucher de Chartres, I, XVI, 7, p. 228, spune că plecarea lui Ştefan a avut loc cu o zi înainte de căderea Antiohiei, adică pe 2 iunie. El o relatează cu părere de rău, dar nu o pune pe seama laşităţii. Gesta Francorum, IX, 27, p. 140, spune că a plecat invocând starea gravă a sănătăţii. Raymond d'Aguilers, XI, p. 258, pune plecarea pe seama laşităţii, impresie care pare să fi fost generală. Guibert de Nogent, XXV, pp. 199-200, simte necesar să îi găsească scuze. Ştefan fusese ales „comandant" (ductor) al oştirii (Gesta Francorum, loc. cit) sau dictator (Raymond d'Aguilers, loc. cit) sau „comandant şi responsabil cu toate acţiunile" (dominus atque omnium actuum provisor atque gubernator) Ştefan de Blois, scrisoare în Hagenmeyer, op. cit., p. 149. Aceasta nu înseamnă, desigur, că fusese numit comandant-şef sau conducător politic al Cruciadei, întrucât nu a luat niciodată conducerea operaţiilor militare, iar Adhémar era singura persoană recunoscută a avea o autoritate politică asupra prinţilor. Este probabil ca Ştefan să fi fost pus în fruntea chestiunilor administrative ale armatei şi să fi fost responsabil cu organizarea aprovizionării.

[←311]

Cea mai vie relatare a cuceririi Antiohiei este dată de Gesta Francorum, VEI, 20, pp. 100-110, deşi trece sub tăcere eşecul lui Bohemund de a cuceri citadela. Raymond d'Aguilers, în textul său, oferă în plus această informaţie şi spune că primul cavaler care a intrat în oraş a fost Foulques de Chartres (IX, pp. 251-253). Raoul de Caen îl numeşte Gouel de Chartres (LXVI, p. 654). Foucher de Chartres (I, XVIII, pp. 230-233) dă o relatare mai scurtă. Povestirea lui Guillaume de Tyr este lungă, dar plină de detalii puţin credibile. El dă istorisirea incidentului cu soţia lui Firuz. Ibn al-Athir povesteşte fuga şi moartea lui Yaghi-Siyan {op. cit., p. 193).

[←312]

Albert d'Aix, IV, 3, p. 433, îl numeşte pe Ioan drept „cel mai creştin bărbat“ (virum Christianissimum).

[←313]

Kemal ad-Din, op. cit., pp. 582-583; Gesta Francorum, IX, 21, p. 112.

[←314]

Kemal ad-Din, loc.cit.; Gesta Francorum, XI, 21, p. 114; scrisoare a prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, op. cit., p. 162; Guillaume de Tyr, VI, 4, 1, p. 240.

[←315]

Raymond d'Aguilers, XI, pp. 256-258; Gesta Francorum, IX, 23, pp. 126-128; scrisoare a clerului din Lucea în Hagenmeyer, op. cit., p. 166, în care Guillaume de Grant-Mesnil este numit „ruda lui Bohemund" (cognatus Boemundi). În notele sale la Ana Comnena, Ducange, în Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Grecs, vol. II, p. 27, dă referinţe despre soţia acestuia, Mabilla, deşi presupune că uniunea matrimonială era de dată recentă. Orderic Vitalis, VIII, 28, vol. II, p. 455, ne spune că se căsătoriseră în Apulia înainte de Cruciadă.

[←316]

Gesta Francorum, IX, 27, pp. 140-146, aminteşte de intervenţia fratelui lui Bohemund, Guy. Anna Comnena, XI, VI, 1-2, vol. III, pp. 27-28, afirmă că Pierre d'Aulps a sosit de la Antiohia împreună cu alţi fugari. El fusese lăsat însă să conducă Placentia, de unde trebuie să fi sosit aducând vestea că o oaste turcească se apropie dinspre est, pentru a cădea în spatele lui Alexie dacă acesta ar fi înaintat. Ana spune limpede că aceste ştiri l-au făcut pe Alexie să se înapoieze. Dacă francii fuseseră deja înfrânţi la Antiohia, continuarea marşului ar fi fost nebunească.

[←317]

Veştile cu privire la retragerea împăratului nu au putut ajunge la Antiohia decât la ceva timp după înfrângerea lui Kerbogha.

[←318]

Orderic Vitalis, X, 19, vol. IV, p. 118, vorbeşte de ruşinea Adelei până în momentul în care l-a convins pe Ştefan să plece din nou în cruciadă.

[←319]

Gesta Francorum, IX, 26, p. 136; Raoul de Caen, LXXVI, pp. 660-661, care afirmă că Robert de Flandra a incendiat cartierul; Albert d'Aix, IV, 35, p. 413, vorbeşte despre cavalerii din Malines.

[←320]

Povestea lui Pierre BanheJemy este relatat~ integra! de Raymond d'Aguilers, X, pp. 253-255, care îi dă crezare în întregime. Scurta relatare din *Gesta Francarum,* IX, 35, pp. 132-134, scrisă probabil în acelaşi timp, îi dă credit. Tot astfel procedează şi scrisoarea prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, op. cit., p. 163, care a fost redactată de Bohemund.

[←321]

Raymond d'Aguilers, ibidem, p. 255. Pentru Lancea păstrată la Constan- tinopol, vezi Ebersolt, Les Sanctuaires de Byzance, pp. 9, 24 şi 116. Vezi de asemenea Runciman, „The Holy Lance found at Antioch" în Analecta Bollandiana, voi. LXVIII. Proasta reputaţie a lui Pierre Barthélemy, aşa cum e relatată de Bohemund, este menţionată de Raoul de Caen, Cil, p. 678.

[←322]

Raymond d'Aguilers, XI, pp. 255-256; Gesta Francorum., IX, 24, pp. 128-132.

[←323]

Raymond d'Aguilers, XI, p. 257. Toate sursele importante menţionează găsirea Lăncii, inclusiv Matei din Edesa II, CLV, p. 223, şi Anna Comnena, XI, VI, 7, vol. III, p. 309, care o numeşte „piron" şi îi atribuie descoperirea lui Petru Eremitul. Ibn al-Athir spune de-a dreptul că Pierre a îngropat el însuşi Lancea, op. cit., p. 195. Vezi Runciman, op. cit.

[←324]

Raymond d' Aguilers, *ibidem,* pp. 257-259.

[←325]

Kemal ad-Din, op. cit., p. 583; Abu'l Feda, Moslem Armais, p. 4; Ibn al-Athir, op. cit., p. 194.

[←326]

Gesta Francorum, IX, 28, pp. 146-150; Foucher de Chartres, I, XXI, 1-2, pp. 247-249; Raymond d'Aguilers, XI, p. 259; Albert d'Aix, IV, 44-46, pp. 420-421.

[←327]

Gesta Francorum, IX, 29, pp. 150-158, oferă cea mai vie relatare; Raymond d'Aguilers, XII, pp. 259-261; Foucher de Chartres, XXII-XXIII, pp. 251-258; Albert d'Aix, IV, 47-56, pp. 421-429; Anselm de Ribemont, scrisoare în Hagen- meyer, op. cit., p. 160; Kemal ad-Din, loc. cit.; Ibn al Athir, op. cit., pp. 195-196.

[←328]

Albert d’Aix, V, 2, pp. 433-434. Rolul lui Adhémar abia este schiţat.

[←329]

Gesta Francorum, X, 30, pp. 161-162; Albert d'Aix, V, 3, pp. 434-435.

[←330]

Raymond d'Aguilers, XIII, pp. 261-262; tratatul genovezilor cu Bohemund în Hagenmeyer, op. cit., pp. 155-156.

[←331]

Gesta Francorum, X, 30, pp. 162-164; Kemal ad-Din, op. cit., p. 584.

[←332]

Gesta Francorum, X, 30, p. 166; Raymond d'Aguilers, XIII, p. 262; Foucher de Chartres, I, XXIII, 8, p. 258; scrisoare a prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, op. cit., p. 164.

[←333]

Raymond d'Aguilers, XIII, pp. 262-264. Se pare că, din acest moment, Bohemund a început să manifeste dubii în legătură cu autenticitatea Lăncii (Raoul de Caen, loc. cit).

[←334]

Raymond d'Aguilers, XIII, p. 262; Albert d'Aix, V, 4, p. 435, 13, pp. 440-441.

[←335]

Pentru problema Latakiei vezi Chalandon, Essai sur le règne d3Alexis Comnene, pp. 205-212; David, Robert Curthose, pp. 230 şi urm.; Albert d'Aix, Vi, 45, pp. 500-501, afirmă că Guynemer a luat Latakia de la turci în toamna lui 1097 şi a stăpânit-o în numele lui Raymond de Toulouse. Orderic Vital susţine că Edgar Atheling şi englezii acestuia au ocupat oraşul de la împărat, cândva la începutul lui 1098, şi l-au cedat lui Robert de Normandia (loc. cit., p. 228, nota 1). David, loc. cit., respinge versiunea lui Albert d'Aix şi afirmă că englezii au cucerit-o de la turci şi că Robert se afla acolo în iarna 1097-1098. Raymond d'Aguilers ne spune că Robert era absent de la Antiohia în timpul expediţiei din decembrie 1097. Este însă îndoielnic că englezii au ajuns pe coasta Siriei înainte de luna martie. Raoul de Caen spune că Robert a mers la Latakia, care se afla sub stăpânirea împăratului în vremea fugii lui Ştefan de Blois (LVIII, p. 649). El însă a luat parte la lupta cu Kerbogha derulată câteva zile mai târziu, unde toate sursele îi atestă prezenţa. Guibert de Nogent (XXXVII, p. 254) afirmă că Robert a stăpânit la un moment dat Latakia, dar că a fost alungat din cauza oprimării fiscale. Am prezentat versiunea pe care o consider cea mai plauzibilă.

[←336]

Scrisoarea prinţilor către Urban al II-lea în Hagenmeyer, *op. cit,* pp. 161·165.

[←337]

Raymond d'Aguilers, XIII, pp. 264-265; Albert d'Aix, V, 5-12, pp. 435-440; Kemal ad-Din, op. cit., p. 586.

[←338]

Raymond d'Aguilers, XIV, p. 266; Gesta Francorum, X, 31, pp. 36-83, afirmă că episcopul a fost adus la Antiohia pentru a fi numit în funcţie.

[←339]

Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 267-268; Gesta Francorum, X, 3, pp. 168-170; Historia Belii Sacri., XCII, p. 208.

[←340]

Raymond d'Aguilers, XTV, pp. 267-270; Gesta Francorum, X, 33, pp. 172-178; Ibn al-Qalànisï, Damascus Chronicle, pp. 46-47; Ibn al-Athir, op. cit., pp. 196-197.

[←341]

Raymond d'Aguilers, XIV, p. 271; Gesta Francorum, X, 34, p. 178. Vezi Anexa II.

[←342]

Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 270-2; Gesta Francorum, X, 33-34, pp. 176-178.

[←343]

Raymond d'Aguilers, XIV, p. 272; Gesta Francorum, X, 34, p. 180, al cărei autor a însoţit contingentul lui Tancred.

[←344]

Ibn al-Athir, op. cit., pp. 197-198. Vezi articolul lui Buhl „Al Kuds“ şi articolul lui Zettersteen „Sukman ibn Ortoq“ din Encyclopaedia of Islam.

[←345]

Articolul lui Honigmann „Shaizar“ şi articolul lui Sobernheim „Ibn Ammar“ din Encyclopaedia of Islam.

[←346]

Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 272-273; Gesta Francorum, X, 34, pp. 180-182.

[←347]

Raymond d’Aguilers, XIV, p. 273.

[←348]

Raymond d'Aguilers, XIV, pp. 273-275; Gesta Francorum, X, 34, p. 182.

[←349]

Raymond d’Aguilers, XIV-XV, p. 275; Gesta Francorum, X, 34, p. 184.

[←350]

Raymond d’Aguilers, XV, p. 276; Gesta Francorum, X, 34, pp. 184-186.

[←351]

Gesta Francorum, X, 35, p. 186; Albert d'Aix, V, 33, p. 453.

[←352]

Gesta Francorum, loc. cit.; Raymond d'Aguilers, XVI, pp. 277-278.

[←353]

Raymond d’Aguilers, XVI, p. 277, XVIII, 286.

[←354]

Raymond d'Aguilers, XVI, p. 277; Guillaume de Tyr, VII, 19, vol. I, pt. I, pp. 305-306.

[←355]

Raymond d'Aguilers, XVII·XVIII, pp. 279·288, care îl apără pe Pierre Barthelemy; Foucher de Chartres, I, XVIII, 4-5, pp. 238·241; Albert d'Aix, V, 13, p. 452; Raoul de Caen, CVIII, p. 682. Atât Foucher, cât şi Albert sunt sceptici fără a se implica. Raoul este în mod deschis ostil lui Pierre. În Gesta este omis episodul.

[←356]

Raymond d'Aguilers, XVI, pp. 276-277; Gesta Francorum, X, 35, p. 188; Foucher de Chartres, I, XXV, 8, p. 270, ne spune că a fost ucis de o piatră.

[←357]

Raymond d’Aguilers, XVIII, pp. 288, 290-291.

[←358]

Ibidem, p. 291; Gesta Francorum, X, 35-36, pp. 188-190.

[←359]

Raymond d'Aguilers, XVIII-XIX, p. 291; Francorum, X, 36, pp.190-192; Foucher de Chartres, I, XXV, 10-12, pp. 271-276.

[←360]

Raymond d'Aguilers, XIX, p. 292.

[←361]

Foucher de Chartres, I, XXV, 13-17, pp. 277-281; Albert d'Aix, V, 44-45, pp. 461-463.

[←362]

Gesta Francorum, X, 37, p. 194; Raymond d'Aguilers, XX, p. 292; Albert d'Aix, v, 45, p. 463.

[←363]

Foucher de Chartres (I, XXVII, 12, p. 300) menţionează trupe „etiopiene“. Raymond d’Aguilers (XX, pp. 293-294) şi Gesta Francorum (X, 37, p. 198) amintesc otrăvirea fântânilor. Catolicosul armean Vahram se afla în Ierusalim la acel moment, dar se pare că a reuşit să scape (Matei din Edessa, II, CLVII, p. 225).

[←364]

Raymond d'Aguilers, XX, p. 293; Gesta Francorum, X, 37, p. 194; Albert d'Aix, V, 46, pp. 463-464.

[←365]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 293-294; Gesta Francorum, X, 37, pp. 194-198.

[←366]

Raymond d'Aguilers, XX, p. 293; *Gesta FTancorum,* X, 37, p. 196.

[←367]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 294-297; *Gesta Francorum,* X, 37, pp. 19(,·200.

[←368]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 295-296.

[←369]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 296-297; scrisoarea lui Daimbert către papă în Hagenmeyer, op. cit., pp. 170-171; Gesta Francorum, X, 38, pp. 200-202.

[←370]

Raymond d’Aguilers, XX, p. 298; Gesta Francorum, X, 38, p. 200.

[←371]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 293-300; Gesta Francorum, X, 38, pp. 202-204. Relatările acestor doi martori oculari se susţin reciproc. Foucher de Chartres, I, XXVII, 5-13, pp. 295-301. Foucher şi Raymond converg în a susţine că intrarea în oraş s-a produs la amiază. Gesta susţine că a avut loc la ora morţii lui Hristos. Albert d'Aix (VI, 19-28, pp. 477-483) oferă o relatare lungă, dar mai puţin demnă de încredere.

[←372]

Raymond d'Aguilers, XX, p. 300; Gesta Francorum, X, 38, pp. 204-206; scrisoarea lui Daimbert în Hagenmeyer, op. cit.,p. 171; Abu'l Feda, op. cit., p. 4 şi Ibn al-Athir, op. cit., pp. 198-199, descriu masacrele. Ultimul îl apreciază pe Raymond pentru faptul de a-şi fi ţinut cuvântul. Vezi şi Ibn al-Qalănisi, Damascus Chronicle, p. 48.

[←373]

Ibn al-Qalānisi, loc. cit.

[←374]

Raymond d'Aguilers, XX, p. 300; Gesta Francorum, X, 38, p. 206; Foucher de Chartres, I, XXIX, 1-4, pp. 304-306.

[←375]

Raymond d’Aguilers, loc. cit.

[←376]

Albert d’Aix, VI, 39, p. 489.

[←377]

Vita Urbani //, în Liber Pontificalis, II, p. 293.

[←378]

„Apărătorul Sfântului Mormânt“ (n. tr.).

[←379]

Daimbert a ajuns la Latakia în septembrie 1099. El trebuie să fi părăsit Italia cu mult timp înainte de cucerirea Ierusalimului.

[←380]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 300-301; Gesta Francorum, X, 39, p. 206; Foucher de Chartres, I, XXVIII, pp. 301-303.

[←381]

Raymond d'Aguilers, XX-XXI, pp. 301-302; Guillaume de Tyr, IX, I, vol. I, pt. I, pp. 364-366. Foucher de Chartres (I, XXX, 2, p. 308) spune că niciun patriarh nu putea fi ales până când nu era obţinută aprobarea papei. Probabil că face aluzie la această primă dezbatere. Pentru cariera timpurie a lui Arnulf vezi David, Robert Curthose, pp. 217-220. David îl numeşte Arnulf de Choques şi consideră că numele de „Rohes" este incorect.

[←382]

Guillaume de Tyr, IX, 1, voI. 1, pt. 1, pp. 365-366.

[←383]

Raymond d'Aguilers, XX, p. 301, aminteşte refuzul lui Raymond de a primi coroana; Gesta Francorum, X, 39, pp. 206-208, spune că Godefroy a fost ales princeps civitatis spre a lupta împotriva sarazinilor; Foucher de Chartres, I, XXX, I, foloseşte titlul de princeps; Albert d'Aix, VI, 33, pp. 485-486, menţionează, la rândul său, refuzul lui Raymond; Guillaume de Tyr, IX, 2, vol. I, pt. I, pp. 366-367. Pentru titlul lui Godefroy vezi Moeller, „Godefroid de Bouillon et l'Avouerie du Saint-Sépulchre", passim.

[←384]

Vezi Chalandon, Histoire de la premiere Croisade, pp. 290-292.

[←385]

Raymond d'Aguilers, XX, pp. 301-302; Guillaume de Tyr, IX, 3, vol. I, pt. I, pp. 367-368.

[←386]

Raymond d'Aguilers, XXI, p. 30; Gesta Francorum, X, 39, p. 208, îl numeşte pe Arnulf bărbat foarte înţelept şi onorabil (sapientissimum ethonorabilem viruni) Guillaume de Tyr, IX, 44, vol. I, pt. I, p. 369.

[←387]

Raymond d'Aguilers, loc. cit.; Foucher de Chartres, I, XXX, 4, pp. 309-310; Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←388]

Gesta Francorum, X, 39, pp. 208-210.

[←389]

Ibidem, pp. 209-210.

[←390]

Ibidem, pp. 210-216; Raymond d'Aguilers, XXI, pp. 302-304; Foucher de Chartres, I, XXXI, 1-11, pp. 311-318; Albert d'Aix, VI, 44-50, pp. 493-497; Ibn al-Athir, op. cit., p. 202.

[←391]

Gesta Francomm, X, 39, pp. 216-218; Raymond d'Aguilers XXI, pp. 304-305; Albert d'Aix, VI, 47, p. 495; Foucher de Chartres, I, XXXI, 10, pp. 316-317. Atât Raymond d'Aguilers, cât şi Gesta îşi încheie istoriile cu bătălia de la Ascalon.

[←392]

Raoul de Caen, CXXXVIII, p. 703; Albert d'Aix, VI, 51, pp. 497-498.

[←393]

Albert d’Aix, loc. cit.

[←394]

Albert d'Aix, VI, 53, p. 499; Foucher de Chartres, I, XXXII, I, pp. 38-320; Orderic Vitalis, X, 11, vol. IV, p. 69.

[←395]

Albert d' Aix, loc. cit. Nu se ştie sigur când Raymond s-a decis să întemeieze un principat în centrul Siriei.

[←396]

Ibidem, VI, 54, pp. 499-500.

[←397]

Ibidem, loc. cit.

[←398]

Albert d’Aix, VII, 7, pp. 51-52, oferă o relatare ostilă vieţii din trecut a lui Daimbert. Vezi şi Annales Pisani (ed. Tronci), vol. I, p. 178 şi urm. Este posibil să fi plecat înainte ca Urban să afle de moartea lui Adhémar şi că fie a fost numit legat când se afla pe drum, fie şi-a asumat autoritatea în calitate de cel mai înalt ierarh prezent în Orient.

[←399]

Ana Comnena, XI, X, 1-6, vol. III, pp. 41-44.

[←400]

Albert d’Aix, VI, 45, pp. 500-501.

[←401]

Anna Comnena, XI, X, 7-8, vol. III, p. 45; Albert d'Aix, loc. cit.

[←402]

Albert d'Aix, VI, 56-60, pp. 501-505; Orderic Vitalis, vol. IV, pp. 70-72; Guibert de Nogent, p. 232.

[←403]

Foucher de Chartres, I, XXXIII, 1-6, pp. 322-326; Albert d'Aix, VII, 6, p. 511.

[←404]

Foucher de Chartres, loc. cit., spune că Bohemund l-a invitat pe Balduin să îl însoţească, pentru că un număr mai mare însemna o mai mare siguranţă. Foucher dă numărul pelerinilor care este, fără îndoială, exagerat (ibidem, 8, p. 328).

[←405]

Foucher de Chartres, ibidem, 7-18, pp. 326-332.

[←406]

Potrivit lui Guillaume de Tyr, Godefroy avea doar 300 de cavaleri şi 2 000 de pedestraşi (IX, 19, vol. 1, pt. 1, p. 393).

[←407]

Raoul de Caen, CXXXIX, pp. 703-704; Guillaume de Tyr, IX, 13, vol. I, pt. I, p. 394.

[←408]

Albert d'Aix, VII, 7, pp. 511-512; Guillaume de Tyr, IX, 15, vol. I, pt. I, p. 387.

[←409]

Vezi Grousset, Histoire des Croisades, vol I, pp. 194-196, şi Moeller, op. cit.

[←410]

Pentru Pascal al II-lea vezi articolul „Pascal al II-lea“, semnat de Amann în Vacant şi Mangenot, Dictionnaire de Théologie Catholique.

[←411]

Nu există dovezi că Balduin ar fi depus vreodată omagiu lui Daimbert pentru Edessa. Este clar din evenimente ulterioare că Daimbert nu avea încredere în el.

[←412]

Foucher de Chartres, I, XXXIII, 19-21, pp. 332-334.

[←413]

Albert d’Aix, VII, 1-6, pp. 507-511.

[←414]

Ibidem, VII, 12, 14, pp. 515-516.

[←415]

Ibidem, VII, 13, 15, pp. 515-516.

[←416]

Ibidem, loc. cit.; Guillaume de Tyr, IX, 20, vol. I, pt. I, pp. 395-396.

[←417]

Albert d’Aix, VII, 14, p. 516.

[←418]

Ibidem., VII, 16-17, pp. 517-518.

[←419]

Guilaume de Tyr, IX, 16-17, vol. I, pt. 1, pp. 388-390.

[←420]

Albert d’Aix, VII, 18, p. 519. Matei din Edessa, care se bazează probabil pe zvonurile locale ale creştinilor, afirmă răspicat că Godefroy a fost otrăvit de emir (II, CLXV, p. 229)

[←421]

Translatio Sandi Nicolai in Venetiam, în R.H.C.Occ., vol. V, pt. I, pp. 272-273: Albert d'Aix, VII, 19, p. 519.

[←422]

Translatio Sandi Nicolai, loc. cit.; Albert d'Aix, VII, 20, p. 520.

[←423]

Translatio Sandi Nicolai, loc. cit.

[←424]

Albert d’Aix, VII, 21, pp. 520-1; Guillaume de Tyr, IX, 23, vol I, pt I, p. 399.

[←425]

Albert d'Aix, VII, 30, p. 526; Guillaume de Tyr, X, 3, vol. I, pt. I, pp. 403-404. Este limpede că şefii oştirii au fost informaţi de moartea lui Godefroy de către veneţieni.

[←426]

Translatio Sandi Nicolai in Venetiam, pp. 275-276; Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←427]

Albert d'Aix, VII, 22-5, pp. 521-523; Translatio Sandi Nicolai, pp. 276-278.

[←428]

Albert d’Aix, VII, 6, pp. 523-524. Nu există niciun indiciu că Gérard ar fi protestat la adresa acţiunii lui Geldemar.

[←429]

Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←430]

Albert d'Aix, VII; 27, p. 524. Textul scrisorii lui Daimbert este redat în Guillaume de Tyr, X, 4, 1, pp. 405-406.

[←431]

Anna Comnena, XI, VII, 4, X, 9-10, vol. III, pp. 345-346; Foucher de Chartres, I, XXXII, I, pp. 320-321; Translatio sandi Nicolai, p. 271. Succesiunea cronologică a Anei nu este clară, dar data este confirmată de sursele occidentale.

[←432]

Albert d’Aix, loc. cit.

[←433]

Kemal ad-Din, Cronica din Alep, pp. 588-589.

[←434]

Albert d'Aix, loc. cit.; Matei din Edessa, II, CLXVII, pp. 230-231; Mihail Sirianul (ed. Chabot), III, III, p. 187; Ibn al-Athir, op. cit., pp. 203-204.

[←435]

Guillaume de Tyr, VI, 23, vol. I, pt. I, pp. 273-275; Orderic Vitalis, vol. IV, p. 141, care, în chip ilogic, susţine că schimbarea s-a produs pe durata captivităţii lui Bohemund, deşi Bohemund fusese cel care a desemnat succesorul. Raoul de Caen, CXL, p. 704. Vezi Leib, Deux Inédits Byzantins, pp. 59-69. Actul de abdicare a lui Ioan, datat octombrie 1100, există în manuscris la Sinai, v. Beneche- witch, Catalogus Codicum Manuscriptorum Graecorum, p. 279. Vezi Grumel, „Les Patriarches d'Antioche du nom du Jean" în Echos d'Orient, vol. XXXII, pp. 286-298.

[←436]

Albert d'Aix, VII, 27-8, pp. 524-525; Foucher de Chartres, I, XXXV, 1-4, pp. 343-347; Raoul de Caen, CXLI, pp. 704-705; Matei din Edessa, loc. cit., Mihail Sirianul (ed. Chabot), III, III, pp. 188-189 (vorbeşte despre o trădare a armenilor); Ibn al Qalânisî, Damascus Chronicle, pp. 49-50; Ibn al-Athir, op. cit., p. 203; Kemal ad-Din, op. cit., p. 589.

[←437]

Albert d’Aix, VII, 29, pp. 525-526, şi referinţele din notele precedente.

[←438]

Albert d’Aix, loc. cit.

[←439]

Foucher de Chartres, II, I, I, pp. 352-354; Albert d'Aix, VII; 31, p. 527.

[←440]

Foucher de Chartres, II, 1,2-III, 9, pp. 354-366, oferă o relatare a călătoriei extrem de vie; Albert d'Aix VII, 32-35, pp. 527-531.

[←441]

Foucher de Chartres, II, III; 13-14, pp. 368-369; Albert d'Aix, VII, 36, pp. 531-532; Guillaume de Tyr, X, 7,1, pp. 410-411.

[←442]

Foucher de Chartres, H, m; 15, pp. 369-70; Guillaume de Tyr, X, 9,1, p. 413.

[←443]

Foucher de Chartres, II, VII, I, pp. 390-393; Albert d'Aix, VII, 44-45, pp. 537-538.

[←444]

Foucher de Chartres, II, VI, I, pp. 384-385; Albert d'Aix, VII, 43, pp. 536-537; Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←445]

Ultima ediţie din Ana Comnena este publicată în Collection Budé şi a fost editată de Leib, cu introducere şi note. Anna Comnena de Buckler oferă un studiu critic detaliat alAlexiadei. Există o traducere engleză a Alexiadei aparţinându-i lui E.A.S. Dawes (Londra, 1928).

[←446]

Ambii autori sunt editaţi în Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae.

Ed. de Sathas, Bibliotheca Graeca Medii Aevi, voi. VII.

[←448]

Scrisorile lui Teofilact sunt publicate în M.P.G., vol. CXXVI.

[←449]

Ed. în Recueil des Historiens des Croisades. Este loc pentru o bună ediţie critică.

[←450]

Ediţia în întregime adnotată a lui Hagenmeyer a depăşit-o pe cea din Recueil.

[←451]

Ed. în Recueil. Vezi Cahen, La Syrie du Nord, p. 11, n. 1.

[←452]

Ed. în Recueil.

[←453]

Vezi Cahen, loc. cit. Cronica lui Sicard nu s-a mai păstrat.

[←454]

Ultima ediţie aparţine lui Brehier sub titlul Histoire Anonyme de la Premiere Croisade. Notele din ediţia Hagenmeyer, Anonymi Gesta Francorum (Heidelberg, 1890) sunt încă folositoare.

[←455]

Ed. în Recueil. Vezi Cahen, loc. cit.

[←456]

Ed. în Recueil. Vezi Cahen, loc. cit.

[←457]

Ed. în Recueil. Vezi Cahen, loc. cit.

[←458]

Ed. în Recueil. Vezi Cahen, loc. cit.

[←459]

Extrase din Hugues şi Henry sunt publicate în volumul al cincilea din Recueil. The Expeditio Contra Turcos este publicat în volumul al treilea, ca şi Tudebode.

[←460]

Ediţia cuprinsă în al cincilea volum din Recueil este mult mai bună decât cea a lui Hagenmeyer (Ekkehard von Aura, Leipzig, 1888).

[←461]

Ed. în Recueil.

[←462]

Ed. în Recueil. Există o vastă literatură despre Albert, din care cele mai importante lucrări le aparţin lui Krebs, Kügler, Kühne şi Beaumont (vezi Bibliografia). Vezi, de asemenea, von Sybel, Geschichte des ersten Kreuzzuges, ed. a 2-a (prefaţa) şi Hagenmeyer, Le Vrai et le faux sur Pierre VHermite, în special p. 9 şi urm.

[←463]

Ed. în Recueil Vezi Prutz, Wilhelm von Tyrus şi Cahen, op. cit., pp. 17-18.

[←464]

Ed. în al cincilea volum din Recueil.

[←465]

Extrase sunt publicate de Hagenmeyer în voi. al Il-lea din Archives de l'Orient Latin.

[←466]

Pentru poemele epice vezi Hatem, Les Poèmes Epiques des Croisades, care susţine o origine siriană a poemelor; sumarul în Cahen, op. cit., pp. 12-16.

[←467]

Cea mai bună ediţie la Hagenmeyer, Die Kreuzzugsbriefe. Colecţia completă este de găsit la Riant, Inventaire des Lettres historiques.

[←468]

Pentru Ibn al-Qalănisi, vezi prefaţa lui Gibb la traducerea pasajelor din Cronica Damascului referitoare la Cruciade (vezi Bibliografia). Textul arab integral a fost publicat de Amedroz (Leyden, 1908).

[←469]

Textul arab integral al lui Ibn-al Athir este publicat în 14 volume de Tornberg (Leyden 1851 şi 1876). Pasajele relevante sunt publicate în R.H.C.Occ.

[←470]

Nu există o ediţie bună a lui Kemal ad-Din. Fragmente referitoare la cruciade între 1097 şi 1146 sunt date în întregime în Recueil.

[←471]

O traducere franceză a fost publicată după manuscris de Dulaurier în 1858, iar fragmente din textul armean cu traducere franceză în *R.H.C. Arm.* Textul armean integral a fost publicat la Ierusalim în 1868. Nu am fost în măsură să îl obţin şi, drept urmare, am folosit traducerea lui Dulaurier, controlând-o, acolo unde a fost posibil, cu extrasele în armeană din Recueil.

[←472]

Extrase din aceşti istorici sunt publicate în Recueil.

[←473]

Publicat şi tradus de Chabot.

[←474]

Anna Comnena, X, IX, I, vol. II, p. 220; Foucher de Chartres, I, X, 4, p. 183; Ekkehard, Hierosolymita, XIII, p. 21; Raymond d'Aiguilers, V, p. 242. Cronica lui Zimmern, p. 27, estimează oastea lui Godefroy la 300 000.

[←475]

Guillaume de Tyr, IX, 12, vol. I, pt. I, p. 380.

[←476]

Raymond d’Aguilers, XIX, p. 292.

[←477]

Oastea lui Raymond era încă de dimensiuni apreciabile atunci când a părăsit Palestina, aşa cum o arată campaniile ce au urmat.

[←478]

Citată de Chalandon, Histoire de la premiere Croisade, p. 133. Nu am fost în măsură să descopăr la ce cronică se referă.

[←479]

Anna Comnena, X, IX, I, vol. II, p. 230: „Bohemund... nu a avut forţe numeroase pentru că nu avea suficienţi bani.“

[←480]

Milites Regni Franciae în Bouquet, R.H.F., voi. XXII, pp. 684-685. Aceasta dă cifra de 60 trupe purtătoare de stindard pentru Normandia în timpul lui Filip August. Fiecare trupă avea aproximativ 10 călăreţi. Vezi de asemenea lista, ibidem, voi. XXIII, p. 698, care dă pentru ducatul Normandie! cifra de 581 de cavaleri.

[←481]

Actes des Comtes de Flandres, ed. by Vercauteren, nr. 30, 41, citate şi comentate de Lot, L'Art Militaire et les Armées du Moyen Age, vol. I, p. 130, n. 2.

[←482]

Scrisoare în Hagenmeyer, Die Kreuzugsbriefe, p. 172.

[←483]

Chalandon, op. cit., p. 59 apreciază că 15 000 de oameni au plecat din Franţa cu Petru. Este imposibil să verificăm cifra, care pare plauzibilă. Cronica din Zimmern, pp. 27-28, afirmă ca Petru a avut 29 000 de oameni cu el la Kybotos, după ce 3 200 de germani au fost ucişi la Xerigordon.

[←484]

Am păstrat bibliografia în forma ediţiei originale; din acest motiv unele colecţii de izvoare apar trecute drept în curs de apariţie (n. tr.).

Table of Contents

Cuvânt introductiv
Prefață
1URÂCIUNEA PUSTIIRII
2DOMNIA ANTIHRISTULUI
3PELERINII LUI HRISTOS
4CĂTRE DEZASTRU
5CONFUZIE ÎN ORIENT
1PACEA SFÂNTĂ ŞI RĂZBOIUL SFÂNT
2PIATRA SFÂNTULUI PETRU
3CHEMAREA
1CRUCIADA POPULARĂ
2CRUCIADA GERMANĂ
3PRINCIPII ŞI ÎMPĂRATUL
1CAMPANIA DIN ASIA MICĂ
2INTERLUDIU ARMEAN
3ÎN FAŢA ZIDURILOR ANTIOHIEI
4STĂPÂNIREA ANTIOHIEI
1DRUMUL SPRE IERUSALIM
2TRIUMFUL CRUCII
3ADVOCATUS SANCTI SEPULCHRI378
4REGATUL IERUSALIMULUI
Anexa I
1.Sursele greceşti
2.Sursele latine
3.Surse arabe
4.Surse armene
5.Surse siriace
Anexa II
Observații